

MISKOLCI EGYETEM

**Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi
Iskola**

A program neve: A bűnügyi tudományok fejlődési irányai

A program vezetője: Lévay Miklós

KISS ANNA:
A SÉRTETT SZEREPE A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN
(PHD ÉRTEKEZÉS)

KONZULENS: FARKAS ÁKOS

Tartalomjegyzék

Ajánlás	5
I. Előszó	8
II. A sértett jogai a legalitás és az oportunitás elveire épülő eljárási rendszerekben	15
Összegezés a II. fejezethez	25
III. A sértetti jogokra vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumok	26
Összegezés a III. fejezethez	45
IV. A sértett szerepe és jogi helyzete a büntetőeljárásban	46
1. Bevezetés	46
2. Az 1998. évi XIX. törvény új szabályai	47
A./ A 2002/1994. (I.17.) sz. Kormányhatározat elvei.....	47
B./ Gondolatok a büntetőeljárás reformjáról	50
C./ A sértett eljárási helyzetét erősítő új jogi intézmények	54
3. A büntetőeljárási törvény által szabályozott sértetti jogok és kötelezettségek	59
A./ A sértett fogalma	59
B./ A sértett szerepe a büntetőeljárásban	70
C./ A sértett pozíciói.....	71
D./ A sértett általános jogi helyzete a büntetőeljárásban.....	124
E./ A sértett jogai a büntetőeljárás egyes szakaszaiban	138
F./ A sértett kötelezettségei a büntetőeljárásban	151
4. A sértett helyzete néhány európai államban	152
A sértett helyzete Németországban.....	152
A sértett helyzete Franciaországban	158
A sértett helyzete Lengyelországban.....	161
A sértett helyzete az orosz büntetőeljárásban	162
Összegezés a IV. fejezethez.....	167
V. A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán.....	171
1. Bevezető gondolatok a resztoratív igazságszolgáltatásról.....	171
A Roach-féle büntetési modell	171
A Roach-féle büntetés nélküli modell	172
2. A hagyományos igazságszolgáltatást ért támadások	175
A hagyományos igazságszolgáltatás ellen ható érvek az alábbiak	175
3. A hagyományos és a resztoratív igazságszolgáltatás szempontjainak egybevetése.....	178
4. Érvek az érvek ellen.....	181
Érvek a büntetés védelmében.....	181
Érvek a resztoratív igazságszolgáltatással szemben, annak pontatlan meghatározásai miatt.....	183
Megfelel-e a resztoratív igazságszolgáltatás az áldozat igényeinek és elvárásainak	184

Az állam szerepvállalása	185
A resztoratív igazságszolgáltatás és az emberi jogok viszonya	185
5. Dekriminalizáció, legalizálás, depönalizáció, diverzió.	187
Dekriminalizáció	187
Depönalizáció	187
Diverzió	188
6. A resztoratív igazságszolgáltatás, a mediáció, a tettes-áldozat-egyezség és a jóvátétel... ..	190
Mediáció	190
Tettes-Áldozat-Egyezés	191
Jóvátétel	191
7. Érvék az EU tagállamaiban alkalmazható mediáció mellett	192
Előnyei a sértett szempontjából	192
Előnyei a terhelt szempontjából	192
Előnyei az igazságszolgáltatás szempontjából	193
Előnyei a társadalom szempontjából	194
8. Mediáció Európa néhány államában	196
Mediáció Ausztriában	196
Mediáció Csehországban	197
Mediáció Lengyelországban	198
Mediáció Franciaországban	200
Mediáció Horvátországban	202
9. A közvetítői eljárás bevezetése Magyarországon	205
A mediáció feltételei	207
10. Véleményem a mediációról	210
A mediációval kapcsolatos aggályaim általában	210
Véleményem a hazai közvetítői eljárásról	216
Összegezés az V. fejezethez	218
VI. Erősödött-e a sértett eljárásjogi helyzete	219
VII. Összegezés helyett	235
Felhasznált irodalom	240
Sommázat	251
Zusammenfassung	252

Ajánlás

Dr. Kiss Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban című PhD értekezéséhez

A bűncselekmény áldozata az utóbbi két évtized külföldi kriminológiai kutatásainak és irodalmának egyik központi témája volt. A megjelent munkák jelentős része azonban a kriminológiai, ezen belül is a viktimológiai szempontokra és főként az áldozattá válás folyamatára koncentrált. A bűncselekmény áldozata a büntetőeljárásban mint sértett jelenik meg. A sértettet azonban büntetőeljárási jog, a büntetőeljárásjog-tudomány és a büntetőeljárási szakirodalom hosszú időn keresztül mostohagyerekként kezelte. Ez jellemezte a magyar szakirodalmat is.

Ennek oka: az állam azáltal, hogy átvette a büntetőjogi igény érvényesítésének jogát, mellékszereplővé fokozta le a sértettet. A sértett – persze amennyiben a bűncselekménynek egyáltalán volt konkrét sértettje – alapvetően azáltal vált jelentőssé, hogy a sérelmére elkövetett bűncselekmények képezték az állami büntető igény érvényesítésének alapját, de ebben – az információforrás korántsem elhanyagolható szerepén (feljelentő, magánindítványt előterjesztő, tanú, stb.) túlmenően – már nem játszott meghatározó szerepet. Jogait – a magánvád és a pótmagánvád kivételével – viszonylag szűkre szabta a jogalkotó.

Ezt a szerepet az emberi jogok térhódítása, ezeknek a nemzetközi fórumok előtti kikényszeríthetősége, a nemzetközi egyezmények, a nemzetközi szervezetek – ezek között is különösen az Európa Tanács és az Emberi Jogok Európai Bírósága – és a civil szervezetek ebben játszott szerepének növekedése fokozatosan átalakította. Újra, de más formában – mutatis mutandis – megjelent a sértett központú igazságszolgáltatás gondolata, amely a klasszikus vádlott és büntetésközpontú igazságszolgáltatás mellett új alternatívát kínált. Ezek közé tartozik pl. a sértett és az elkövető közötti megegyezés, a közvetítés vagy mediáció, a kárjövátétel. Ezek, a sértett jogainak komoly bővülésével együtt, a büntetőeljárás hagyományos jogintézményei közé zárkóztak fel. Ez a folyamat, amellyel párhuzamosan az ügyész diszkrecionális joga növekszik, még ma is tart.

A magyar büntetőeljárásjog-tudomány számára a témát az 1980-as évek végén Kratochwill Ferenc fedezte fel és kezdte kutatni, de az ő halálával ez a munka egy időre abbamaradt. Ezt az elszakadt szálat Dr. Kiss Anna találta meg, gombolyította tovább és formálta egészé PhD dolgozatában.

A disszertáns az 1990-es évek közepétől foglalkozik a sértett büntetőeljárásban betöltött szerepével, és talán túlzás nélkül ki lehet jelenteni, hogy ennek a kérdésnek Magyarországon ma ő az egyik legkiválóbb szakértője. A szerző disszertációjában hét fejezetben, teljes körűen igyekszik feldolgozni a témát, kezdve a sértett szerepének büntetőeljárás történeti aspektusától, a nemzetközi vonatkozásain, a resztoratív igazságszolgáltatás gondolatán, a mediáción keresztül a sértettet különböző, a büntetőeljárásban betöltött pozíciójáig és az őt megillető jogokig.

A dolgozat a magyar szabályozást helyezi az elemzés középpontjába. Ennek során a szerző jelentős mennyiségű, zömében magyar szakirodalmat használ fel, amelyből maga is több mint tíz, a dolgozathoz szorosan kapcsolódó tanulmányt jegyez. Ez azonban csak a dolgozat megírásakor meglévő állapotot tükrözi, hiszen azóta, ez a lista gyarapodott. Ezek is azt jelzik, hogy a szerző komoly előtanulmányokat folytatott a sértett büntetőeljárásban betöltött szerepével kapcsolatban.

Az összehasonlító módszernek megfelelően, a dolgozat kitér más európai államok jogrendszerének bemutatására. Az ehhez felhasznált szakirodalom részben német, részben angol nyelvű, de lengyel tanulmány is található közöttük.

Az egyes megállapítások alátámasztására a szerző által szervezett kerekasztal-beszélgetések eredményei is bekerültek az értekezésbe.

A dolgozat állást foglal a hagyományos büntető igazságszolgáltatás értékei mellett, azonban szükségesnek tartja a sértett érdekeit szolgáló jogintézmények erősítését.

A dolgozat jól strukturált, alapos és elmélyült ismereteket tükröző, magas színvonalú, a szerző önálló kutatásait és eredményeit tükröző munka, amely a PhD munkákkal szemben támasztott formai és tartalmi követelményeknek messzemenően megfelel, és alkalmas arra, hogy nyilvános vitára tűzzék ki.

Miskolc, 2006. június 16.

Prof. Dr. Farkas Ákos
tanszékvezető egyetemi tanár

konzulens

I. Előszó

A konfliktusok során elszenvedett sérelem megtorlása kezdetben az egyénre hárult, aki képességei szerint a saját erejére támaszkodva érvényesíthette érdekeit. Ennek legfontosabb módja a magánharc volt; ezt a szemben álló felek ereje, ügyessége döntött el. Később az állam, miután korlátok közé szorította a magánbosszút, átvette a bűncselekmények megtorlásának terhét. Tette ezt azért, hogy ne a sértettnek vagy hozzátartozóinak kelljen az elkövetőt üldöznie, valamint azért, mert a deviáns cselekmények az államra és az egész társadalmi rendre nézve súlyos veszélyt jelentettek. A büntetőjogi felelősség alapja így az egyéni helyett a közösségen esett sérelmmel, hogy magára vállalta a bűnüldözés terhét, azt is kimondta, hogy az igazságot ő szolgáltatja. A bűncselekményt szenvedett személy ebben a folyamatban viszont mellékszereplővé vált: sérelmét szűk körben orvosolhatta, és a magánszféra védelméhez, valamint a biztonsághoz fűződő érdekeit sem védték garanciális szabályok. Az elv szerint, ha az állam átvállalja a bűnüldözés terhét, s ezzel áldozatot hoz az igazság oltárán, ezt másoknak is meg kell tenniük. Még akkor is, ha éppen ők szenvednek sérelmet, válnak maguk is áldozattá.¹

A vád tehát közfunkcióvá vált, s így a büntető igény érvényesítése felett csak az államközösség rendelkezhetett. Éppen ezért a vád képvisellete az ügyész feladata lett. Ezt a legkövetkezetesebben a francia vádképviselati rendszer valósította meg azáltal, hogy elhitette az állami szervek mindenhatóságát. Az egységes nemzetállamra törekvő polgárság központosító törekvései így jogi formát is öltöttek.

A francia minta gyorsan elterjedt Európában, és megjelent a Magyarországra is kihatással lévő német (osztrák) rendszerben is. Az itt megvalósult vádképviselati alapgondolata tehát egybecsengett a francia megoldással. Különbség volt viszont, hogy a német területeken – az „állami gyámkodás kegyeként” – az enyhébb súlyú bűncselekmények egy része esetén, az officialitás elve megtört; a vád képviselétét a sértett mint magánvádló látta el.²

A büntetőjog fejlődése folyamán tehát a sértett elveszítette az eljárásban korábban ráosztott főszerepet, és ma már elmondható, hogy érdemtelenül tengődik az

¹ Farkas Á.: Áldozatvédelem és büntetőeljárás, Magyar Jog, 1993/12. sz. 760. o.

² Koczka Cs.: A sértetti vádképviselati múltja, jelene, jövője, Ügyészi Értesítő, 1992/1. sz. 33. o.

igazságszolgáltatás perifériáján. Találó Nils Christi megjegyzése, miszerint az állami hatalom eltulajdonította az érintettek konfliktusait; az igazságszolgáltatás csak arra jó, hogy fájdalmat okozzon.³ Mint ahogy Bárd Károly is írja, „a sértett rég trónfosztott szereplője a büntetőjognak és az igazságszolgáltatás rendjének. Az eljárás hivatásos résztvevői végérvényesen eltulajdonították a közvetlenül érintettek konfliktusait. A per egykori ura, a vádfunkcióval korlátlanul rendelkező sértett a modern eljárási rendszerekben alig több, mint a tanúk egyike. A büntetőjogi szankció elsődleges célja már rég nem a sértett kompenzációja, sem anyagilag, sem pedig lélektanilag.”⁴

A hétköznapiak gyakorlata igazolja, hogy a jogszabályok által meghagyott lehetőségek a jogalkalmazás folyamán tovább szűkülnek, és a sértett kívülállóként, kiközösítettként tengődik az eljárásban; tájékozatlanul és kiszolgáltatottan tapogatózik a jogalkalmazás világában.

A bonyolult hivatalos nyelvből az egyszerű polgár egy szót sem ért. A XX. század végére ugyanis mind a büntetőjog, mind az eljárásjog elveszítette közérthetőségét, és szövevényes szabályok rendszerévé vált; Peters szavaival élve, a „hivatásosok” jogává alakult. A világos tárgyalási stílus már a múlté.⁵ S ami talán még ennél is rosszabb, hogy a sértett újabb és újabb viktimizációjának lehetünk tanúi: a büntetőeljárás folyamán nemcsak a terhelttel szemben alkalmaznak erőszakot, hanem a kényszerintézkedést elszenvedőkkel, így a sértettel szemben is.⁶

A kívülállók tudatában a per koreografált események menete, pedig a valóságban ez nincs így. A tárgyalás színtelen; olyan, mint egy festmény fekete-fehér reprodukciója: nem mutatja az eredeti színeket; mögötte mégis fájdalmas sorsok izzanak, és a sértett tanácstalanul áll a bírói pulpitus előtt.

Vajon tényleg egyedül van-e a sértett a büntetőeljárásban, vagy éppen ellenkezőleg: valójában érte mozdulnak a hatóságok. Igaz-e, hogy az ügyész voltaképpen nemcsak vádló, hanem a sértett védője is?

³ Lásd részletesen Christi, N.: A fájdalom korlátai, Európa Kiadó, Bp., 1991. 5. o.

⁴ Bárd K.: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1. sz. 21. o.

⁵ Peters, K.: Beschleunigung des Strafverfahrens und die Grenzen der Verfahrensbeschleunigung, in: Strafprozess und Reform, Neuwied - Darmstadt, 1979. 83-85. s.

⁶ Fenyvesi Cs.: Erőszak a büntetőeljárásban (A másodlagos viktimizáció alanyai) Előadás. Elhangzott a Magyar Pszichológiai Társaság V. Nemzetközi Kongresszusán; Bp., 2002. március 20-23.

Tóth Mihály szerint ez nincs így, mert az emberek jelentős része nem azt gondolja, hogy a jogalkalmazó segíti a sértettet; sőt, ő inkább áldozata, mintsem védenca a hatalomnak.⁷

Magyarországon csaknem harminc évig az 1973. évi I. törvény rendelkezett a sértetti jogokról. A jogszabály túlélte a rendszerváltást. Kisebb-nagyobb „kényszerű változtatások után” képes volt még csaknem 15 évig „szolgálni egy új társadalmi, gazdasági, politikai rendszert”.⁸

Valóban, a hetvenes évek elején elfogadott jogszabály több változtatást élt meg: nemzetközi kötelezettségvállalásainknak megfelelően a nyolcvanas évek végén, illetve a kilencvenes évek elején sokszor módosították; az emberi jogokra vonatkozó nemzetközi dokumentumok és a hazai jogszokások közötti összhang megteremtésén fáradoztak akkor a jogalkotók. A cél a törvényes és emberséges büntetőeljárás létrehozása volt. Ezt úgy lehet elérni, ha az eljárás résztvevőinek a jogállamiságból eredő jogait garantálják. Az ennek megfelelő intézkedések elsősorban a terhelt védelmét szolgálták.⁹ A sértettről ugyanakkor sokáig elfeledkeztek, pedig a „törvényes és emberséges” büntetőeljárás nem csak a vádlottak, illetve az elítéltek alapjogait rögzítő okmányok figyelembevételét jelenti. A jogállamisághoz fűződő alapelvek ugyanis az eljárásban érintett valamennyi személy emberi jogainak betartását ígérik. Ezért a kilencvenes években egyre többen sürgették, hogy a sértett nyerje vissza méltó helyét és szerepét a büntetőeljárásnak nevezett drámában. Ez csak úgy lehetséges, ha a sértett jogosítványait bővítik; továbbá, ha a sértett jogainak korlátozását lehetetlenné tévő garanciákat építenek be az igazságszolgáltatás rendjébe.

A bűncselekmény áldozatának szerepét kutatni, az egyik legnemesebb cél. Talán ezért (is), sokan „sertepertélnék” a viktimológián belül és körül, innen és túl. Számos kriminológiai és büntetőjogi tanulmány, valamint empirikus megfigyelés jelzi azt az utat, ahol a jogalkotónak haladnia kell. Napjaink jogpolitikája már nemcsak az elkövetők megbüntetését hangsúlyozza, hanem meg akarja érteni a bűnözés mélyebb

⁷ Tóth M.: Az ügyész, a „tollfosztó”, in: Büntető eljárásjogi olvasókönyv (szerk. Tóth M.), Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 125. o.

⁸ Király T.: A magyar büntetőeljárás jog fél évszázados történetének vázlata, Belügyi Szemle, 2003/1. sz. 17. o.

⁹ Küng-Hofer, R.: Die Beschleunigung des Strafverfahrens unter Wahrung der Rechtsstaatlichkeit. (kézirat, OKRI) 32. o.

összefüggéseit, az elkövető, az áldozat és a közösség vonatkozásában is.¹⁰ Az áldozatok/sértettek jogi helyzetére vonatkozó nemzetközi dokumentumok is egyre inkább felhívják a törvényhozó figyelmét a változtatások megtételére.

A jogállami forradalom után az európai szellemben való jogalkotás ugyanakkor komoly feladat elé állította a honatyákat: vajon újabb törvénymódosítással, vagy pedig egy mindent átfogó, a XXI. század követelményeit is kielégítő büntetőeljárás kódex megalkotásával tegyenek eleget a kihívásnak. A jogszabály módosításainak (módosítgatásainak) hátránya, hogy nem a véglegesség igényével készülnek, és gyakran nem mindenben következetes szabályokat is tartalmaznak. Ebben az esetben a törvény legtöbbször csak arra vállalkozhat, hogy a nemzetközi normákkal való összhang megteremtése céljából növeli az eljárási garanciákat, újabb jogintézményeket hoz létre, vagy régieket változtat, illetve szüntet meg.

A nyolcvanas évek végén megszoktuk, hogy a due process híveinek hatása érvényesült, és a cél a „fair” eljárás elveit tiszteletben tartó igazságszolgáltatás létrehozása volt. A kilencvenes évek közepére ezt, a gyakorlati nehézségek elhárítását fő feladatának tekintő prakticista szemléletű gondolkodásmód váltotta fel. A megváltozott bűnügyi helyzet, a bűnözés megfélemezhetetlennek tűnő emelkedése és szerkezetének megváltozása következtében gyakorlati igények is sürgették a kodifikációt. A bűnözés kezeléséhez gyorsabb és hatékonyabb eszközrendszerre van szüksége minden állam igazságszolgáltatásának, ezért az 1995. évi változtatások fő célja a hatóság terheinek csökkentése, az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése volt. Ennek megfelelően, az 1995. évi LXI. törvény módosította a Be. XVII. fejezetét, és bővítette a tárgyalás mellőzésével kiszabható szankciók körét, szélesebb körben alkalmazhatóvá téve ezzel ezt a külön eljárási formát.

A sértett jogai akkor megint figyelmen kívül maradtak, sőt tovább csorbultak: a tárgyalás tartását kérők közül ugyanis, éppen az a személy maradt ki, akinek a sérelmére követték el a bűncselekményt. A sértettek eljárási szerepének növelésére irányuló nemzetközi normák figyelembevételére tehát még váratott magára. A megoldást a büntetőeljárás egész rendszerét átfogó reformtól várták.

A kormány 1994 januárjában elfogadta az igazságügyi miniszter előterjesztését a Be. koncepciójáról, és az új törvényt 1998-ban (már) kodifikálták. A jogszabályt még

¹⁰ Fehér L.: Erőszakos bűnözés – bűnözéstől való félelem; In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 33. sz., (szerk.: Irk F.) OKRI, Bp., 1996. 36. o.

„előkészítésének idején is számos bírálat érte, magában a kodifikációs bizottságban is érdemi vitákat váltott ki”.¹¹ (Vajon kinek fűződött ahhoz érdeke, hogy a kódexet ilyen gyorsan elfogadja a parlament? Az igazságszolgáltatás előtt álló reform megvalósítása hosszú időt vesz igénybe, nem történhet egyik pillanatról a másikra. Az 1896. évi Bp. munkálatai is húsz évig tartottak, és úgy tűnik, hogy az új Btk.-t sem sietik el.)

A büntetőeljárás gyors reformjának hátterében a politikai rendszerváltás állt. Ez valamennyi jogterületen változtatásokat igényelt. A legfőbb célkitűzést mindenütt a szocialista jogrendszerrel való gyökeres szakítás jelentette. A jogalkotók két szempontot igyekeztek figyelembe venni: egyrészt a hatékony és gyors igazságszolgáltatás megteremtésén fáradoztak, másrészt pedig a tisztességes eljárás elveit igyekeztek beépíteni az új eljárás rendjébe. Az igazságszolgáltatás működőképessége is azt kívánta, hogy célszerűségi szempontok érvényre juttatásával ésszerű egyszerűsítéseket hajtsanak végre az eljárásban. Kiderült ugyanis, hogy a büntetőeljárás törvény nem azokon a helyeken tartalmazott egyszerűsítési lehetőségeket, ahol ez valóban hozzájárulhatott volna az eljárások időtartamának csökkentéséhez. Továbbá az 1973. évi I. törvény számos garanciális szabályt írt elő, ezek tartalmi funkciója pedig elveszítette eredeti szerepét, és értelmetlenül elhúzta az eljárást. Mivel Magyarország 1990-ben csatlakozott az Európa Tanácshoz, majd 2004-ben az Európai Unióhoz, ez azzal a kötelezettséggel (is) járt, hogy jogszabályainkat összhangba kellett hoznunk az Emberi és Polgári Jogok Európai Egyezségokmányával, az EU 2001. évi kerethatározatával, illetve más nemzetközi normákkal. A legégetőbb kérdések megoldása után szükségessé vált a jogintézmények újrafelépítése. A büntetőeljárásban három követelményt kell a jogalkotónak figyelembe vennie: egyrészt, fő szabály szerint, érvényesülnie kell a legalitás elvének, vagyis minden büntetendő cselekedetet üldözni kell, másrészt el kell érni, hogy a bűncselekményt el nem követő személyeket ne zaklassák, harmadrészt pedig biztosítani kell a gyanúba vont személyek jogait, garantálni kell a tisztességes eljárást.

Dolgozatomban a bűncselekmény sértettjének szerepét elemzem, s ezzel összefüggésben más kérdéseket is felvetek. Céljaim között nem a sértett nehéz helyzetének bizonyítása, inkább csak bemutatása áll. A legalitás és az oportunitás elveire épülő eljárási rendszereket azért tekintem át, mert véleményem szerint a kettő közötti választástól is függ, hogy a sértettnek a jogalkotó milyen jogosítványokat

¹¹ Király: A magyar büntetőeljárás (...) i.m. 31. o.

biztosít. Az ezt követő részben ismertetem a téma szempontjából jelentős nemzetközi és hazai dokumentumokat. Az értekezés középpontjába a sértettnek a jogszabályok által körülhatárolt eljárási helyzete kerül. Itt kitérek a jogalkalmazói gyakorlatban felmerülő és a sértett jogainak törvényes korlátozására további lehetőséget teremtő kérdésekre. A dolgozat a resztoratív igazságszolgáltatás XXI. századi esélyeinek a bemutatásával folytatódik, majd egy kérdéssel – Erősödött-e a sértett eljárásjogi helyzete? –, illetve a befejező gondolatokkal zárul.

Az elmélettel foglalkozók nehéz helyzetben vannak, amikor a kiválasztott jogterület szabályait tanulmányozzák, hiszen ritkán látnak bele a gyakorlatba. Leginkább ők is csak „papírközelben” tengetik életüket, mint ahogyan azt Eszterházy Péter mondja.¹² A munkaszoba izolált, világon kívüli figyelőállomását ritkán hagyják el. Az íróasztal mögül figyelik – bár lehet, hogy kitűnő mikroszkópok segítségével – a világot. Sokan a karosszékből éles és határozott megjegyzésekkel ítélik meg, hogy mi folyik kinn az életben. Többen igyekeznek megállapításaikat empirikus adatokkal alátámasztani. Vajon mit keresnek kint? Élményt, vagy választ? Talán mindkettőt. Ebben nekem is részem volt, amikor dolgozatom gondolatainak alátámasztására, az Ügyészek Lapját is felhasználva, rendszeresen kerekasztal-beszélgetéseket szerveztem, és az ott elhangzottakat az egyes fejezetekbe beépítettem. Igyekeztem mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek segítségét igénybe venni. Véleményem szerint nagyon fontos a két terület együttműködése, hiszen „a valóság teremti az elméletet, és az elmélet teremti tovább a valóságot. A gyakorlat tehát az elméleten keresztül fejleszti és erősíti magát. Nincs végzetes baj az életben vagy a tudományban, nincs kiheverhetetlen kudarc a gyakorlatban, amíg az elmélet megvan. Az elmélethez mindig vissza lehet térni, az elmélettől mindig újra el lehet indulni. Az elmélet a gyakorlat nagy bírálója, korrigálója és újjáépítője. Az elmélet a nagy vigasztaló és útmutató egy szerencsétlen és zavaros gyakorlatú korban. Nem lehet elvenni vagy megsemmisíteni, és nem lehet elrontani vagy megvesztegetni.”¹³

Max Weber kifejezését használva, a jogtudós fegyvere az írás. Megmutat valamit, amin a jogpolitikus elindulhat. A törvényhozó az elmélet által kidolgozott rendszerek közül kiválasztja a megfelelő konstrukciót. Ennek folyamán két szempont irányítja: egyrészt döntésének határt szab, hogy a gyakorlati kivitelezéshez szükséges eszközök az állam rendelkezésére álljanak, másrészt figyelembe kell vennie a nemzetközileg elfogadott normákat. A jogalkalmazó szerepe olyan, mint a zenészé. Nem ő írja a kottát, csak eljátssza azt. A vádemelés előtt az ügyész a karmester (és nem a

¹² „Leginkább papírközelben vagyok én.” Eszterházy P.: A szavak csodálatos életéből. A Mindentudás Egyetemén elhangzott előadás. Az előadás bővített változata ugyanilyen címen könyvben is megjelent. Gondolat Kiadó, Bp., 2003. 8. o.

¹³ Bálint Gy.: A toronyőr visszapillant, Magvető Kiadó, Bp., 1961. 404. o.

zeneszerző), ezt követően viszont a bíró kezébe kerül a pálca (és nem a toll). Konkoly Csaba szerint nagy baj van, ha „a zenekar kezdi el írni a kottát, és minden tagja úgy írja, ahogy az számára a legkedvezőbb. Gondoljunk csak bele, milyen mű születet ebből! (...) Bármilyen problémánál az első reakció (...) 'nem lehet alkalmazni'. (...) Vannak duzzogók, akik a nekik nem tetsző jogintézményeket egyszerűen nem alkalmazzák, s ennek indoka, 'nem értek vele egyet'. Úgy gondolom, ehhez senkinek nincs joga.”¹⁴

¹⁴ Büntetőeljárás a gyakorlatban. Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2004. május 24-én megtartott kerekasztal-beszélgetésről. Ügyészek Lapja, 2004/4. 36. o.

II. A sértett jogai a legalitás és az oportunitás elveire épülő eljárási rendszerekben

Ha a sértett eljárási helyzetét szeretné erősíteni a jogalkotó, akkor figyelembe kell vennie azt a régi tételt, miszerint egy részterület szabályozásához általános koncepció hiányában nem célszerű hozzákezdenie. Először az igazságszolgáltatás egészének elvi alapjait kell tisztázni, mert csak így kerülhető el a jelenlegi jogalkotásban gyakran tapasztalható jogszabály „módosítgatás”. Sajnos az elhamarkodott politikai és/vagy gazdasági igények kielégítése érdekében sokszor külön nem választható egységek, részenként kerülnek szabályozásra.

Amikor a büntetőeljárás jövőben elképzelt rendjéről kívánunk dönteni, első lépésként az eljárásra vonatkozó alapelveket szükséges meghatározni. El kell döntenünk, hogy kitartunk-e a jelenlegi legalitás mellett, vagy – a célszerűségi szempontok elsődlegességére hivatkozva – eljárási rendszerünket az oportunitás elvére építjük.

Amennyiben ugyanis megtartjuk a legalitás elvét, illetve csak kivételként engedjük meg az opportunus szempontok érvényesülését, akkor kiderül, hogy nem is állunk olyan rosszul a sértett jogosítványait illetően. Ha viszont az oportunitás elvének megfelelően tág teret engedünk a jogalkalmazói diszkréciónak, úgy kénytelenek leszünk a sértett jogosítványait bővíteni.

Az ügyészi eljárás korrekciójának három formája ismert: a pótmagánvád, a mellémagánvád és a vádkikényszerítés. Hazánkban a jogalkotó az ügyészi tétlenség ellenszerének a pótmagánvádat választotta. Ennek körét viszont korlátok közé kell szorítanunk, és semmiképpen sem engedhetjük meg, hogy kormányzati állami szerv pótmagánvádlóként felléphessen.

A vita a legalitás és az oportunitás előnyeiről és hátrányairól régóta tart. Ma még nem eldöntött, hogy melyik élvez prioritást. A kérdés lényegében a következő: jogosult-e a bíróságon kívül más hatóság az ügy érdemi elintézésére? Megengedhető-e, hogy a vádemelés előtt szankció érvényesítésére kerüljön sor? A különböző jogrendszerek más-más választ adnak erre.

A legalitás mint a klasszikus büntetőjogi iskola eljárásjogi megfelelője, a büntetőjogi igény érvényesítésének kötelezettségét írja elő a hatóságok számára.

Lényegében tehát parancs: a büntetőjogi törvények feltétlen alkalmazását jelenti. Az elv kimondásával a jogalkotó a jogalkalmazó hatalmának állít korlátot azáltal, hogy elzárja őt a mérlegelés lehetőségétől; bűncselekmény esetén az eljárást le kell folytatnia.

Az eljárásjogi irodalomban a legalitás tétele alatt általában csak a vádemelési kötelezettséget tartják számon, a törvény rendelkezéseiből viszont egyértelműen kiderül, hogy az elv az eljárási szakaszoknak megfelelően három elemet rejt magában: a nyomozóhatóság bűnüldözési feladatát, az ügyész vádemelési és a bíró döntési kötelezettségét. A Be. 6. § (1) bekezdése szerint „a bíróságnak, az ügyésznek és a nyomozó hatóságnak kötelessége, hogy az e törvényben megállapított feltételek esetén a büntetőeljárást megindítsa, illetőleg az eljárást lefolytassa”. Bár a hatályos jogszabály – csakúgy, mint a korábbiak – e rendelkezését a „hivatalból való eljárás” alapelveként deklarálja, nyilvánvalóan az officialitás és a legalitás fogalmának keveréséről van itt szó. Amíg ugyanis a legalitás parancsot, kötelezettséget jelent, addig az officialitás – a hivatalból való eljárás elve – a hatóság hatalmát alapozza meg, mivel jogosulttá teszi őt az eljárás lefolytatására. Így a jogalkalmazók mások beleegyezésétől függetlenül, sőt azok akarata ellenére is érvényesíthetik a büntető igényDőlgozatomban én a két fogalmat – Bárddal egyezően – külön tartom, annak ellenére, hogy a hatályos jogszabály nem ezt az elvet követi, és a legfrissebb szakirodalom is igyekszik megcáfolni Bárd Károly korábbi érveit. Ugyanakkor a Bárdtól eltérő „új/régi” álláspontok inkább csak további zavarokat okoznak a két elv megértése és megértetése helyett.

Finszter Géza, bár külön tartja a két elvet, mégis úgy véli, hogy a kapcsolat a kettő között elég szoros: míg a legalitás az anyagi jog logikáját tükrözi, addig annak eljárásjogi konzekvenciái az officialitás elvéből következnek: „a hatóság kötelessége, hogy hivatalból próbálja meg a legalitás parancsának teljesítését.”¹⁶

Erdei szerint viszont egyáltalán nem szükséges külön tartanunk a két fogalmat; „a legalitás és az officialitás elvének tételes jogi összekapcsolása önmagában nem helyteleníthető. A legalitás elve nem érvényesülhet, ha a szükséges jogosítványokat a kötelezettség címzettje nem kapja meg. A bűnüldözésre hivatott hatóság nemigen teljesíthetné a minden bűncselekmény üldözésére vonatkozó kötelezettségét, ha ehhez

¹⁵ Lásd részletesen Bárd K.: A büntető hatalom megosztásának buktatói. KJK, Bp., 1987., 53-132. o.

¹⁶ Finszter G.: A rendészet elmélete, 160. o. OKRI - KJK, Bp., 2003.

a létrehozása tényével nem kapott volna felhatalmazást, hanem azt minden esetben valaki mástól, például a sértettől kellene megszereznie”.¹⁷

Rózsa János Erdei Árpáddal ért egyet; ő is hangsúlyozza a két elv összetartozását. Nehezen tart elképzelhetőnek olyan jogi természetű kötelezettséget, amit a kötelezett nem jogosult megtenni. A legtöbb hivatalnak, hatóságnak nemcsak joga, hanem kötelezettsége is a számára kijelölt feladatot elvégezni. Az ügyész, amikor vádat emel, ez joga és kötelezettsége egyben feltéve, hogy a vádemelés feltételei fennállnak.¹⁸ A legalitás egyébként Rózsa János szerint azért került a processzuális elvek közé, mert korábban ezzel akarták hangsúlyozni az ügyész vádmonopóliumát: vívmányként deklarálták annak idején. Az elvvel pedig, amit azóta is, a hátán cipel a jogtudomány, arra hívták fel az ügyész figyelmét, hogy a vádemeléssel kapcsolatos kétségek esetében szemei előtt ne az „in dubio pro reo”, hanem az „in dubio pro salute reipublicae” elve lebegjen.¹⁹

Rózsa ugyanakkor azt gondolja, ez a kérdés nem olyan fontos, hogy vitát nyissunk fölötte. Szofisztikát eredményez érvelni amellelt vagy az ellen, hogy az officialitás csak jogosítványt implikál-e, vagy kötelezettséget is. Amikor a legalitás megszületett, nem gondoltak arra, hogy a későbbi korokban ezt félre értelmezik.²⁰

A két fogalmat a jogban valóban össze lehet kapcsolni, ettől viszont még nem lesz egy és ugyanaz. Ugyanakkor azt Rózsa is elismeri, hogy nem véletlenül különbözik a nevük. Szerinte viszont a vita abból ered, hogy összekeverik a kötelezettség kétféle értelmét. A büntetőeljárásban ugyanis nem arról a kötelezettségről van szó, amit a hétköznapiok valóságában annak tartanak. A procedúrában a legalitás a törvények megtartására kötelez, egészen pontosan, a vádemelés kötelezettségét írja elő az ügyész számára. Arról a jogalkotó nem tehet, hogy a fogalmat egyebekre is vonatkoztatják. Az ügyészség megszületésekor a legalitás és az officialitás csak az ügyész processzuális jogainak szabályozásánál szerepelt. A rendőrség (és a csendőrség) vonatkozásában ezt senki sem hangoztatta. Az officialitással a jogalkotó csak azt akarta hangsúlyozni, hogy az ügyész ex officio folytatja intézkedéseit: nemcsak feljelentés, hanem minden bűncselekmény tudomására jutása esetén eljár.

¹⁷ Erdei Á.: A célszerűség rejtélye, avagy opportunitás a büntetőeljárásban. In: Györgyi Kálmán ünnepi kötet (szerk.: Gellér Balázs) KJK-Kerszöv, Bp., 2004. 168-169. o.

¹⁸ Rózsa J.: Észrevételek a PHD értekezés munkahelyi vitájára (kézirat, OKRI)

¹⁹ uo.

²⁰ uo.

Így tehát egyrészt jogosultságot biztosít az ügyész számára az elv, és kötelezettséget is ró rá egyben.²¹

A tetszetős levezetés ellenére, továbbra is azt gondolom, hogy a jogosultság és a kötelezettség két különböző fogalom, és nem véletlen, hogy más-más névvel illetik. Ennek egyik bizonyítéka az alóluk engedett kivételeknél kereshető: ezek ugyanis egyáltalán nem azonosak; míg a legalitásé a mellőzés, addig az officialitásé a magánindítvány és a magánvád. A másik bizonyíték a gyökerekben van: a két elv a történelmi fejlődés különböző szakaszain jött létre. Kétségtelen, hogy a legalitás és az officialitás születése összefügg a bűncselekmény társadalmi sérelmének eszméjével. Ez téveszti meg azokat, akik az elvek összefonódásáról beszélnek. Valószínű, hogy a törvény is a jogirodalomban uralkodó nézetet fogadta el, amikor a két elvet egybemosta.

Egyetértve Bárddal, kissé sommásan hangzik az a fajta levezetés, ami alapján ezek a fogalmak egymással helyettesíthetők. Akik azt vallják, hogy ha az állam egyszer már kisajátította a bűnüldözést, akkor ez egyben kötelessége is, tévednek. Mert ez a tétel nem alkalmas arra, hogy e véleményüket igazolja. „Csupán morális parancs vagy inkább ajánlás, akár csak az a tétel, hogy aki A-t mond, az mondjon B-t is. Az, hogy a bűnüldözés jogából szükségszerűen következik a bűnüldözési kötelezettség, annyira igaz, mint az, hogy aki A-t mond, az B-t is fog mondani. Azaz vagy igen, vagy nem.”²²

Bárddal egyezően, én is azt gondolom, hogy a legalitás elvére épülő jogrendszerekben a legalitás kötelezettséget, az officialitás jogosultságot jelent. A legalitás alapján pedig a jogrend helyreállítása és a sértés megtorlása állami feladat, hiszen a bűnös magatartás, ha közvetve is, de mindig az állam ellen irányul. A jogalkalmazó pedig opportunus szempontokra hivatkozva nem tekinthet el az eljárás lefolytatásáról. Magyarország az 1896. évi Bp. megalkotása óta ezt az elvet hirdeti főszabályként. A XIX. században megalkotott jogszabály indokolása szerint „az anyagi jog alkalmazását nem szabad egyéni tekintetektől, vagy a célszerűség alkalmi okaitól függővé tenni (...). A törvény feltétlen végrehajtást követel, rendeleteinek megvalósítása nem függhet senkinek subjectiv véleményétől. Ha a törvényhozó oly szempontok számbavételét óhajtja, melyek nem jogiak, ennek kijelentése, az esetek meghatározásával együtt, a törvénybe tartozik és nem bízható az állam, vagy egyes

²¹ uo.

²² Bárd: A büntetőhatalom (...) i.m. 67. o.

államközegek belátására. A jogrendnek legerősebb támasza és a jogegyenlőségnek igazi tartama éppen az, hogy a bűncselekmények megítélésének szempontja és mértéke mindig és mindenkire nézve változhatatlan. Azért a büntető törvény alkalmazásának egyéni okokból való mellőzhetését kizárja a jogállam eszméje.”²³

Természetesen a legalitás és az officialitás elvének feltétel nélküli betartása és betartatása lehetetlen, ezért maga a törvény állítja fel a kivételeket. A magánindítványra üldözendő bűncselekmények és a magánvádas eljárás esetében a sértett, illetve más jogosult akaratától teszi függővé az eljárás megindítását, illetve a per lefolytatását. Ezek az ex officio eljárás elve alóli kivételek. Itt a jogalkotó a hatóság hatalma elé állít korlátot, mert megakadályozza az állami szerv eljárását. A „mellőzés” intézményének megengedésével pedig a legalitás elve sérül, hiszen a hatóság célszerűségi szempontokra hivatkozva nem köteles a parancsot teljesíteni.

Látható tehát, hogy az officialitás elvének kimondásával a jogalkotó a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság hatalmát alapozza meg, míg a kivételek – a magánindítvány és a magánvád – éppen e hatalom elé állítanak korlátot. A legalitás esetében fordítva történik mindez. A parancs kihirdetésével a jogalkalmazó hatalma csorbul azáltal, hogy a törvény, mérlegelés nélküli cselekvési kötelezettséget mond ki, a kivételek ugyanakkor a jogalkalmazó diszkrécionális jogkörét növelik, hiszen megengedik neki, hogy bizonyos bűncselekményeket figyelmen kívül hagyjon.²⁴

A legalitással szemben az oportunitás elvére épülő jogrendszer nem írja elő valamennyi bűncselekmény feltétel nélküli üldözését, hanem célszerűségi szempontok figyelembevételével a jogalkalmazó döntésétől teszi függővé az eljárást. A hatóság széles diszkrécionális hatalma lehetőséget teremt a prioritások meghatározására és az igazságszolgáltatásra szánt erőforrások jobb elosztására. A bűnüldözés ennek megfelelően a társadalomra leginkább veszélyes cselekményekre korlátozódhat.

A növekvő bűnözés kezeléséhez hatékony eszközrendszerre van szüksége az államnak. Mivel minden egyes bűnelkövető üldözése, elítélése és megbüntetése lehetetlen, ezért a legalitás elvének feltétel nélküli betartása soha és sehol nem valósulhatott meg.

²³ Az 1892-97. évi Országgyűlés negyedik ülészakájában a Képviselőház elé terjesztett Bűnvádi Perrendtartás törvényjavaslatának Indokolása, Bp., 1895. 155. o.

²⁴ Bárd: A büntetőhatalom (...) i.m. 70. o.

Magyarországon, a legalitás elvén az első repedést a felfüggesztett szabadságvesztés és a fiatalok próbára bocsátásának bevezetése idézte elő. (1908. évi XXXVI. tc.) Ezek az elkövetőt a fenyegetettség állapotába helyezik, de a kézzelfogható büntetés elmarad. A legalitás tehát már nem értelmezhető úgy, hogy a bűncselekményt büntetés követi.²⁵

A legalitás elvének további megroppanását idézte elő az 1950 évi II. tv. (Btá) 56. §-a: a csekély jelentőségű bűncselekmények esetében, ha a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés is szükségtelen, továbbá, ha akár a cselekmény, akár annak elkövetője a büntett elbírálásának idején a társadalomra nem veszélyes, a bűnösség megállapítását és a büntetés kiszabását mellőzni kell.²⁶

A bűncselekmény fogalmának materiális elemekkel való bővítése tehát széles mérlegelési jogot biztosít a jogalkalmazó számára. A jogalkalmazó a cselekmény egészének értékelésével arra a következtetésre jut, hogy a formális bűncselekmény valójában nem is veszélyes a társadalomra, tehát nem kell tovább üldöznie.

A legalitás uralma tovább csökkent, amikor felállították a társadalmi bíróságokat, és a kisebb súlyú bűncselekményeket így elterelték a büntető útról. Ez az elterelés azt eredményezte, hogy az állami hatalom lemondott a büntetőjogi igényről, hiszen az itt kiszabható szankció nem volt azonos a büntetőjogi büntetéssel. Ekkor az ügy ugyanis más régióba került. Hasonló volt a helyzet, amikor megelégedtek a fegyelmi felelősségre vonással.²⁷ (Magyarországon a társadalmi bíróságok már régen megszűntek, a katonai vétségek esetében viszont 1993-ig lehetőség volt arra, hogy a cselekményt fegyelmi jogkörben bírálják el.)

A legalitás és az officialitás további térvészését idézi elő a szelekció. Feltételezhető ugyanis, hogy a bűncselekmények egy része azért marad ismeretlen a hatóságok számára, mert figyelmüket a jelenségek egy részére tudatosan nem irányítják rá, és szemet hunynak bizonyos törvénysértések fölött. Inkább csak a legsúlyosabb, ezek közül is főleg a közfelháborodást kiváltó bűncselekmények elkövetőit igyekeznek megtalálni. Erőiket ezért ezekre összpontosítják, és kevesebb energiát fordítanak az apró lopások és rongálások tetteseinek leleplezésére.²⁸

²⁵ Király T.: A legalitás a büntetőeljárásban. Jogtudományi Közlöny, 1986/5. sz. 202. o.

²⁶ uo. 202. o.

²⁷ uo. 203. o.

²⁸ uo. 204-205. o.

A legalitás elvének töretlen érvényesítése az eredeti felfogás értelmében ma már lehetetlen. Az elv eróziója azért következett be, mert az eredeti tétel bizonytalan alapokra épült, „sérülékeny, mállekony elemekből állott össze”, s a törékeny építménynek ezért előbb-utóbb össze kellett roppannia.²⁹ Így ma már egyre többen javasolják az opportunitás szélesebb körben történő megengedését. Mivel az igazságszolgáltatás működőképességének határán van, így a célszerűségi szempontok érvényre juttatása valóban elkerülhetetlen.

Opportunitási szempontok érvényesülnek például akkor, amikor a jogalkotó az együttműködő terhelt esetében lehetővé teszi a nyomozás megtagadását, illetve megszüntetését. Az ügyész diszkrécionális jogköre érhető tetten a vádemelés elhalasztásánál is.³⁰

Ugyanakkor a klasszikus elveket valló processzualisták aggódomva figyelik az ügyész diszkréciós jogkörének növelését, a vádemelés feltételes mellőzésének és a mediációnak, illetve a büntetőeljárásról való elterelés más eszközeinek megvalósítását. Az opportunitás tételének megvalósítása véleményük szerint számos veszélyt rejt magában. A történelem „nehéz vajúadásának” eredményeként megszületett alapelvek sérülhetnek így. Féltik a tisztességes eljárásra épülő igazságszolgáltatás téziseit. A vádemelés feltételes mellőzése szerintük sérti az ártatlanság vélelmét, és „megkérdőjelezi a bíróság kizárólagos jogát az ítélezésre, a büntetésre”³¹

A sértett szempontjából elméletileg a legalitás tételét elfogadó eljárási rendszer a kedvezőbb. Az opportunításra épülő esetében ugyanis az ügyész – mint ahogy a fentiekből ez látható – széles diszkrécionális hatalommal rendelkezik. Ennek következtében pedig célszerűségi szempontokra hivatkozva eltekinthet az eljárás lefolytatásáról. **Milyen jogai sérülnek a sértettnek?** Minden embernek vele született, alapvető emberi joga: az élethez, a szabadsághoz, a méltósághoz, a személyes biztonsághoz, a tulajdonhoz való jog. Az állam kötelezettsége, hogy e jogokat biztosítsa, és állampolgárait megvédje. A rendőrség egyik legfontosabb feladata, hogy a bűncselekmények elkövetését megelőzze (preventív funkció). Amennyiben ennek nem

²⁹ Bárd: A büntetőhatalom (...) i.m. 66. o.

³⁰ Az opportunitás érvényesítésének részletes elemzését lásd Róth E. Az ügyész diszkrécionális jogköre c. cikkében! In: Az új büntetőeljárás törvény első éve. Debreceni konferenciák IV. Debrecen, 2005. 81-89. o. és Róth: Az ügyész diszkrécionális jogkörének néhány kérdése, in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Cs., Herke Cs., Mészáros B.) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006. 511-523. o.

³¹ Bárd: A büntetőhatalom (...) i.m. 128. o.

tud eleget tenni, akkor kötelessége a megzavart közrend helyreállítása (represszív funkció) és az elkövetők felkutatása, illetve bíróság elé juttatása (inkvizitórius vagy bűnüldözési funkció). Az opportunitás esetén viszont az állam e kötelezettségének nem mindig tesz eleget. Ennek egyik súlyos következménye, hogy igazságtalansághoz vezet: az állampolgár, akinek az ügyét célszerűségi szempontokra hivatkozva félreteszik, hátrányos helyzetbe kerül azzal a sértettel szemben, akinek az ügyét gondosan kezelik.

Ugyanakkor az opportunus szempontok érvényesülése esetén sem mindig sérülnek a sértetti jogok. A vádemelés elhalasztása például a sértett szempontjából (is) kedvező lehet, ha az ügyész éppen azt a kötelezettséget írja elő a terheltnek, hogy térítse meg a sértett kárát.³²

Nálunk a jogalkotó sokáig nem engedett a formális legalitás elvéből. Az elv, miszerint ítélezni csak a bíróság jogosult, még ma is érvényes. A legalitás eróziójánál és az ahhoz vezető okok kialakulásánál láttuk, hogy a legalitás a gyakorlatban törést szenved. A jog által nem szentesített szelekció és a büntetőeljárást drasztikusan egyszerűsítő, valamint az alapelveket sértő legitim intézkedések ugyanolyan komoly veszélyt rejtenek magukban, mint a nyomozóhatóság és az ügyészség diszkrécionális hatalmának kiterjesztése. Mindkét rendszer esetében sérülhetnek a sértett alapvető jogai. Mi akkor a megoldás?

Elsősorban nem az a fontos, hogy fő elvként melyik tételt fogadjuk el. Mindkettőnek vannak előnyei, de vannak hátrányai is. Ezért a kérdés végső soron: milyen jogosítványokat biztosítunk a sértettnek a legalitás tételének elfogadása esetén, és milyeneket az opportunitás elvének érvényesülésekor. A lényeg, hogy mindkét esetben a jog rögzítse a határokat.

A legalitás elvére épülő jogrendszer alapvető jellemzője – mint ahogy az eddig leírtakból egyértelműen kiderült – a bűncselekmény feltétel nélküli üldözése. A jogalkalmazó feladata tehát, hogy mérlegelés nélkül folytassa le az eljárást, és az elkövetőt büntesse meg. Ebben a konstrukcióban a sértettnek nem sok szerep jut, hiszen a büntetőjogi felelősség alapja a közösségen esett sérelem. A sértett akaratától és fellépésétől függetlenül a bünt büntetésnek kell követnie. Az állam – e sajátos feladatra létrehozott szervein keresztül – mindent elkövet, hogy a megsértett jogrend helyreálljon. A sértett pedig – mint az igazságszolgáltatás mellékszereplője – csak

korlátozott jogosultságokkal rendelkezhet. Ebben az eljárási megoldásban az elterelési technikáknak sem lehet helyük. (A tiszta modell esetén.)

Más a helyzet a magánindítványra üldözendő bűncselekmények és a magánvádas eljárások esetében. A jogalkotó ugyanis kisebb-nagyobb mértékben megengedi, hogy a sértett beleegyezésén múljon a büntetőeljárás megindítása.³³ A magánindítvány – mint a főszabály alóli kivétel – kizárja az officialitás elvének maradéktalan érvényesülését, és ekkor a sértett akaratától függ az eljárás megkezdése. Hasonló a helyzet a magánvád esetében is. Ekkor a jogszabály lehetővé teszi, hogy a vádfunkció ellátása hatóságtól magánszemélyhez kerüljön.³⁴

Amennyiben továbbra is kitartunk a legalitás és az officialitás mellett, akkor kénytelenek leszünk e tételek merevségén enyhíteni. Ennek egyik megoldása a magánindítvány és a magánvád intézményeinek jogszabályban történő szélesítése, másfelől viszont Király Tibor szerint „a sértett jogosítványainak olyan további gazdagítására van lehetőség (pl. tevőleges megbánás³⁵ esetén a felek hatóság előtti kibékülésre), ami az eljárás megszűnésének alapja lehetne.”³⁶

Az új eljárásjogi kódex kezdetben,³⁷ (a vádemelés mellőzésének megengedésével) nagyobb teret engedett az opportunitásnak; hatályba lépése előtt, a módosítások következtében viszont megtört a korábbi akarat. (Az eredeti, ebben a formájában hatályba sohasem lépő új Be., komolyan véve az alkotmány rendelkezéseit,³⁸ megszüntette a nyomozás megszüntetése esetén alkalmazható megrovást, és lehetővé tette a szankció alkalmazása nélküli vádemelés mellőzését.)

A legalitás merevségén enyhíthet a vádemelés elhalasztása is feltéve, hogy az ügyész nem a bizonyítás elégtelenségét akarja ezzel palástolni. A diszkrécionális jogkör alkalmazására csak akkor van lehetőség, ha a vádemelés feltételei egyébként

³² Róth: Az ügyész (...) i.m. 86. o.

³³ Király: A legalitás (...) i.m. 202. o.

³⁴ uo. 202. o.

³⁵ A dolgozat írásának végső megformálásakor fogadta el a Parlament a tevékeny megbánást és a közvetítői eljárást. A tevékeny megbánásra, a felek „kibékülésé”-re s általában a mediáció elemzésére és bírálatára később térek ki.

³⁶ Király: A legalitás (...) i.m. 206. o.

³⁷ Felmerült például, hogy az ügyész bűnhalmazat esetén az enyhébb bűncselekmény miatt ne emeljen vádat. Lásd Bócz Endre Milyen legyen a büntetőeljárás c. cikkét! Rendészeti Szemle, 1991/7. sz. 4. o.

³⁸ Az Alkotmány 45. § (1) bek. szerint az igazságszolgáltatás a bíróságok feladata. Ha az ügyész szankciót alkalmaz, akkor a bíróság szerepét veszi át – vallja Erdei Árpád Hagyomány és korszerűség. Új büntetőeljárás törvény igénye c. cikkében, Börtönügyi Szemle, 1995/1. sz. 10. o. A 2002. évi I. tv. viszont, megváltoztatja az új Be. eredeti szövegét, és szankció helyett azt mondja ki, hogy „büntetést kiszabni egyedül a bíróság jogosult”. (Be. 3. § (2) bek.) Teszi ezt azért, hogy nem legyen törvénysértő az ügyész által alkalmazható megrovás és pártfogó felügyelet alkalmazása.

fennállnak. A hétköznapi gyakorlat azt igazolja, hogy az ügyészek kevésbé élnek ezzel a lehetőséggel, és sokkal szívesebben alkalmazzák a nyomozás megszüntetését és a megrovást.³⁹ Az opportunitás ilyen szempontú érvényesítése a sértetti érdekek ellen hat. A vádemelés elhalasztása sokkal inkább figyelembe veszi a sértetti szempontokat.

Ebben a fejezetben a legalitás-oppunitás, valamint az officialitás hagyományos elveiből indultam ki. Damaska óta tudjuk, hogy létezik másfajta szempontú megközelítés is,⁴⁰ ez viszont akkor érvényesül, ha elszakadunk a büntetőeljárás szűkebb világától, és a tágabb értelemben vett igazságszolgáltatás rendszerét szemléljük.⁴¹ A következő fejezetben a sértett eljárási helyzetének javítására irányuló dokumentumokat tekintem át.

³⁹ A 2006. évi LI. tv. újra megszünteti a megrovást.

⁴⁰ Hierarchikus és koordinatív modellek

⁴¹ Lásd Damaska, Mirjan: Structures of Authority and Comparative Criminal Procedure, The Yale Law Journal, Vol. 84., 1975. 480-544. pp. C. tanulmányát!

Összegezés a II. fejezethez

Ez a fejezet a legalitásra és az oportunitásra épülő eljárási rendszereket azért tekinti át, mert attól függően kell a sértettnek több vagy kevesebb eljárási jogot adni, hogy a jogalkotó melyik elvet részesíti előnyben.

A legalitás esetén nem szükséges, hogy a sértett ügyféli jogosítványokkal rendelkezzen, hiszen a közvádló az ő eljárása nélkül is azt ígéri, hogy bíróság elé állítja a feltételezett elkövetőt, a bíróság pedig az ártatlanság vélelmének megdőlte esetén, a vádlott megbüntetésével eleget tesz a legalitásból eredő kötelezettségének. Az már más kérdés, hogy minden esetben érvényesül-e a legalitás, és a sértett kára megtérül-e. Bár e rendszer azt is ígéri, hogy a büntetőperhez kapcsolt adhéziós eljárásban, a vádlott elítélésével párhuzamosan, helyt ad a sértett polgári jogi igényének, s ezzel a kár is megtérül.

Az oportunitás elvét elfogadó eljárás sem veti el a sértett magánfélként történő fellépését, viszont a rendszer lényegének megfelelően, nagyobb teret ad az ügyészi diszkréciónak. Célszerűségi szempontokat figyelembe véve, az ügyész eltekinthet a vádemeléstől akkor is, ha egyébként annak feltételei fennállnak.

Az ügyészi korrekciónak Európa-szerte számos ellenszere létezik: pótmagánvád, mellékmagánvád, vádkikényszerítés és az actio popularis.

Hazánk a legalitás elvét fogadja el főszabályként, elismerve ugyanakkor azt is, hogy ennek feltétel nélküli megvalósítása lehetetlen. Az ügyészi diszkréció nálunk is megtalálható, de ennek feltételeit a jogszabály rögzíti; a vádemelés részbeni mellőzése, a vádemelés elhalasztása, a nyomozás felfüggesztése és közvetítői eljárás alkalmazása esetén a vádemelés elmaradhat. Mindezek mellett ügyészi tétlenség is előfordulhat. Ennek ellenszeréül viszont pótmagánvádat enged a jogalkotó.

A legalitás és az oportunitás mellett szerepel még az officialitás fogalma, amit gyakran egybe mosnak a legalitással, pedig a két elv külön tartása indokolt lenne. Ezért a II. fejezet pontosan elhatárolja egymástól ezeket, és igyekszik érvekkel alátámasztani, hogy miért is különbözik egymástól a két elv.

III. A sértetti jogokra vonatkozó nemzetközi jogi dokumentumok

A sértett szerepének tanulmányozása ma már egyre több kutatás tárgya. A jogtudósok egy része rájött arra, hogy a bűncselekmények áldozatai méltatlanul tengődnek az igazságszolgáltatás perifériáján. Eljárásbeli részvételüket, valamint a jóvátétel érvényesítésével kapcsolatos lehetőségeiket tekintve hátrányos helyzetben vannak. Ezért egyre többen hívják fel a figyelmet a bűncselekmények áldozataira. Hangsúlyozzák az állam felelősségvállalásának kötelezettségét is, hiszen az állam egyik fő feladata az állampolgárok védelme.

Az „objektív felelősség” elmélete szerint az állam és az állampolgár között létrejött szerződésben az állampolgár önmagát korlátozza, adókat fizet, kötelezettségeket vállal. Mindezekért cserébe az állam kötelessége a közbiztonság zavartalanságának, a nyugodt életnek és a polgárok jogérvényesítésének a biztosítása. Ha bűncselekmény történik, akkor nyilvánvaló, hogy az állam a vállalt kötelezettségeinek nem tett eleget.

Az „egyenlő védelem” teóriája szerint az emberek bűnügyileg eltérő fertőzöttségű területeken élnek. Az azonos védelem hiányának következtében az állam feladata az egyenlőség biztosítása; ez pedig az áldozatok kompenzálásával érhető el. A jogalkalmazás hatékonysága is megköveteli, hogy a bűncselekmények megelőzésekor ne azonos intenzitással járjanak el.

A „társadalmi kötelezettség” tana azt vallja, hogy a sértett háttérbe szorulásáért az állam a felelős. Ennek oka nagyon is érthető: az állami költségvetés mindinkább magába szívja a pénzbüntetéseket. Ezeket pedig nem a bűncselekmények áldozatai kapják meg. Ezért eljött az ideje, hogy megszűnjön a sértett kihasználása. Az állam feladata sokkal inkább az lenne, hogy gondoskodjék a nehéz helyzetbe került sértett támogatásáról.⁴²

A „társadalmi jólét elmélete” szerint az államnak kötelessége a sértett kompenzálása, de ez a jogosultság csak azokat illetheti meg, akik valójában rászorulnak. A jóléti állam ezzel kapcsolatos kötelezettsége tehát nem minden áldozat szempontjából áll fenn.

⁴² Barabás A. T.: Börtön helyett egyezség. Kandidátusi értekezés. Bp. 1995. 87-88. o.

A „bűnmegelőzési teória” képviselői azt vallják, hogy az állami kártalanítás elősegíti a jogérvényesítést, mert a sértettek annak reményében, hogy káruk majd megtérül, feljelentést tesznek, és később is jobban együttműködnek a jogalkalmazókkal a büntetőeljárásban: tanúvallomást tesznek, s nagyobb mértékben nyújtanak segítséget az igazságszolgáltatás részére.

A „politikai motívumok elmélete” a kompenzáció nyújtásából származó különféle politikai előnyök megjelenésében látja a lényegét. „A közvélemény erősen támogatja az ilyen terveket, s ezért jó politikai stratégia megfelelni ezeknek az elvárásoknak. Lehet, hogy valaki soha nem válik áldozattá, és ezért nincs szüksége kártalanításra, a politikusok azonban profitálhatnak abból a jóhírből, amit az emberekben – a büntető igazságszolgáltatással, a kormánnyal és magukkal a politikusokkal kapcsolatban kialakítottak. Ilyen módon a kompenzáció szimbolikus, pszichikai segítséget nyújthat az embereknek, még akkor is, ha soha nincs rá szükségük, vagy soha nem is kapnak segítséget. S természetesen az ilyen viszonyulások – a büntetőeljárás hiányossága miatti elidegenedés megfékezésével – segítenek megőrizni a rendszer politikai stabilitását.”⁴³

Ma már azt is egyre többen hangoztatják, hogy – a vádlotti alapjogok mintájára – a sértettet illető, alapvető jogosítványokat is jogszabályban kellene az államnak deklarálnia. Ezek az alapjogok az alábbiak lehetnek:

- a félelem nélküli, biztonságos élethez való jog;
- az állam kötelezettsége, hogy a bűncselekmények elkövetését meggátolja, illetve a bűnözőkkel szemben hatékony védelmet nyújtson;
- a bűncselekmény okozta károk megtérítéséhez való jog;
- az elszenvedett sérülés és fájdalom orvoslásához való jog;
- jog arra, hogy az igazságszolgáltatás szervei a sértetthez tisztelettel és megértéssel forduljanak;
- jog arra, hogy a jogalkalmazók döntéseik kialakításánál vegyék számba a sértett érdekeit.⁴⁴

Ez is jelzi, hogy a „70-es években lényeges fordulat állott be a viktimológia tudományában. Korábban nem nélkülözött minden alapot a viktimológiát ért

⁴³ Görgényi I.: A viktimológiai ismeretek érvényesülésének fő irányai a kriminológiában és a büntetőjogban. Kandidátusi értekezés, Miskolc, 1994. 196. o.

⁴⁴ Bárd: Alkalmazott (...) i.m. 20. o.

szemrehányás, miszerint az nem más, mint olyan bűvészkedés, amelynek a célja annak kimutatása, hogy a bűncselekmény bekövetkeztéért végül is az áldozat felelős. Ma már nem divatos téma a sértett közrehatása, és változott a kriminológusok viszonyulása az áldozatokhoz: a kioktatása, a hibáztatás helyébe a megértés és a segítő szándék lépett. A viktimológia támadásának célpontját a sértettől áthelyezte a szociálpolitika és az igazságszolgáltatás rendszerére, amelyek – így mondják – képtelenek az áldozatok jogos igényeinek eleget tenni.”⁴⁵

A viktimológia pálfordulását elősegítette, hogy az áldozatok iránti szolidaritás társadalmi szinten is jelentkezett. A megváltozott kriminálpolitika hatásaként a nyolcvanas évek elejétől az Európa Tanács határozataiban és ajánlásaiban, valamint később az Európai Unió irányelveiben, illetve kerethatározatában is tükröződnek ezek a gondolatok. Ezért dolgozatom e részében ismertetem és elemzem a sértett szerepével kapcsolatos nemzetközi és hazai dokumentumokat. Az értekezés utolsó részében ismét visszatérek a követelményrendszerre, és egyrészt arra keresem a választ, hogy a hatályos Be. megfelel-e az itt ismertetésre kerülő elveknek, valamint ezek betartása esetén erősödik-e a sértett eljárásjogi helyzete.

Az ENSZ közgyűlés ajánlásai nem kötelezőek a tagországokra nézve, de iránymutató szerepük következtében befolyásolják a kriminálpolitika alakulását. Az Európa Tanács ajánlásai nagyobb hatással vannak a tagországok igazságszolgáltatására, mert kevesebb állam képviselője fogalmazza meg a követendő célt, és a nemzeti sajátosságokat is könnyebben tudják egyeztetni egymás között. Mindezen túlmenően a tagországokat sok közös szál köti össze, ez pedig lehetővé teszi, hogy a megfogalmazott ajánlásokat az egyes államok könnyebben beépíthetik saját jogukba. A nemzetközi beszámoló jelentésekből is az derül ki, hogy az európai országok nagy része igyekszik teljesíteni az elvárásokat: jogszabályaikat megfelelően módosítják: a sértettek támogatására új jogintézményeket hoznak létre, valamint a sértettek kártalanítására szolgáló alapok is megszületőben vannak.⁴⁶

Az EU jogalkotási eszközei a rendeletek, az irányelvek és a kerethatározatok. Emellett természetesen ajánlásokat is találhatunk. A rendeletek kötelezőek a tagállamokra, az irányelvek viszont csak az elérendő célt tűzik ki, a tagállamok pedig

⁴⁵ uo. 20. o.

⁴⁶ Kratochwill F.: A betöréses lopás sértettje. In: A közrend és a közbiztonság aktuális kérdései, a betöréses lopás sértettje, egy empirikus vizsgálat tanulságai. Kriminológiai Közlemények, 38-39. sz., Bp., 1991. 66. o.

beépítik azokat belső normáikba. Az ajánlások esetében az EU nem él jogalkotási hatáskörével, hanem csak közös álláspontot szeretne sugallni a tagállamoknak. A tanúvédelemről való elképzeléseit például így közvetíti. A büntetőjog világa ugyanis kívül esik az Európai Unió jogalkotási hatáskörén, mivel a tagállamok a büntetőjog területét a nemzeti szuverenitás utolsó védőbástyájának tekintik. Ennek ellenére szükséges a jövőben valamilyen közös nevezőre jutnia a Közösségnek és tagjainak ezen a területen is. Vajon „az együttműködés, a harmonizáció, a közelítés nem akar-e átváltani egységesítésre. Mintha ezt sugallná az úgynevezett Corpus Juris is, amely ugyan nem európai uniós hivatalos okmány, de annak készült”.⁴⁷

A második Schengeni Egyezmény, például a nyomozással kapcsolatosan már konkrét szabályokat tartalmaz. Az Amszterdami Szerződés szerint, pedig az EU Szerződés része a schengeni *acquis*.⁴⁸ A majd ismertetésre kerülő Kerethatározat is igyekszik egy irányba terelni a tagállamokat a büntetőjog területén.

Az EU 2001. évi Kerethatározatának⁴⁹ részletes ismertetése előtt fontos megemlítenem, hogy itt a tagállamok saját elhatározásainak megfelelően maguk döntenek el, miként teljesítik az elvárásokat. A megfogalmazott követelményeket teljesítő jogszabályaikat elküldik a Tanács Főtitkárságának és a Bizottságnak. Később erről jelentés készül. Ennek végleges – a 2003. március 25-i állapotokat tükröző – változata 2004. február 16-án készült el. Az értékelés szempontja az irányelvekhez hasonló.⁵⁰

Az EU itt is fontosnak tartja, hogy az átültetés formája és eszközei alkalmasak legyenek a kívánt cél elérésére, és megfeleljenek a jogbiztonság követelményének. Az átültetésnek nem kell szó szerint történnie.⁵¹ Az EU megelégszik azzal is, ha a hatályban lévő jogszabályok úgy teremtenek tiszta jogi helyzetet, hogy garantálják a követelmények átültetését.⁵² Fontos rendelkezése a Kerethatározatnak, hogy a tagállamok a teljesítésre határidőt kaptak.

Az Európai Unión belüli bírósági döntések között vannak kifejezetten a sértetti jogokkal, azok megsértésével kapcsolatos jogesetek. Például a Case 186/87 (1989),

⁴⁷ Király: A magyar (...) i.m. 33. o.

⁴⁸ Kühne, H.-H.: Tanúvédelem Európában. In.: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002. 14-15. o.

⁴⁹ Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220 JHA)

⁵⁰ Report from the Commission on the basis of Article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. Brussels, 16.02.2004 COM(2004)54 final/2

⁵¹ Róth E.: Áldozati jogok az EU-ban – elvárások és tények, *Ügyészek Lapja*, 2004/6. sz. 67-68. o.

⁵² uo. 68. o.

Cowan v. Le Tresor Public ügyben⁵³ az Európai Bíróság döntése szerint a Párizsban tartózkodó angol állampolgár, aki ellen Franciaországban bűncselekményt követtek el, állami kártalanításra tarthat igényt az Európai Gazdasági Közösségről szóló szerződés 7. §-ában kimondott diszkrimináció tilalmára figyelemmel. A bíróság indokolásában kifejtette, hogy az Európai Unió bármelyik tagállamának állampolgára szabadon utazhat a másik tagállamba; az ott ért sérelem esetén, függetlenül attól, hogy melyik tagállamnak az állampolgára, magas szintű védelemben kell részesülnie. Következésképpen az állami kártalanítást meg kell kapnia.

A bírósági döntés gondolatmenete előrevetíti a kerethatározat preambulumban később megfogalmazott EU elvárást, miszerint a bűncselekmények áldozatai minden tagállamban magas szintű védelemben részesülnek.

Az európai jogalkotásra és így a magyarra is hatást gyakorol az Európai Emberi Jogi Bíróság ítélezése. A döntések nagy részében visszatérő elv a fair eljárás betartása. A tisztességes eljárást Európában kiemelt helyen kezelik, és bizonyos szempontból – velük szemben más alapjog, illetve érdek nem érvényesíthető – abszolút érvényűnek tartják. (Abban az értelemben nem abszolút érvényű, hogy szükségállapot, illetve háború idején korlátozható.)⁵⁴

Az Európai Emberi Jogi Bíróság⁵⁵ döntései nagy részénél a terhelti jogokra van tekintettel, a garanciák betartatása viszont kihat az eljárás más szereplőire is. A bírói útról történő elterelés, az ügyészi diszkrécionális jogkör megengedése, illetve szélesítése felveti a jogállamiság kérdését. Ez ugyanis több dolog együttes meglétét írja elő: „a jogi út igénybevehetőségét (access to justice), a legalitás elvét és a bírói garanciákat. Mindezek az intézmények az önkényes döntés megelőzésére, illetve 'leleplezésére' hivatottak és arra, hogy az érintett az ilyen döntés következményeit elháríthassa.”⁵⁶

⁵³ ismerteti Görgényi I.: Ötletek a készülő áldozatvédelmi törvényhez – az áldozat büntető eljárásjogi helyzete de lege ferenda, előadás a Magyar Kriminológiai Társaság 2003. december 5-i ülésén. Megjelent ugyanilyen cím alatt: Kriminológiai Közlemények, 61. sz. (szerk.: Marosi Krisztina és Sárk Eszter) Bp., 2004. 129. o., illetve A bűncselekmény áldozata a büntetőeljárás során az Európai Unióban címen, in: Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén. Bűnügyi Tudományi Közlemények, 7. sz. (szerk.: Lévay Miklós) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 297. o. (A továbbiakban: Ötletek (...) i.m.)

⁵⁴ Lásd erről Bárd K.: Demokrácia - Tisztességes eljárás - Megismerés a büntető perben. In: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003. 69-70. o. és Súlyom L.: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. KJK, Bp., 2001. 544. o.

⁵⁵ Lásd erről Tóth M.: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélezés tükrében. KJK, Bp., 2001.

⁵⁶ Bárd: Demokrácia (...) i.m. 72. o.

Az idézett szempontok természetesen a terhelt érdekeit tartják fontosnak, számomra viszont van ennek másik olvasata is. Amikor valamilyen oknál fogva a pert elkerülik, és az ügy – akár a közvetítői eljárás, akár más, ehhez hasonló procedura következtében – vádemelés előtt befejeződik, akkor fontos követelmény – mind a terhelt, mind a sértett szempontjából –, hogy a bírói útról elterelt eljárás tartalmilag feleljen meg a bírói eljárással szemben támasztott követelményeknek. Sok helyen viszont az elterelt eljárás számos alapelvet sért, ezért előnyei ellenére aggályos is lehet. A bírói út, ha nem is az egyetlen, de mindenképpen a processzuális garanciákkal kikövezett megismerési formának leginkább megfelelő eljárás, ezért alaposan végig kell gondolnunk, hogy mikor mondunk le róla. Itt nemcsak a bírói úton van a hangsúly, hanem az eljárás minőségén is. (Az ügyész diszkrécionális jogkörét növelhetjük, a bíróság terheit csökkenthetjük, de ebben az esetben a bírósági eljárást megelőző szakaszok minőségét javítanunk kell, például azzal, hogy az ügyészség félkatonai típusú alá-fölérendeltségén változtatunk. Lehetővé tesszük az eljáró ügyész számára, hogy belső meggyőződését saját nevében gyakorolja. Az ügyészségnek mint szervezetnek ugyanis nem lehet meggyőződése.)

A sértettre vonatkozó nemzetközi és hazai dokumentumok több témakört érintenek. Az ezzel kapcsolatos kérdések általában öt nagyobb csoportra oszthatók:

- a sértett eljárásjogi helyzete;
- a tanúvédelem;
- a kártérítés és a jóvátétel kérdése;
- az áldozatok segítése: kártalanítás, kárenyhítés;
- az áldozattá válás megelőzése.

Az értekezés következő részében a nemzetközi dokumentumokat megszületésük sorrendjében igyekszem ismertetni.

1977-ben született az Európa Tanács ajánlása a bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról.⁵⁷ A dokumentum a bűncselekmények áldozatai közül főleg azokra hívja fel a figyelmet, akik testi sérülést szenvedtek, vagy akik a bűncselekmények során az életüket elveszítették, és eltartandó családtagok maradtak utánuk. Az ajánlás szerint, amennyiben a kártérítés más eszközökkel nem biztosítható, abban az esetben

⁵⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (77) 27. sz. ajánlása a bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról. (Elfogadta a Miniszterek Bizottsága 1977. szept. 28-án a Miniszterhelyettesek 275. értekezletén)

az államnak kell hozzájárulnia a kártérítéshez. A kártérítésre sor kerülhet akár a társadalombiztosítási rendszer keretében, akár egy különleges kártérítési program felállítása vagy biztosítás igénybevétele révén. A kártérítésnek figyelembe kell vennie a sérülés jellegét és következményeit. Lehetőleg ki kell terjednie az elmaradt és a jövőben elmaradó jövedelemre, a megnövekedett kiadásokra, az orvosi ellátás költségeire, a rehabilitációs kiadásokra, valamint a sértett halála esetén a temetési költségre. A kártérítés kifizetése történhet egy összegben, vagy részletenként. A kettős kártérítést el kell kerülni, ezért a biztosítótól és a máshonnan kapható összeget a kártérítésből le kell vonni.

Az Európa Tanács 1983. évi konvenciója⁵⁸ az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártérítésére vonatkozik. Eszerint az államnak akkor kell közreműködni a jóvátételben, amikor a kártérítés más forrásokból nem áll teljes egészében rendelkezésre. A kártérítés további feltétele, hogy az erőszakos bűncselekmény következtében a sértett súlyos testi sértést vagy egészségromlást szenvedjen. Ez a kártérítés az elhalt sértett hozzátartozóját is megilleti. A jóvátétel független attól, hogy az elkövető büntethető-e. A kártérítést mindig a bűncselekmény elkövetési helye szerinti államnak kell fizetnie. A kártérítésnek fedeznie kell a jövedelem kiesését, az egészségügyi, az orvosi és a kórházi költségeket, a temetés kiadásait, valamint a kiesett tartást. A kártérítés megítélésakor a hatóságnak figyelembe kell vennie a sértett anyagi helyzetét, illetve a bűncselekménnyel kapcsolatos közreható magatartását. A kétszeres kártérítés elkerülése érdekében az illetékes hatóság levonhatja a megítélt kártérítésből azt az összeget, amelyet a sértett, illetve hozzátartozója az elkövetőtől, a biztosítótól vagy más forrásból kapott. Az államra vagy az illetékes hatóságra átruházódnak a kártérített személynek a kártérítés követelésére vonatkozó jogai.

Az Egyesült Nemzetek közgyűlése 1985-ben fogadta el „A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatai számára nyújtandó igazságszolgáltatás alapvető elveiről” szóló deklarációját. A nyilatkozat a hatalommal való visszaélés áldozataival kapcsolatos kérdések mellett számos olyan problémát is érint, amely a bűnmegelőzéssel, a bűncselekmények felderítésében való nemzetközi együttműködéssel, a kiadatással, valamint a sértett kárigényének kielégítésével kapcsolatos. Ennek értelmében a kormányoknak felül kell vizsgálniuk gyakorlatukat és

⁵⁸ Európai egyezmény az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról (Aláírták az Európa Tanács tagállamai és az egyezményhez csatlakozó országok 1983. november 24-én)

jogszabályaikat annak érdekében, hogy a kártérítésre kötelezést – mint büntetési lehetőséget – vegyék figyelembe az egyéb büntetési szankciók mellett. E célból el kell törölniük minden olyan korlátozást, amely megakadályozza e lehetőség általános alkalmazását. Az állam további feladata, hogy nemzeti alapok létrehozásával anyagi kompenzációt nyújtson, amennyiben a sértett kára az elkövetőtől vagy más forrásból nem térül meg. A deklaráció felhívja a tagországok figyelmét, hogy tegyék lehetővé a sértettek számára a megfelelő információhoz való jutást.

Szintén 1985-ből való az Európa Tanácsnak a sértett büntető- és eljárásjogi helyzetéről, illetve szerepéről szóló ajánlása.⁵⁹ Ennek értelmében az igazságszolgáltatás alapvető funkciójának találkoznia kell a sértett szükségleteivel és érdekeinek védelmével. A tagországok hatóságainak az eddiginél nagyobb mértékben kell figyelembe venniük a sértett igényeit. Bár az eljárás tárgya elsősorban az állam és az elkövető kapcsolata, emellett fontos a sértett bizalmának megszerzése és tanúként való együttműködésének elősegítése.

Az ajánlás hangsúlyozza annak fontosságát, hogy az állam jobban vegye tekintetbe az áldozat által elszenvedett pszichikai, pszichológiai, materiális és szociális károsodást; e hátrányok csökkentése érdekében, pedig dolgozza ki a sértett helyzetének javításához vezető lépéseket. Ennek megfelelően a tagállamok – az ajánlásban meghatározott alapelvek szerint – vizsgálják felül jogszabályaikat és joggyakorlatukat.

A dokumentum irányító eszméi a büntetőeljárás különböző szakaszaira vonatkoznak. Az ajánlás előírja, hogy a nyomozás folyamán olyan szakemberek foglalkozzanak a bűncselekmények áldozataival, akik megértőbbek velük szemben, akik felvilágosítást tudnak adni a jogi és a gyakorlati lehetőségekről, ezen belül is főleg a kártérítésről. Az ajánlás minden szakaszában a hatóságnak úgy kell a sértettet kihallgatnia, hogy méltósága ne sérüljön. Amennyire lehetséges és szükséges, gyerekkorúakat, rokkantakat és elmebetegeket szüleik, gondozójuk vagy más, nekik segítő személy jelenlétében kell meghallgatniuk. A sértett magánéletével kapcsolatos információt bizalmasan kell a hatóságnak kezelnie. Az áldozat érdekeinek védelmében az állam feladata, hogy megóvja őt, a méltóságát sért(het)ő nyilvánosságtól.

⁵⁹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (85) 11. sz. ajánlása az áldozatok büntetőjogi és büntetőeljárásbeli helyzetéről (Elfogadta a Miniszterek Bizottsága 1985. június 28-án, a Miniszteri Küldöttek 387. ülésén)

A sértettnek joga van arra, hogy a nyomozás eredményét megismerhesse. A rendőrségnek feladata továbbá, hogy a bűncselekményről készített jelentésében vagy határozatában tiszta tényállást írjon le a sértett által elszenvedett sérülésről és kárról.

Az ügyésznek figyelembe kell vennie – amennyiben a jogalkotó által ráruházott diszkrécionális hatalmánál fogva eltekint a vádemeléstől – az áldozat kártérítésének kérdését, valamint a váddal kapcsolatos döntéséről tájékoztatnia kell a sértettet. A vádmellőzés esetén az ajánlás fontos alapelve, hogy a sértettnek legyen lehetősége jogorvoslatra vagy pótmagánvádra.

A bíróságnak tájékoztatnia kell a sértettet a tárgyalás kitűzésének pontos időpontjáról és helyéről, a kártérítés követelésének lehetőségeiről, az ügy kimeneteléről, valamint a jogi képviselő választásával kapcsolatos jogairól. Az ajánlás értelmében lehetővé kell tennie a hatóságnak az elkövető részéről a sértettnek nyújtandó kártérítés büntető bíróság előtti megítélését. Az ezzel kapcsolatban létező korlátozásokat, tiltásokat vagy technikai problémákat, akadályokat az államnak el kell törölnie. A jogalkotónak biztosítania kell, hogy a kártérítés a büntetést kiegészítse, vagy akár azt helyettesítse. A bíróságnak a büntetés kiszabásakor mindig figyelembe kell vennie a vádlottnak a kár megtérítése érdekében tett erőfeszítéseit. Amennyiben a kártérítésre kötelezés büntető szankcióként kerül alkalmazásra, ugyanolyan módon kell behajtani azt, mint a pénzbüntetést. Ennek alkalmazása folyamán a sértett érdekében a kártérítés behajtását előnyben kell részesíteni az elkövetővel szemben megállapított minden egyéb anyagi jellegű büntető szankcióval szemben.

A hatóság feladata, hogy bizonyos bűncselekmények esetén a sértettet és családját megvédje a megszegényítés és a megtorlás veszélyével szemben. Amennyiben a biztonság speciális védelmet tesz szükségessé, a bíróságnak zárt tárgyalást kell elrendelnie, és a sértett személyére vonatkozó információt úgy kell kezelnie, hogy az ne legyen hozzáférhető.

Napról-napra egyre több ember válik bűncselekmény áldozatává. A hétköznapi bűncselekmények mellett megjelentek a terrorista támadások.⁶⁰ Ezek gyakran súlyos pszichikai, pszichológiai, szociális és anyagi következményekkel is járnak. Sok esetben az igazságszolgáltatás önmagában nem elégséges ahhoz, hogy helyrehozza a bűncselekmény által okozott kárt. Ezért az áldozatok részére a segítségnyújtás más

⁶⁰ Lásd erről Albrecht, H.-J – Kilchling, M.: Victims of terrorism - Policies and Legislation in Europa. Council of Europe Expertise PC-S AV 04., 2005. www.coe.int/tcj

formáit is meg kell szerveznie az államnak. Ehhez nyújt segítséget az Európa Tanács 1987. évi ajánlása, az áldozatok megsegítéséről és az áldozattá válás megelőzéséről.⁶¹ Az ajánlás értelmében az állam fontos feladata felmérések és kutatások folytatása a célból, hogy a legfontosabb és legidősebb kérdések napvilágra kerüljenek, valamint a szükséges adatok rendelkezésre álljanak. Ez a feltétele annak, hogy az áldozatokat segítő konkrét programokat és szervezeti formákat kidolgozhassák.

Az államnak biztosítani kell, hogy a legsürgősebb esetekben a sértettek soron kívül kapjanak segítséget, illetve a hatóságok azonnal szervezzék meg az áldozatok és családtagjaik védelmét az elkövető részéről történő megtorlással szemben.

A segítségnyújtás különböző formákban jelentkezhet: lehet egészségügyi, pszichológiai, szociális és anyagi jellegű támogatás, lehet a sértett eljárási jogairól történő felvilágosítás és a jogi képviselőválasztással kapcsolatos segítség, valamint a további áldozattá válás megelőzéséhez nyújtandó tanácsadás.

Az ajánlás értelmében a szolgáltatások más-más irányúak lehetnek. Az általános segítségnyújtás mellett az áldozatok speciális csoportjai – a gyermekkorúak, az erőszakos közönség és a családon belüli erőszak áldozatai, a szervezett bűnözéssel kapcsolatos sértettek, tanúk, stb. – is szerepet kapnak a szolgáltatások megszervezésében. Az ajánlás szerint az államnak támogatnia és bátorítania kell az áldozatok megsegítésére létre jövő önkéntes szervezeteket is. Ezen túlmenően, elő kell segítenie az együttműködést az igazságszolgáltatás keretében működő más szervezetekkel.

Minden erőfeszítést meg kell tenniük a hatóságoknak a bűnözés és az áldozattá válás megelőzése érdekében. Bátorítaniuk kell az elkövető és a sértett kiegyezésére, a mediációra vonatkozó kísérleteket.

14 évvel később, 1999-ben fogadta el az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága a mediáció alkalmazásával – mint a problémamegoldó lehetőségek rugalmasabb változatával – kapcsolatos ajánlást.⁶² Célja, hogy a büntetőeljárásban aktívan részt vegyenek mindazok, akiket a bűncselekmény valamilyen szinten érintett. Az ajánlás háttérében az áldozat törvényes érdekei állnak: a bűncselekményt elszenvedettnek joga van arra, hogy az elkövetővel kommunikáljon, a terhelt tőle bocsánatot kérjen,

⁶¹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (87) 21. sz. ajánlása az áldozatoknak nyújtandó segítségről és az áldozattá válás megelőzéséről (Elfogadta a Miniszterek Bizottsága 1987. szept. 17-én, a Miniszteri Küldöttek 410. ülésén)

⁶² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (99) 19. sz. ajánlása a mediáció alkalmazásáról büntetőjogi ügyekben.

valamint térítse meg az okozott kárt. Az elkövető azzal, hogy felelősséget vállal a tettéért, és jóváteszi azt, elősegíti a későbbi reintegrációt.

Az ajánlás szerint a mediációs eljárás kevésbé kirekesztő, mint a hagyományos büntetőeljárás. Ezért ajánlják a kormányoknak, hogy a lehető legszélesebb körben teremtsenek lehetőséget a mediációra a büntetőeljáráson belül, és tegyék azt elérhetővé az összes eljárási szakaszban.

Kimondja a dokumentum, hogy a mediációt csak törvényi szabályozás alapján, önkéntes elhatározásból lehet alkalmazni.

A mediátornak – tevékenysége előtt – speciális tanfolyamon kell részt vennie, és ott képesítést szereznie. Ehhez a munkához tehát különleges szakmai ismeretek szükségesek.

Mivel a mediátornak szüksége van az esetre vonatkozó alapvető ismeretekre, ezért a hatóságnak biztosítania kell számára a szükséges dokumentumokat.

A mediációt teljesen pártatlanul kell a mediátornak lebonyolítania. Az érintett felek érdekeit mindig figyelembe kell vennie. Tiszteletben kell tartania a felek méltóságát, és biztosítania kell, hogy egymással szemben is méltósággal bánjanak.

A mediációt lezáró egyezségben a felek önkéntesen állapodnak meg. Az egyezség csak méltányos, indokolt és arányos kötelezettségeket tartalmazhat.

Eredményes egyezség esetén, a megállapodáson alapuló kötelezettségek ugyanolyan érvényűek, mint a jogerős bírói döntések, és a ne bis in idem elvének megfelelően, később már nem lehet ismételt bírósági eljárást indítani.

Amennyiben a mediáció – eredményét tekintve – nem volt sikeres, az ügynek vissza kell kerülnie a hagyományos igazságszolgáltatási keretek közé. A mediációs eljárás folyamán elhangzottakat viszont nem lehet a terhelt ellen a bűnösség beismeréseként felhasználni.

A 2001. évi EU kerethatározat előtt látott napvilágot az Európai Áldozatvédő Fórum⁶³ 1996-ban elkészített deklarációja, „Az áldozatok jogai a büntető igazságszolgáltatásban” címmel. A következő évben, a hazánkban megrendezett konferencián, pedig kidolgozták és elfogadták „A bűncselekmények áldozatainak szociális jogai” című dokumentumot. Ennek fontos következménye: felkeltették a

⁶³ Az Európai Áldozatvédő Fórum azért jött létre, hogy a bűncselekmények áldozatai számára hatékony segítséget nyújtson, védje a sértettek jogait, mind a büntetőeljárásban, mind más területen. Szorgalmazza a sértett állampolgárságától függetlenül a kár megtérítését. Segítse az áldozatvédő-szervezetek és szolgáltatások kialakulását és működését.

társadalom figyelmét arra a tényre, hogy a konkrét áldozat mellett a bűncselekmény az egész családot érinti, és a sértett életének számos mozzanatára kihat. Ezért az alábbi áldozati jogokat rögzítették:

- az áldozat azon jogát, miszerint a társadalom vele szemben ismerje el, hogy ellene bűncselekményt követtek el, s ennek vannak nem büntetőjogi kihatásai;
- az információhoz való jogát;
- az egészségügyi szolgáltatások ingyenesen történő igénybevételét;
- a bűncselekmény következtében kieső jövedelemének kárpótlását;
- a biztonságos otthonhoz és egyéb biztonsági eszközök hozzáféréséhez való jogát;
- a munkahelyi védelemhez való jogát;
- az iskolai védelemhez való jogát;
- a kompenzációhoz való jogát;
- az áldozatsegítő szervezetek eléréséhez való jogát;
- a magánélet védelméhez való jogát.⁶⁴

A sértett jogállására vonatkozik az Európai Unió Tanácsának Kerethatározata. (2001. március 15.) A kerethatározat szerint a tagállamok kötelesek törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseiket a szükséges mértékben közelíteni egymás jogszabályaihoz; mégpedig azért, hogy a bűncselekmények sértettjei, függetlenül attól, hogy melyik tagállam területén tartózkodnak, mindenhol magas szintű védelemben részesüljenek. A tagállamoknak a sértettek igényeit átfogó és összehangolt módon kell megközelíteniük, illetve kezelniük azért, hogy elkerüljék a részleges és következetlen megoldásokat, valamint a sértettek másodlagos viktimizációját.

A kerethatározat, bár a címe alapján a büntetőeljárásra vonatkozik, mégsem korlátozódik a sértett érdekeinek a büntetőeljárás alatti védelmére, hanem kiterjed az azt megelőző és az azt követő intézkedésekre is. A mediációt is érinti azzal a megszorítással, hogy a közvetítésre vonatkozó rendelkezések kizárólag a bűncselekmények esetében érvényesek, és nem érintik a polgári jog világát.

⁶⁴ Az Európai Áldozatvédő Fórum részletes tevékenységéről lásd Fehér L.: Az áldozatok jogai és az áldozat-segítő szervezetek. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk F.) OKRI, Bp., 1999. 121-147. o.

A kerethatározat szerint a sértett csak olyan természetes személy lehet, aki a bűncselekménnyel ok-okozati kapcsolatban lévő károsodást szenvedett. A sérelem lehet testi, szellemi vagy érzelmi szenvedés, de lehet gazdasági veszteség is.

A határozat szerint a jogharmonizáció szempontjából legfontosabb jogok,⁶⁵ az alábbiak:

- a sértett méltóságát tiszteletben tartó bánásmódhoz való jog;
- a tájékoztatás adásához való jog, és az abban való részesülés joga;
- a megértéshez és a megértetéshez való jog;
- az eljárás különböző szakaszaiban való védelemhez való jog;
- a nehézségek figyelembevételéhez való jog, ami a bűncselekmény elkövetési helyétől különböző tagállami lakóhelyből ered.

Fontos tétele a kerethatározatnak, miszerint rendelkezései nem kötelezik a tagállamokat arra, hogy a sértettek számára az eljárásban szereplő felekével azonos bánásmódot biztosítsanak.

A kerethatározat a rendelkezések végrehajtásával kapcsolatban kimondja, hogy a tagállamok hatályba léptetik azokat a törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy kerethatározat rendelkezéseinek meghatározott határidőkön belül megfeleljenek. A legtöbb rendelkezés tekintetében ez 2002. március 22. volt. A kommunikáció és a sértett részére nyújtott különleges támogatás tekintetében két évvel későbbi határidőt állapít meg, a büntetőügyekben történő közvetítés feltételeinek megteremtése esetében pedig további két évvel meghosszabbodott a teljesítés végső időpontja. Ezek az időpontok már lejártak. (Az értekezés végén fogom részletesen elemezni, hogy eleget tettünk-e a kerethatározatban szereplő) – nem véletlenül – kimaradtak a tanúvédelemre vonatkozó javaslatok. Az Európa Tanács bűnügyi problémákkal foglalkozó állandó szakbizottsága még 1993 júniusában létrehozott egy szakértői csoportot. Ennek feladata a védelem jogai mellett a tanúk megfélemlítésével kapcsolatos kérdések tanulmányozása volt. Ez képezte az alapját az 1997-es ajánlásnak.

Az Európa Tanács mellett korábban már más fórumok – pl. az Európai Unió 1995-ben és 1996-ban, valamint az ENSZ – is foglalkoztak a tanúvédelemmel kapcsolatos

⁶⁵ A kerethatározatban szereplő jogok részletes ismertetésére és elemzésére lásd a VI. fejezetet!

kérdésekkel, de ez volt az első eset, amikor a vizsgálódás fő tárgya a tanú megfélemlítése volt. A részletes ismertetésre a tanúvédelemnél térek ki.

Az EU-n belül az egyes országokban más-más szabályozások érvényesülnek az áldozatok védelmével kapcsolatban. Ezt nehezíti, hogy az igazságszolgáltatási rendszerek sem mindig azonosak. Egyik megoldásról sem mondható ki teljes bizonyossággal, hogy kedvezőbb, mint a másik.

Hollandia és Nagy-Britannia ugyanakkor két olyan európai ország, ahol talán a legtöbbet tettek az áldozatok védelméért, jogainak bővítéséért, helyzetük erősítéséért. Hollandiában már igen korán irányelvekkel segítették ezt a folyamatot, Nagy-Britanniában pedig 1990-ben kiadták az Áldozatok Kartáját. Más európai államok sem voltak tétlenek, ugyanis Franciaországban, 1982-ben jelent meg az Áldozatok Jogának Kézikönyve, Németországban pedig öt évvel később, 1987-ben megalkották az áldozatvédelmi törvényt.

Hollandiában ugyanakkor nem létezik a sértettnek a büntetőeljárásban a hazaihoz hasonló többféle pozíciója, és a polgári jogi igény büntetőeljárásban történő érvényesítésének lehetőségét is csak a közelmúltban újították fel. Nagy-Britanniában sem ismerik az adhéziós eljárást, így nem léphet fel magánfélként a sértett.

A hátrányok és előnyök mérlegelése alapján látható: ahol a sértettnek nagyobb a szerepe a büntetőeljárásban, ott gyengébb a más területeken lévő áldozatvédelem. Ez a megállapítás fordítva is igaz: azokban az országokban, ahol a sértett jogi szerepe kisebb súlyú, ennek egyensúlyozásaképpen erősebb a kriminálpolitikán belül az áldozatvédelem.⁶⁶

Az idézett nemzetközi dokumentumok szerepe mindenképpen abban rejlik, hogy igyekszik egységes modellt nyújtani az európai államoknak, és sürgeti a sértett helyzetének megerősítését. Ezeken kívül a hazai pályán is akadnak drukkeri a sértettnek, illetve az áldozatnak: például a bűnözés áldozatainak támogatására és a bűncselekmények megelőzésére 1989-ben megalakult Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület is sokat tett azért, hogy változzon a helyzet; még a büntetőeljárás reformfolyamata alatt, 1995-ben vitára tűzte az áldozatok jogi helyzetére és kártalanítására vonatkozó elképzeléseit és javaslatait. Az „Áldozatok Napja”-ra összehívott tudományos tanácskozás célja a büntető igazságszolgáltatás által mellőzött áldozatok jogainak és érdekeinek megfelelő koncepció megfogalmazása volt.

A „Fehér Gyűrű” által létrehozott bizottság az áldozatok jogi helyzetével kapcsolatos nézeteit két szinten fogalmazta meg. Az ajánlás egyrészt azokat a javaslatokat tartalmazta, amelyeket záros határidőn belül, még a kodifikáció előtt kellett volna a jogalkotónak megvalósítania, másrészt a koncepciónak voltak a büntetőeljárás átfogó reformjához ajánlott megoldási módosítatai is.

A bizottság a javaslatait négy nagyobb téma köré csoportosította:

- Az áldozatok jogi helyzetének alakulása;
- A hatályos büntetőjog és eljárási jog módosítása az áldozatok érdekében;
- Az igazságszolgáltatás reformjával kapcsolatos nézetek és javaslatok;
- Az áldozatoknak nyújtandó állami kártérítés problémái.

A fenti kérdések közül a téma szempontjából a legfontosabbakat, tehát az eljárásjoggal kapcsolatos kérdéseket ismertetem és elemezem részletesen. Azt, hogy az ajánlások közül melyeket fogadta el később a jogalkotó, tanulmányom negyedik fejezetéből kiderül.

A bizottság a második témakör Eljárásjogi javaslatok c. alfejezetében a sértett jogait a büntetőeljárás folyamatának megfelelően szakaszonként tekintette át.

Az első szakasszal kapcsolatban a bizottság felhívta az akkori jogalkotó figyelmét a sértett jogainak törvényes korlátozásaira. Mint tudjuk, a sértett az 1973. évi I. tv. alapján jelen lehetett a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a helyszínelésnél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. A Fehér Gyűrű véleménye szerint semmi sem indokolta, hogy a sértett ne lehessen jelen más nyomozási cselekményeknél, mint például a házkutatásnál – amennyiben nem halaszthatatlan nyomozási cselekményként kerül rá sor – és a nyomozás befejezését követő iratismegtekintésnél. ~~„Ezért indokoltan szűk a (...) szabályozás a sértett iratismegtekintési joga körében”~~ is. Álláspontjuk szerint „(...) a mindennapi jogalkalmazás már igazolta (...), (hogy) a sértett a sérelmére elkövetett cselekménnyel kapcsolatos valamennyi iratot megtekinthetné a nyomozás befejezését követően”.⁶⁷

A sértett felvilágosítására vonatkozó jogosultságával kapcsolatban elképzelhetőnek tartották az akkori szabályozásnak megfelelően a terheltet is megillető

⁶⁶ Görgényi: Ötletek a (...) i.m. 110. o.

⁶⁷ Fehér Gyűrű ajánlása, dokumentum az 1995. évi, Budapesten, a Belügyminisztériumban megrendezett Áldozatok Napjára, Bp. 1995.

megoldást. Eszerint a hatóság kötelessége lett volna, hogy írásban is közölje a sértett jogait és kötelezettségeit, aki az erre adott válaszát aláírásával igazolta volna.

Az értesítési joggal kapcsolatban véleményük szerint az új törvénynek lehetővé kellene tennie a sértett e jogosítványának kiterjesztését a nyomozás elrendelése és befejezése, a szakértő kirendelése, valamint a vádemelés vonatkozásában. (Vajon megvalósult-e? Később erre is kitérek.)

Feltétlenül megfontolandónak tartották a rászoruló sértetteknek az állam által fizetett jogi képviselőhöz fűződő jogának garantálását.⁶⁸

A tanúvédelemmel kapcsolatban úgy gondolták, hogy a sértettet akkor is megilleti a védelemmel kapcsolatos jog, ha az eljárásban tanúként nem vesz részt.

Ezen túlmenően – hangoztatták –, „célszerűnek látszik a bűnügyi költségek között szabályozni a sértettnek az eljárási jogai érvényesítése során felmerült készkiadásával kapcsolatos költséget is. E körben az áldozatok érdekeit szolgálná egy olyan szabályozás, amely módot adna a sértetti jogérvényesítéshez szükséges költség állami előlegezésére, például a bíróság vagy az önkormányzat útján.”⁶⁹

A jogalkalmazás korábbi tapasztalatai is igazolták, hogy a régi Be. 55. §-ának /5/ bekezdése már akkorra is meghaladottá vált. Ugyanis a sértett halála esetén az örökös csak a magánfél jogai illették. A bizottság véleménye szerint az elmélet és a gyakorlat összhangjának megteremtését jelentené, ha a jogszabályt e tekintetben is módosítanák, és az örökös fellépése esetén a sértett jogaival rendelkezhetne. (Természetesen a sértett személyéhez tapadó jogok kivételével.)

A javaslat külön rendelkezést tartalmazott a gyermekkorúak esetére. Amennyiben a sértett gyermekkorú, akkor „az eljárás során külön figyelmet kellene fordítani a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 16. cikkében foglaltakra. Eszerint a gyermeket nem szabad alávetni magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig becsülete vagy jó hírneve elleni támadásnak. Különösképpen fontos lenne ennek figyelembevételével a gyermek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények miatt indított büntetőeljárásban. Megfontolandó lenne annak elfogadása és szabályozása, hogy a gyermekkorú sértettet tanúként már a nyomozás során, szükség esetén a bíró is

⁶⁸ UO.

⁶⁹ UO.

kihallgassa⁷⁰ – esetleg gyermekpszichológus szakértő jelenlétében – és a kihallgatásról készített jegyzőkönyv a tárgyaláson felolvasható, s így a sértett ismételt kihallgatása és a terhelttel történő szembesítése pedig mellőzhető legyen” – hangoztatták.⁷¹

A bírósági eljárásban a sértett meglévő jogosítványait a jogalkotónak a bizottság véleménye szerint szintén szélesítenie kellene.

Javaslataik értelmében a bírósági határozatok kézbesítésére vonatkozó szabályokat úgy kellene a törvényhozónak módosítania, hogy a címzettek köre a sértettel, illetve a sértett jogi képviselőjével bővüljön.

Megrovás esetén a tárgyalás tartását kérő személyek között sem akkor, sem ma a sértett nem szerepel. Így a sértett egyik alapvető joga csorbát szenved. Másfelől pedig anomáliát is előidéz: ez abból adódik, hogy a megrovás mellett történő nyomozás megszüntetése esetén a sértett jogosult arra, hogy a határozatot megkapja, továbbá jogorvoslati joga is van, míg a bírósági eljárásban mindezekről a törvény elzárja. A bizottság javaslata szerint ezért fontos lenne, hogy a tárgyalás tartását kérő személyek között a sértett is szerepeljen.⁷²

„Komoly megfontolást igényel annak kimondása, hogy a sértett tanú vallomását akkor is fel lehessen olvasni a tárgyaláson, ha a személyes meghallgatás jelentős (pl. erkölcsi, pszichikai, stb.) hátránnyal járna.”⁷³ A Be. ugyanis a közvetlenség alaplevének érvényesülése érdekében korlátozza a tárgyaláson felolvasható vallomásokat. A bíróság csak annak a tanúnak a vallomását tekinthette a régi Be. szerint felolvasás alapján a bizonyítási eljárás anyagának, akit a vétségi eljárásban korábban már kihallgattak, de a tárgyalást a Be. 228. §. alapján meg kellett ismételnie. Ebben az esetben is az ügyész, a vádlott és a védő indítványára a döntéshozónak a tanút újra ki kellett hallgatnia. Változtak-e ezek a szabályok? Később látni fogjuk.)

A jogalkotónak biztosítania kellene a sértett és örököse számára, hogy a terhelt terhére és javára egyaránt perújítási kérelmet terjeszthessen elő. Amennyiben viszont a parlament ezt a javaslatot nem hagyta jóvá – vélték akkor –, abban az esetben a Fehér Gyűrű szerint minimális követelmény, hogy a perújítást elrendelő határozatot közöljék a sértettel is.

⁷⁰ A hatályos szabályok szerint ez ma már lehetséges.

⁷¹ Fehér Gyűrű ajánlása, i.m.

⁷² uo.

⁷³ uo.

A perújításhoz hasonlóan a felülvizsgálati eljárás esetében is szükségesnek tartották a sértetti jogok kiterjesztését. E a többletjogosítványoknak a kérése az indítvány benyújtására és az ülésen való részvételre egyaránt vonatkozott.

A sértett kártalanításával kapcsolatban a Fehér gyűrű javaslata szerint olyan büntetési rendszert kellene kidolgoznia a jogalkotónak, amely figyelembe veszi és értékeli az elkövető jóvátételi törekvéseit. A kár megtérítése mellett a büntetés csökkentését látták járható útnak. A kár jóvátételének mint önálló büntetésnek a bevezetését viszont csak kellő tapasztalatok birtokában tartották akkor ésszerűnek. A büntetőeljáráson kívüli igazságszolgáltatással kapcsolatosan is határozott elképzelései voltak az ajánlásnak. A büntetőügyek elterelésének különböző formái közül a mediációs eljárást képzelték a leghatékonyabbnak. Az áldozatok kártalanítása ugyanis ekkor szerintük sokkal nagyobb hányadban térül meg, mint a büntetőeljárás keretein belül. Az esetek nagy többségében a felek megbékélése is bekövetkezik a mediáció alatt. A Fehér Gyűrű véleménye szerint a kárt jóvá tevő igazságszolgáltatás széles körű alkalmazása visszaállíthatja az állam tekintélyét, s emellett megóvja a sértettet a másodlagos viktimizációtól. Mivel akkor Magyarországon a mediáció gondolata a jogalkotói elképzelésekbe még nem került be, ezért az ajánlás felveti ennek szükségességét. Javasolták továbbá – bizonyos bűncselekmények esetén –, hogy a hatóság már a büntetőeljárás megindításánál is vegye figyelembe az elkövető kártérítési törekvéseit. „Az ügyésznek legyen joga döntenie az eljárás további folytatását illetően az elkövetőnek az áldozathoz fűződő kártérítési szándékától vagy cselekvésétől függően.”⁷⁴

A dolgozat későbbi részeiben látni fogjuk, hogy ezek a kérések meghallgatásra találtak, és a tevőleges megbánás, illetve a közvetítői eljárás bevezetésével lehetővé tették nálunk is a jóvátétellel elérhető büntetés-csökkentő törekvéseket.⁷⁵

Az ajánlás befejező része az áldozatoknak nyújtandó állami kártalanítás és kárenyhítés kérdéseivel foglalkozik. Magyarországon a bűncselekményekkel okozott károknak mintegy csak a negyede térül meg. Az állam felelőssége rendkívül nagy, hiszen a jóvátétel, vagy a kártalanítás a sértettek számára ugyanolyan fontos emberi jog, mint a vádlottak esetében a védelemhez való jog. Utaltak arra a széles körben elterjedt felfogásra, miszerint nemcsak a bűncselekménnyel megsértett jogrendet kell helyreállítani, nemcsak az elkövetőt kell differenciált vagy individualizált ítélettel igazságosan elítélni, hanem igazságot kell szolgáltatni az áldozatoknak is. „Jóvá kell

⁷⁴ uo.

⁷⁵ Sajnos a „kellő tapasztalatok birtokában” kérés szerintem nem valósult meg. Ennek bizonyítékait lásd később!

tenni, meg kell téríteni a bűncselekménnyel okozott kárt vagy sérelmet (...) mert az áldozatok a bűncselekmények vesztesei és a társadalom kítaszítottjai (...). Az áldozatok nem folyamodhatnak önbíráskodáshoz, hogy kárpótolják magukat, hiszen az önbíráskodás bűncselekmény, az állam pedig nem törődik az áldozatok kártalanításával az önbíráskodás helyett átvállalt büntető igazságszolgáltatás keretein belül”.⁷⁶

Az államnak fel kell ismernie azt a tényt, hogy a sértettek érdekeinek figyelembe vétele, főleg a kár megtérítése nemcsak a bűncselekményt elszenvedőknek – a lakosság mintegy egyharmadának –, hanem a leendő, a potencionális áldozatoknak s így az egész társadalomnak is érdeke.

A Fehér Gyűrű észrevételei 1995-ből valók. Vajon a három évvel később, 1998-ban elfogadott, de csak 2003 júliusában hatályba lépett (s addig és már azóta is módosított) új büntetőeljárás törvény mennyire vette figyelembe a Fehér Gyűrű megjegyzéseit, a dolgozat későbbi részeiből kiderül, mint ahogy azt is elemezni fogom, hogy a nemzetközi jogi dokumentumok „ajánlásai” beépültek-e a hatályos szabályozás rendszerébe. Látni fogjuk, hogy van még néhány rendezni való kérdés a büntetőeljárás területén, és csak bízni tudunk abban, hogy a XX. század végén megindult reform a XXI. század elején még nem zárult le. A büntetőeljárás bajainak orvosolása tehát a közeli jövő feladata lesz.

⁷⁶ uo.

Összegzés a III. fejezethez

Az értekezés III. fejezete a sértettre vonatkozó nemzetközi és hazai dokumentumok ismertetését és elemzését tűzte feladatául. Arra keresi a választ, hogy a hatályos Be. megfelel-e az itt ismertetésre kerülő elveknek. A dolgozat utolsó (VI.) fejezete visszatér e dokumentumokhoz, és azt vizsgálja, hogy a követelmények betartása esetén vajon tényleg erősödik-e a sértett eljárásjogi helyzete.

Az ENSZ közgyűlés ajánlásai nem kötelezőek a tagországokra nézve, de iránymutató szerepük következtében befolyásolják a kriminálpolitika alakulását. Az Európa Tanács ajánlásai nagyobb hatással vannak a tagországok igazságszolgáltatására, mert kevesebb állam képviselője fogalmazza meg a követendő célt, és a nemzeti sajátosságokat is könnyebben tudják egyeztetni egymás között.

Az EU jogalkotási eszközei a rendeletek, az irányelvek és a kerethatározatok. Emellett természetesen ajánlásokat is találhatunk. A rendeletek kötelezőek a tagállamokra, az irányelvek viszont csak az elérendő célt tűzik ki, a tagállamok pedig beépítik azokat belső normáikba. Az ajánlások esetében az EU nem él jogalkotási hatáskörével, hanem csak közös álláspontot szeretne sugallni a tagállamoknak.

Fontosak lehetnek a konkrét döntések is. Az Európai Unión belüli bírósági ítéletek között például, vannak kifejezetten a sértetti jogokkal, azok megsértésével kapcsolatos jogesetek. Emellett az európai jogalkotásra és így a magyarra is hatást gyakorol az Európai Emberi Jogi Bíróság ítélkezése: döntései nagy részénél a terhelti jogokra van tekintettel, a garanciák betartatása viszont kihat az eljárás más szereplőire is.

A sértettre vonatkozó nemzetközi és hazai dokumentumok több témakört érintenek. Az ezzel kapcsolatos kérdések általában öt nagyobb csoportra oszthatók:

- a sértett eljárásjogi helyzete;
- a tanúvédelem;
- a kártérítés és a jóvátétel kérdése;
- az áldozatok segítése: kártalanítás, kárenyhítés;
- az áldozattá válás megelőzése.

A III. fejezet a nemzetközi dokumentumokat megszületésük sorrendjében ismerteti, majd a hazai Fehér Gyűrű évekkel ezelőtti ajánlása zárja a sort.

IV. A sértett szerepe és jogi helyzete a büntetőeljárásban

1. Bevezetés

A XX. században a sértett szerepéről számtalan tanulmány született, hosszabb elemzés és monográfia azonban Balogh Jenő óta nem került a könyvtárak és könyvesboltok polcaira. Talán egy kivétel akad: Kratochwill Ferenc volt az egyetlen, aki hosszan és alaposan tanulmányozta ezt a témát.⁷⁷ Ő vitte be a hazai modern jogi irodalomba a sértettel kapcsolatos kérdések átfogó elemzését. Amikor hozzányúlt a bűncselekmény áldozata komplikált és differenciált szabályozásának kérdéséhez, egyben a problémák mélyére is nézett. A törvény száraz és rideg sorai mögött meglátta a sérelmet szenvedett személy örök emberi vonásait. De meglátta a jogszabály apró hibáit is. A sértettéről írt jegyzetében nemcsak széleskörűen elemzi kutatásának tárgyát, hanem értékeli is egyben. Majdnem minden benne van, ami a sértett szerepével kapcsolatos. Vannak benne meghökkentő erejű megfigyelések és kritikai észrevételek. Kratochwill úgy látja a sértettet, mint a vízcseppet, amikor mikroszkópon át szemléli. Az egyszerű felszín mögött a büntető eljárás ezerarcú szereplőjeként jeleníti meg.

Mintegy másfél évtizede írta tanulmányát. A nyolcvanas évek végén még nem volt divat ezzel a témával foglalkozni. A „fair” eljárás elvét tűzte zászlajára akkor mindenki, s ennek megfelelően főleg a terhelti jogokért emeltek szót. A viktimológiai kutatások is elsősorban az áldozattá válás folyamatát és a sértetti közrehatást vizsgálták. Nem sokat törődtek akkoriban a sértett jogaival. Mintha elfelejtették volna, hogy a bűncselekményt elszenvedett egyén volt egykor a per ura.

A sértett szerepének jelentőségét Kratochwill felismerte, s talán ezért szentelt időt tanulmányozására. Ő volt, aki a magyar jogfejlődés tendenciáit kutatva rájött, hogy „a sértett jogai az ügyészi vádmonopólium erősödése következtében csökkentek, a sértett fokozatosan a büntető eljárás másodlagos, háttérbe szorított alanyává vált”.⁷⁸

Nem tagadom, Kratochwill hatására kezdtem én is e témával foglalkozni. Amit ő – korai halála miatt – abbahagyott, azt most én itt folytatom. Rohrti racionális rekonstrukciós elméletét elfogadva, részben aktualizálom Kratochwill korábbi

⁷⁷ Kratochwill F.: A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárási jogban, ELTE, Budapest, 1990.

⁷⁸ uo. 32. o.

gondolatait, részben pedig ezen továbblépve, arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen ma a sértett eljárásjogi helyzete. Részletesen elemzem a korábbi és a hatályos törvény alapján a sértett eljárásjogi helyzetét, de előtte kitérek még az új Be. megalkotásával, illetve a kódex hatályosulásával kapcsolatos nehézségekre.

2. Az 1998. évi XIX. törvény új szabályai

A./ A 2002/1994. (I.17.) sz. Kormányhatározat elvei

Magyarország kormánya még 1994-ben, a 2002/1994. (I. 17.) sz. Kormányhatározatban rögzítette az új eljárási törvény elveit. Sajnos nem minden az eredeti szándéknak megfelelően valósult meg az akaratból. Milyen elvekről volt akkor szó:

A funkciómegosztás elve

Mivel a büntetőeljárás szakaszosan felépülő folyamat, az eljárás egyes szakaszaiban más-más személyek tevékenykednek, és a különböző feladatoktól függően rendelkeznek döntési jogosultsággal. Az új törvény szabályai következetesebben akarták kifejezésre juttatni a vád, a védelem és az ítélezés funkciójának elkülönítését. Az új jogszabály ezt betartva, tisztán el akarta határolni egymástól a nyomozóhatósági, az ügyészi és a bírói teendőket.

A kontradiktórius elv

A büntetőeljárás alaptípusát tekintve a büntetőjogi felelősség kérdése a közvetlenség elvének betartásával a tárgyaláson dől el. A korábbi jogszabály, az 1973. évi I. törvény által szabályozott bírósági eljárás – bár az alapelvek között ott is szerepelt a kontradiktórius eljárás és a közvetlenség alapelve – nem volt teljesen mentes a nyomozó elvű rendszer bizonyos elemeitől. Az akkori törvény is megkövetelte a bírótól, hogy ügydöntő határozatát a tárgyaláson közvetlenül megvizsgált bizonyítékokra alapítsa, ennek ellenére a közvetlenség elve gyakran sérült. Ma sincs ez másképp. Gondolok a bíró előzetes iratismeretére és a bírói kihallgatás rendszerére. A jól felkészült bíró a vádiratból már előzetesen áttanulmányozza a tényállást, és megismeri a bizonyítékokat. Az akkori és a mostani szabályok

értelmében a tanács elnöke vezeti a bizonyítási eljárást, ő hallgatja ki a vádlottat és a tanúkat, ő hallgatja meg a szakértőt. A felek indítványaihoz való kötöttség általában nem terheli, azoktól függetlenül intézkedhet. (A felek általi kihallgatás rendszerét a hatályos jogszabály bár alternatívaként ismeri, a jogalkalmazás gyakorlatában nem működik. A legtöbb tárgyaláson a régi szabályoknak megfelelően zajlik a kihallgatás.)

Milyen veszélyeket rejt magában a bíró által fogatosított kihallgatás szabályozása: mivel a bizonyítási eljárás a bíróság által történő vádlotti kihallgatással kezdődik, bekövetkezhet, hogy a döntési jogkörrel felruházott személy a „második vádló” pozíciójába kerül. Ezzel pedig az érdekelték körében – ha akaratlanul is, de – az elfogultság benyomását kelt(het)ji. Az első kihallgatásnak ugyanis, „leleplező” jellege van.

A megoldást valóban a kontradiktórius elv következetesebb érvényre juttatása jelenti, és nemcsak az elméletben, hanem a gyakorlatban is.

A társasbíráskodás elve

A társasbíráskodás korábban is és a jövőben is jellemezni fogja eljárási jogunkat. Az 1997. évi LIX. törvénnyel módosított Alkotmány 46. szakasza értelmében a bíróság általános szabály szerint tanácsban ítélik. Az 1998. évi XIX. törvény 14. §-a határozza meg azokat a bűncselekményeket, amelyek esetében a helyi és a megyei bíróság – mint első fokú bíróság – egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanácsban jár el. Emellett viszont növeli az egyesbíróval megoldható ügyek számát. A helyi bíróság esetében a tanácsban történő ítélezés akkor kötelező, ha a bűncselekmény szigorúbb megítélésű, vagy néhány olyan – a törvény által nevesített – bűncselekmény esetében, ahol a társadalom laikus tagjainak részvétele indokolt. A megyei bíróság egyesbíróként a katonai büntetőeljárásban és a különleges eljárásokban jár el.

Az előzetes eljárásban való bírói közreműködés elve

Az alapjogok védelme érdekében a vádemelést megelőző szakaszban is a bíróság dönt a szabadságelvonással, illetve a szabadságkorlátozással járó kényszerintézkedésekről és a törvényben meghatározott más kérdésekről. A vádirat benyújtása előtt a bíróság feladatait a büntetőeljárás új szereplője, a nyomozási bíró látja el.

A kétfokú fellebbezési rendszer megvalósítása

Az új törvény első változata – a bírósági szervezet reformjával összhangban – a kormányhatározatban foglalt elveknek megfelelően bevezette a kétfokú rendes jogorvoslati rendszert, és ennek megfelelően végezte el a hatáskörök elosztását. Ezzel párhuzamosan szélesedett volna a másodfokú bíróság reformatórius jogköre. Ez pedig azzal is együtt jár, hogy a másodfokú bíróság bizonyítást vehet fel akkor, ha a tényállás nincs felderítve vagy hiányos. Arra is lehetősége lett volna, hogy az első fokon megállapított tényállástól az esetek nagy részében eltérő tényállást állapítson meg. Ezekre a lehetőségekre, addig csak a vétségi eljárásban volt lehetőség.⁷⁹

A harmadfokú eljárást a törvény felülvizsgálati eljárásnak nevezte eredetileg. A büntetőeljárás e szakaszában a bíróság csak jogkérdésben dönthetett volna, a tényállást viszont nem vizsgálhatta volna. Tárgyalást sem tartott volna, hanem döntését tanácsulésen vagy ülésen hozta volna meg. Bár utóbb az ítélő táblákat felállították, a kétfokú rendes jogorvoslat sokáig nem valósult meg. (A büntetőeljárás módosításáról szóló legújabb törvény – 2006. évi LI. tv. – már ezt lehetővé teszi.)

A sértett jogainak szélesítése

A sértett jogosítványainak bővítése érdekében fellépők nyitott kapukat döngettek a reformereknél. Mint láttuk, az áldozatok jogi helyzetére vonatkozó nemzetközi és hazai ajánlások részbeni figyelembevételével az új kódex igyekezett eleget tenni a kívánságok egy részének, és szélesítette a sértett igényérvényesítési lehetőségeit, illetve eljárási jogosítványait, valamint visszaállította a pótmagánvád intézményét. Sajnos a jogalkalmazás félreértelmezte az eredeti jogalkotói szándékot, és a törvény hatályba lépése után egy évvel a Legfelsőbb Bíróság jogegységi döntésével⁸⁰ megengedte, hogy ügyési tétlenség esetén állami szerv is lehessen pótmagánvádló. A kezdeti szándék itt visszajára fordult, de az Alkotmánybíróság⁸¹ közbelépésének köszönhetően ma⁸² mégsem lehet állami szerv pótmagánvádló.

⁷⁹ Az új Be. a vétségi eljárást eltörölte.

⁸⁰ 3/2004. BJE

⁸¹ 42/2005.(XI.14.) AB hat.

⁸² A dolgozat írásakor.

Az eljárás differenciálásának elve

A kódex általános szabályként megtartja a tárgyalás dominanciájára épülő eljárási formát, hiszen a büntetőjog célkitűzései elsődlegesen a tárgyalás közvetítésével valósulnak meg. A bíróság minden esetben tárgyalást tart, ha a vádlott büntetőjogi felelősségének megállapítására bizonyítást vesz fel.

Kivételes esetekben a bűnösség és annak büntetőjogi következményeinek megállapítására tárgyaláson kívül is sor kerülhet. A hatékony és gyors igazságszolgáltatás, valamint a rendszer működőképessége ugyanis megkívánja, hogy célszerűségi szempontok érvényre juttatásával ésszerű egyszerűsítéseket hajtsanak végre az eljárásban. Bár a korábbi büntetőeljárás törvény is a differenciálás elvére épült, ismerte az egyszerűsített eljárási formákat, mégsem azokon a helyeken tartalmazott egyszerűsítési lehetőségeket, ahol ez ténylegesen hozzájárult az eljárás gyorsításához. Az emberi jogok tisztelete is azt követeli a jogalkalmazóktól, hogy a terhelt ne álljon éveket az eljárás hatálya alatt. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (14. cikk 3.p/c.) és az Európai Emberi Jogi Egyezmény (6. cikk 1.p.) kimondja, hogy a nemzetközi jogi instrumentumokat elfogadó államok kötelesek az igazságszolgáltatásukat olyan módon megszervezni, hogy a büntető ügyek tárgyalására méltánytalan késedelem nélkül, ésszerű időn belül sor kerüljön.

Az egyszerűsített eljárási formák megengedésénél⁸³ nemcsak az volt a szempont, hogy csökkenjen a jogalkalmazó szervek munkaterhe, hanem azt is figyelembe kellett venniük, hogy több idő maradjon a súlyosabb és bonyolultabb ügyekre.

A tárgyalás dominanciája elvileg megvalósult, a jogalkalmazói gyakorlat viszont nehezen fogadja be az újításokat. Nagyon sokan még az 1973. évi I. törvénynek megfelelően gondolkodnak.

B./ Gondolatok a büntetőeljárás reformjáról

A reform halála

Hosszú életűnek bizonyult az 1973. évi I. törvény. Aki azt hitte, hogy 2003. július 1-jén, az 1998. évi XIX. törvény hatályba lépésének napján, a múlt büntetőeljárása véget ért, tévedett. Nem lettek semmivé a régi törvény rendelkezései. A tradicionális jogintézmények és szervezetek kiállták az idő próbáját. A harminc éve működő eljárási

formák legyőztek sok-sok újító törekvést. A korábbi tárgyalási és jogorvoslati rendszer is túlélte az ezredfordulót, de a jövőre nézve talán optimisták lehetünk.

A régi elvek sokáig ellenálltak a nyolcvanas évek végén megjelenő reformtörekvéseknek. Bár a szellem a kilencvenes években sem pihent, kitartóan folytatta bomlasztó munkáját, mégsem tudta meghódítani a jogpolitikusok, a jogtudósok és a jogalkalmazók világát. Pedig néhányan a jogtudósok közül komolyan hittek abban, hogy a büntetőeljárás több területén is megtalálták azt az archimedesi pontot (a bírói kihallgatás rendszere, az előzetes iratismertet, az egyfokú fellebbezés, az ügyészi megrovás, stb.), amelyen keresztül a jogállam buktatóit szellemileg legyűrhetik. S így ablakot nyitva a jövőre, a XXI. század büntető eljárásjogát kívánták létrehozni. A múlt század végén megszületett törvénytervezet minden mondatából áradt a reform szelleme. Az új alapokra helyezett eljárás valóban szakítást jelentett akkor az elődök személynél, az 1998-ban megszavazott törvény több szempontból is eltért a professzori alkotástól azzal, hogy engedményeket tett a reform hátrányára. A 2002. évi I. törvény módosító szakaszai lényegében az 1973. évi I. törvény szellemiségét hozták vissza, s ezen már a későbbi kormány visszafogott próbálkozásai – 2003. évi II. törvény – sem segítettek.

2003-ban jogtörténeti érdekességként emlegették, hogy az új Be.-t már hatályba lépése előtt többször módosították. A jogalkotó az ezt követő években sem pihent, hiszen 2006-ban ismét változtattak a Be.-n. A jogértő olvasót ezért már évek óta a bizonytalanság érzése keríti hatalmába, feltéve, ha követi a kodifikációs munkálatokat. Alighogy felfigyel valamire, már újabb törvénymódosítás követeli figyelmét. Nincs megállás. Egyik változtatás a másik után. Paragrafusok vége érhetetlen menete. Alig vetünk rájuk egy pillantást, alig csillan meg szemünk előtt egy percre, máris eltűnik. A jogszabálygyártás folyama felgyorsul. Majdnem olyan gyorsá válik, mint az újságírásé. A reggeli lap estére elavul, s történeti relikvia lesz. A jogszabály nem nyugodt kincsek gyűjteménye többé; nem átlátható sziget, hanem folyón úszó kortörmelékek végtelen menete. Ez pedig ellentmond a radbruchi értelemben felfogott jogeszme egyik elemének, a joggal szemben támasztott lényeges követelménynek, a jogbiztonságnak.

A büntető anyagi jog területén például a rendszerváltás óta, olyan sokszor módosították a Btk.-t, nem beszélve az Alkotmánybíróság és a Legfelsőbb Bíróság büntetőjogot érintő döntéseiről, hogy az ilyen arányú változtatások már „a jogbiztonság

⁸³ Tárgyalás mellőzése, lemondás a tárgyalásról, bíróság elé állítás.

csorbításának veszélyét hordozzák magukban, jóllehet az Alkotmány mellett, illetve után a Btk.-nak kellene a legstabilabb jogterületnek lennie.”⁸⁴

A büntetőeljárás jog sincs jobb helyzetben, pedig itt már új kódex is született. Az eddigi változtatások tükrében úgy tűnik, hogy az „eredeti”-leg elfogadott Be. elveinek gyakorlati megvalósítása igen nehézkes. Pedig a reformerek hittek abban, hogy minden igényt kielégítő büntetőeljárást hozták létre. Hittek az eszme elvi helyességében; hittek a célban, de nem törődtek az úttal. Nem gondolták végig az újítások megvalósításának lehetőségeit. Nem jutott eszükbe, hogy nehéz ezeket keresztülvinniük a meglévő szervezeti rendszereken. Hiába változik ugyanis a büntetőeljárás szabályozása, ha más reformok, például a rendőrségi szervezet változtatása, elmaradnak.

Radbruch szerint, amikor kitűzzük a jogi célt, akkor egyrészt a cél eléréséhez szükséges apparátust kell számba vennünk, annak minden mellékhatásával együtt, másrészt pedig fel kell tennünk a „hogyan lehetséges az adott jogi cél elérése” kanti kérdését. Az előfeltételeknek és a különböző politikai álláspontoknak – vagyis inkább azok létének – elismerése után jön el Radbruch szerint annak az ideje, hogy az egyes megoldási javaslatokat rendszerezzük, elemezzük, előnyeiket és hátrányaikat összegezzük. A rendszerezés révén egyúttal az is lehetővé válik, hogy a különböző politikai elgondolásokat alaposan megismerjük.⁸⁵

A fenti lépések egy része, úgy tűnik, hogy kimaradt a Be. reformjának folyamatából. (Nem a kódex előkészítőinek hibájából, sokkal inkább a jogpolitika sürgetése miatt.)

A reformot kidolgozók pontosan tudták, hogy a büntető eljárásjogi törvény megváltoztatása önmagában nem elegendő. Szükségesnek tartották a büntetőeljárást körülvevő joganyag reformját is. Bárd Károly szerint ugyanis, ha például a kirendelt védői intézményen nem változtatunk, és az intézménybe „nem sikerül életet lehelni”, akkor „a gyanúba keveredett polgárok” nagy részének még kilátástalanabb lesz a helyzete. Feladat továbbá a büntetőeljáráson kívüli eljárásokban keletkező eredmények büntetőperben való felhasználhatóságának áttekintése is.⁸⁶

⁸⁴ Nagy Ferenc: Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog eróziója. In.: A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján (szerk.: Irk F.) Budapest, 1997. 56-57. o.

⁸⁵ Radbruch, Gustav.: Grundzüge der Rechtsphilosophie, 1914. 26. s.

⁸⁶ Bárd K.: A törvény és az ő alkalmazói. Fundamentum, 1997/2. sz. 13. o.

A jogalkotók a többszöri halasztgatással és módosítgatással elérték, hogy a reform szelleme majdnem kihűlt. A napjainkban érvényes (nem az összes szakaszát tekintve hatályos) törvény csak olykor-olykor felel meg az eredeti (professzori) alkotás tételeinek, pedig a legutóbbi módosítás⁸⁷ általános indokolása többet ígér.

Az eredeti elképzelés minden rendelkezése mögött két törekvés figyelhető meg. Egyrészt az emberi jogok tisztelete, másrészt pedig a bűnüldözés érdeke. A bevezetni kívánt új intézmények nagy része kifejezetten az eljárás gyorsítását és az ügyek hatékonyabb elintézését célozta, de természetesen eközben nem feledkeztek el az előkészítők a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeink betartásáról sem. A többször módosított 1973. évi I. tv. is megfelelt ezen elvárásoknak, mégis alapvető szemléletváltásra volt szükség az új kódex megalkotásakor.

Egy büntetőeljárás törvény megítélésénél mindig azt kell megvizsgálunk, hogy milyen a terhelt helyzete az igazságszolgáltatás gépezetében. Amennyiben az eljárás alá vont személy tárgya a megismerési folyamatnak és vallomása a bizonyítási eszközök sorában kiemelkedő helyen szerepel – a bizonyítékok királynője –, akkor ez a rendszer közelebb áll az inkvizitórius modellhez. Amennyiben viszont a terhelt lehetőséget kap az eljárás alakítására, és a felek rendelkezési joga szélesebb, akkor az akkuzatórius eljárás elvei kerülnek előtérbe. Kétségtelen, hogy az emberi jogokat ez utóbbi rendszer biztosítja leginkább.

A tisztességes eljárás szabályainak érvényesítése mellett szerepet kaptak az igazságszolgáltatás területén kívül eső emberi jogok is. Az új büntetőeljárás szabályok kialakításánál figyelembe vették azoknak a személyeknek a jogait is, akiknél a büntetőjogi felelősség kérdése fel sem merül.

Sajnos a 2003-ban hatályba lépett új Be. esetében inkább csak azt mondhatjuk, hogy az 1973. évi I. törvénnyel módosított 1998. évi XIX. törvényről van szó. (Vagyis régi eszmék új köntösben.)⁸⁸

A fenti kitérő szükséges a sértetti szerep átgondolásához. Aki figyeli a büntetőeljárás sorsának alakulását, aki keresi a változtatások magyarázatát, nem tehet egyebet, mint hogy lelkiismeretesen elolvassa a törvényeket, s elfogultság nélkül megvizsgálja azok téziseit. Ekkor ugyanis rájön (rájöhet) arra, hogy a sértett jogainak

⁸⁷ 2006. évi LI. tv.

⁸⁸ A 2006. évi LI. tv. sem mindenben tér vissza az eredeti elképzelésekhez, bár egy-két helyen kísérletet tesz erre.

bővítése mennyire összefügg a jogpolitika szeszélyével s a büntetőeljárás további sorsával.

A reform éleszt(get)ése

12 évvel a 2004. évi kormányhatározat megszületése után már biztosan elmondható, hogy a büntetőeljárás reformja nem köthető egyetlen törvény megalkotásához: az 1998-ban elfogadott kódex 2006-ig három novelláris módosítást élt meg. A legnagyobb baj mégsem ez, hanem sokkal inkább az, hogy a kriminálpolitikai szeszélynek köszönhetően, eredeti formájában sohasem fog hatályba lépni.

A kódex legutóbbi módosítása 2006-ban, az LI. évi törvénnyel történt. A módosítás hátterében az említett szeszély mellett még más okok is szerepeltek. Egyrészt az új Be. hatályba lépése óta 12 olyan új törvény és több alkotmánybírósági határozat született, amely kihatással van a büntetőeljárásra, másrészt néhány jogalkalmazói igény is felszínre került az elmúlt két évben. Mindezen szempontok figyelembe vételével, az új novella részben koncepcionális, részben pedig technikai változtatásokat hajtott végre, és nemcsak a büntetőeljárás területén, hanem szakaszainak egy része módosítja a Btk.-t, a büntetés-végrehajtási szabályokat és más, nem büntetőjogi tárgyú törvényeket is. A törvény bevezeti a kétfokú rendes jogorvoslatot, és módosítja a jelenlegi felülvizsgálati eljárást is. Új szakasszal, a közvetítői eljárással gazdagítja a nyomozás folyamatát, és nagyobb teret enged a terhelt általi jóvátételnek. A tevékeny megbánásnak nevezett jogintézmény kihat a terhelt büntetőjogi felelősségére is; a távoltartás bevezetése pedig a családon belüli erőszak áldozatainak ígér védelmet. A jogalkalmazás folyamán feltárt hiányosságok orvoslása is e törvényben történt: például a vád és az ítékezés eltérő funkcióinak alaposabb elkülönítésére volt szükség; kiegészítették az ügyész jogkörére vonatkozó rendelkezéseket, és erősítették a nyomozási bíró eljárásában a kontradiktórius jellegét.

C./ A sértett eljárási helyzetét erősítő új jogi intézmények

A pótmagánvád

A büntetőeljárási reform néhány jogintézménye kifejezetten a sértett eljárásjogi helyzetét erősíti. Ilyennek tekinthető a pótmagánvád jogintézménye is.

Magyarországon fő szabályként a legalitás elvére épül a büntetőeljárás. Itt viszont a sértettnek nem sok szerep jut, hiszen a büntetőjogi felelősség alapja a közösségen esett sérelem.⁸⁹ Ennél a rendszernél a sértett akaratától és fellépésétől függetlenül a bűnt büntetésnek kell követnie. Az elv szerint, bűncselekmények esetén a nyomozóhatóságnak nyomoznia kell, az ügyésznek vádat kell emelnie, a bíróságnak pedig döntést kell hoznia; vagyis az állam feladata, hogy a megsértett jogrendet helyreállítsa. Az ügyész diszkrécionális jogköre csak kivételként megengedett. Ebben a modellben a sértett az igazságszolgáltatás mellékszereplője: korlátozott jogosultságokkal rendelkezik.

A legalitást fő elvként elfogadó hazai rendszerben a pótmagánvád bevezetése inkább csak gesztus volt a jogalkotó részéről. Az opportunitási szempontok térnyerése és a tárgyalás szerepének növelése esetén lett volna helye az új jogintézmény bevezetésének. Továbbá, azt is ki kellett volna mondania 1998-ban az új törvénynek, hogy kormányzati állami szerv pótmagánvádlóként nem léphet fel. Persze néhány jogi buktató kiküszöbölése – a Legfelsőbb Bíróság jogegységi döntését helyre tévő Alkotmánybírósági határozat – tisztább helyzetet teremtett.

A mediáció (közvetítői eljárás)

A közvetítői eljárás mint új jogintézmény már szerepel a 2006-os módosításban; hatályossá viszont csak 2007-től válik. Ezt megelőzően, a Be. korábbi változatában, már rejtett mediációs szempontokra lelhetett a jogértő olvasó. A jogszabály ugyanis tágabb teret nyújtott nemcsak a jogalkalmazók, de a kiegyezést szorgalmazók számára is azzal, hogy több esetben preferálta a kártérítés elrendelését, illetve a jóvátételt a sértettnek. Erre a vádemelés elhalasztásának keretén belül került sor, méghozzá a magatartási szabályok megállapítása során. A Be. 225. § 2. bek. szerint ugyanis “Az ügyész a gyanúsított részére kötelességként írhatja elő, hogy a.) részben vagy egészben térítse meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt, b.) más módon gondoskodjék a sértettnek adandó jóvátételről (...)”. Sőt, a törvényhozó lehetővé teszi a köz javára történő jóvátételt is ugyanezen szakasz c.) pontja szerint.

Hogy ez valóban illeszkedett a kiegyezési koncepcióba, azt erősítette a “Meghallgatás a vádemelés elhalasztása előtt” szabályozása, mert a fenti a.) és b.)

⁸⁹ Lásd részletesen a II. fejezetet: A sértett jogai a legalitás és az opportunitás elveire épülő eljárási rendszerek esetén

pont ügyészi elrendelését a gyanúsított és a sértett hozzájárulásától tette függővé. Ezek a szabályok a tettes-áldozat-egyezség hívei szerint éppen a mediáció feltételei, nem szólva arról, hogy a javaslattételi lehetőség a külföldi megoldásokhoz hasonlóan az ügyészt illeti meg.⁹⁰ A törvény 222. §-a szerint “Az ügyész a vádemelés helyett háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb⁹¹ büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt – a bűncselekmény súlyára, és a rendkívüli enyhítő körülményekre tekintettel – a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre határozattal elhalaszthatja, ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában mutatkozó kedvező hatása feltételezhető.”

Mindez több szempontból is kedvező volt a kiegyezést szorgalmazók számára. Egyrészt azért, mert a mediációnak az a része, hogy képes-e a “magyar bűnelkövető” kártérítés vagy egyéb jóvátétel nyújtására, kipróbálhatóvá vált a gyakorlatban, másrészt reményt keltett számukra, hogy később a tényleges közvetítői eljárásra is sor kerülhet majd a kisebb súlyú bűncselekmények esetében. Reményük nem is volt alaptalan,⁹² hiszen akkor már régóta dolgoztak az IM-ben a mediáció megengedhetőségén és részletes szabályain. A 2006. évi LI. törvény bevezette a közvetítői eljárást, de az új jogintézmény részletes szabályait már az új Parlamentnek⁹³ kell tárgyalnia.

A 2006-ban hatályos szabályozás még nem teszi lehetővé a felek közötti közvetítést. A jelenlegi jóvátétellel kapcsolatos megoldás nem igényli a terhelt és a sértett (a tettes és az áldozat) találkozását. Ez látszólag megkönnyíti az ügy kezelését az igazságszolgáltatás számára, ugyanakkor a mediáció hívei szerint⁹⁴ nem segíti elő a pszichés problémák meg(fel)oldását. A találkozás, bár rendszerint nehezen jön létre, de ha megvalósul, nagyon komoly segítséget jelenthet mind az áldozat, mind pedig a tettes részére. Az áldozat/sértett a beszélgetést-mediálást követően egészen másképpen látja szerepét a bűncselekményben. Nem érez többé önvádat, szorongást, mert számára is materializálódik a tettes a maga problémáival, indítékaival. Az elkövetőre szintén jó hatást gyakorolhat a találkozás, mivel elősegíti, hogy a sértettel

⁹⁰ Lásd részletesebben Barabás A. Tünde - Kiss Anna: A sértett megváltozott szerepe, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk F.) OKRI, Bp. 1999. 172. o.

⁹¹ Fiatalkorúaknál 5 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmények esetében van helye. (Be. 459. § (1) bek.)

⁹² Vagy mégis? Később kiderül.

⁹³ A 2006-ban megválasztott Parlamentnek

⁹⁴ A mediáció híveinek érvelését és szakirodalmi háttérét lásd részletesen az V. fejezetben!

találkozva átérezze a tett súlyát, a fájdalmat, amit okozott, és ezzel segítse a későbbi bűnisméltléstől való tartózkodást.

A törvény mindenesetre már 2003-tól olyan lehetőséget kínál, amely mindenképpen újszerű a hazai jogalkalmazásban.

A távoltartás mint új kényszerintézkedés⁹⁵

Az új kényszerintézkedés szabályozásának előzménye a 45/2003. (IV. 16.) OGY határozat. Ez azt ígérte, hogy a családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére nemzeti stratégiát dolgoznak ki. Ennek egyik eredménye a távoltartás bevezetése.

A családon belüli erőszak ellen fellépő érdekvédelmi csoportok⁹⁶ most csalódottak, hiszen sokkal többet reméltek: sem új büntető törvényi tényállás nem született, sem a rendőri azonnali beavatkozást nem teszi lehetővé.⁹⁷ A jogalkotó úgy gondolta: a meglévő 26 tényállás elegendő a jogalkalmazónak arra, hogy ezen eseteket kezelhesse. A sértettek hatékony védelmének érdekében viszont korlátozó rendelkezést vezetett be, amelynek célja, hogy ne a bántalmazott családtagnak kelljen elhagynia a közös otthont, hanem az elkövetőnek. Ennek elrendelését a terhelti jogokra is tekintettel, bírói hatáskörbe utalta.

A távoltartás megvalósításánál a törvény indokolása szerint az osztrák formából indultak ki, ez utóbbi pedig az amerikai Duluth-modellt vette alapul. Lehet, hogy a kezdeti tervek ezen mintákból indultak ki, az elfogadott jogszabály viszont egyáltalán nem emlékeztet az eredeti megoldásokra. Ausztriában és az USA-ban ugyanis először a rendőrség (nyomozóhatóság) feladata, hogy az elkövetőt kitaltsa a sértett közvetlen környezetéből.

⁹⁵ Gilányi E.: A távoltartás mint új kényszerintézkedés (Beszámoló az Országos Kriminológiai Intézetben 2006. március 23-án megtartott kerekasztal-beszélgetésről) *Ügyészek Lapja*, 2006/2. sz. 31-35. o.

⁹⁶ Például a Habeas Corpus Munkacsoport, NANE, stb.

⁹⁷ Elfogadhatatlannak tartják, hogy „a távoltartás igénybe vétele kizárólag folyamatban lévő büntető eljáráshoz kötött. Ez kizárja a védelemből mindazokat, akik a folyamatos fenyegetettség miatt nem tudnak, nem mernek eljárást indítani a sérelmükre elkövetett bűncselekmények miatt. Nem nyújt segítséget azok számára sem, akiket az erőszak azon formái sújtanak, melyek nem minősülnek bűncselekménynek. Nincs lehetőség a rendőrség által gyakorolható azonnali beavatkozásra, amely valamennyi külföldön jól működő rendszer közös eleme. Nem lett kidolgozva olyan becsatornázott automatizmusokon alapuló, hivatalból lefolytatandó eljárás, mely az áldozatok védelmi szükségleteire reagál, és megfelelő időtartamot biztosít a krízishelyzetben, közvetlen fizikai veszélyben lévő emberek számára ahhoz, hogy megalapozott, akár egész életükre kiható döntést hozhassanak.” www.stop-ferfieroszak.hu/hirek

Az Egyesült Államokbeli Duluth városában a rendőrség segítségével a DAIP (Domestic Abuse Intervention Projekt)⁹⁸ valósítja meg a családon belüli erőszak áldozatainak védelmét. A nyomozóhatóságnak itt sokkal nagyobb szerep jut, mint nálunk: amennyiben az abúzus magatartás sérüléssel jár, az előzetes letartóztatás feltételeinek megvalósulása nélkül is őrizetbe vehetik az elkövetőt. Ezt követően, a sértett bírósághoz fordulhat, és kérheti, hogy tiltsák el a terheltet a zaklatástól. A bíróság határozatával megtilthatja az elkövetőnek, hogy a sértettel közvetve vagy közvetlenül érintkezzen: sem telefonon, sem személyesen nem zavarhatja őt. Itt is ugyanúgy, mint Ausztriában, a bántalmazót nem hagyják magára, hanem terápiás programok segítségével igyekeznek feloldani a családi konfliktust.

Ausztriában még 1997-ben külön törvényt fogadtak el „A nők védelméről a családon belüli erőszakkal szemben”.⁹⁹ Négy pillérre – rendőrség, családjogi bíróság, civilszervezetek, igazságszolgáltatás – épülő védelmi rendszert alakítottak ki, ahol a távoltartás megvalósítása két lépcsőben történik: a büntetőeljárás elején a rendőrségnek itt is sokkal nagyobb szerep jut, mint nálunk. (Korábban Magyarországon is ezt tervezték.) Bejelentés esetén a helyszínre érkező rendőr azonnali intézkedésként, erőszakot is alkalmazva, 10 napra kitilthatja a bántalmazót a közös otthonból, és elveheti lakáskulcsát is. Erre a közigazgatási intézkedésre hivatalból kerül/het sor, nincs szükség a sértett indítványára. Az elkövető jogorvoslattal fordulhat a közigazgatás szervezetrendszerén belül működő független tanácshoz. A panasznak nincs halasztó hatálya, de 48 órán belül megvizsgálják az intézkedés szükségességét és törvényességét. A 10 nap elteltével a sértettől függ, hogy kéri-e a bíróságtól a távoltartás meghosszabbítását. Az indítvány elfogadása esetén a bíróság ideiglenes határozatában 10 nappal meghosszabbíthatja a közös lakásba való visszatérést. Ezzel párhuzamosan a sértett védelmét is el lehet rendelni. Ebben az esetben a rendőrség és a civil szervezetek¹⁰⁰ három hónapig biztosítják a sértett védelmét.

A magyar szabályozás kezdettől bírói hatáskört ír elő, és garanciális okok miatt nem ad nagy szerepet a nyomozóhatóságnak. A hazai jogalkotó a távoltartás szabályozásakor a lakhelyelhagyási tilalom szabályait vette alapul.

⁹⁸ A családon belüli erőszak kezelésére hivatott civil szerv

⁹⁹ BGBl No. 759/1996.

¹⁰⁰ A rendőrség értesíti az intervenció központot. Az itt dolgozó munkatársak közül egy szakember 24 órán belül felkeresi mind a sértettet, mind a terheltet, és megbeszéli velük a terápiás lehetőségeket.

A tanú védelme

A sértett legtöbbször tanúként vesz részt az eljárásban. A szervezett bűnözés megjelenésével Magyarországon is szükségessé vált a tanú jogi védelmének igénye. Ezért az 1998-ban elfogadott – eredeti – új törvényben a tanú védelmével kapcsolatos intézkedések önálló cím alatt szerepelnek. A jogszabály hatályba lépése előtt az ezzel kapcsolatos rendelkezéseket törvénymódosítással beemelték az 1973. évi I. törvénybe.

A jogszabály a tanú különösen védetté nyilvánítását az ügy körülményeitől függően teszi lehetővé. Abban az esetben lehet a tanút különösen védetté nyilvánítani, ha vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozik, a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható, személyét és tartózkodási helyét a terhelt nem ismeri, és személyének felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épsége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve. Különösen indokolt esetben személyes védelméről is gondoskodnia kell a hatóságoknak. A tanúvédelemmel kapcsolatos kérdések részletes elemzésére később vállalkozom.¹⁰¹

3. A büntetőeljárás törvény által szabályozott sértetti jogok és kötelezettségek

A./ A sértett fogalma

Finkey Ferenc szerint a „sértett fogalma és köre a legnehezebben elhatárolható kérdések egyike”.¹⁰² Sok bizonytalanságot tartalmaz ugyanis az a meghatározás, miszerint sértett az, „kinek jogai ellen a bűncselekmény elkövetve, illetőleg megkísérelve volt, kinek bármely jogát sértette vagy veszélyeztette az elkövetett vagy megkísérelt bűncselekmény”.¹⁰³

Balogh Jenő szerint „első tekintetre igen könnyen megoldhatónak látszik, amennyiben törvényünk 113. §-a a sértett félt, illetőleg, ha az életkorának 16-ik évét még be nem töltötte, annak törvényes képviselőjét jelöli meg az indítványozásra jogosított gyanánt. Csakhogy ez a megjelölés tulajdonképp csak a kérdésnek a megkerülése, de nem megoldása, mert ezzel kapcsolatban felmerül azon újabb kérdés,

¹⁰¹ Lásd a sértett pozíciói című fejezetet!

¹⁰² Finkey F.: A magyar büntető eljárás tankönyve. Budapest, 1908. 181. o.

¹⁰³ Bp. Indokolás, i.m. 173-174. o.

hogyan az egyes büntetendő cselekményeknél ki tekintendő a 'sértett fél' elnevezés alatt. A törvény erre általában nem ad feleletet."¹⁰⁴

A törvény azóta sem ad erre konkrét feleletet. Hadd idézzem újra Balogh Jenőt, hiszen ő írja, „már itt ki kell jelentenünk, hogy nem helyeselhetjük az újabb törvényeknek azon eljárását, hogy a sértett fél fogalmának meghatározását tökéletesen elmulasztják”.¹⁰⁵

A napjainkban hatályos, illetve az azt megelőző törvény, ha nem is tökéletesen mulasztja el, hiszen igyekszik meghatározni a sértett fogalmát, mégis számos megoldatlan helyzet elé állítja a jogalkalmazót. „Az esetek hasonlíthatatlanul jelentékenyebb számában nagyon kérdéses, hogy e fogalom kire (...) is alkalmazható (...).”¹⁰⁶ Vajon, ki is a sértett?

A „sértett”-i név sajátos büntetőeljárás fogalom. A viktimológia az áldozat kifejezést alkalmazza, a büntetőjog pedig az e körhöz tartozó személyek valódi elnevezését kerülve a „valaki” és a „más” szavakat használja.

A fogalom törvényi szinten való megfogalmazása sokáig váratott magára. Bár a tudományos munkák igyekeztek körülhatárolni a sértett fogalmának tartalmi jegyeit, a jogszabályok 1973-ig mégis adósok maradtak a definiálással. Király Tibor még 1968-ban írta, hogy „sem a Btk., sem a Be. nem határozza meg, ki a sértett (...). Meg kell-e határozni törvényben ezt a fogalmat? Azt hiszem, ez hasznos, nem is a definiálás kedvéért, hanem inkább azért, hogy világos legyen, kinek a fellépését akarja elfogadni a törvény sértetti pozícióban, és ennek alapján kinek a fellépését fogadhatja el a jogalkalmazó (...). Ezen túl, van-e valakinek joga vádat emelni, a vádat képviselni stb., vagyis ezen túl az ún. aktív legitimáció. Ezért indokolt, hogy a törvény mondja meg, kik azok, akiknek joguk lesz sértettként fellépniük. Indokolt az is, hogy szükség esetén a hatóság határozatban döntsön arról, ki szerepelhet, vagy nem szerepelhet az ügyben sértettként.”¹⁰⁷

Az 1973. évi I. tv. eleget téve a jogelmélet követelésének, meghatározta a sértett fogalmát. A Be. 53. § (1) bekezdése szerint „sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette”.

¹⁰⁴ Balogh J.: A sértett fél jogköre a büntetőjogban. Budapest, 1887. 216-217. o.

¹⁰⁵ uo. 217-218. o.

¹⁰⁶ uo. 218. o.

¹⁰⁷ Király T.: A sértett a büntetőeljárásban. Magyar Jog, 1968/2. sz. 81. o.

Bár a törvény definiálta a sértett fogalmát, a gyakorlatban ennek ellenére számtalan kérdés merült és merül fel a sértett tényleges fellépésekor. Ezen az új Be. sem segített, hiszen csak a szakasz száma (51. § (1) bek.) változott, a meghatározás tartalma nem. A Be. legújabb módosítása¹⁰⁸ erre nem tér ki, így sajnos továbbra sem tisztázott pontosan, hogy kinek a fellépését akarja a jogalkotó sértettként elfogadni.

Tremmel Flórián már a korábbi Be.-ben is kritizálta a törvény meghatározását, mert az nincs összhangban az ártatlanság védelmével. Szerinte sokkal szerencsésebb lenne az alábbi meghatározás:

Sértett az, akiről alaposan feltehető, hogy jogát, vagy jogos érdekét az eljárás tárgyát képező cselekmény sértette, vagy veszélyeztette.¹⁰⁹

Kemény Gábor szerint, ha a gyanú fogalmát kétféleképpen értelmezzük, akkor a tárgyi gyanú, vagyis a bűncselekmény megtörténte irányuló egyszerű gyanú elegendő ahhoz, hogy a büntetőeljárás meginduljon. Az ártatlanság védelme ehhez a gyanúhoz még nem kötődik, hanem sokkal inkább csak a személyi gyanúhoz, vagyis ahhoz, amikor konkrét személy ellen olyan bizonyítékok merülnek fel, amelyek vele szemben megalapozzák a gyanút. A sértetti pozíció viszont már a tárgyi gyanú megléte esetén megnyílik, nem sértve ezzel az ártatlanság védelmét.¹¹⁰

Mint látni fogjuk, számos nehézséggel találkozunk a jogalkalmazás folyamán. A bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett személy sértetti minőségét a büntetőeljárásban nem állapítják meg. Ez nagy hiányossága a jogszabálynak. Az orosz büntetőeljárás törvény például, ismeri a sértetté nyilvánítás intézményét.¹¹¹ A sértetté váláshoz elméletileg elegendő a jogok, illetve a jogos érdekek sérelme, vagy veszélyeztetése.

A Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozataiban „igyekszik” segíteni a jogalkalmazónak. A 2/2005. számú Büntető jogegységi határozatában kimondta, hogy a jogosulatlan vadászattal elkövetett lopás és rongálás bűncselekményének sértettje – az adott vadászterületen – a vadászatra jogosult személy. Előfordulhat viszont, hogy más határozataival tovább növeli az egyébként is meglévő zavart.¹¹²

¹⁰⁸ 2006. évi LI. tv.

¹⁰⁹ Tremmel F.: Magyar büntetőeljárás, Dialog Campus Kiadó, Bp.-Pécs, 2001. 169. o.

¹¹⁰ Kemény G.: Sértetti jogok, kötelezettségek az új büntető eljárásjogi törvény tükrében. In: Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára, PTE ÁJK, Pécs, 2003. 148. o.

¹¹¹ Lásd a fejezet végén!

¹¹² Gondolok itt az állami szerv pótmagánvádlókénti fellépését lehetővé tevő jogegységi döntésére.

A büntetőeljárásban a cselekvőképességre vonatkozó polgári jogi szabályok korábban nem érvényesültek. A jogalkalmazói gyakorlat sem alakította ki ennek szempontjait. A korlátozottan cselekvőképes és a cselekvőképtelen sértett esetében nem volt a büntetőeljárásban képviseleti kényszer. A Btk. a magánindítványra vonatkozó rendelkezései között külön szabályozta és szabályozza ezt a kérdést, a Be.-ben viszont sokáig hallgattak arról, hogy a gyermekkorú és a gondnokság alá helyezett elmebeteg sértett esetén ki gyakorolja a jogokat. Kratochwill Ferenc korábban már felhívta a jogalkotó figyelmét e problémákra. Véleménye szerint ezen esetekben indokolt és szükséges lehet a törvényes képviselő vagy a gondnok bevonása.

10 évvel Kratochwill halála után a jogalkotó figyelembe vette a korábbi kritikai megjegyzéseket, és ma már a Be. szabályozza a cselekvőképtelen és a korlátozottan cselekvőképes sértett, magánvádló és egyéb érdekelt képviseletét. A jogszabály kimondja, hogy ezekben az esetekben, a törvényes képviselő jár el, érdekellentét esetén, pedig a Ptk. Rendelkezéseinek megfelelően,¹¹³ az ügygondnok.

Vajon eljárhat-e a korlátozottan cselekvőképes sértett magánfélként a büntetőeljárásban, ha kizárólag előnyöket szerez? A polgári anyagi és eljárási jog szabályai ugyanis ezt megengedik.¹¹⁴ Kratochwill Ferenc erre is már több mint tíz évvel ezelőtt felhívta a jogalkotó figyelmét. Az új Be. úgy tűnik, hogy figyelemmel volt ezekre, és a magánfél képviseletét nem a sértettre vonatkozó általános szabályok alapján rendezi, hanem kimondja, hogy „a magánfél képviseletére a polgári eljárásjog szabályai az irányadók.”¹¹⁵

A következő kérdés, ami az aktív legitimációkor felmerülhet, hogy a jogi személy lehet-e sértett? A korábban idézett kerethatározat szerint a sértett természetes személy. Hazánkban a természetes személy mellett megengedik a sértetti fellépést a jogi személy esetében is. A büntetőeljárásban jogi személy alatt a jogképessé nyilvánított nem természetes személy jogalanyt is érteni kell. Vitára az adhat okot, ha a bűncselekményt az állam vonatkozásában követik el. Kérdés ugyanis, hogy ki a bűncselekmény sértettje: az állam maga, vagy az állami szerv, amelynek feladatkörét a bűncselekmény érintette. Ez attól függ, hogy a bűncselekmény az államot a közhatalom gyakorlása során vagy magánjogi jogviszony alanyaként érte. Kardos Sándor szerint

¹¹³ Be. 56. § (2) bek.

¹¹⁴ Kratochwill: i.m. 33-38. o.

¹¹⁵ Be. 56. § (5) bek.

ugyanis az előbbi esetben az állam, az utóbbiban pedig az állami szerv a sértett.¹¹⁶ További kérdése a szerzőnek, hogy az állam büntetőjogi igényét csak az ügyész képviselheti-e, ha a bűncselekmény sértette az államot.¹¹⁷ Az ezzel kapcsolatos nézeteltérések és válaszadási lehetőségek egybeestek az állami szervek pótmagánvádlói fellépésének vitájával. A „harc”-ba a jogtudomány mellett a Legfelsőbb Bíróság és az Alkotmánybíróság is bekapcsolódott. (A kérdés részletes ismertetését és elemzését lásd a pótmagánvád című résznél!)

Az angol nyelvű kerethatározat a „victim” kifejezést használja; ez sértettet és áldozatot is jelent. A különböző tudományterületek találkozásakor problémát jelent, hogy ugyanazon kifejezés alatt mást értenek. A kriminológiában használatos áldozat kifejezés személyre vonatkozik, a büntetőeljárásban viszont a sértett alatt természetes és jogi személy is értendő, annak ellenére, hogy a jogszabály szövegezése gyakran személyre utal az „aki” és a „valaki” kifejezések által.

Vajon az Európai Közösséget ért sérelem esetén van-e speciális bűncselekmény, és annak ki (mi) a sértettje, illetve ki képviseli a sértetti jogokat?

A dolgozat írásakor nincs az EK érdekeit védő külön jogszabály. Így az EK szervei ellen elkövetett bűncselekmények esetében a tagállamok saját jogszabályaikat alkalmazzák. Bár korábban Corpus Juris (a továbbiakban CJ) néven két tervezett is született,¹¹⁸ a tagállamok ma is vitatkoznak ennek szükségességéről. Ennek ellenére – az EU tagállamaiban – 1989-től sorra alakulnak az egységes¹¹⁹ európai büntetőjog létrehozásán fáradozó egyesületek. Céljuk, hogy elősegítsék az EU költségvetésének, pénzügyeinek sérelmére elkövetett bűncselekmények elleni küzdelmet, az asszimiláció, a kooperáció és a jogharmonizáció elveinek megfelelően. Ezek az egyesületek – köztük a hazai MAJEB¹²⁰ is – saját államukat ösztönzik arra, hogy

¹¹⁶ Kardos S.: Gondolatok a pótmagánvádról. In: Az új büntetőeljárás törvény első éve. Debreceni Konferenciák IV., Debrecen, 2005. 49. o.

¹¹⁷ uo.

¹¹⁸ A Corpus Juris anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket tartalmazó cikkelyekből áll, és az EK pénzügyi érdekeinek védelmét igyekszik biztosítani

¹¹⁹ Egységes Európára és ezen belül bizonyos területek közös szabályozására sokak szerint feltétlenül szükségünk van, mert csak az Unió képes levezetni azt a felgyülemlett óriási energiát, ami ebben a felgyorsult világban lakozik. Az egyesült őserő teremtő munkává átalakulva magában hordozza a jövő Európáját. A történelem folyamatában, lépésről-lépésre kialakult európai eszmék ma már minden európai állam jogrendszerét áthatják.

¹²⁰ Magyar Jogászok az Európai Büntetőjogért, elnöke: Farkas Ákos. 1997. szeptember 8-án alapították.

jogharmonizációjuk folyamán, azonos módon szabályozzák az Unió pénzügyi érdekeit sértő cselekményeket.¹²¹

Az Európai Ügyész intézményének felállítását sokan nélkülözhetetlennek tartják, sőt azok sem ellenzik, akik egyébként Corpus Juris-ellenesek.

Az EU mint sértett fellépése és az Európai Ügyész intézményének a felállítása a jövő feladatai közé tartozik. Ez a kérdés elvezet a jogi személy sérelmére elkövetett bűncselekmények kérdésköréhez.

A büntetőeljárások egy részénél a jogalkalmazó nem mindig tudja eldönteni, hogy a sértett természetes vagy jogi személy. Előfordulhat ugyanis, hogy a hatóság tagjai nincsenek tisztában azzal, hogy a bűncselekmény valójában kinek a jogos érdekét sértette. Korábban a Gazdasági Társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény értelmében létrehozott gazdasági társaságok egy része – egyesülés, közös vállalat, korlátolt felelősségű társaság és részvénytársaság – jogi személyiséggel rendelkezett. A társaságokat ért sérelem esetében a sértett maga a jogi személy volt, másik részük – betéti társaság, közkereseti társaság – viszont jogi személyiséggel nem rendelkezett, ezért a bűncselekmény sértettje nem a társaság, hanem annak ügyvezetője, tehát természetes személy volt. A jogszabályt 1997-ben megváltoztatták (CXLIV. tv.). Azóta nincs ez a különbségtétel, és minden jogképes társaság a büntetőeljárásban nem természetes személy sértettként jár el. 2006. július 1-jétől új társasági törvény lép életbe, de ez a szabályozás megmarad.

Látható, hogy milyen fontos, ha pontosan körülhatároljuk, ki is a sértett. Az EK esetében mindenképpen az Európai Ügyész fogja ezt a szerepet betölteni. Azoknál a bűncselekményeknél pedig, ahol nem a Közösség, hanem a tagállam érdekei sérülnek, eljárásjogi értelemben konkrét sértettről szintén nem beszélhetünk. A processzuális fellépésre itt az ügyész jogosult. Az állami szervek pótmagánvádlóként történő fellépése azért nem megengedett, mivel az állam, állami szerv esetében – processzuális értelemben – hiányzik a tényleges sértett, ezért az állam (állami szerv) érdekeit itt is az ügyész képviseli. Éppen ezért, ha az ügyész – mint az állam nevében eljáró vádhatóság – nem emel vádat, akkor az állami szerv képviselője pótmagánvádlóként már nem léphet fel.

¹²¹ Elősegítik az ilyen bűncselekmények háttérét képező joganyag megismerését, valamint a felderítést és a bűnüldözést. Az egyesületek konferenciák rendezésével szoros kapcsolatot tartanak fenn egymással.

Sajnos a Legfelsőbb Bíróság jogegységi döntése – ezeket az igen fontos elveket félretéve – lehetőséget adott 2004-ben arra, hogy közvádloi tétlenség esetén állami szerv is lehessen pótmagánvádló. Azért nem volt szerencsés a Legfelsőbb Bíróság részéről ilyen döntést hozni, mert lehetővé tette, hogy a napi politika beszivárogon a büntetőeljárásba, és a politikai ellenzékkel szemben aktív legitimációt gyakoroljon.¹²²

Szakmai szempontból valóban nem tisztázott sok esetben, hogy ki lehet a sértett.¹²³ Gondot jelenthet, amikor a bűncselekmény sértettje és passzív alanya nem esik egybe. (Például a csalásnál, amikor a tévedésbe ejtett és a kárt szenvedett személy nem azonos.) A sértett fogalmának tisztázása itt azért nehéz, mert ekkor mindkettőjük jogos érdeke egyaránt sérelmet szenved. Éppen ezért a tévedésbe ejtett és a kárt szenvedett személy is felléphet kártérítési igénnyel a büntetőeljárásban.¹²⁴

A következő kérdés akkor jelentkezik, amikor pontosan be nem határolható közösség szenved sérelmet. Vajon kit kell a környezetvédelmet sértő bűncselekmény sértettjének tekinteni?¹²⁵

Az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények esetén általában meghatározható egyének sérelméről van szó. A környezet védelmét sértő bűncselekmények viszont éppen azok a jogesetek, amelyek pontosan nem meghatározható személyek ellen irányulnak; e cselekményeknek általában nincs passzív alanyuk, vagyis processzuális szempontból nem egyértelmű, hogy ki léphet fel sértettként.¹²⁶ Talán lehetőség arra, hogy a sértettek nagyobb köre magánfélként léphessen fel.¹²⁷ A megoldás talán az actio popularis megengedése lehet.¹²⁸

Király Tibor tankönyvében három csoportra osztja a sértetteket. Az egyikbe azok a bűncselekmények tartoznak, amelyeknek van individuális – fizikai vagy jogi személy – sértettje, passzív alanya, de léteznek olyan cselekmények is, amelyeknek passzív alanya (sértettje) közelebbről meg nem határozható személyek csoportja (nemzeti, vallási csoport, a közlekedésben részt vevő veszélyeztetettek csoportja, a

¹²² A dolgozat írásának idején, az Alkotmánybíróság közbelépésének köszönhetően, állami szerv pótmagánvádló nem lehet.

¹²³ Talán a jövőben születni fog olyan, Balogh Jenő könyvéhez hasonló tudományos munka, ami az egyes bűncselekmények esetében pontosan leírja, hogy ki a sértett. Sajnos a Be. erre nem ad útmutatást.

¹²⁴ Kratochwill: A sértett (...) i.m. 6. o.

¹²⁵ uo. 6. o.

¹²⁶ Márkus Ferenc: Az emberi környezet büntetőjogi védelme. in: Környezetvédelem. 180-201. o.

¹²⁷ Kratochwill: A sértett (...) i.m. 7-8. o.

¹²⁸ Sólyom László: A polgári bíróságok környezetvédelmi ítélkezése és a polgári jog új lehetőségei a környezetvédelemben. 148-179. o.

környezetszennyezés veszélyeztetettjei). A harmadik területhez pedig azok a bűncselekmények tartoznak, amelyeknél az állam vagy az egész társadalom a veszélyeztetett.¹²⁹ Az utolsó csoportnál – mint korábban is láttuk – nincs olyan sértett, aki processzuális értelemben, a büntetőeljárásban felléphetne, ezért az ügyész veszi át ezt a szerepet.

Gond lehet, ha a sértett jogi személy, de a bűncselekmény nemcsak a társaság érdekeit sértette, vagy veszélyeztette, hanem pl. az egyesület minden tagját is egyben, akkor a jogi személy minden tagja sértett. Ebben az esetben viszont a sértettek nem léphetnek fel önállóan, hanem maguk közül kijelölik a sértetti jogokat gyakorló személyt.

Több sértett esetén a törvény kétféle megoldást kínál: különbséget tesz az individuálisan megkülönböztethető személyek és a meghatározhatatlan számú, illetve összetételű csoportok között. Előbbi esetben – feltéve, ha a sérelem egyénileg is kimutatható vagyoni kár vagy más meghatározott eredmény –, a sértettek egyenként is felléphetnek. Természetesen a törvény lehetővé teszi, hogy egy megbízott járjon el, valamennyiük nevében. A másik esetben, amikor az egyének pontosan meg nem határozható csoportja szenved sérelmet, a jogszabály nem engedi meg, hogy a processzuális jogok a csoport valamennyi tagját megillessék. Ebben az esetben a sértettek képviselőjeként a közhasznú szervezetekről szóló törvény (1997. évi CLVI. tv.) hatálya alá tartozó olyan közhasznú szervezet is eljárhat, amelyet sértettek vagy sértettek egyes csoportjainak érdekképviselőre hoztak létre.¹³⁰ Az új Be.-nek ezt a rendelkezését a 2002. évi I. tv. 41. §-a állapította meg. Az eredeti szövegben, az 1998. évi XIX. tv.-ben, az elfogadásakor még a következők szerepeltek: Ha a bűncselekménynek több sértettje van, avagy egyének közelebről meg nem határozható létszámú és összetételű csoportja tekintendő sértettnek, bírósági nyilvántartásba vett magyarországi székhelyű társadalmi vagy más szervezet az ügyre vonatkozó eljárásban eljárhat. Az eredeti szöveg két szempontból is szűkíti az eljárható szervezetek körét: egyrészt csak az 1997. évi CLVI. törvény hatálya alá tartozó közhasznú szervezetről lehet szó, másrészt pedig feltételként fogalmazza meg a jogszabály, hogy a szervezet létrehozásakor a céljai között szerepeljen a sértettek vagy a sértettek egyes csoportjainak az érdekképviselője. Más szempontból viszont az eljáró

¹²⁹ Király Tibor: Büntetőeljárás jog, 2003. 176. o.

¹³⁰ Be. 58. § (3) bek.

közhasznú szervezetet szélesebb körű jogosítványok illetik. A korábbi szabályozás ugyanis csak annyit engedett volna a szervezet számára, hogy a bíróság előtt írásban kifejtse az ügyre vonatkozó álláspontját. A hatályos törvény ezzel ellentétben úgy fogalmaz, hogy a sértett vagy a sértettek képviselőjeként eljárhat. Ez pedig sértetti jogokat jelent, kivéve, ha a törvény személyes közreműködési kötelezettséget ír elő a valódi sértett számára.

A 2002. évi I. törvény 41. §-ának indokolása szerint, ha közhasznú szervezet jár el, szükség van a sértett, illetve a sértettek meghatalmazására is. Ezzel gyakorlatilag lehetetlenné teszik, hogy közhasznú szervezet a sértett képviselőjeként járhasson el azokban az esetekben, amikor a sértett egyének pontosan meg nem határozható, nagyobb létszámú csoportja. Ugyanis, ha pontosan nem határozható meg, hogy kik is a sértettek, akkor ki fog meghatalmazást adni a közhasznú szervezetnek? Tehát teljesen értelmetlen volt az eredeti szöveget megváltoztatni, mert meghatalmazás hiányában, a törvény rendelkezése ellenére, a közhasznú szervezet nem lesz szereplője a büntetőeljárásnak. (A Be. legújabb módosítása, a 2006. évi LI. tv. sem változtat ezen.)

A hatályos törvény szövegében más olyan szabályok is vannak, amelyek látszólag nagyon szép elveket fogalmaznak meg, a gyakorlati életben azonban megvalósításuk akadályokba ütközik. Ha a fenti rendelkezésnél maradunk, a Be. a közhasznú szervezet képviselőként történő fellépésénél feltételként említi, hogy olyan szervezet járhat el, amelyet a sértettek vagy a sértettek egyes csoportjainak érdekképviselőre hoztak létre. Csakhogy az 1997. évi CLVI. törvény szövegét tanulmányozva kiderül, hogy a közhasznú szervezetekről szóló jogszabályban a célok között nem ez a szöveg szerepel. A törvény szerint közhasznú tevékenység: a társadalom és az egyén közös érdekeinek kielégítésére irányuló tevékenység. Ezek a következők lehetnek:

egészségmegőrzés, betegségmegelőzés, gyógyító-, egészségügyi rehabilitációs tevékenység, szociális tevékenység, családsegítés, időskorúak gondozása, tudományos tevékenység, kutatás, nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés, kulturális tevékenység, kulturális örökség megóvása, műemlékvédelem, természetvédelem, állatvédelem, környezetvédelem, gyermek- és ifjúságvédelem, gyermek- és ifjúsági érdekképviselő, hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése, emberi és állampolgári jogok védelme, a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli

magyarsággal kapcsolatos tevékenység, sport, a munkaviszonyban és a polgári jogi jogviszony keretében megbízás alapján folytatott sporttevékenység kivételével, fogyasztóvédelem, rehabilitációs foglalkoztatás, munkaerőpiacon hátrányos helyzetű rétegek képzésének, foglalkoztatásának elősegítése és a kapcsolódó szolgáltatások, euroatlanti integráció elősegítése, közhasznú szervezetek számára biztosított – csak közhasznú szervezetek által igénybe vehető – szolgáltatások, ár- és belvízvédelem ellátásához kapcsolódó tevékenység, a közforgalom számára megnyitott út, híd, alagút fejlesztéséhez, fenntartásához és üzemeltetéséhez kapcsolódó tevékenység.

Céljait tekintve tehát csak egy – a Be.-ben fogalmazott szöveg feltételeinek megfelelő – közhasznú szervezet-típus létezik ma Magyarországon: a gyermek- és ifjúsági érdekképviselő céljából megalakult közhasznú szervezet. A környezet- és állatvédelem, az etnikai kisebbségekkel kapcsolatos tevékenység tehát nem teszi lehetővé, hogy a közhasznú szervezet a büntetőeljárásban a sértettek képviselőjeként eljárhasson, mivel ezek a tevékenységek a közhasznú szervezetekről szóló törvényben nem érdekképviselői tevékenységként szerepelnek. Valószínű, hogy itt a büntetőeljárás törvény pontatlanságáról van szó, illetve arról, hogy a büntetőjogászok nem mindig mozognak otthonosan az egyéb jogterületeken. Ezért az 1998. évi megfogalmazás sokkal szerencsésebb és pontosabb volt. Ez a kis félreértés viszont nem okozhat problémát az eljárásban, hiszen az érintett sértettek pontosan meg nem határozható köre úgyis kizárja, hogy bárki közülük meghatalmazást adhasson közhasznú szervezetnek.¹³¹

A nemzeti és etnikai kisebbségeket ért immateriális sérelem esetén a sértettek képviselőjeként az Országos Kisebbségi Önkormányzat eljárhat. A gondot az jelenti, ha az említett csoportoknak nincs önkormányzata, vagy jogi személyiséggel nem rendelkeznek, mert (például) nem alkotnak egyesületet. Ilyenkor elvileg a csoport minden tagja felléphetne sértettként. Mivel a jogalkotó erre nem gondolt, így ezt az esetet nem szabályozta. Itt a törvény hiányosságáról beszélhetünk, ezért a szabályhoz (a Be. 58. § (1) bekezdéséhez) hozzá kell értenünk azt is, hogy a bíróság jelöli ki a képviselőre jogosultat feltéve, ha közös képviselőben nem állapodtak meg. Ettől

¹³¹ A törvény igaz volta sajnos nem a szabályt megfogalmazó mondatban rejlik, hanem a hétköznapi valóságában. Mert az elvek a jogszabály betűjébe zárva, elvetélt eszmék hada. A tevékeny jogtudó pedig tértelenségre van ítélve. A múltban kigondolt helyes elv, miszerint meghatározott szervezetek sértetteket képviselhetnek, olyannak tűnik, mint a jelenben megvalósulatlan „jövő a múltban” igeidő

függetlenül, vajon ki és hogyan igazolja a nemzeti kisebbséghez való tartozást.¹³² (2006-ig ez valóban gondot jelentett, ettől az évtől viszont minden állampolgár nyomtatványt kap, s ezen bejelölheti a nemzeti kisebbséghez való tartozását.)

Dolgozatom III. fejezetében már érintettem, de részletesen nem fejtettem ki a sértett fogalmával kapcsolatban, vajon lehet-e az áldozat kifejezést a sértett fogalmával szinonim értelemben használni, vagyis azonos-e a sértettnek és az áldozatnak megfelelő személyi kör?

Görgényi Ilona szerint nem azonos a két kör. Egyrészt, „formai megközelítésben azért nem, mert az egyes országok büntetőeljárás joga szerinti sértettekkel való azonosság esetén nem lenne arra szükség, hogy a nemzetközi dokumentumokban és szakirodalomban külön definiálják az áldozat fogalmát”.¹³³ Másrészt azért sem, mert ha tartalmi megközelítésben nézzük, akkor pl. a hatályos Be. is kiterjeszti a jogok gyakorlását a sértett halála esetén más személyekre is.

A szerző utal a New Yorki Egyezményre, ahol a prostituáltat is áldozatnak tekintik, utal továbbá a betöréses lopás gyermekkorú áldozataira. „Ami az utóbbi kört illeti, az 1990-es évek közepén, egy – négy ország hat városában végzett – nemzetközi viktimizációs felmérés miskolci adatai szerint, a megkérdezettek több mint 50 %-a számolt be a betörés következményeként a háztartásban élő gyermekek félelemérzetéről és/vagy alvászavaráról.”¹³⁴

További kérdés, vajon melyik nemzetközi dokumentum szövegét fogadjuk el az áldozat fogalmát illetően? A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről szóló, 1985. évi ENSZ Deklaráció szerint¹³⁵ az áldozat fogalma sokszor szélesebb, mint a hazai sértetté. Egyrészt nemcsak a bűncselekmény, hanem a hatalommal visszaélés áldozatairól is szól; másrészt kiterjeszti azt a közvetlen családtagokra, továbbá azokra is, akik segítettek a sérelmet elszenvedett, beavatkoztak az érdekében, s így maguk is áldozatokká váltak. (Deklaráció A/1-2. pontja). Ugyanakkor az EU 2001. évi kerethatározatában használatos áldozat-fogalom a magyar sértetthez képest szűkebb kört ölel fel. Egyrészt: csak természetes személyekre vonatkozik, a magyar jog szerint

¹³² Király T.: Kratochwill Ferenc: A sértettről. In.: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére, Miskolc, 2003. 20. o.

¹³³ Görgényi: Ötletek a (...) i.m. 108. o.

¹³⁴ uo. és Görgényi Ilona: A viktimológia (...) i.m. 104. o.

¹³⁵ Az Áldozatok Magna Kartája

pedig a sértett lehet jogi személy is. Másrészt: a kerethatározat (1) cikkének a.) pontja szerint az áldozat az a „természetes személy, aki valamely tagállam büntetőjogának megsértésével megvalósuló cselekmények vagy mulasztások közvetlen következményeként sérelmet, ideértve a fizikai vagy lelki sérülést, érzelmi szenvedést, gazdasági veszteséget szenvedett”, a magyar jog szerint pedig „sértett az, akinek jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette, vagy veszélyeztette” (Be. 51. § /1/ bekezdés). A veszélyeztetési bűncselekmények esetében elegendő a büntetőjog által megkívánt veszélyhelyzet előidézése is.¹³⁶

B./ A sértett szerepe a büntetőeljárásban

A Be. 42. §-a a sértettet az eljárásban résztvevő személyek között említi. A sértettet a büntetőeljárás aktív és egyenrangú szereplőjének kellene tekintenünk, akinek mindehhez eszközei, processzuális jogosítványai is vannak. Pedig ez nincs így. A sértett ugyanis a büntetőeljárásban jelentéktelen személy: nincs, illetve alig van lehetősége a büntetőeljárás sorsának alakítására, végeredményének befolyásolására. Furcsa átváltozás ez. Míg a bűncselekmény elkövetésekor a sértett a szenvedő főszemély, a büntetőeljárásban ugyanakkor alárendelt szerepet kap.¹³⁷

Azzal sokan egyetértenek, hogy az igazságszolgáltatás kizárólag állami feladat, és annak is kell maradnia. Nem szabad elfeledkeznünk ugyanakkor arról sem, hogy a bűnüldözés sikeres teljesítéséhez a sértettek közreműködésére is szükség van. A bűncselekmények nagy százaléka azért nem jut a hatóság tudomására, mert a sértettek nem tesznek feljelentést, így az elkövetők egy része elkerüli a felelősségre vonást. A sértettek szerepe ugyanakkor nem csak a büntetőeljárás megindításához szükséges feljelentés megtételében kereshető. Ma már senki sem vitatja, hogy az eljárás sikeres befejezéséhez is szükséges az együttműködésük. Amennyiben a büntető igazságszolgáltatás jól működik, mindenki a szerepének megfelelően tevékenykedik, akkor elmondhatjuk, hogy a sértett a büntetőeljárásban nincs egyedül. Érte mozdul¹³⁸ ugyanis az egész bűnüldöző szervezet: a nyomozó hatóság és az

¹³⁶ Görgényi: Ötletek a (...) i.m. 109. o.

¹³⁷ Király: A sértett (...) i.m. 77. o.

¹³⁸ (érte kellene mozdulnia)

ügyész.¹³⁹ Emellett azonban nem szabad őt megfosztanunk attól a lehetőségtől, hogy „saját ügyében cselekvőleg lépjen fel”.¹⁴⁰

Más nézetek szerint teljes reformra lenne szükség a büntető igazságszolgáltatás egész területén. A tradicionális igazságszolgáltatásnak át kellene adnia a helyét a resztoratív igazságszolgáltatásnak, ahol a sértett az eljárás egyik főszereplője, és az igazságszolgáltatás legfontosabb feladata az áldozat kártalanítása, a bűncselekmény előtti állapot visszaállítása, illetve az arra való törekvés. Az elkövető megbüntetése, illetve nevelése csak a második helyen állhat. Ebben a rendszerben nagy szerepe van a közösség bevonásának.¹⁴¹

A resztoratív igazságszolgáltatás csakugyan számos bajra gyógyír lehetne, de a hagyományos büntető igazságszolgáltatás tartópilléreit döngeti; ezek feláldozása pedig nem mindig kifizetődő. (Az ezzel kapcsolatos gondolataimat az *V fejezetben* fejtem ki.)

Az AIDP XI. kongresszusát követő években, hazánkban is gondolkodni kezdtek a sértett kárenyhítéséről. Az akkor hatályos szabályozás szerint az erőszakos bűncselekmények sértettjei, amennyiben rászorultak, kárenyhítést igényelhetnek. A költségvetésből elkülönített alap ezt a célt szolgálta. A 209/2001. Kormányrendelet a Biztonságos Magyarországért Közalapítvány feladatává tette a beérkező igények elbírálását. A jelenleg hatályos joganyagban belül egy nemrégiben elfogadott önálló törvény¹⁴² rendezi ezt a kérdést. (A sértett kártalanításával, illetve kárenyhítésével a dolgozat VI. fejezetében foglalkozom.)

C./ A sértett pozíciói

A sértett az igazságszolgáltatás folyamatában különféle pozíciókat tölthet be. Jogi helyzetének megfelelően lehet sértett, feljelentő, magánindítványt előterjesztő, polgári jogi igényt érvényesítő (magánfél), továbbá tanú. A nem közvérdra üldözendő bűncselekmények esetében a sértett mint magánvádló lép fel. Ügyészi tétlenség esetén pedig pótmagánvádlóként érvényesítheti igényét. Mindezekon felül, a bizonyítási eljárásban a szakértői vizsgálat alanya is lehet.

¹³⁹ Király: Büntetőeljárás (..) i.m. 20. o.

¹⁴⁰ uo. 20. o.

¹⁴¹ Vigh J.: Új irányzat a büntető igazságszolgáltatásban. In: Györgyi Kálmán Ünnepe Kötet, Budapest, 2004. 599. o.

¹⁴² 2005. évi CXXXV. tv.

A büntetőeljárások többsége a sértett feljelentése alapján indul; ezt bármelyik hatóságnál, akár írásban, akár szóban előterjeszheti. Bár a bűncselekményeket bárki feljelentheti, a magánindítványra üldözendő cselekmények esetében a sértett, illetve más jogosult magánindítványát be kell szerezni.

Amennyiben az eljárás megindulását követően derül ki, hogy a cselekmény csak magánindítványra büntethető, a magánindítvány előterjesztésére jogosult nyilatkozatát utóbb a hatóságnak be kell szereznie. A magánféli és a magánvádlói pozíció meghatározását a törvény a sértett fogalmára alapozza. Eszerint magánfél az a sértett – halála esetén örököse –, aki a büntetőeljárásban a terhelttel szemben a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényét érvényesíti. A magánvádas eljárásban pedig a vádat mint magánvádló a sértett, illetve halála esetén annak hozzátartozója képviseli. A magánvádlót, a sértetti jogokon túl, a vád képviseletéből fakadó egyéb jogosítványok is megilletik.

Az új Be. bővíti a sértett meglévő jogosítványait, és lehetőséget ad neki arra, hogy bizonyos esetekben ő alakíthassa az eljárás menetét. Ügyészi tétlenség, illetve „tárgyszerűtlen” eljárás esetén lehetővé teszi, hogy a sértett pótmagánvádlóként felléphessen. E jog érvényesítését viszont szigorú korlátok közé szorítja.

A sértett vallomása a bizonyítékok egyik forrása. Mivel a magyar eljárásjogi törvény a bizonyítási eszközök között külön sértetti vallomásról nem szól, ezért azt a tanúvallomásokhoz kell sorolnunk. Legtöbbször ugyanis a sértett tanú is; sajnos eljárásjogi helyzetét leginkább ez a pozíció határozza meg, és gyakran elsüllyed ebben a szerepében „Talán az ügyész, a bíróság sem vár tőlük többet.”¹⁴³

A sértett mint feljelentő és mint magánindítványt előterjesztő

A büntetőeljárásban a nyomozás alapja a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó információ. Ez lehet olyan adat, amit a nyomozóhatóság hivatali minőségében szerez meg, de lehet a feljelentésből és a magánindítványból származó adat is. 2003-ig a bejelentést is szabályozta a törvény.

A sértett a büntetőeljárásban lehet feljelentő és lehet magánindítványt előterjesztő is. A kettő között több különbség figyelhető meg. Feljelentést nemcsak a sértett tehet, hanem bárki: magánszemély, hivatalos személy és jogi személy is. Ez olyan formai

¹⁴³ Lásd részletesebben Király: A sértett (...) i.m.

kötöttség nélküli információ, amely tényeket, adatokat tartalmaz.¹⁴⁴ A pontos meghatározása szerint tehát minden olyan, formaiságoktól mentes – a büntetőeljárás megindítására vagy lefolytatására jogosult szerv tudomására hozott – közlést, amely meghatározott vagy ismeretlen személy által elkövetett bűncselekmény gyanújára utaló adatot tartalmaz, feljelentésnek kell tekintenünk.¹⁴⁵

A sértett – vagy bárki – által tett feljelentés történhet szóban – akár telefonon is – és írásban is. A szóban tett feljelentést jegyzőkönyvbe kell foglalnia a hatóságnak.

A sértett részéről történő feljelentés általában jogosultság. Kötelezettséggént a hatóság tagját, a hivatalos személyt, vagy ha külön törvény előírja, a köztestületet terheli.

A sértett a feljelentésben nem köteles megjelölni és csatolni a bizonyítási eszközöket, illetve ismert elkövető esetén pontosan körülírni annak személyét. A hatóságot, a hivatalos személyt és a köztestületet mindegyike kötelezi a Be.

Meghatározott bűncselekmények – állam elleni bűncselekmények, emberrablás, államtitoksértés, vesztegetés, terrorcselekmény, nemzetközi jogi kötelezettség megszegése – esetén a Btk. kötelezővé teszi a feljelentést. Ennek elmulasztása önálló bűncselekményt valósít meg.

A bárki által megtehető feljelentéssel szemben a magánindítványt meghatározott bűncselekmények¹⁴⁶ esetén csak az arra feljogosított személy terjesztheti elő. A magánindítvány célzott nyilatkozat: a büntetőeljárás megindítását és az elkövető felelősségre vonását célozza. Kettős természete alapján anyagi és eljárásjogi intézmény is. Eljárásjogi abban az értelemben, hogy hiánya eljárási akadály. A hatályos Btk. (31. §) kimondja, hogy a magánindítvány előterjesztésére a sértett jogosult. Ha a sértett korlátozottan cselekvőképes, akkor a törvényes képviselője is, ha pedig cselekvőképességgel nem rendelkezik, akkor csak a törvényes képviselője nyújthatja be. A jogszabály ez utóbbi esetben a gyámhatóságot is felruhazza a jogosultsággal. A cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvő-, de ítélőképes sértett önrendelkezése itt sérül. A sértett halála esetén a hozzátartozó terjesztheti elő a magánindítványt.

¹⁴⁴ Farkas Á.- Róth E.: A büntetőeljárás, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004. 196. o.

¹⁴⁵ A nyomozás részletes szabályairól rendelkező 23/2003. (VI. 24.) BM –IM együttes rendelet 100. §.

¹⁴⁶ A magánvádas bűncselekmények (könnyű testi sértés, magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmozás, becsületsértés, kegyeletsértés) és egyes közvérdra üldözendő (pl. erőszakos közösülés alapesete, hozzátartozó sérelmére elkövetett lopás) cselekmények esetében.

A magánindítvány nem vonható vissza; továbbá oszthatatlan: ez azt jelenti, hogy bármelyik elkövetővel szemben előterjesztett magánindítvány valamennyi elkövetőre hatályos.¹⁴⁷

A sértett mint magánvádló

A sértett általi vádképviseltek összefoglaló neve a magánvád.¹⁴⁸ Az a büntetőeljárás jogintézmény, ahol „a magánérdek megsértését a sértett irányításával történő orvoslása követi egy jogilag szabályozott rendben. A magánvád tehát külső, érdektelen szervezet közbejötté nélküli vádképviselő. Az eljárás során csak az adott bűncselekmény folytán érintett személyeknek vagy ezek megbízásából másoknak és a pártatlan bíróságnak van szerepe.”¹⁴⁹

A magánvád két nagy fajtája létezik, úgymint az önálló és a járulékos magánvád. Az első csoportba a principiális, vagyis a főmagánvád tartozik, míg a másikba a pótmagánvád és a mellékmagánvád.

A főmagánvád olyan eljárási jogintézmény, amely lehetővé teszi, hogy meghatározott bűncselekmények esetén a sértett mint magánvádló önállóan vádat emeljen, és képviselje azt a bíróság előtt.

A történelem folyamán kezdetben a bűncselekményeket magánvádra üldözték. A középkorig a sértetti vádképviselő primátusa érvényesült, s ezt váltotta fel a közvád intézményében megnyilvánuló állami büntetőjogi igény.

A pótmagánvád közvádra üldözendő bűncselekmények esetében az ügyészi tétlenség ellenszere abból a célból, hogy a magánszemély érvényesíthesse a bírói úthoz való jogát.

A mellékmagánvád az ügyésszel együtt végzett sértetti vádképviselő. Két fajtája létezik: az együttes és a kisegítő magánvád. Az előbb említett típus a főmagánváddal kapcsolódik. Azt az esetet szabályozza, amikor a magánvádas eljárásban a közvádló „belép” az eljárásba, de ez a sértett vádlói pozícióját nem érinti, mivel továbbra is megilletik őt az ügyféli jogok; az ügyész mellett gyakorolja a vádló jogait. A kisegítő magánvád esetében a közvádra üldözendő bűncselekményeknél, az ügyész mellett a sértett részt vehet a vád érvényesítésében.

¹⁴⁷ Farkas - Róth: i.m. 197. o.

¹⁴⁸ A jogintézmény alapos elemzésére lásd: Tremmel F.: A magánvád, KJK, Bp., 1985.

¹⁴⁹ Koczka: i.m. 33. o.

A magánvád jogpolitikai alapja

A legalitás és az officialitás elvéből következik, hogy a vád képviselője az ügyész kötelessége, illetve – az említett elvek helyes értelmezésének megfelelően – joga is egyben, mert az „állam csak akkor kezeskedhetik bünvádi feladatának teljesítéséért, ha a vádnak kizárólagos ura”¹⁵⁰ az állam nevében fellépő ügyész.

A Bp.-ben is említett szempontok az ügyészség vádmonopóliuma mellett szólnak. A közvádra üldözendő bűncselekmények esetében az állami igény érvényesítése, valamint „teljesen szakszerű és elfogulatlan képviselője csak így van biztosítva”.¹⁵¹

A magánvádra üldözendő bűncselekmények a vádmonopólium alóli kivételek. „Az állam, bár minden bűncselekmény megtorlásánál van érdekelve, mégis nem szükséges bizonyítani, hogy ez az érdek nagyobb ott, a hol egyenesen az állam léte ellen irányuló bűncselekményekről, vagy a személy és a tulajdon súlyos sértéseiről van szó, mint ama delictumoknál, melyek az egyén legszemélyesebb javait érintik. Az utóbbiak első sorban a közvetlenül érintettet sújtják, közel járnak a magánjogi sérelem eseteihez, melyekre illik az ismeretes mondás: vigilantibus jura. Túlhajtás volna például minden esetben hivatalból üldözendő bűncselekménynek tenni a becsületsértést. E sérelem megtorlandóságának leghivatottabb bírálója mindenestre maga a sértett s ha ő azt fel nem veszi, vagy talán nem is érzi, úgy nincs képzelhető gyakorlati tekintet, mely ajánlaná, hogy e bűncselekményt, mely a sértetten kívül tényleg senkit nem érint, a polgárok összességének ügyévé tenni. Hasonló természetű bűncselekmény még több is van, nevezetesen a magánvádra üldözendő között, melyeknek megállapításánál részben az imént érintett szempont az irányadó volt. Azonban az újabbkori doktrína és törvényhozás nem éri be a közvádló monopóliumának e korlátozásával. Ama felfogás mellett, hogy egyes törvénysértésekre nézve fölösleges a közvadás szabályát fentartani, mindinkább utat tör magának az a meggyőződés, hogy a közvadás kizárólagossága ártalmas és correctivumot igényel.”¹⁵²

Vajon miért gondolja a Bp., hogy a közvadás teljes körű gyakorlása ártalmas? Milyen veszélyekkel járhat az ügyészség kizárólagos hatalma?

Az ügyészség szervezetileg alá-fölérendeltségben működik. „Az államügyész nem önálló tisztségviselő, a bíróság függetlenségének és elmozdíthatatlanságának

¹⁵⁰ Bp. Indokolás i.m. 162. o.

¹⁵¹ uo. 162. o.

¹⁵² uo. 163. o.

biztosítékai nélkül ügködik. Korlátlan vádemelő és majdnem épp oly korlátlan vádelejtő joga arra vezethet, hogy tényleg nem a bíróság, hanem ő, az adminisztratív tisztviselő és utasító joggal bíró főnökei döntenek a fölött, hogy mi büntetendő, mi nem; mert gyakorlatilag egyre megy, akár a bíró mond valakit ártatlannak, akár tényleg nem üldözik őt tovább. Így a közvádlónak és főnökeinek¹⁵³ felfogása és törvénytárgyazata lesz gyakorlatilag irányadóvá, elvonhatják a bűncselekmények megítélését az illetékes hatóságtól és gyakorolhatják az elvileg egyedül a bírónak fentartott jogokat. És ez még több aggodalomra ad alkalmat, mint az alaptalan üldözés, mely ha súlyos sérelemmel is járhat, még sem zárja ki az orvoslást, mely a bíró kezében marad. De a közvádló tudatos mulasztása és tudatos tétlensége miatt nem lehet igénybe venni a független, részrehajlatlan bíró közbelépését.”¹⁵⁴

A „kié legyen a büntetőhatalom?” kérdése ma is időszerű. A válasz rá, hogy természetesen a bíróé, hiába egyértelmű, a vádhoz kötöttség elve az elméletben és a hatósági szelekció a gyakorlatban ténye ezt a kérdést – és a rajta való elmélkedést – mégis aktuálissá teszi.

A Bp. idején már többen felvetették, hogy a vádat képviselő szervezet független (értsd: a végrehajtó hatalomtól független) legyen, mert így az „ügyészség a vád képviselőjének jogát kizárólag jogi szempontok szerint”¹⁵⁵ gyakorol(hat)ná. Ezt a javaslatot akkor nem fogadták el, és megmaradt az ügyészség szervezeti hovatartozása olyannak, amilyenek kezdetben indult. Más korrekciós lehetőségen törték tehát elődeink a fejüket.

Nem képezte vita tárgyát, hogy „egyes, érdekkörüknel fogva arra hivatva látszó magánügyészeknek, mint magánvádlóknak, a bűnvádi eljárásban az államügyészség működését kiegészítő”¹⁵⁶ jogkört adjanak.

A magánvádas ügyektől azt várták, hogy az ügyészség számos jelentéktelen üggyől, s benne a vádképviselő kötelességétől szabadul. „Kielégíteni kívánják a bűncselekménnyel sértettnek (...) igényét, hogy annál az eljárásnál, mely az ő jogainak megzavarásáért is elégtételt szerezni van hivatva, teljes semlegességre és tétlenségre kárhóztatva ne legyen.”¹⁵⁷ A magánvádas eljárás lehetővé tételével a

¹⁵³ Ne feledjük, hogy a XIX. század végén az ügyészség az igazságügyi miniszteren keresztül a kormány alá tartozott.

¹⁵⁴ Bp. Indokolása, i.m. 163. o.

¹⁵⁵ uo. 163-164. o.

¹⁵⁶ uo. 164. o.

¹⁵⁷ uo. 164. o.

bűncselekményt szenvedett egyén magánindítványával közvetlenül fordulhat a bírósághoz, és az „államügyészséget a vád képviselőjével nem tartozik megkínálni”.¹⁵⁸

Az 1951. évi III. törvényben a magánvádas bűncselekmények köre nem változott. Az 1962. évi 8. tvr. a személy elleni, ezen belül is főleg az emberi méltóságot sértő kisebb súlyú cselekmények esetében tartotta fenn a magánvádas eljárást; a vagyon elleni bűncselekmények körét kiemelte a korábbi magánvádra üldözendő cselekményekből. További újítása a jogszabálynak, hogy valamennyi magánvádas bűncselekmény esetén lehetővé tette az előzetes (személyes) meghallgatást; a kialakult bírói gyakorlatot, a sértett és a vádlott kibékítésére irányuló törekvést, pedig követően.¹⁵⁹ Az 1979. évi törvény újra bővítette a magánvádas eljárások körét. A Btk. és a Be. novelláinak megalkotása után ugyanakkor szűkült a magánindítványra üldözendő bűncselekmények köre azáltal, hogy a magánlaksértés és a becsületsértés enyhébb esetei szabálysértések lettek.¹⁶⁰

A magánvád jellemzése az új Be. alapján

A hatályos szabályok értelmében a magánvádlóként eljáró sértett jogi helyzetét csakúgy, mint korábban, sajátos kettősség jellemzi. Mivel ügyfél, ezért egyfelől megilletik az ügyféli jogok, másfelől viszont terhelik a vádlói pozíciójából fakadó kötelezettségek. A bizonyítás őt terheli, s amennyiben ezt nem tudja teljesíteni, a vádlott javára fog dönteni a bíróság.

Több sértett esetén közülük választott, vagy kijelölt magánvádló képviseli a vádat. „Megbízata” az eljárás jogerős befejezéséig tart. Ezt követően felülvizsgálati kérelmet csak a saját érdekében adhat be, a többi sértett vonatkozásában nem. A Legfelsőbb Bíróság határozata szerint¹⁶¹ az indítvány előterjesztésére tehát minden sértett/magánvádló önállóan jogosult.

A sértett jogai a magánvádas eljárásban

A Be. 52. § /1/ bekezdése értelmében a könnyű testi sértés, a magántitok és a levéltitok megsértése, a rágalmazás, a becsületsértés és a kegyeletsértés esetén a vádat mint magánvádló a sértett képviseli, ha az elkövető magánindítványra

¹⁵⁸ uo. 165. o.

¹⁵⁹ Tremmel: A magánvád i.m. 41-42. o.

¹⁶⁰ uo. 46. o.

¹⁶¹ 3/2005. Büntető jogegységi határozat

büntethető. Az új Be. a régihez képest annyiban változtat a szabályozáson, hogy a hivatalos személy sérelmére, hivatalos eljárása alatt, illetve emiatt,¹⁶² vagy a hatóság sérelmére hivatali működésével összefüggésben elkövetett becsületsértés és rágalmozás 2003 júliusától a közvérdra üldözendő bűncselekmények között szerepel. (Be. 52. § (4) bek.)

Bár az ügyészi vádmonopólium erősödése következtében a történelem folyamán a sértett jogai szűkültek, a magánvadás eljárás szabályai ugyanakkor ezzel párhuzamosan gazdagodtak. A magánvadás intézménye a bűncselekmények egy bizonyos körében lehetővé teszi, hogy a vádfunkció a hatóság helyett a sértetthez kerüljön. Az állam büntető igényének kizárásával ekkor az officialitás elve sérül, hiszen a jogalkotó a sértett akaratától teszi függővé az eljárás lefolytatását. Pontosabban a büntető igény érvényesítése a bűncselekmény következtében sérelmet szenvedő elhatalmazás útján. Az eljárásban a sértett jogosítványai a közvérdas ügyekben szereplő sértetti jogokhoz képest szélesebbek. Ezek a többletjogok természetesen abból fakadnak, hogy a sértett egyben a vád képviselője, s ennek következtében az ügyészi jogosítványok – ha nem is teljes körben – őt illetik.

A magánvadás eljárás – általában nyomozás nélkül – a sértett feljelentése alapján indul. A tárgyalás bírói előkészítésének szakaszában a sértett szerepe a közvérdas eljárásokhoz képest jóval nagyobb. Az ún. személyes meghallgatáson ugyanis a bíróság mind a feljelentőt, mind a feljelentett személyt meghallgatja. A hatóság békítő eljárásának következtében a magánvadás eljárás az esetek nagy részében megszüntetéssel végződik, tehát a bíróság előkészítő eljárása a magánvadás ügyekben igen hatékonyan működik.

A közvérdas ügyekben a sértettet nem illeti meg a jogorvoslati jog a tárgyalás előkészítése során hozott határozatokkal szemben, a magánvádoló viszont ebben a szakaszban is fellebbezési jogosultsággal rendelkezik. E joga alapján megtámadhatja az áttételről, az eljárás felfüggesztéséről és megszüntetéséről hozott döntéseket.

A tárgyalási szakaszban a sértett lényegében az ügyész vádképviselési jogát gyakorolja, tehát észrevételeket, indítványokat tehet, a kihallgatott személyekhez kérdéseket intézhet, perbeszédet, azaz vádbeszédet mondhat, stb.

¹⁶² A Be. legújabb módosítása: 2006. évi LI. tv. Az ilyen jellegű bűncselekmények növekvő száma tette indokolttá, hogy az ügyész képviselje a vádat azokban az esetekben, amikor a hivatalos személy elleni bűncselekményt nem a hivatali eljárása alatt, de ezzel szoros összefüggésben, azaz emiatt követik el.

Az „egyszerű” sértett számára a jogalkotó nem teszi lehetővé, hogy az elsőfokú bíróság határozata ellen jogorvoslással éljen. Ezzel szemben a magánvádló fellebbezést nyújthat be a vádlott terhére, és a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezést is sérelmezheti.

A másodfokú eljárásban a magánvádló a sértettet egyébként is megillető jogokon túl perbeszédet tart, és indítványozhatja az eljárás megszüntetését. A másodfokú bíróság ebben az esetben mérlegelés nélkül megszünteti az eljárást, tehát kötve van a magánvádló indítványához.

A perújítás esetében a magánvádló – bár az ügyészi jogosítványokhoz képest szűkebb körben – az „egyszerű” sértetti pozícióhoz viszonyítva lényegesen kedvezőbb helyzetben van, mert önállóan is előterjeszthet perújítási kérelmet. A törvény e jogosítványát úgy korlátozza, hogy csak két esetben teszi lehetővé a külön eljárás kezdeményezését: a terhelt felmentése és az eljárás megszüntetése esetén.

A sértett mint pótmagánvádló

A pótmagánvád az ügyészi vádmonopólium korrekciója, a büntetőjogi igény pótlólagos érvényesítése. A közvádoló helyett végzett sértetti vádképviselet azokban az esetekben, amikor az állam erre feljogosított szerve nem emelt vádat, vagy azt elejtette. A jogintézménnyel a törvényhozó a sértett igényérvényesítési jogát szélesíti úgy, hogy a sérelmére elkövetett közvádas bűncselekmény miatt az ügyészi döntés ellenére a bírósági eljárást igénybe vehesse.

A pótmagánvád fogalma az új Be. szerint

A jogalkotó a közvádra üldözendő bűncselekményeknél ügyészi tétlenség esetén felhatalmazza a sértettet, hogy a vádat mint pótmagánvádló a bíróság előtt képviselje.

A sértett pótmagánvádlóként több esetben léphet fel: ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a feljelentést elutasította, ha az ügyész vagy a nyomozó hatóság a nyomozást megszüntette,¹⁶³ ha az ügyész a vádemelést részben mellőzte, illetve, ha a vádat elejtette. (Be. 53. §) A legutóbbi módosítás¹⁶⁴ ezen annyit változtat, hogy új lehetőségekkel bővíti e kört. A sértett pótmagánvádló lehet akkor is, ha az ügyész azért

¹⁶³ A hatóság tétlensége esetén (feljelentés elutasítása, nyomozás megszüntetése) a sértett számára először a panaszjog nyílik meg. Ez a törvény szövegéből itt nem derül ki, a Be. későbbi szakaszai ezt egyértelműen kimondják. (Lásd a régi és az új jogintézmény összehasonlításakor!)

¹⁶⁴ 2006. évi. LI. tv. 23. §

nem emelt vádat, mert a nyomozás eredményeként közvádra üldözendő bűncselekményt nem állapított meg, illetve a magánvádas eljárásban elrendelt nyomozás eredményeként a vád képviselőjét nem vette át; valamint a vádat azért ejtette el, mert megítélése szerint a cselekmény nem közvádra üldözendő, feltéve, hogy a bíróság a vádhatóságtól eltérő állásponton van a bűncselekmény minősítését illetően.

Az eredeti új Be.-hez képest tehát a jelenlegi többször módosított törvény szélesítette a sértett pótmagánvádlókénti fellépésének körét. Ez a változtatás részben azzal függ össze, hogy az 1998-ban, a bűncselekmény elenyésző súlya miatt, az ügyész számára biztosított vádemelés mellőzését elvetették, és helyette megtartották az ügyészi megrovást. Mivel ebben az esetben a nyomozást megszüntetik, a sértettet megillető panaszjog érvényesítése után a pótmagánvád mint korrekció még rendelkezésre áll. További két lehetőséget pedig a legújabb, a 2006. évi módosítás iktatott be. Az eredeti elképzelésekhez képest így több esetben léphet fel a sértett pótmagánvádlóként.

A pótmagánvádlók köre

Az új Be. szerint pótmagánvádlóként a sértett, halála esetén pedig egyenesági rokona, házastársa, élettársa vagy törvényes képviselője léphet fel, harminc napon belül. (Be. 53. §) Amennyiben a pótmagánvádló nem természetes személy, megszűnése esetén jogutódja léphet helyébe.¹⁶⁵

Ennél a résznél is érvényesek a sértett fogalmánál leírtak. A legvitatottabb kérdés: vajon az állami szerv, illetve annak képviselője lehet-e pótmagánvádló. A később elemzett jogegységi döntés, az ebben a témában szervezett kerekasztal-beszélgetés és a Legfelsőbb Bíróság határozatára válaszoló alkotmánybírósági határozat majd fényt derít mindenre.

A jogintézmény gyökerei

A pótmagánvád jogintézményének gyökerei a skót és az azt recipiáló osztrák jogi szabályozásra nyúlnak vissza.

Skóciában a vád képviselője csakúgy, mint Európa legtöbb jogrendszerében, az ügyészség feladata volt. A vádmonopólium korrekciójaként viszont megengedték, hogy a sértett a vád képviselőjét átvegye.

Lényegében ezt a megoldást¹⁶⁶ követi az 1896. évi Bp., amikor lehetőséget ad a sértettnek, hogy közvádlói tétlenség esetén a vádat tovább vigye, és pótmagánvádlói minőségben eljárjon a büntetőperben. Erre a jogintézményre itt is az ügyészi vádmonopólium korrekciója miatt volt szükség. Akkor, amikor az ügyész, bár „a bűnperre törvényes ok van, nem emel vádat, vagy az emelt vádat parancsoló ok nélkül elejti, akkor mulasztása, illetőleg a helytelen vádelejtés teljesen útját fogja vágni a büntető igazságszolgáltatás menetének.”¹⁶⁷

Az 1930. évi XXXIV. tc. a sértetti vádképviseléssel kapcsolatban új szabályokat vezetett be. Egyrészt magánvád esetén kötelező ügyvédi képviseletet írt elő, másrészt vádmellőzés esetén kizárta a pótmagánvád lehetőségét. Ez utóbbi esetben viszont a sértett a sérelmes határozat ellen jogorvoslással élhetett.

A pótmagánvád jogintézménye az ötvenes években szűnt meg. Az 1951. évi III. tv. még ismerte a sértett fellépésének e formáját, az 1954. évi V. tv. rendelkezéseiből viszont már kimaradt.

A pótmagánvád jellemzése az 1896. évi Bp. alapján

A pótmagánvád fogalma a Bp-ben

A Bp. feljogosítja a sértettet, hogy meghatározott esetekben – mint pótmagánvádló – a vád képviseletét átvegye. Teszi ezt azért, hogy „a kir. ügyészség tagjainak tévedése, hanyagsága vagy kötelelességszegése egyes esetekben meg ne kösse a bíróság kezét (...).”¹⁶⁸

A pótmagánvád esetei a Bp-ben

Akkor engedi meg a törvény a pótmagánvádat, amikor a kir. ügyész a vád képviseletét megtagadta, vagy a vádat elejtette. Ennek megfelelően a sértett közvádas ügyekben is – mint pótmagánvádló – képviselheti a vádat.

¹⁶⁵ uo.

¹⁶⁶ Balogh J.- Edvi Illés K.- Vargha F.: A bünvádi perrendtartás magyarázata, 1897. 179. o. A pótmagánvád szinonimájaként a subsidiárius szót használja, csakúgy, mint a Bp. Indokolása. Mások (pl. Kartochwill Ferenc, Bócz Endre) szerint a szubszidiárius vád nem a pótmagánvádat, hanem a kiegészítő vádat, vagyis azt az esetet jelenti, amikor az ügyész mellett a sértett is felléphet. Dolgozatomban általában a Kartochwill-féle elképzelésekből, fogalmakból indulok ki, kivéve a szubszidiárius vád esetét. Ennél a Bp.-t fogadom el, vagyis a szubszidiárius vádat a pótmagánvád szinonimájának értem.

¹⁶⁷ Balogh - Edvi Illés - Vargha: A bünvádi (...) i.m. 124. o.

¹⁶⁸ Bp. Indokolás, i.m. 44. o.

Pótmagánvádlóként tehát két esetben léphet fel a sértett: akkor, ha az ügyész megtagadta a feljelentést, illetve a vádindítványt elutasította, vagy abban az esetben is, ha a folyamatban lévő per közben elejtette a vádat.

A pótmagánvádlóként felléphető sértettek köre

A Bp. főszabályként kimondja, hogy pótmagánvád emelésére általában minden sértett jogosult. „Sértett” alatt a „magánindítványra jogosult”-at is érti, feltéve, ha a magánindítványra jogosult főmagánvádra is jogosult. Ez utóbbi esetben ugyanis a magánindítványt tévő egyenértékű a magánvádlóval. Más esetben a magánindítvány, habár az eljárás alapjául szolgál, éppen nem egyenértékű a magánvádra jelentkezéssel.

Amennyiben a bűncselekmény több személy jogait sérti vagy veszélyezteti, ezek mindegyike önállóan jogosult ugyan a pótmagánvád emelésére, de tekintettel „az eljárás oeconomijára”, a törvény kimondja, hogy „mihelyt egy sértett átvette a magánvádat, az eljárás azonnal továbbfolytatandó”, s a többi sértettet „csak” a csatlakozás joga illeti.

A főmagánvádló és a pótmagánvádló jogi helyzetének összehasonlítása

A Bp. szerint a pótmagánvádló perbeli jogállása csaknem azonos a főmagánvádlóéval. Mindössze két különbség figyelhető meg. A főmagánvádló egyben magánindítványra is jogosult, a másik különbség pedig, hogy míg a főmagánvádló a kir. ügyészhez hasonlóan ugyanolyan feltételek mellett kérhet perújítást, addig a pótmagánvádló nem jogosult arra.

A „kettős” jogorvoslat kérdése

Amikor a kir. ügyész nem emel vádat, a sértettet „kettős” jogorvoslat illeti. A törvény felhatalmazza a sértettet, hogy amennyiben nem történik vádemelés, akkor eldönthesse, hogy az elutasító határozat ellen jogorvoslatot jelent-e be a felettes ügyészhez, vagy pedig pótmagánvádlóként tovább viszi az ügyet. A Bp. szerint az egyik joggal való élés nem zárja ki a másikat. Az alternatív választás joga csak abban az esetben illeti meg a sértettet, ha az ügyész nem emelt vádat. Amennyiben a kir. ügyészség a per alatt elejtette a vádat, a törvény nem ruházza fel a sértettet a közvádoló felettes hatóságához való folyamodás jogával.

Amennyiben a sértett a főügyészhez „folyamodik”, az elutasító határozat kézbesítésétől új határidő nyílik a sértett számára a pótmagánvád előterjesztése érdekében. Ebben az esetben a sértett másik alternatívával is élhet: a főügyész határozata ellen kérvényt adhat be az igazságügyi miniszterhez, aki a szervezet alá-fölérendeltsége következtében utasíthatja az ügyészt a vádemelésre.

Minthogy azonban a pótmagánvádnak a főügyészi elutasító határozat után való emelését a törvény határidőhöz köti, a sértett a miniszter rendelkezésének megtételéig elveszítheti a jogát a pótmagánvád emelésére, mert lejár a nyitva álló határidő.

A pótmagánvád lehetőségének kizárása

A felhatalmazás vagy kívánat alapján üldözhető bűncselekmények esetén a kir. ügyészség vádmonopóliumának kizárólagossága érvényesül. Amennyiben a sértett feljelentését elutasították, pótmagánvádnak nincs helye.

A „rég” és az „új” jogintézmény egybevetése

Az új Be. szerint a sértett nem léphet fel pótmagánvádlóként, ha a bíróság a vádlottat felmentette, vagy az eljárást megszüntette, de az ügyész nem fellebbezett. A Bp. ebben az esetben is lehetővé tette a pótmagánvádat. (Bp. 383. §) Ennek mai indoka: ha már a bíróság dönthetett a vádról, a pótmagánvádló belépése felesleges.

Az új Be. 199. § (2) bek. értelmében a Bp. által megengedett ún. „kettős” jogorvoslat alternatív módon, azaz a sértett szabad választásából következően nem megengedett. Az 1998. évi törvény szerint ugyanis pótmagánvádló a sértettből akkor lehet, ha a feljelentés elutasítását, a nyomozás megszüntetését követően a sértett ez ellen panasszal élt, azt elutasították, és csak ezután emelhet vádat, illetve ha az ügyész a vádat elejtette, és a törvényes határidőn belül¹⁶⁹ a sértett vádindítványt nyújtott be. (267. § (3) bek., 312.§)

A Bp.-hez képest további különbség még, hogy a sértett az igazságügyi miniszterhez nem fordulhat. Ennek indokai az ügyészség alkotmányjogi helyzetével kapcsolatosak. Nálunk ugyanis az ügyészség nem a végrehajtó hatalomnak alárendelten működik.

¹⁶⁹ A Be. legújabb módosítása ezt 60 napra változtatta.

A pótmagánvádról a legfrissebb szakirodalom alapján

A pótmagánvádról szóló legfrissebb szakirodalomban Busch Béla a jogintézményt elemeire bontja, és külön-külön vizsgálja azokat. Szerinte azért pót, mert az ügyész monopolhelyzetének orvoslására szolgál, és lehetőséget biztosít a sértettnek arra, hogy a bírósághoz forduljon, ha az ügyész azt nem teszi meg.¹⁷⁰ Magán, mert nem a közvádó, hanem a sértett jár el. A jogintézmény „vád” tagja – Busch Béla értelmezése szerint – nem jelent semmilyen eltérést az általános szabályokhoz képest.¹⁷¹

Busch Béla, amikor elemzi a pótmagánvázat, szerinte annak „magán” eleme arra utal, hogy a vádat nem a „köz”-vádó, hanem a „magán”-vádó, vagyis a sértett látja el. Ez nem határolja el a pótmagánvázlót a magánvázlótól.

Busch Bélának igaza is van, meg nem is. A magán valóban azt jelenti, hogy nem az ügyész jár el, hanem a sértett, de semmiképpen sem jelenti a magánvázat, illetve a magánvadás eljárásra tartozó bűncselekményeket. A tilalmazott magatartás továbbra is közvadra üldözendő marad. Annyi történt csupán, hogy az ügyész el/belefáradt, ezért helyette a sértett képviseli a közvázat. A „magán” szócska a „civil”-t helyettesíti ebben az értelemben.

Busch Béla a pótmagánvadás jogintézményét a szubszidiárius vád szinonimájának érti, akárcsak a Bp. indokolása annak idején, és Tremmel Flórián később, a nyolcvanas években.¹⁷²

Kratochwill értelmezése, miszerint a szubszidiárius vád – mint kisegítő vád – a közvádó mellett fellépő sértetti vádképviselést jelenti, ma már lehet, hogy elfogadottabb, de a Bp. által bevezetett fogalmakat – a zavar elkerülése érdekében – meg kellene tartanunk. A kisegítő vádat a szakirodalomban egyébként mellék-magánvádnak is szokás nevezni. Ugyanez a kettősség a német nyelvben is megtalálható: Nebenklage, Privatbeteiligung.

Természetesen, megállapodás kérdése, hogy melyiket fogadjuk el, illetve használjuk.¹⁷³ Ha eldöntöttük, hogy melyik név alatt mit értünk, akkor ezt követően, ki kell tartanunk az elfogadott definíciók mellett, nehogy azok később zavart okozzanak.

¹⁷⁰ Busch B.: Pótmagánvadás intézménye, in: Györgyi Kálmán ünnepi (...) i.m. 127. o.

¹⁷¹ uo. 126. o.

¹⁷² Tremmel: i.m.

¹⁷³ „Eh, mi a név? Mit rózsának hívunk,/ Bárhogy nevezzük, éppoly illatos.” (Shakespeare: Rómeó és Júlia)

Mert – mint ahogy a Bp. Indokolása¹⁷⁴ is mondja –, „ezek a fogalommeghatározások és műszavak a törvényhozás eredményeinek vázlásánál és a későbbi fejtegetéseknél lényeges hasznokat biztosítanak”.

Ugyanez a helyzet a már többször említett legalitás-officialitás esetében is. Amennyiben pl. a legalitást és a hivatalból való eljárást összekeverjük, furcsa eredményt kapunk. Busch Béla, pl. a törvényi szabályozásból kiindulva, szintén összekeveri a legalitás és az officialitás elveit azáltal, hogy összemossa a jogosultság és a kötelezettség szempontjait. Amennyiben eltekintünk attól – mint ahogy oly sokan teszik –, hogy a legalitás különbözik az officialitástól, a szerző fejtegetése akkor is zsákutcába jut, hiszen a legalitás – az ő értelmezése szerint az officialitás – értelmében az ügyész kötelessége a vádemelés, a pótmagánvádló pedig nem. Busch Béla itt inkább az officialitás valódi lényegére, a jogosultságra céloz, bár rosszul fogalmazza meg mondandóját. Olyan értelemben valóban nincs különbség a vádemelés és a pótmagánvád emelése között, hogy a köz-, illetve a pótmagánvádlónak joga van ezzel élni. A legalitás szempontjából viszont nagyon nagy a különbség. A törvény ugyanis elvárja és erre parancsot is ad az ügyésznek, hogy amennyiben bűncselekmény történt és a vádemelés feltételei fennállnak, akkor neki vádat kell emelnie (főszabály szerint). Ilyen kötelezettsége ugyanakkor a magánszemélynek – a magánvádlónak, illetve a pótmagánvádlónak – nincs.

A fogalmak nem pontos használata, sajnos a jogalkotót is tévútra vezeti, éppen ezért a jogtudománynak kell résen lennie, és rendet teremtenie.

A pótmagánvádló jogi helyzete az eljárás különböző szakaszaiban

A feljelentés elutasítása és a nyomozás megszüntetése esetében a pótmagánvádlóként fellépő sértett ügyféli minőségében jár el, és nem veszi át sem a nyomozó hatóság, sem az ügyész nyomozásbeli szerepét. Amennyiben viszont a sértett fellépése az ügyész vádelejtése, részbeni vádmellőzése miatt következik be, akkor a pótmagánvádló a bírósági eljárásban az ügyész jogait gyakorolja. Nem indítványozhatja viszont a vádlott szülői felügyeleti jogának megszüntetését. Ennek oka, hogy az eljárásban az ügyészt megillető jog nem a vádlói minőségéből ered, hanem erre egyébként a polgári eljárásban is jogosult. (Be. 236. §)

¹⁷⁴ Bp. Indokolás i.m. 165. o.

A pótmagánvád kizárásának esetei

Nincs helye pótmagánvádnak, ha a sértett feljelentését azért utasították el, mert a gyanúsított gyermekkorú vagy kóros elmeállapotú volt. Nem emelhető pótmagánvád akkor sem, ha hiányzik a gyanú, a bűncselekmény elévült, a gyanúsított meghalt, nincs magánindítvány.

A nyomozás megszüntetése esetén a fenti bekezdésben foglalt okok esetén szintén nincs helye pótmagánvádnak.¹⁷⁵

Van-e jövője a pótmagánvádnak?

A pótmagánvád jogintézményének ismételt bevezetésekor azt is végig kellett volna gondolnunk, hogy milyen lesz az eljárási szakaszok egymáshoz való viszonya.

A 2003 júliusa előtti büntetőeljárásban az eljárás két szakasza – nyomozás és bírósági eljárás – úgy épült fel, hogy mindkettő külön-külön is alkalmas a valóság megismerésére. A hatóságoknak a nyomozás befejezésekor is az igazság megállapításához kellett eljutniuk. A nyomozás akkor teljesítette megfelelően előkészítő funkcióját, ha a konkrét bűnügy releváns tényeit sokoldalúan, teljesen és tárgyilagosan állapította meg. A jogalkotó nem tett különbséget ismeretelméleti szempontból a nyomozási és bírói szakasz között. Mindkettőt egymástól függetlenül is képesnek tartotta a tényállás valósághű megállapítására.”¹⁷⁶

Korábban úgy vélték, hogy az eljárási szakaszok olyanok, mint a fizikában alkalmazott mérési kísérletek, vagy a kémiai vegyi kísérletek: ugyanazt az anyagot többször mérik, illetve ugyanazt a kísérletet többször lejátszzák.¹⁷⁷

A jogalkotó szándékával szemben ugyanakkor a hétköznapok valóságában sohasem volt azonos a két eljárási szakasz szerepe, hanem – miután a megkívánt jogelv érvényre juttatása a hatóságok teljesítőképességét meghaladta – a nyomozás a tényállás felderítését, a bizonyítékok összegyűjtését vállalta magára, míg a bíróság a már meglévő bizonyítékok alapján valójában csak mérlegelt, levonta a bűnösségre vonatkozó következtetést és csak az enyhítő és súlyosító körülmények megítéléséhez szükséges bizonyítékokat szerezte be.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Be. 199. § (3) bek.

¹⁷⁶ Kiss A.: Gondolatok az előzetes eljárás szerepéről és jövőjéről, KKT 31. sz. (szerk.: Irk F.) OKRI, Bp. 1994. 108.o.

¹⁷⁷ Király T.: Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről. 1972. 75.o.

¹⁷⁸ Lásd részletesebben! Kiss: i.m. 109. o.

Az új törvény az eljáró hatóságok közötti kompetencia-elosztás terén gyökeres változtatásokat hajtott végre. A korábbi törvényhez képest az eltérések három területen jelentkeznek. Elméletileg megváltozott a nyomozási szakasz és a bírósági eljárás egymáshoz való viszonya. A két szakasz egyenértékűségéről szóló elméletek a jövőben talán ténylegesen érvényüket veszítik. A bíróság ugyanis azzal, hogy megjelent a nyomozási bíró, nagyobb szerepet kapott az előzetes eljárásban.

A tárgyalás új rendjében a felek rendelkezési joga elvileg kiteljesedett, de hogy a valóságban is így van-e, azzal kapcsolatban már kétségeim vannak. Mivel a megkezdett reform nem fejeződött be teljesen, és a korábbi konstrukciós megoldások lényegében fennmaradtak, ezért ilyen körülmények között a pótmagánvádlói intézmény létének legfeljebb gesztus-értéke lehet. A tárgyalás szerepének tényleges növelése esetén is alapos elemzésnek kellett volna alávetnünk ezt az új jogintézményt. Reprezentatív mintára épülő interjúk alapján dönthettük volna csak el, lesz-e jogrendszerünkben helye, illetve működőképes lehet-e a pótmagánvád intézménye.

Az eddigi visszajelzések is azt mutatják, hogy nem az eredeti szándéknak megfelelően alakul a pótmagánvadás eljárás. Ügyészi tétlenség esetén sem árasztják el a bíróságokat a sértettek pótmagánvádjai – itt az egyszerű sértettre mint természetes személyre gondolok –, annál sikeresebb volt viszont politikai berkekben. A Legfelsőbb Bíróság, a kérdés rendezésekor, az állami szervek javára döntött a jogegységi határozatban.

A Legfelsőbb Bíróság 3/2004. BJE határozata

A Legfelsőbb Bíróság 2004 szeptemberében a 3/2004. számú jogegységi határozatában egyrészt kimondta, hogy az államnak, a vagyoni sérelmével járó bűncselekmények miatt indított büntetőeljárásában, helye van pótmagánvádnak feltéve, hogy a jogintézmény törvényben meghatározott feltételei fennállnak.

Kimondta továbbá, hogy az államot – mint sértettet – pótmagánvádlóként az a szerve képviseli, amelynek érdekkörét a cselekmény érintette. Ez lehet állami vállalat /Ptk. 31. §-a/, egyéb állami gazdálkodó szerv /Ptk. 35. §-a/, vagy költségvetési szerv /Ptk. 36.§/. A pótmagánvádat az e szervek képviseletére jogosult személyek /Ptk. 31. §-a (6) bekezdése és 36. §-a (2) bekezdése/ terjeszthetik elő.

Megállapításait azzal indokolta, hogy a pótmagánvád visszaállítása a sértett fogalmának eddigi egyértelmű definícióját megzavarta, ezért a korábbtól eltérően kell

azt értelmezni. A Legfelsőbb Bíróság szerint több mint száz éves azonos szabályozás alapján mindaddig nem merült fel az értelmezés szükségessége abban a kérdésben, hogy a büntetőeljárásban ki lehet sértett.

A jogegységi határozat egyértelműen kimondja, hogy az ügyészség, egyrészt helyzetéből adódóan, másrészt pedig a 3/2004. (II.17.) AB. számú határozatnak megfelelően, széleskörű függetlenséggel rendelkezik. Ezért szükséges, hogy az állami vagyon sérelmével járó bűncselekmények miatt indított büntetőeljárásban is elismerjék a pótmagánvádlói jogosultságot. Az ügyészség tévedése vagy mulasztása e nélkül ugyanis nem orvosolható. A bírák véleménye szerint, a jogalkotó erre is gondolt, amikor visszaállította a pótmagánvádát, mert a jogállami követelményeknek megfelelően, szűkíteni akarta az ellenőrizhetetlen hatalom körét.

A Legfelsőbb Bíróság jogegységi tanácsa három kérdést illetően is tévedett. Egyrészt a sértett fogalmának meghatározása egyáltalán nem egyértelmű a hazai büntetőeljárás jogszabályban. Korábban Finkey Ferenc és Balogh Jenő is kritikai megjegyzéseikkel illették a Bp. erre vonatkozó szövegét. (Lásd a sértett fogalmánál írtakat!) Másrészt a jogalkotó nem azért vezette be a pótmagánvád intézményét, mert szűkíteni akarta az ügyészség túlzott hatalmát. Bár korrekciós eszköznek szánta, de nem az ügyészség hatalma ellen, hanem sokkal inkább a magánszemély sértett jogainak erősítése érdekében, mintegy gesztusként. (Lásd az ebben a témakörben tartott kerekasztal-beszélgetést!) Harmadrészt pedig állami szerv nem léphet fel pótmagánvádlóként. Ennek oka egyszerű: azokban az esetekben, amikor a bűncselekmény az állam jogát vagy jogos érdekét sérti, illetve veszélyezteti, processzuális értelemben vett sértett híján a büntetőeljárásban az ügyész veszi át ezt a szerepet.¹⁷⁹

Kerekasztal-beszélgetés a pótmagánvádról

A Legfelsőbb Bíróság által felvetett és megválaszolt kérdést vitattuk meg az Ügyészek Lapja által szervezett kerekasztal-beszélgetésen.¹⁸⁰ Talán nem érdektelen, ha az ott elhangzott gondolatok közül a legizgalmasabbakat most felidézem.

¹⁷⁹ Király: Büntetőeljárás (...) i.m. 176. o.

¹⁸⁰ 2004. október 16-án, az Országos Kriminológiai Intézet adott otthont a kerekasztal-beszélgetésnek. A kerekasztal-beszélgetés célja: a pótmagánvád jogintézményével kapcsolatos kérdések megvitatása volt, különös tekintettel a Legfelsőbb Bíróság jogegységi döntésére. A beszélgetés moderátora dr. Róth Erika volt, a vitaindító felvetéseket is ő terjesztette elő. (A továbbiakban: Kerekasztal-beszélgetés.) A részletes jegyzőkönyv megjelent: Ügyészek Lapja, 2004/6. sz.

A disputa Róth Erika vitaindító kérdéseivel kezdődött. A moderátor először azt vetette fel, vajon vitatkoztak-e az ún. professzori bizottságban arról, hogy erősítsék-e a sértett jogait és szerepét a pótmagánvádlói jogintézménnyel, vagy ebben teljes volt-e az egyetértés.

A kodifikáció előkészületei 1992-ben kezdődtek. Már ekkor elhatározták, hogy mindenképpen megerősítik a sértett eljárásjogi helyzetét. Ezzel szemben ellenállás nem volt, mert mindenki elismerte, hogy törekedni kell a sértett terheinek csökkentésére, illetve szerepének növelésére. A bizottságban ott és akkor fel sem merült, hogy az állami szervek pótmagánvádlóként kívánnak majd fellépni. A jogintézmény alternatívájaként ugyan felmerült a német modell, a vádemelés kikényszerítésének a lehetősége, a bizottság viszont ezt egyértelműen elvetette. Azért maradtak a pótmagánvád lehetőségénél, mert ennek már voltak hagyományai Magyarországon.¹⁸¹ A pótmagánvád kiterjesztésével kapcsolatban elhangzott, hogy a sértett nem jogosult pótmagánvadra, ha a bíróság felmentő vagy eljárást megszüntető határozata ellen az ügyész nem jelentett be fellebbezést. Ennek oka pedig, hogy a már bírói utat megjárt ügyben a sértett jogai nem sérülnek. A bírói út ugyanis garanciát jelent, vagyis nincs szükség a fellebbezés elmaradása esetén korrekcióra.¹⁸²

Elhangzott továbbá, hogy az ügyészségen nem támogatták a bevezetését, és ma sem szeretik ezt a jogintézményt. Ennek ellenére a bizottság tagjai hittek abban, hogy a sértettek élni fognak e lehetőséggel, bár egy kissé tartottak attól, hogy az ügyek tömegesen fognak a bíróságra érkezni. Erre az adott alapot, hogy korábban rengeteg volt a honvédségnél az öngyilkosság. A hozzátartozók nehezen törődtek bele fiaik elvesztésébe, és nehezen fogadták el az ügyész döntését. Ezért a pótmagánvád elismerésére és bevezetésére a kilencvenes években már megérett a helyzet. Korábban viszont olyan nagy volt az ellenállás, hogy az ügyészség falait még nem lehetett volna áttörni.¹⁸³

Sódor István szerint valóban azt hitték, hogy a kodifikáció eredményeként sok pótmagánvádló rohanja majd meg a bíróságokat. Ezzel szemben az első évben szinte csak egyszer-kétszer fordult elő az igény érvényesítése.¹⁸⁴ Ennek pedig főleg a szabályozás az oka. A törvény az egyik oldalon lehetővé teszi a sértetti fellépést, a

¹⁸¹ Király Tibor hozzászólása; uo.

¹⁸² Király hozzászólása; uo.

¹⁸³ Bócz Endre hozzászólása; uo.

¹⁸⁴ Valószínűleg korábban sem volt tömeges a pótmagánvádlói fellépés, s amikor eltörölték, nem

másik oldalon pedig fékként beteszi az ügyvédkényszert; a bíró fellebbezési lehetőség nélkül elutasíthatja a vádindítványt, ha annak jogi vagy ténybeli alapja hiányzik.¹⁸⁵

A kerekasztal-beszélgetésen a jogegységi döntésre vonatkozó észrevételek közül a legfontosabb megjegyzés: mivel a büntetés a közjog területére tartozik, ezért itt mindenképpen a közhatalom gyakorlásáról van szó. Ez pedig – bizonyos értelemben – meghatározza az eljárásban betöltött funkciókat. A magánvád jogi természete nem olyan, mint a polgári perben a felperes fellépéséé. A magánvád a közjogi funkció gyakorlását jelenti még akkor is, ha adott esetben azt magánszemély gyakorolja. A cél ugyanis a Btk.-ban szabályozott tényállás megállapítása. A vádat fő szabály szerint az ügyész képviseli, kivételként viszont átadható ez magánszemélynek. Ekkor tulajdonképpen az állam és a magánszemély közötti viszonyt kell valamilyen módon rendezni. A jogegységi határozat tévedése pontosan abban áll, hogy figyelmen kívül hagyja annak a viszonynak a sajátos rendezését, amely a pótmagánvád megengedhetősége esetén az állam és az állampolgár között létrejön. Hétköznapi nyelvre lefordítva ez azt jelenti, hogy vannak olyan helyzetek, amikor az állam (nevében eljáró ügyész) tehetetlen, ezért lehetővé teszi a civil emberek számára, hogy saját ügyeiket rendezzék. E mögött tulajdonképpen az Európai Alkotmány követelménye, a sértett bírósághoz fordulásának joga áll. Ha a bűncselekmény passzív alanyából indulunk ki, akkor a sértett lehet fizikai személy, lehet személyek összessége (ekkor képviseléről külön törvények rendelkeznek) és lehet az egész társadalom, illetve az állam is. Utóbbi esetben a képviseletet az ügyészség látja el.

A disputa kulcskérdése, vajon mindenki, akit sértettnek tartanak, felléphet-e pótmagánvádlóként. Természetesen nem; a miniszterek például pótmagánvádlókénti fellépése teljes képtelenség.

A Legfelsőbb Bíróságon a jogegységi döntés meghozatalakor nem vették figyelembe a magánvád jogi természetét, s mivel ez közfunkció, így nem lehet akárcire rábízni. Ezért mindenképpen szét kell választanunk az állam különböző funkcióit, mert nem mindegy, hogy polgári ügyben lép fel, vagy közvádlóként. Kérdés viszont, vajon miért akarja a sértett, hogy valakit megbüntessenek: a bosszúvágy hajtja, vagy a világ rendjének helyreállításához fűződő igény. És ezzel szemben vajon mi motiválja az

méltatlankodtak emiatt. Lásd Bócz Endre: A pótmagánvádló c. cikkét. *Ügyvédek Lapja*, 2004/2. sz. 21.

¹⁸⁵ Sódor István hozzászólása; uo.

állami szervet? A magánvád jogi természetének tisztázása nélkül tehát a kérdés nem megválaszolható. Vagyis a közjogi funkció érvényesítését itt az állam magánszemélyre bízta.¹⁸⁶

A fentiekkel Berkes György csak jogtörténeti szempontból értett egyet. Véleménye szerint a mai helyzetben a pótmagánvád intézményét újra kell értékelnünk. Valóban szakmai kérdés, hogy ki a sértett. Sajnos ez a Be.-ben jelenleg sem tisztázott. A jogegységi határozat a meglévő jogszabályból kiindulva minden sértettnek megengedi, így az állami szervnek is, hogy pótmagánvádlóként felléphessen. A kérdés itt az, hogy eltérhetnek-e az ügyészség szempontjai és érdekei az államétól? A jogegységi határozat kimondja, és szakmai érvekkel is alátámasztja, hogy az ügyészség érdekei különbözhetnek más állami szervek érdekeitől. Ebből következik, hogy az állami szerv sértettként és pótmagánvádlóként is felléphet. Ebben nincs semmi eretnokség Berkes György szerint.¹⁸⁷

Berkes Györggyel szemben a vita résztvevői közül mások is elismerték, hogy a jogalkotó a magánszemély sértett érdekében engedélyezte ezt a korrekciós lehetőséget. Ha ügyészi tétlenség esetén az állami szervek is felléphetnének az eljárásban, akkor az ügyészség és az egyéb állami szervek közötti harc következménye a bíróságokat terhelné. Amennyiben a nyomozás során történő megszüntetéseket a bíróságnak újra vizsgálnia kellene, akkor ez úgy leterhelné a őket, hogy éppen a magánszemélyek által érvényesített pótmagánvadás ügyekre nem maradna helyük sem a jogalkotás megállapításai közé tartozott, hogy amennyiben az állami szervek is felléphetnének pótmagánvádlókként, akkor ez az ügyészség függetlenségét sértené. Király Tibor utalt arra, hogy a kodifikáció előkészítésekor nem számítottak az állami szervek szerepére. Ha felmerült volna ez a kérdés, akkor a jogi norma megfogalmazásakor biztosan felsorolják a pótmagánvádlói fellépést kizáró eseteket. A pótmagánvád emelésére nem jogosultak között kellett volna szerepelnie az állami szervnek, még akkor is, ha az állam sértetti pozíciója a közvagyon sértése miatt elismert.¹⁸⁸ A tárgyalás-készítés végén a résztvevők megegyeztek abban, hogy a jogintézmény ezer sebből vérzik, ezért valószínűnek tartották, hogy a jogalkotó később majd újra előveszi a jogintézményt, és alaposan átgondolja a vele kapcsolatos

¹⁸⁶ Király hozzászólása; uo.

¹⁸⁷ Berkes György hozzászólása; uo.

¹⁸⁸ Bánhidi Istvánné hozzászólása; uo.

¹⁸⁹ Király hozzászólása; uo.

szabályokat. Az idetartozó sértetti kört például mindenképpen pontosítani kell. Az újraszabályozásnál arra is figyelemmel kell lenni, hogy a bíróság által megengedett, illetve elfogadott pótmagánvád nehogy azt a látszatot keltse, hogy a bíró átvette a vádló szerepét. Mindezek mellett célszerű lenne, ha a jogintézményt a törvényben egy helyen szabályoznák. A jövőt illetően szükség lenne a pótmagánvádló jogi lehetőségeinek szélesítésére annyiban, hogy biztosítani kellene számára a bizonyítás lehetőségét, valamint a bizonyítási eszközök alkalmazását.¹⁹⁰

Márki Zoltán, aki részt vett a büntetőeljárás törvény előkészítésében, viszont nem vett részt a kerekasztal-beszélgetésen, korábban – egy interjú során¹⁹¹ – tett megjegyzései egyrészt illeszkednek a fenti gondolatokhoz, másrészt kiegészítik azt. Márki szerint az eredeti elképzelésekhez képest, alapvetően nem változott a pótmagánvád szabályozása. A jogintézményre azért van szükség, mert perjogi biztosítékot nyújt, és ellensúlyt teremt. Egyrészt tehát biztosíték az ügyészség kifogás alá eshető eljárása ellen, másrészt pedig a vádmonopólium perjogi ellensúlya. Azt jelzi, hogy a bűncselekmények üldözésére, vagy az elkövetők büntetlenül hagyására nincs az ügyésznek teljhatalma. Nem szerencsés ugyanis, ha korlátlan lehet a vádemelés, illetve a vádelejtés. Lehetőséget kell adni a sértettnek arra, hogy a bíróság mondja ki a végszót. A bírósági úthoz való jog fontos szempont itt.¹⁹² Márki Zoltán az állami szerv pótmagánvádlókénti fellépése kapcsán két szakmai szempontot emelt ki az interjú során. Egyrészt már a 20. század elején is belátták, hogy pótmagánvadra mindenképpen szükség van, de az általános állampolgári vádjogot, az actio popularist elvetették. Az e mögötti elgondolás lényege: nem akarták megadni annak a lehetőségét, hogy valaki vádat emelhessen anélkül, hogy a bűncselekmény ellene irányul-e, vagy sem. 1989-ben, amikor ismételen felmerült a pótmagánvád gondolata, csak a sértett tekintetében kívánták megengedni ezt a korrekciós lehetőséget. A nyugat-európai országok többségében is így van ez. Másfelől hangsúlyozta a jogintézmény alkotmányos lényegét, miszerint a pótmagánvád a vádmonopólium perjogi ellensúlya. Ez pedig azt jelenti, hogy az alkotmányban felsorolt közhatalmi szervek közül csak az ügyész emelhet vádat, és képviselheti azt. A törvény előkészítése kapcsán nem számítottak arra, hogy az államot ért vélt vagy valós

¹⁹⁰ Király Tibor gondolatai, uo.

¹⁹¹ Pótmagánvád, avagy vádolhat-e vigaszágon az állam? Magyar Nemzet, 2003. december 15.

¹⁹² uo.

sérelem miatt állami szerv kíván majd pótmagánvádat emelni. Nem gondolták, hogy az új jogintézmény a jogalkotó szándéka ellenére, a végrehajtó hatalom kezébe is kerülhet. Ebben az esetben ugyanis nem magánfél lesz, aki kárigényt érvényesít, hanem ennél jóval több, a vád képviselője, aki a büntető igényt érvényesíti. Azt soha senki sem vitatta, hogy az államnak is lehet sérelmet okozni, de ekkor az állam érdekei nem maradnak képviselet nélkül, mert „a büntetőigény érvényesítésére közjogilag és perjogilag egyaránt az ügyészség jogosult, míg kártérítési igényt más állami szerv is érvényesíthet. A vádmonopólium alkotmányos érvényét nem lehet a perjogi érvényével összemosni, ellenkező esetben a végrehajtó hatalom képviselője – számára bármely 'sajgó' ügyben – beléphetne az ügyész helyébe vádlóként, ami pedig már nem az ügyészi vádmonopólium perjogi korrekciójának, ellensúlyának, hanem közjogi megtörésének tűnik.”¹⁹³

A pótmagánvád jogalkalmazói gyakorlata fogja majd kijelölni az utat.¹⁹⁴ Úgy vélte, hogy „a pótmagánvád intézménye nem csupán szakmai problémát vet fel, hanem az alkotmány, de a közgondolkodás szempontjából sem érdektelen. (...) A pótmagánvád intézményének beiktatása nem az ügyészséget megillető vádmonopólium közjogi megtörését, az ügyészségen kívüli közhatalom vigaszágon történő többletjogosítványhoz juttatását célozza.”¹⁹⁵

Márki Zoltán idézett gondolatai még a vitatott jogegységi döntés megszületése előtt hangoztak el. Mint ahogy Király Tibor, ő is utalt arra, hogy a törvény szövegének megfogalmazásakor nem gondoltak arra, hogy a pótmagánvád a végrehajtó hatalom kezébe is kerülhet, ezért a pótmagánvadra jogosultak közül az állami szerveket nem zárták ki. Amikor Márki arra célzott, hogy majd a jogalkalmazói gyakorlat eldönti ezt a kérdést, talán még eszébe sem jutott, hogy később éppen a kormányzati szerveket az igény érvényesítőjeként való fellépésre jogosító jogegységi döntés születik.

Kardos Sándor megengedhetőnek tartja a pótmagánvádlói jogok elismerését az állam sérelmére elkövetett cselekmények esetében. Ennek indoka véleménye szerint, hogy ellenkező esetben túl nagy hatalommal rendelkezne az ügyészség. Úgy gondolja, hogy a jogalkotó ezt is szem előtt tartotta, amikor visszaállította a jogintézmény alkalmazását.¹⁹⁶

¹⁹³ uo.

¹⁹⁴ uo.

¹⁹⁵ uo.

¹⁹⁶ Kardos: i.m. 52. o.

Az idézett kerekasztal-beszélgetésből kiderül, hogy a jogalkotónak eszébe sem jutott, hogy állami szerv kezébe kerülhet a pótmagánvád. Talán azért nem jutott eszükbe, mert az államot a bűncselekmények elkövetése esetében úgy látták, mint aki (ami) közhatalmi, közjogi funkciót tölt be. Ekkor az állam ugyanis kizárólag közvádat érvényesíthet: nem rendelkezik olyan elkülönült személyiséggel, amely lehetővé tenné, hogy közhatalmi minőségétől eltérően viselkedjen. Ha az ügyész nem emel vádat, akkor az állam közhatalomként pótmagánvádat nem érvényesíthet.¹⁹⁷

Azzal, hogy a Legfelsőbb Bíróság megengedte az állami szerv képviselőjének pótmagánvádlókénti fellépését, két hibát is elkövetett: egyrészt megkérdőjelezte az ügyészségnek az Alkotmányban biztosított függetlenségét – vajon nem válasz-e ez a korábbi Alkotmánybírósági határozatra, ami a legfőbb ügyész interpellációjának a kérdését rendezte –, másrészt pedig éppen a jogintézmény lényegét homályosította el. Mint jeleztem, a pótmagánvád az egyszerű sértett számára biztosított jogalkotói gesztus, hogy ügye bírói útra terelődhessen. És ami még ennél is fontosabb, amiről eddig még nem esett szó, a pótmagánvád egy esetben mindenképpen nélkülözhetetlen: a hatósági túlkapás áldozatai számára elengedhetetlen jogállami eszköz arra, hogy a bajtársi és egyéb megfontolásokból meg sem indított eljárások esetén a vádat a sértett képviselje, képviselhesse. Gondoljunk csak Kosztolányi híres novellájára, az Aureliusra, ahol egy esti „igazoltatás”-t követően a császári testőr szuronyával halálra sebzi a 14 éves Avidust. Az uralkodó, Marcus Aurelius az állam érdekeit szem előtt tartva, eltekint az elkövető megbüntetésétől, és fiának azt mondja, hogy ha megbüntetném ezt a szerencsétlen fickót, „aki végre csak kötelességét teljesítette, olyan hibát követnék el, mely nagyobb lenne az övénel is, mert ezzel alapjában tagadnám az Állam elvét, megingatnám a hitét a többi zsoldosnak, aki engedelmeskedik a parancsnak (...) Most durván és botorul cselekedett. De mennyi jót tett ezzel a vadságával és mennyi jót fog még tenni a jövőben, mikor ugyanezzel a vadsággal ront a gonosztevőkre, a tolvajokra, a gyilkosokra, (...), akik mindnyájunk ellenségei.”

A jogállamban Aurelius érvei nem lehetnek érvek. A legalitásból az következik, hogy minden bűncselekményt üldözni kell. Persze a veszély itt is fennáll, hogy nem így történik. Ha a hatóság összekeveri a legalitást az officialitással, és csak akaratától függően üldözi a bűncselekményeket, akkor a rendőri szelekció következtében a

¹⁹⁷ Ligeti M.: Gondolatok az állam pótmagánvádlói jogosultságáról, *Ügyészek Lapja*, 2005/2. sz. 22. o.

büntetőeljárások egy része elmarad. A sértett szempontjából ez pedig sérelmes. A szelekció legdurvább fajtáját tartalmazza az említett irodalmi jogeset; ez sajnálatos módon a XX. és XXI. században sem ismeretlen jelenség. 2003. július 1-jétől ezekben az esetekben a rendőri intézkedés következtében megsérült személyek ügye akkor is bíróság elé kerülhet, ha a feljelentésüket elutasították. A pótmagánvádat szerintem az ilyen ügyek miatt akkor is meg kell engednie a törvénynek, ha a jogintézmény gyakorlati előfordulása jelentéktelen. Ha csak egyetlen ügyben élhetett vele a sértett, már megérte.

Az Alkotmánybíróság pótmagánváddal kapcsolatos határozata

Az Alkotmánybíróság 2005 novemberében, a 42/2005. (XI.14.) AB határozatával megsemmisítette a Legfelsőbb Bíróság 3/2004. BJE határozatát, mert azt alkotmányellenesnek találta. A döntés értelmében az állami szerv pótmagánvádlóként nem léphet fel a büntetőeljárásokban.

A határozat indokolásából megtudjuk, hogy az ügyészség mellett más állami szerv azért nem képviselheti a büntetőeljárásban a vádat, mert ez a vádlói közhatalom megkettőződéséhez vezetne, és sértené az ügyészségnek az Alkotmányban kijelölt helyét, valamint a hatalommegosztás elvét.

Az Alkotmányból eredő követelmény, hogy az ügyészségen kívül más közhatalmat gyakorló állami szervezet vádlói pozícióba ne kerülhessen. Amennyiben ilyen szervet pótmagánvádlóként beengednék az eljárásba, akkor ezzel azt érnénk el, – hangsúlyozza a határozat, hogy az államhatalom akkor is felléphetne, ha az Alkotmányban erre feljogosított ügyészség azt indokolatlannak és alaptalannak tartja. Ez pedig jogállamban nem megengedhető, mert az államhatalom túlsúlyához vezet.

Természetesen nincs annak akadálya, – jegyzi meg zárójelben az Alkotmánybíróság, hogy közhatalommal rendelkező állami szervezet sértett magánfélként fellépjen, és polgári jogi igényt terjesszen elő.

Az Alkotmánybíróság érvei között szerepel továbbá, hogy a pótmagánvád az ügyészi korrekció azon eszköze csupán, amely tipikusan a sértett eljárási helyzetének erősítése céljából szerepel a Be.-ben.

A legfelsőbb Bíróság döntése azért is alkotmányellenes, mert túllépte a jogértelmezés kereteit, és tartalmilag új normát alkotott.

Az Alkotmánybíróság tartalmilag helyes döntést hozott akkor, amikor kimondta, hogy állami szerv pótmagánvádlóként nem léphet fel. A korábban idézett kerekasztal-beszélgetés résztvevőinek többsége is ezen a véleményen volt. Ugyanakkor elgondolkodtató az alkotmánybírósági határozathoz kapcsolt két különvélemény.¹⁹⁸ Ezek formai szempontból vitatják, hogy az Alkotmánybíróság megsemmisítheti-e a jogegységi határozatot. Harmathy Attila szerint ugyanis az Alkotmánybíróság hatásköre erre nem terjed ki.¹⁹⁹ Tersztyánszkyne Vasadi Éva pedig azt írja, hogy az Alkotmánybíróság eljárásának nem lehet tárgya önmagában a jogegységi határozat.²⁰⁰

A sértett mint magánfél

A büntetőeljárás tárgya, mint tudjuk – a polgári eljárástól eltérően –, az állam büntető igényének érvényesítése. Feladata a múltban megtörtént bűncselekmény rekonstruálása, az elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítása és a megfelelő büntetés kiszabása. A büntetőeljárás tehát a büntetőjogi főkérdés eldöntésére hivatott. Néha azonban más jogterület is szerephez jut(hat) a büntetőeljárás keretein belül. Ez akkor fordul elő, amikor a bíróság a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényről, a bűncselekménnyel összefüggő szabálysértésről vagy a szülői felügyeleti jog megszüntetéséről dönt. Ezek a kérdések ekkor sem önállóan alkotják a büntetőeljárás tárgyát, hanem a büntetőjogi igényhez csatlakozva, járulékos kérdésként jelennek meg.

A polgári jogi igény büntetőeljárásban történő elbírálásához több érdek is fűződik. A gyors reparáció és a perökönómiai szempontok mellett a két igény egy eljárásban történő elbírálása azért is fontos, mert a büntető ítéletben megállapított bűnösség lényegében a kereseti kérelem alapja.

Tehát a polgári ítélet szempontjából a büntető határozat praejudiciális: a büntető bíróság döntése tartalmazza azokat a tényeket, amelyekből a felperes a követelését származtatja. Ha mégis külön eljárásban bírálják el a büntető és a polgári jogi igényt, akkor a büntető ítélet a res iudicata oltalmát élvez.

A két jogvita egyesítése mellett szól továbbá az is, hogy ugyanazon cselekménnyel kapcsolatban ellentétes határozatok is születhetnek, s ez pedig a radbruch-i értelemben vett jogbiztonságot sodorja veszélybe.

¹⁹⁸ Lehet, hogy az Alkotmánybíróság és a Legfelsőbb Bíróság döntései mögött inkább valamiféle versengés áll?

¹⁹⁹ Lásd a 42/2005. (XI.14

²⁰⁰ uo.

Mindezek mellett az 1896. évi Bp. még egy további szempontot is figyelembe vesz akkor, amikor az adhéziós eljárás megteremtésén fáradozik:

Ehhez járul „(...) az a körülmény is, hogy oly esetekben, midőn a magánjogi sérelem mennyiségének megállapítása a büntető törvény alkalmazása céljából szükséges, a büntető bírónak multhatatlanul kell adni ily 'polgári' hatáskört (...) Kétségtelen, hogy az esetek túlnyomó többsége olyan, hogy e mennyiségi megállapításra a büntető ítélet szempontjából is szükség van, csak a már elvégzett bírói munka megismétlése volna tehát és egyértelmű volna a pereknek fölösleges szaporításával, ha például a kár nagysága vagy a tulajdonjog kérdése polgári úton újból A sértett büntető eljárásban is²⁰¹ érvényesíthető kárigényét Európában csak a XIX. században ismerték el, de akkor sem mindenütt. Az 1848. évi bajor, illetve az 1857. évi oldenburgi törvény például a magánjogi kérdés elintézését nem engedte meg a büntető perben. A francia, a belga, a genfi és a magyar jogszabály viszont a célszerűségnek engedve elismerte az adhéziós eljárást.

Az adhéziós eljárás alanyai: a magánfél és a terhelt

A polgári jogi igényt érvényesítő eljárásban a magánfél személyével kapcsolatban is érvényesek a sértett fogalmánál írt általános megállapítások. A törvény is úgy kezdi, hogy „magánfél az a sértett, aki (...)”. Az ott leírtakat azzal egészíteném ki, hogy mivel a magánfélnek nem lehet eltérő helyzete, mint a polgári eljárásban a felperesnek, ezért a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes sértett is lehet magánfél. Azzal a megjegyzéssel azonban, hogy a cselekvőképtelen nevében mindenkor a törvényes képviselő jár el, korlátozottan cselekvőképes magánfél esetén pedig csak akkor, ha a polgári jog szabályai szerint az igény tárgyáról érvényesen nem rendelkezhet.

A polgári jogi igény szerepe a büntetőeljárásban

Az angolszász és a kontinentális jogrendszer közötti különbség a polgári jogi igény tekintetében is megmutatkozik. Az előbbi külön tartja a két jogvitát a „fair” eljárás elvére hivatkozva. „A magánügy ugyanis megzavarja közügyet” – vallják. A kontinentális jogrendszer büntetőeljárása viszont befogadja a polgári jogvitát, és a kár megtérítésének gyorsítása érdekében lehetőséget nyújt az adhézióra.

²⁰¹ Bp. Indokolás, i.m. 95. o.

A hazai szabályozás alapján a polgári jogi igény a sértett kártérítési és egyéb igénye a büntetőeljárásban; ez pedig vagy a bűncselekmény, vagy a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezett. A sértett követelésének a terhelttel szemben kell fennállnia.

A polgári jogi igény büntetőeljáráson belüli érvényesítésének több feltétele van tehát:

- a sértett mint magánfél igénye legyen
- a terhelttel szemben álljon fenn
- az igény a bűncselekmény vagy a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezett kár legyen.

A polgári jogi igény érvényesítési feltételeinek együttesen kell megvalósulniuk (konjunktív feltétel). Bármelyik hiánya azt eredményezi, hogy a büntető bíróság az igényt egyéb törvényes útra utasítja.

A bírói gyakorlat szerint lopás büntette esetén a sértetti jogok nemcsak az eltulajdonított dolog tulajdonosát illetik, hanem ebben az esetben a dolog ideiglenes őrzője és használója is előterjeszthet polgári jogi igényt feltéve, hogy őt a birtokvédelem megilleti.

A sértett halála esetén örököse léphet fel magánfélként. Ebben az esetben a sértetti jogok nem általában illetik meg az örököst, hanem ezek a jogok kizárólag a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatosak.

A polgári jogi igényt az ügyész is érvényesítheti. Ez a jog az ügyészt önállóan illeti meg, nem függ a sértett magánfélként történő fellépésétől. Mind a sértett helyett, mind a sértett mellett érvényesítheti ezt. Az is előfordulhat a gyakorlatban, hogy a sértett akarata ellenére gyakorolja az ügyész e jogát. A két fél nyilatkozatai tehát eltérhetnek egymástól, sőt ellentétesek is lehetnek.

Amennyiben a két előterjesztett polgári jogi igény tartalmilag tér el, úgy ebben az esetben a bíróság a magasabb összegű igényt veszi figyelembe.

A polgári jogi igény „másik oldal”-on lévő alanya a terhelt, aki a vele szemben érvényesített polgári jogi igény tekintetében a polgári per alpereséhez hasonló jogi helyzetben van. Tőle annyiban különbözik, hogy mivel a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítják, illetve vádolják, ezért a kivívott és a nemzetközi jogi dokumentumokba foglalt és a vádlottra vonatkoztató emberi jogok megilletik őt. Egyfelől tehát a terhelti jogok szélesebbek, mint az alperesi jogok, másfelől viszont szűkebbek. A terheltnek

nincs ugyanis lehetősége arra, hogy perbehívás folytán bevonhasson az eljárásba más olyan személyt, aki ellen nem emeltek vádat, bár magatartásával a sértett jogát vagy érdekét sértette.²⁰²

Nem lehet az adhéziós eljárás alanya a büntetőeljáráson kívül álló harmadik személy akkor sem, ha a sértett kára az ő cselekménye következtében megtérült.

Az egyik közzétett bírósági határozat (1989/393. sz.) szerint a temetkezési vállalat magánfélként akkor sem léphet fel a büntetőeljárásban, ha a temetőben garázdálkodó terheltek által megrongált síremlékek egy részét saját költségén állította helyre.

A hatályos magyar jog nem nyújt arra lehetőséget, hogy a sértett kárának megtérülése esetén harmadik személy – például a biztosító – érvényesíthesse követelését a terhelttel szemben a büntetőeljárás keretein belül. Az ilyen személy kára, illetve a terhelttel szemben fennálló követelése ugyanis nem közvetlenül a bűncselekményből – a bíróság által elbírált szabálysértésből – ered, hanem ezen kívül áll; általában vagy jogszabályon, vagy szerződésen alapuló kötelezettség teljesítéséből ered. A biztosító, amikor megtéríti a sértett kárát, akkor bár törvényi engedményen alapuló igénye keletkezik a károkozóval – terhelttel – szemben, azt mégsem érvényesítheti a büntető bíróság előtt. Igényével csak polgári bírósághoz fordulhat.

Az adhéziós eljárás tárgya

A polgári jogi igény érvényesítésének egyik feltétele, hogy bűncselekmény vagy a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezzen. Az előterjesztett polgári jogi igény tehát a vádban megfogalmazott történeti tényálláshoz kapcsolódik. Így lesz a bűncselekmény, illetve a szabálysértés a polgári jogi igény alapja.

A bírói gyakorlatban további feltétel fogalmazódott meg akkor, amikor egy jogeset kapcsán kimondták, hogy a bűncselekmény és a polgári jogi igény között fennálló kapcsolatnak közvetlennek kell lennie. Az 1997-ben közölt 429. sz. BH szerint a büntetőeljárásban csak a bűncselekménnyel közvetlenül okozott kár érvényesíthető, a sértett eltemetési költségeinek megfizetésére – minthogy nem közvetlenül a bűncselekmény folytán keletkeztek – a vádlott nem kötelezhető.

²⁰² A terhelti vallomásaiban viszont – a hamis vádat kivéve – védekezhet úgy, hogy mást nevez meg elkövetőként.

Az adhéziós eljárás jellegéből következik, hogy a büntetőeljárásban is csak a bírósági útra tartozó követelés érvényesíthető, a semmis szerződésre alapított igény nem.

A büntetőeljárásban szinte kizárólag kötelmi jogi kártérítési igényeket érvényesítenek, pedig a jogszabály jóval több esetben tenné lehetővé az igény érvényesítését. A polgári jogi igény keretében is érvényesíthetők mindazok az igények, amelyekre a polgári jog a polgári eljárás keretében lehetőséget ad. A felmerült kár érvényesítése mellett kérheti a sértett a dolog kiadását. Emellett birtokvédelem iránti igénnyel is fordulhat a bírósághoz, de – megítélésem szerint – nem kizárt az elmaradt gyerektartás követelése sem. A magánfél követelhetné a terheltől azoknak a hasznoknak az értékét, amelyeket a bűncselekmény elkövetője elfogyasztott, illetve beszedni elmulasztott. Lehetősége van a sértettnek arra is, hogy becsületsértés, rágalmozás, hamis vád esetén a terhelt a személyiségi jogok védelmének keretében nyilatkozat útján vagy egyéb módon adjon elégtételt. A bírói gyakorlat azt mutatja, hogy e lehetőségekkel általában nem élnek a jogosultak. Talán azért, mert a sértettek nem ismerik saját jogaikat.

Az ügyész szerepe az adhéziós eljárásban

Az ügyész mind a régi, mind az új Be. alapján, mint ahogy erre már korábban utaltam, polgári jogi igényt érvényesíthet a büntetőeljárásban. Az új törvény szerint az ügyész fellépésére viszont csak a Polgári perrendtartásban meghatározott feltételek esetén van lehetőség. A régi Be.-ből ez a szabály hiányzott. 1994-ben az Alkotmánybíróság 1/1994. (I. z.) AB határozata és ezt követően a Pp. módosítása az ügyész korlátlan perindítási jogát megszüntette. Ezt kellett összhangba hozni a Be.-vel.

Az ügyész, amikor a számára biztosított lehetőségeken belül felléphet, a polgári jogi igény érvényesítésére való jogosultsága önállóan illeti meg, nem függ a sértetti fellépéstől; akár mellette, akár helyette, sőt a sértett akarata ellenére is szerepelhet az adhéziós eljárásban. Amennyiben egyedül érvényesíti az igényt, akkor valamennyi jogosultság őt illeti. Ha a sértett mellett lép fel, és perbeli nyilatkozataik, illetve kérelmeik eltérőek, akkor a bíróság az eljárás egyéb adataira is figyelemmel bírálja el azokat. A döntésben a magasabb igényt veszi figyelembe.

Az ügyész indítványa egy esetben köti a bíróságot: az 50. sz. BK alapján a bíróság az igényről érdemben nem dönthet, ha az ügyész azt indítványozza, hogy az általa érvényesített polgári jogi igényt egyéb törvényes útra utasítsa.

Az ügyész fellebbezési joga a Be. legújabb módosításáig véleményem szerint teljes volt. A dolgozat írásakor hatályos jogszabály szerint a magánféllel szemben az ügyész a döntés ellen akkor is jogorvoslással élhet, ha a bíróság érdemben nem döntött az igényről. A törvény erre vonatkozó rendelkezései nem teljesen egyértelműek; az ügyész szélesebb fellebbezési joga a törvényből pontosan nem vezethető le, csak abból lehet erre következtetni, hogy a magánfélre vonatkozó rendelkezéseknél kizárja a jogszabály a fellebbezést. Az új novella ezt a pontatlanságot megszünteti, és általában kizárja a fellebbezést az egyéb törvényes útra bocsátás esetén.²⁰³ Teszi ezt azért, nehogy a büntetőjogra szakosodott bíróságnak a polgári és a családjog területére tartozó kérdéseket kelljen tisztáznia.

Az ügyész az Alkotmánybíróság és a Pp. által felállított korlátok ellenére széles körű jogosultságokkal rendelkezik az adhéziós eljárásban. Ennek ellenére több főügyészség is jelezte 2000-ben,²⁰⁴ hogy kevés ügyben van az ügyész által érvényesített joghatályos polgári jogi igény. Ennek oka a bírák szerint a következő: „a nyomozás során megtéríteni kért vagyoni jogi igény nem joghatályos, egyrészt hiányos tartalma miatt, másrészt, mert nem a bíróság előtt előterjesztett kereseti kérelem, és (...) az általános formában előterjesztett kérelmeket nem bírálják el.”²⁰⁵

Az adhéziós eljárásban alkalmazott jogszabályok

A rendelkezési jog és az officialitás elve

Míg a rendelkezési jog a polgári eljárás alapelve, addig az officialitás – hivatalból való eljárás – a büntetőeljárásé. A két elv lényegét tekintve különbözik egymástól, s ez okozza a feszültséget a büntetőeljárásban:

A polgári eljárásban a rendelkezési elv fejezi ki a legjobban a feleknek és a bíróságnak a per tárgyához való viszonyát. Jelenti egyrészt, hogy a peres eljárás csak a fél rendelkezésének megfelelően indul, vagyis akkor, amikor a fél a bíróságtól

²⁰³ 2006. évi LI. tv. 145.§ (2) bek. b./

²⁰⁴ A Legfőbb Ügyészség a 2000. évi munkatervében előírta, hogy valamennyi főügyészség vizsgálja meg a sértetti jogok érvényesülését.

²⁰⁵ Cserei Gy.: A sértetti jogok érvényesülése Belügyi Szemle, 2003/2-3. sz. 150. o. (megj.: A szerző nem ért ezzel egyet, csak a bírák véleményét idézi.)

jogvédelmet kér. Ezt a jogvédelmet a polgári eljárásban a bíróság csak erre vonatkozó kérés esetén nyújtja. Másrészt jelenti azt is, hogy a bíróság egyes perbeli cselekményeket és a bizonyítást a felek rendelkezése alapján végzi. A felek joga annak eldöntése, hogy milyen igényeket kívánnak érvényesíteni, s azt milyen mértékben teszik. A bíróság a polgári eljárásban ténylegesen kötve van a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz, beleértve a jogról való lemondást is. A bíróság döntése nem terjedhet túl a kereseti kérelmen és ellenkérelmen sem.

Alapvető problémát jelenthet ebben a körben a bizonyítási teher polgári eljárásjogi szabálya. A Pp. 164. § (1) bekezdése kimondja: „ A per eldöntéséhez szükséges tényeket általában annak a félnek kell bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valónak fogadja el. ”A 3. §. (3) bekezdése szerint pedig „ A jogvita elbírálásához szükséges bizonyítékok rendelkezésre bocsátása – ha törvény eltérően nem rendelkezik – a feleket terheli. A bizonyítás indítványozása elmulasztásának, illetve a bizonyítási indítvány elkésett voltának jogkövetkezményei, valamint a bizonyítás esetleges sikertelensége törvény eltérő rendelkezése hiányában a bizonyításra kötelezett felet terheli (...).”

E rendelkezésekből az következne, hogy a polgári jogi igény körében a magánfélnek bizonyítási terhe áll fenn, ezzel szemben a legalapvetőbb kérdésekben a bizonyítás a Be. szabályai szerint, a magánfél igényétől függetlenül folyik. Ez azt jelenti, hogy a magánfél azt a segítséget nyeri, hogy a sokkal szélesebb bizonyítási lehetőségekkel rendelkező nyomozóhatóság deríti fel és bizonyítja a számára is fontos tényeket, ezért, ha maga nem is tesz eleget a bizonyítási kötelezettségének, az igénye megítélt lehet.

A rendelkezési elv ellentéte a hivatalból való eljárás elve; ez a legalitás mellett a büntetőeljárás alapvető jellemzője. Mint korábban láttuk, a két elv – legalitás, officialitás – gyakran egybemosódik, célszerű itt is külön tartanunk azokat.

Jellegét tekintve tehát más a büntető- és a polgári eljárás. Ezért számos gondtal találkozunk akkor, amikor a két eljárást egybemoszuk. A nehézség elsősorban abból ered, hogy a jogi szempontból eltérő büntető- és polgári jogi igényt ugyanabban az eljárásban bírálják el.

A kérdés már csak az, melyik jogág rendelkezéseit vegye figyelembe a bíróság.

A jogi szabályok alkalmazása kérdésében a Be. rendelkezései csak részben adnak eligazítást. A törvény értelmében a polgári jogi igény érvényesítésekor az

eljárási szabályok fő elvként a büntetőeljárásnak megfelelően alakulnak. A Pp. szabályait csak kivételesen alkalmazzák. Akkor, amikor az adott kérdéstről a Be. nem nyújt eligazítást. Ennek is feltétele, hogy a Pp. rendelkezései ne legyenek ellentétesek a büntetőeljárás feladatával, jellegével.

A bíróság korábban egyezségkötést nem kísérelhetett meg, egyezséget nem hagyhatott jóvá, a terhelt a magánféllel szemben követelést nem érvényesíthetett és beszámítási kifogással sem élhetett.

A bírói gyakorlat további korlátokat hozott létre akkor, amikor a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a büntetőbíróság határozatának a polgári jogi igényre vonatkozó részére az előzetes végrehajthatóság nem vonatkozik.

Az új Be. változtatott e szabályokon, és 2003-tól megengedte, hogy a felek egyezséget köthessenek az adhéziós eljárásban; azt a bíróság jóváhagyhatja, de továbbra sem érvényesíthet a terhelt a magánféllel szemben követelést, illetve beszámítási kifogással sem élhet. Mindezen túlmenően a magánfél a követelését a másodfokú eljárásban nem terjesztheti ki, annak összegét, pedig nem emelheti fel.

Rövid pályát futhatott be az adhéziós eljárásban köthető egyezség. A Be. legújabb módosítása ugyanis ezt elvetette²⁰⁶ arra hivatkozva, hogy a büntetőeljárás jellegével ellentétes lenne az olyan rendelkezés, mely a bírói ítélettel azonos hatályú egyezséget jóváhagyó végzés meghozatalára jogosítaná fel a büntetőügyben eljáró bíróságot. A felek közötti megállapodásra ezentúl a közvetítői eljárásban lesz lehetőség. (A közvetítői eljárásban létrejövő megállapodás elfogadása vajon nem ellentétes a büntetőeljárás jellegével?)

Az adhéziós eljárásban a jogalkotónak figyelemmel kell lennie a büntetőeljárás sajátosságaira. Itt a polgári jogi igény alapja a bűncselekmény. Az előzetes végrehajthatóság kizárása az officialitás elvével függ össze; a másodfokú bíróság a büntetőjogi főkérdést hivatalból vizsgálja. A megítélt polgári jogi igény előzetesen végrehajthatónak nyilvánítása ellentétben lenne a fellebbezés elvével. Gondolok itt arra az esetre, ha a büntetőjogi főkérdésben jogorvoslatot jelentettek be. Ugyanakkor az adhéziós eljárásban megítélt összeget meghaladó igény esetében a sértett nincs attól elzárva, hogy a többletigényét polgári bíróság előtt érvényesítse.

²⁰⁶ 2006. évi LI. tv. 24. §

Az ítélkezési gyakorlat az adhéziós eljárásban úgy alakult, hogy a polgári jogi igény tekintetében a büntetőbíróság anyagi jogi szempontból a polgári jog szabályait alkalmazza, míg eljárására a Be. rendelkezései vonatkoznak.

Új szempontok merültek fel a jogalkalmazás folyamán a polgári jogi igénnyel kapcsolatban. Mivel a Be. csak annyit mond, hogy a magánfél a terhelttel szemben a vád tárgyává tett cselekmény következtében keletkező polgári jogi igényt érvényesítheti, nem szól viszont arról, hogy ez pontosan milyen igényt, milyen kárt jelent. Érvényesíthet-e a magánfél nem vagyoni kárt a büntetőeljárásban? A bírói jogalkalmazói gyakorlat szerint, erre nincs mód. További kérdésként merül fel: van-e akadálya, hogy a polgári jogi igény elutasítása mellett a bíróság kimondja, a magánfélnek lehetősége van a polgári bíróság előtti perlésre. A gyakorlatban ez a negyedik alternatívaként jelentkező megoldás működik. De akkor mi a különbség ez utóbbi és az egyéb törvényes útra utasító döntés között? Lányi Éva²⁰⁷ szerint az előbbi esetben a magánfél – mint felperes – önálló, a büntetőítélettől független kártérítési igényt érvényesít a később megindított polgári eljárásban.

A legnagyobb gondot mégsem a fenti kérdések okozzák, hanem a következő: a büntetőjogi bűnösség és a polgári jogi vétkesség fogalmai alapvetően különböznek. A bűnösség köre jóval szűkebb, mint a polgári jogi vétkességé. Ezek viszont olyan bonyolult kérdések, hogy csak önálló értekezés tárgyai lehetnek.

A sértett metamorfózisa, avagy a magánfél útja a felperesi pozícióig

Mint láttuk, a büntetőbíróság az érvényesített polgári jogi igény tekintetében többféle döntést hozhat:

- helyt ad a polgári jogi igénynek;
- részben ad helyt a polgári jogi igénynek;
- elutasítja a polgári jogi igényt;
- egyéb törvényes útra utasítja a polgári jogi igényt.

Az utolsóként említett eset a leggyakoribb. A sértett (magánfél) kártérítési igényének elbírálása ekkor nem zárul le véglegesen, hiszen azt a bíróság „csak” egyéb törvényes útra utasította. Mivel a magánfél e döntés ellen nem élhet fellebbezéssel, ezért az igény további érvényesítése az ő feladata marad.

²⁰⁷ Interjú a bírói jogalkalmazásról Miszlayné Lányi Évával

Az egyéb út mindenképpen polgári eljárást jelent; itt a sértett eljárási pozíciója ismét megváltozik: felperes lesz (metamorfólizálódik). Az elévülési határidőn belül bármikor beadhatja keresetét, ha viszont ezt 60 napon belül nem igazolja, akkor a korábban elrendelt zár alá vételt fel kell oldani. (Be. 159. § (4) bek. a./²⁰⁸ és e./ pont)

A másik esetben, ha a büntetőbíróság részben helyt adott a magánfél igényének, akkor csak a bíróság által elbírált rész fölötti igény érvényesítése lehetséges a polgári perben. Ennek oka, hogy az elbírált rész tekintetében nem lehet a polgári bíróságot jogorvoslati bíróságnak tekinteni. Az elbírált és a megítélt részre ugyanis a res iudicata hatás érvényes; a teljesítési határidő lejártától számított 30 napon belül végrehajtást kell kérnie a magánfélnek, mert egyébként a zár alá vételt feloldják. (Be. 159. § (4) bek. d./ pont)

A magánfélnek ugyanakkor lehetősége van arra, hogy a polgári eljárásban felperesként érvényesítse a korábban indítványozott és a megítélt összeg közötti különbséget.

A harmadik esetben, amikor a bíróság érdemi döntésében elutasította a magánfél igényét, akkor is lehetősége van a sértettnek mint felperesnek keresetet benyújtani a polgári bírósághoz feltéve, hogy abban más jogcímen és más ténybeli alapból származó igényt kíván érvényesíteni. Hasonlóan járhat el a sértett, ha a büntetőbíróság a vádlottat felmentette,²⁰⁹ és a magánfél igényét ezzel egyidejűleg, elutasította. (BH. 1998/217. sz.)

A fenti eseteknél a kérdés tulajdonképpen az, hogy az érdemben elutasító döntés következtében beáll-e a res iudicata hatás, valamint van-e kötőereje a büntetőítéletnek.

A kérdésre a választ a Pp.-ben kell keresnünk. A 4. § szerint a polgári bíróság nem állapíthatja meg, hogy a büntetőeljárásban elítélt vádlott nem követte el a megállapított bűncselekményt. Ugyanakkor a Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntése értelmében a kötőerő csak ebben a vonatkozásban áll fenn. Ezen belül a polgári jogi kárfelelősség feltételeit, az okozati összefüggést a polgári bíróság önállóan bírálja el. (BH. 1996. 255. sz.) Ebből pedig az következik, hogy a büntető ítélet indokolása a polgári bíróságot nem köti. A polgári perben lefolytatott bizonyítási eljárás eredményeként eltérő tényállást állapíthat meg, és másképpen ítélni meg a kár és a

²⁰⁸ A 2006. évi LI. tv. 71. § (2) bek. módosította

²⁰⁹ Felmentő ítélet esetén ugyanis nem lehet helyt adni a magánfél polgári jogi igényének, hiszen a bíróság nem állapított meg büntetőjogi felelősséget, ezért az ok-okozati összefüggés is hiányzik. De ez nem zárja ki, hogy a sértett polgári bíróság előtt érvényesítse igényét.

jogellenes magatartás közötti összefüggést. Nincs megkötve a keze a kártérítési felelősség mértékében, az egyetemlegesség vagy a felróható közrehatás arányában és a kártérítés összegének megállapításában. Önállóan állapítja meg a kár összegét, a kártérítés módját és esedékességét, valamint a teljesítés határidejét. Ezért előfordulhat, hogy a felmentett vádlottat később – mint alperest –, más jogi alapon megfelelően és nem a cselekménnyel mint bűncselekménnyel összefüggésben lévő igényből eredően, kártérítésre kötelezze.

A felmentő, illetve a bűnösséget megállapító ítéletben elutasított polgári jogi igény tekintetében a büntetőbíróság döntése az anyagi jogerő tekintetében relatív: a sértett ugyanazzal a személlyel szemben, de más jogcímen és más alapon keresetlevelet nyújthat be.

Lehetősége van a sértettnek arra is, hogy ne a korábbi vádlottat nevezze meg alperesként, hanem a Ptk.-ban megfogalmazott más felelősségi formáknak megfelelően, a munkáltató felelősségének²¹⁰ megállapítását kérje.

Előfordulhat, hogy a bűncselekményt elszervedett személy először felperesként lép fel, és a polgári bíróság jogerős döntése megelőzi a büntetőeljárás befejezését, a res iudicata a polgári ítélet tekintetében áll fenn. A Legfelsőbb Bíróság eseti döntése szerint ekkor a büntetőbíróságnak az igényt nem egyéb törvényes útra, hanem el kell utasítania. (BH. 1993/212. sz.)

A sértett mint tanú

A sértett vallomása – mint bizonyítási eszköz – külön nem szerepel a jogszabályban. Bár bizonyítási szempontból, tanúvallomásként mindenképpen a bizonyítékok egyik forrásának kell tekintenünk. A sértett jogi helyzete így az eljárások többségében összefügg tanúi minőségével. Kevés azoknak a büntetőeljárásoknak a száma, ahol a sértettet tanúként nem hallgatják ki.

„Tanuk kihallgatása már a legrégebb idők óta volt gyakorlatban. Szt. István rendeli, hogy a tanú keresztény, becsületes, házas, családost legyen, hogy szolgálja ura ellen, a világi állású pap ellen nem tanuskodhatik. Kálmán pedig azt határozta, hogy a tanut kihallgatása előtt meg kell gyóntatni és hogy azt, ki valótlanul vallott, tanuságtételre többé ne bocsássák. Részletesebb rendelkezések a tanuk

²¹⁰ Az államigazgatási jogkörben okozott kár esetén a foglalkoztató felelősségének megállapítása is szóba jöhet.

kihallgatásáról törvényeinkben csak a communis inquisitio behozása, vagyis a XIV. század közepe óta található. Ez inquisitio inkább a polgári peres eljárás intézménye volt és azt a panaszló fél kérelmére a király, a nádor vagy az országbíró rendelte el. Minthogy azonban akkor még számos bűncselekmény, mint a hűtlenség, a hatalmaskodás, továbbá az erőszakos kártétel és foglalás polgári uton volt megtorolva, az inquisitio a bűnvádi eljárás szempontjából is jelentőséggel bír. Valószínűleg egyike ama perjogi intézményeknek, melyeket Verbőczy szerint Róbert Károly állítólag Franciaország határaitól ültetett át hazánkba. Legelőbb ennek fia, I. Lajos törvényeiben fordul elő és abban, hogy a felek kérelmére királyi vagy főbb birói parancscsal volt elrendelve, továbbá, hogy azt nyilvánosan külön kiküldött és nem a per bírója fogatosította, megegyez a régi francia 'enquête local'-al, ellenben eltér a régebbi törvényeink kútforrásául szolgáló frank capitularek 'inquisitójától', melyet a királyi 'missus' hivatalból teljesített."²¹¹

„A fennebb idézett törvényhelyek szerint a communis inquisitio alkalmával kihallgatandó tanuknak a tett színhelye szomszédságában lakóknak vagy legalább megyebelieknek, nemeseknek, megfelelő életkoruaknak kellett lenni és nyilvánosan, önként, félelem nélkül, határozottan, eskü alatt vallani. Kihallgatásuknál, melyet káptalanbeli vagy királyi ember teljesített, a felek nem lehettek jelen. A tanuk vallomása magában még nem volt bizonyíték, hanem eredménye szerint ítélték meg az esküt a feljelentő vagy a vádlott részére.”²¹²

„Régebben a tanukötelességet tisztán az állampolgári kötelesség forrásából származtatták és még Mittermayer is e nézetet hirdette. Pedig e felfogás mellett a külföldi nem volna belföldön tanuságtételre szorítható. Már Zacharia figyelmeztette Mittermayert tévedésére, és ma már vitán kívül áll, hogy a birói hatalmi körnek alávetett minden személy, tehát a külföldi is köteles lévén tanuskodni, a tanukötelesség jogalapja nem az állampolgári köteleken, hanem az igazságszolgáltatás általános érdekén nyugszik.”²¹³

A tanú jogi helyzetének tanulmányozása a régi időkből ered. Ennek oka, hogy a terhelt vallomása mellett a tanúé még mindig a második helyen szerepel a legfontosabb bizonyítási eszközök között. Annak ellenére, hogy a XXI. századi

²¹¹ Bp. Indokolás, i.m. 11. o.

²¹² uo. 11. o.

²¹³ uo. 374. o.

kriminalisztikai tanulmányok kifejezetten felhívják arra a figyelmet, hogy megbízhatóbb bizonyítási eszközöket kellene ma már a jogalkalmazónak figyelembe vennie.²¹⁴ Sokszor a sértettek és az egyéb tanúk faggatása teljesen szükségtelen. A mai jogalkalmazó viszont nem tud elszakadni a hagyományoktól, ezért a tanúvallomás elemzése a jelenlegi kutatásoknak is a kedvelt témaköre.

A modern jogtudósok rádöbbenek arra, hogy a bűncselekmények bizonyításában központi szerepet játszó tanú méltatlan helyzetben van. Szinte csak kötelezettségekkel, jogokkal pedig alig-alig rendelkezik. A tanú köteles az eljárási cselekményeken megjelenni, vallomást tenni, igazat mondani. A hamis tanúzásnak anyagi jogi következményei vannak. A büntetőjogi tényállás nemcsak aktív módon, hanem az elhallgatással is megvalósul („szelektív” vagy hiányos vallomás). A vallomás indokolatlan megtagadása esetén pedig a rendbíróság mellett még a felmerült költségeket is meg kell fizetnie.

Ugyanakkor a tanúvallomás megtétele a sértettnek nemcsak kötelezettsége, hanem joga is. További jogosultságai közé tartozik a törvényben meghatározott mentességi jog – abszolút és relatív mentességi okok – mellett csupán annyi, hogy költségeinek a megtérítését kérheti, feltételekhez kötötten védelemben részesülhet, valamint segítő közreműködését veheti igénybe.. Ekkor mondhatja el mindazt, amit az ellene elkövetett bűncselekménnyel kapcsolatban tud és gondol. Az aktív közreműködésével így nem csupán a jogalkalmazó munkáját segíti, hanem a saját érdekei is ezt kívánják. Kihallgatása a bűncselekmény minden mozzanatára és az azt lehetővé tevő körülményekre is kiterjed.

A hatályos törvény szerint nem minden sértett hallgatható ki tanúként. Általános szabály szerint az a természetes személy lehet tanú, akinek a bizonyítandó tényről tudomása van, illetve lehet. Ő is csak abban az esetben, ha a 14. életévét már betöltötte. Fő szabály szerint gyermekkorúak tanúként nem hallgathatóak ki. Kivételt képez, ha a vallomás más bizonyítási eszközzel nem pótolható. Ebben az esetben is, ha a tárgyaláson történő kihallgatása a fejlődését károsan befolyásolná, kihallgatását nyomozási bíró végzi. (A vádirat benyújtása előtt az ügyész indítványára.)

²¹⁴ Lásd Fenyvesi Cs. tanulmányát: Die internationalen Tendenzen der Strafverfolgungs-Wissenschaft im XXI. Jahrhundert in: Györgyi Kálmán ünnepi (...) i.m. 195-205. o.

A Be. legújabb módosítása²¹⁵ vagy új szabályokkal egészíti ki, vagy megváltoztatja az eddigi rendelkezéseit. Garanciális okokból,²¹⁶ például egyrészt megtiltja a hatósági tanú tanúkenti kihallgatását olyan tényekkel, adatokkal, körülményekkel kapcsolatban, amelyekre titoktartási kötelezettség terheli feltéve, hogy ezek alól nem kapott felmentést,²¹⁷ másrészt pedig kimondja, hogy a tanút mentességi jogaira és az ezt megalapozó okokra is figyelmeztetni kell, ennek megtörténtét (szó szerint) jegyzőkönyvbe kell foglalni.²¹⁸ Figyelmeztetni kell továbbá arra is, hogy mentőkörülményt nem hallgathat el, és köteles legjobb tudomása és lelkiismerete szerint vallomást tenni, mert a hamis tanúzást a törvény szabadságvesztéssel rendeli büntetni. Mind a figyelmeztetést, mind az arra adott választ szintén szó szerint kell jegyzőkönyvezni.²¹⁹ Ennek oka, hogy később ne legyen vitatható a figyelmeztetés, illetve annak elmaradása, valamint a figyelmeztetésre adott válasz pontos tartalma.

Amennyiben az ügyész a vádemelést elhalasztotta és annak tartama eredményesen telt el, ezért a terhelttel szemben az eljárást megszüntették, később tanúként nem tagadhatja meg a vallomást akkor sem, ha a kérdésre adott válasszal önmagát bűncselekménnyel vádolná. Ha a tevékeny megbánás miatt szüntették meg vele szemben az eljárást, de a terhelttársak tekintetében az még folytatódik, akkor szintén nem tagadhatja meg a vallomást a fenti okra hivatkozva.²²⁰

A tanú érdekei mellett az eljárás törvényességét is szolgálja az a módosító rendelkezés, miszerint az eljárási szabályokat figyelmen kívül hagyó kihallgatás bizonyítási eszközként nem vehető figyelembe.²²¹

A különleges helyzetű (kiskorú, illetve a szellemi vagy egyéb állapota miatt a tanúvallomás jelentőségét korlátozottan megítélni képes) tanú védelmét valósítja meg az a rendelkezés, miszerint kihallgatásánál jelen lehet törvényes képviselője vagy gondozója. Amennyiben közöttük érdekellentét van, akkor a meghatározott jogokat a gyámhatóság gyakorolja.²²²

²¹⁵ 2006. évi LI. tv.

²¹⁶ Lásd a 43/2004. (XI. 17.) AB határozatot is!

²¹⁷ 2006. évi LI. tv. 38. §

²¹⁸ 2006. évi LI. tv. 39. § (1)

²¹⁹ 2006. évi LI. tv. 41. §

²²⁰ 2006. évi LI. tv. 39 § (2)

²²¹ 2006. évi LI. tv. 40. §

²²² 2006. évi LI. tv. 42. § (1) és (2) bek.

Tanúvédelem

Ma már egyre többen hangsúlyozzák, hogy a tanú eljárásjogi helyzetén a törvényhozónak könnyítenie kell, akár úgy is, hogy több jogot biztosít számára. Mivel a tanú olyan személy, akinek a bizonyítandó tényről tudomása van, s így vallomása értékes bizonyítási eszközt jelent az eljárásban, a jogalkotónak és a jogalkalmazónak olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a tanú vallomását megtehesse, és meg is tegye. A tanú védelme mindig és mindenhol az állam feladata és kötelessége.

A nyolcvanas évek végén, Magyarországon is érzékelhetővé vált a szervezett bűnözés. Ez más kérdések mellett a tanúvédelem szabályozására is felhívta a jogalkotó figyelmét. Ugyanakkor az ügyek többségében nem azok a tanúk szorulnak védelemre, akikre a szabályozás kiterjed.²²³

A tanúvédelem megfelelő megoldása nemcsak hazánk, hanem az európai államok többségének aktuális problémája, az elkövetkezendő évtizedek legnagyobb bűnüldözési kihívása. Jogalkotói és jogalkalmazói szinten is orvoslást követelt.

Mivel a büntető igazságszolgáltatásnak szüksége van a tanúk és más személyek közreműködésére, kötelezettséget kell vállalnia, hogy a büntetőeljárásban fellépőket emiatt hátrány nem éri. A tanúk védelmét ennek megfelelően már az új Be. hatályba lépése előtt, törvényi szinten kellett megoldanunk. Az ehhez vezető út igen hosszú és körülményes volt. Az alábbiakban ismertetett tényezők is közrejátszottak abban, hogy az 1973. évi I. törvénybe már beépítették a tanúvédelmi szabályokat.

1./ 1979-től már érzékelhető a szervezett bűnözés hazánkban. A szervezett bűnözés elismerésének léte, nem-léte ebben az időben még politikai kérdés volt.

2./ A szervezett bűnözés második szakasza; 1985-től bizonyos „bűnös” eredetű javak a legális gazdaságba „vándoroltak”. A cél a gazdasági pozíciók megszerzése volt. (Politikai szinten még mindig vitatják a szervezett bűnözés jelenlétét.)²²⁴

3./ A kilencvenes évektől kezdve már nem kétséges, hogy vannak „maffia”-típusú ügyek. Ekkor derül ki, hogy a jogszabályok nem alkalmasak e kérdés kezelésére. Ráadásul 1995-től banda-háború kezdődött a fővárosban. Még mindig hiányzik a szükséges büntetőjogi és büntető eljárásjogi szabályozás. A BM és az IM egymásra mutogatnak. Ki a felelős ezért? Senki sem vállalja. A következmény pedig a maffiaellenes szabályok rossz megfogalmazása. De legalább a szervezett bűnözéshez

²²³ Bócz E.: A tanú védelme (kézirat)

kapcsolódó fogalmak megjelennek a Btk.-ban. Emellett a tanúvédelem is napirendre kerül.²²⁵

Az Európa Tanács bűnügyi kérdésekkel foglalkozó állandó szakbizottsága még 1993 júniusában létrehozott egy szakértői csoportot; feladata a védelem jogai mellett a tanúk megfélemlítésével kapcsolatos kérdések tanulmányozása volt. Az Európa Tanács mellett korábban már más fórumok is – pl. az Európai Unió és az ENSZ is – foglalkoztak a tanúvédelemmel, de ez volt az első eset, amikor a vizsgálódás fő tárgya a tanú megfélemlítése volt. Az 1997-ben elfogadott ajánlás – a tanú megfélemlítéséről és a védelem jogairól – a legfontosabb dokumentum ezen a területen

A bizottság részletes ajánlás tervezetet állított össze, s ez úgy tűnik, hogy meghallgatásra talált, mert nem sokkal később (1999-től), a tanúvédelmi szabályokat hazánkban is alkalmazták.²²⁶

A bizottság ajánlása

A tanúk elhallgatása régóta ismeretes, de rendszeres és módszeres megfélemlítésük a szervezet bűnözés megjelenésével kapcsolatos. Már nem csupán a védtelen tanú megvásárlása vagy megsemmisítése a cél, hanem az igazságszolgáltatás működését is igyekeznek megbénítani. A szervezett bűnözés államhatárokon túli, nemzetközi méreteket öltő jelenség. Az ellene való fellépés is csak együttes összefogással érhető el.²²⁷

A bizottság az elemzés folyamán arra a megállapításra jutott, hogy a tanú nehéz helyzetben van, mert ellentmondásos helyzet szereplőjeként vergődik az igazságszolgáltatás hálójában. A tanúnak állampolgári kötelessége, hogy az idézésre megjelenjen, és vallomást tegyen. Emellett igazmondási kötelezettség is terheli. E feladatok véghezvitelekor viszont sérülhetnek emberi jogai: nevezetesen személyes biztonsága, mert ezt a tanúskodási kötelezettségének teljesítése közben sokszor kockáztatja. A bizottság megállapítása szerint a tanúskodási kötelezettség nem járhat a polgár számára szükségtelen kockázattal, ezeknek a kizárása – de legalábbis minimalizálása – az állam feladata.

²²⁴ uo.

²²⁵ uo.

²²⁶ Erről lásd Bócz E.: A tanúvédelemről. Kriminológiai közlemények, 54. sz., Budapest, 1996. 105-114.

²²⁷ o.
uo. 105. o.

A hangsúly tehát áttevődött; az állam feladata, sőt kötelessége az igazságszolgáltatás megszervezése; s ennek eredményeként a tanú életének, testi épségének, szabadságának, valamint a hozzá közelálló személyek biztonságának veszélyeztetése nélkül tehet őszinte és valóságghú vallomást.²²⁸

A védelemmel kapcsolatos intézkedések a bűncselekmény elkövetésétől kezdődően illetik meg a tanút. A vallomás megtétele után sem szabad sorsára hagyni, hiszen a cél nem az, hogy a tanú vallomást tehessen, hanem az, hogy vallomást tegyen. A bosszútól való félelem ugyanis elnyom(hat)ja a polgár erkölcsi kötelességtudatát, s így a tárgyaláson megtagadhatja a vallomás megtételét. A tanúvédelem tehát a tárgyalás előtt, alatt és azt követően is egyaránt megilleti.

A bizottság megfogalmazta a tanú védelmét szolgáló állami intézkedések lényegét. A cél a tanút fenyegető veszély legalacsonyabb szintre szorítása. A védelem lehet fizikai, illetve a tanúk egyes, különösen sebezhető csoportjait illetően pedig pszichikai. A tanú védelmét szolgáló állami eszközök tárháza igen széles. Az anyagi jogi eszközök közül a tanú fenyegetéssel való befolyásolásának büntetőjogi tilalma említhető. Ez a hazai jogszabályban a „hamis tanúzásra felhívás” büntetteként közel száz éve jelen van. A tanúk számára nyújtandó folyamatos fizikai védelemnek viszont sokáig – 1999-ig – nem volt jogilag szabályozott rendszere. Emellett a technikai jellegű lehetőségek még ma sem teljeseek. Más országokban – főleg Nyugat-Európában – léteznek már személyi riasztó felszerelések, s ezek segítségével a megfenyegetett polgár azonnal riaszthatja a rendőrséget. (L. Svédország)

Hatályban vannak viszont a tanú személyi adatainak bizalmas kezelésére vonatkozó rendszabályok. A jogszabály értelmében a tanúként fellépő veszélyeztetett személy címét, gépkocsijának rendszámát a hatóságoknak titkosan kell kezelniük. Amennyiben szükséges, akkor a tanú új nevet, rendszámot kaphat, és a lakhely ideiglenes vagy végleges cseréjére is lehetőség van. Mindezeket az állam részéről nyújtandó anyagi támogatás is kísérheti.

A tanúvédelem egyik fontos intézménye a jogi tanácsadás: az érintett polgár a hatóság tagjaitól gyakorlati és jogi tanácsokat kérhet.

A bizottság által javasolt intézkedések következő csoportjába az eljárás szervezésével kapcsolatos feladatok tartoztak. Többek között a javaslatok között szerepelt: a bírósági épületek célszerű kialakításával tegyék lehetővé az egyes

²²⁸ uo. 106. o.

országok, hogy a sértett és a terhelt, illetve hozzátartozói külön várakozhassanak a bírósági folyosón. Angliában új bírósági épületeket már csak úgy építenek – a régieket is úgy alakítják át –, hogy a vád és a védelem tanúi külön helyiségekben várakozhatnak, és külön útvonalakon közelíthetik meg azokat. A zártláncú televíziós berendezések széles körű alkalmazására is tettek javaslatot. Ennek révén a tanú nem a tárgyalóteremben, nem a vádlott fizikai jelenlétében tud vallomást tenni.²²⁹

A javaslatok további csoportjába a tanú általános helyzetén javítani kívánó intézkedések tartoztak. Itt főleg azokra a sértett-tanúkra gondoltak, akik a családon belül elkövetett erőszakos vagy egyéb bűncselekmények áldozataivá váltak. E személyek kiszolgáltatottsága főleg abból fakad, hogy továbbra is együtt kell élniük azokkal a hozzátartozóikkal, akik ellenük bűncselekményt követtek el. A legtöbb esetben további zaklatásnak vannak kitéve, ezért a megoldás ekkor más lakhely biztosítása lehet. Más esetekben pedig szociális és pszichológiai támogatás révén csökkenthető az őket ért megrázkódtatás.

A másodlagos traumatizálódás elkerülése érdekében a bizottság azt a javaslatot tette, hogy lehetőleg már az első kihallgatáskor kellően kiképzett szakemberek legyenek jelen, és a sértettnek a tanúvallomást ne kelljen újra és újra megismételnie.

A bizottság az eljárásjogi rendszabályok vonatkozásában is tett néhány módosító indítványt. Ezek alkalmazási lehetőségeit illetően a vélemények erőteljesen megoszlottak a 'common law' és a kontinentális országok között. Az utóbbiak bizonyos körülmények között elfogadhatónak tartják az előzetes eljárásban tett vallomások tárgyalási felhasználását, főleg akkor, ha azt a bíróság előtt tették, és/vagy videotechnikával rögzítették. Ebben az esetben később a tárgyaláson, mellőzhető a tanú kihallgatása. Meghatározott feltételek esetén, pedig az anonimitás is megengedett. Az angolszász rendszerben ez szinte elképzelhetetlen, mivel a kereszkérdéshez való jog magában foglalja a tanú életkörülményeinek, életútjának, múltjának ('background') megismeréséhez való jogot is. Ha a tanút a vádlott és a védelem nem ismeri, akkor ezeket a jogokat nem tudják gyakorolni.²³⁰ Ezért itt elképzelhetetlen a tárgyaláson kívüli meghallgatásokról készült jegyzőkönyvek, illetve videofelvételek felhasználása anélkül, hogy a sértettet (tanút) a bíróság előtt is kihallgatnák.

²²⁹ uo.109. o.

²³⁰ uo. 110.

Az anoním tanú kérdése tehát ma még vita tárgya, annak ellenére, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága több döntésében érintette ezt a problémát. Egyik döntése²³¹ még 1996 márciusában született. (Doorson v/s The Netherlands) A határozat szerint a tanú anonimitásának engedélyezése kivételes esetekben megoldható. Ennek feltétele viszont, hogy a védelemnek legyen lehetősége a tanú névtelenségre vonatkozó igényének indokoltságát, továbbá a szavahihetőségét és tudomásának eredetét ellenőrizni.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntése ellenére a „common law” országok számára leginkább a következő út járható: a tanú személyazonosságát és esetleg külsejét a vallomástétel után megváltoztatják. A kis országok ugyanakkor nehezen tudnák megoldani a tanú végleges elrejtését. Nálunk gyakorlatilag ez a megoldás elképzelhetetlen, de Európa más országai is hasonló nehézséggel küzdenek. A tanú anonimitásának kérdésekor további gondot jelent, hogy az ügyek többségében a sértetteket a vádlottak többnyire ismerik, ezért a védelmüket megszervezni nem könnyű feladat. Sok esetben családtagjaiktól, illetve a velük egy háztartásban élőkől kellene a hatóságnak megóvnia őket. Ebben a helyzetben viszont a tanú nevének eltitkolásával, illetve személyazonosságának megváltoztatásával a védelem kérdése nem oldható meg.

Mindent egybevéve, az Európa Tanács ajánlása szilárd alapot adott a büntetőeljárás kodifikáció számára a jogi keretek meghatározásához. A keretek megtöltése viszont hosszú távú feladat.

A tanúvédelem területén, az Európai Unió keretében is találunk két ajánlást: az első 1995-ben, a második egy évvel később, 1996-ban született. Mindkettő a nemzeti határokon átnyúló szervezett bűnözéssel hozható összefüggésbe. Hatékonyságát tekintve egyik sem olyan jelentős, mint az Európa Tanács dokumentuma, ezért csak röviden ismertetem tartalmukat.

Az 1995-ös ajánlás felhívja a tagállamok figyelmét a tanúk megfelelő védelmének a biztosítására. Főbb elvei az alábbiak:

- A tagállamoknak mindent meg kell tenniük azért, hogy megvédjék a tanúkat bármilyen közvetlen, vagy közvetett fenyegetéstől, nyomásgyakorlástól, valamint megfélemlítéstől;

²³¹ idézi Bócz: uo. 110. o.

- A megfelelő és hatékony védelemnek az eljárás előtt, alatt és után is biztosítottnak kell lennie;
- A közvetlen nyomásgyakorlás elkerülése érdekében a védelemnek nemcsak a tanúra, hanem annak közeli hozzátartozóira is ki kell terjednie;
- Különösen súlyos fenyegetettség esetén a védelem a személyazonosság megváltoztatásával biztosítható;
- Az Európai Emberi Jogi Bíróság esetjogában megfogalmazottakra is tekintettel, a tanú kihallgatásánál audio-vizuális eszközöket kell biztosítani.

Ez az ajánlás bár fontos gondolatokat tartalmaz, de nem megy bele a részletekbe. Az 1996-os ajánlás még ennél is általánosabban fogalmaz. Mindössze, arra hívja fel a tagállamok figyelmét, hogy ösztönözzék a szervezett bűnözésben résztvevőket, hogy működjenek együtt a hatóságokkal, majd megismétli a korábbi ajánlás főbb gondolatait.

Miért ez az „érdektelenség”? Kühne szerint az általános szabályozás mögött feltételezhetően a tagállamok tétlensége áll. Ezért nem képesek a hatékony tanúvédelem szabályait részletesen kidolgozni.²³²

Valószínű, hogy ez túl sokba kerülne nekik. Ezért a legtöbb tagállam a nemzeti rendőrség diszkrécionális jogkörére bízta, hogy milyen mértékben és milyen időtartamban szükséges a védelmi intézkedéseket megtenni. „Ráadásul a rendőrségi költségvetés, illetve annak korlátai a probléma mérsékelt szintű kezelését teszik lehetővé, olyan szinten, amely nem igazán az, ami a tanúvédelem céljainak megfelel.”²³³ Kühne kritikái megjegyzései politikai színezetet is kapnak. A tanúvédelem szerinte politikai kérdés, és legtöbbször a politikusok kirakatpolitikát folytatnak ahelyett, hogy valóban tennének valamit. „Változtatni kellene azon” – hangoztatja Kühne, „hogy amíg a bűnözés elleni küzdelem azon módszerei, stratégiái, amelyek növelik az állam hatalmát és felügyeletét az állampolgárok felett, könnyen átültetődnek a gyakorlatba, azokat szívesen kivitelezik, míg azon eszközök alkalmazását, amelyek csak pénzbe kerülnek, miközben az állam hatalmát nem növelik, többször is meggondolják.”²³⁴

²³² Kühne: i.m. 17. o.

²³³ uo. 18. o.

²³⁴ uo. 18-19. o.

A tanúvédelemmel kapcsolatos szabályozás

A tanúk védelmével kapcsolatos szabályok 1999 márciusától hatályosak. A jogalkotó tekintettel volt az európai normákra: többek között az Európai Unió Tanácsától eredő állásfoglalásra és egy Európa Tanácsi ajánlásra. (A tanúk védelméről a nemzetközi szervezett bűnözés elleni küzdelemben; A nemzetközi szervezett bűnözéssel szemben folytatott küzdelemben a bírósági eljárás során együttműködő egyénekről; A tanúk megfélemlítéséről és a védelem jogáról.)

A hatályos magyar szabályozás a tanú jogi védelmét úgy rendezi, hogy részben speciális iratkezelési, részben pedig anonimitást biztosító szabályokat fogalmaz meg. A törvényben a tanúvédelem kétféle módon történik: egyrészt a minden védett tanúra, másrészt a különösen védett tanúra vonatkozóan.

Az első körben szerepel:

- az adatok zártan kezelése (a néven kívül);
- kivételesen a név is zártan kezelhető;
- a tanú szembesítése mellőzhető;
- a felismerésre bemutatásnál a tanú rejtve marad;
- kivételesen külön jogszabályban meghatározott személyi védelem jár a tanúnak.

A különösen védett tanúra vonatkozó rendelkezések az 1973. évi I. tv. alapján:

- a különösen védett tanú fogalma: vallomása kiemelkedően fontos, mással nem pótolható, személyét és tartózkodási helyét a terhelt, illetve a védője nem ismeri, ha személyét ismernék, úgy élete, testi épsége, személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve;
- a védetté nyilvánítás következménye: a tanú a tárgyalásra nem idézhető és a tárgyaláson nem hallgatható ki, a vétségi eljárás szabályai szerint a büntetőeljárás nem folytatható le;
- a tanú kihallgatása: Be. 379/D. §;
- a különösen védetté nyilvánítás elrendelése: az ügyész indítványára történik; a vádirat benyújtása előtt a megyei bíróság elnöke által kijelölt helyi bírósági bíró döntési kompetenciájába tartozik;
- a meghallgatáson csak az ügyész vehet részt;
- vallomásáról jegyzőkönyvi kivonat készül, ezt zártan kell kezelni;

- a jegyzőkönyvi kivonat később a vádirat mellékleteként a tárgyalás előkészítése során megtekinthető;
- amennyiben a terhelt és védője az iratok megtekintése után a különösen védett tanúhoz kérdés feltevését indítványozza, a bíróság elrendelheti, hogy a kijelölt bíró a különösen védett tanút ismét meghallgassa, és erről újra jegyzőkönyvi kivonat készül.

Az új Be. átveszi a korábban többször is módosított régi Be. tanúvédelemre vonatkozó rendelkezéseinek nagy részét. Az új szabályok értelmében a tanú különösen védetté nyilvánításáról ma már a nyomozási bíró dönt. (Be. 207. § (2) bek. d. pont) A vádirat benyújtása előtt az ügyész indítványára ő hallgatja ki a különösen védett tanút. Ezen kívül azt a tanút is ő hallgatja ki, aki az életét közvetlenül veszélyeztető állapotban van. (Be. 207. § (3) bek.) Ezekben az esetekben a tanú kihallgatása a Be. 213. §-a alapján történik.²³⁵

Később, a tárgyalás előkészítése folyamán, ha az ügyész a különösen védett tanú vallomását kívánja bizonyítási eszközként felhasználni, a tanács elnöke a nyomozási bírótól szerzi be a különösen védett tanú vallomásáról készült jegyzőkönyvet és a nyomozási bíró határozatát. Mindkettőt csak a bíróság tagjai tekinthetik meg, azokról másolat sem adható ki. (Be. 268. § (2) bek.)

Amennyiben a vádlott és a védője vagy az ügyész a különösen védett tanúhoz kérdés feltevését indítványozta, illetőleg a tanács elnöke tesz fel kérdést, akkor a bíróság elrendeli, hogy a nyomozási bíró e kérdésekre ismételten hallgassa ki a tanút. (Be. 268. § (3) bek.)

A tanúvédelem bevezetésekor a szabályozás rendszere jóval szegényesebb volt, mint például az Egyesült Államokban. Nem tudtuk elképzelni, hogy nálunk járható az olyan út, amikor a tanút új személyazonossággal látják el, illetve plasztikai műtétet végeznek rajta. Európa közepén élünk, nem gondoltuk, hogy földrajzi viszonyaink lehetővé teszik, hogy bárkit is eredményesen elrejthessünk.

A kezdeti nehézségek ellenére úgy tűnik, hogy a külön jogszabályoknak²³⁶ is köszönhetően, működőképes rendszert hoztunk létre.²³⁷

²³⁵ A témával részletesen foglalkozik Kemény G.: Büntetőeljárásjogunk tanúvédelemmel kapcsolatos módosításai, a bennük rejlő lehetőségek tükrében, *Belügyi Szemle*, 2000/10. sz. 85-99. o.

²³⁶ 2001. évi LXXXV. tv. és 34/1999. (II.26.) Korm. rendelet

²³⁷ A tanúvédelem részletes, minden mozzanatára kiterjedő elemzése helyett a dolgozatban csak a sértettre is vonatkoztatható technikai védelemmel foglalkozom. Lásd később, az elméleti kérdések után!

Más szempontból viszont, amennyiben a tanúvédelem szabályozását garanciális oldalról közelítjük meg, nem feledkezhetünk el a büntetőeljárás alapelveiről, úgymint a közvetlenség elvéről, a védekezéshez való jogról és a fair eljáráshoz fűződő garanciákról. A tanúvédelem nem történhet a vádlotti jogok sérelmére! A védekezési jog egyik igen fontos biztosítéka a szembesítés folyamán valósulhat meg. Ez pedig a tanú nyilatkozatának meghallgatását igényli, és nem elégzik meg a korábbi vallomás tárgyiasult formájával, a jegyzőkönyvi kivonattal. Mert csak így biztosítható a terhelt védekezési joga. Az elhangzottakra és ne a jegyzőkönyvben írtakra vonatkozóan tehesse meg észrevételeit, fejthesse ki ellenérveit. Ez pedig feltételezi, hogy mindkét személy egyidejűleg jelen van, s közvetlenül válaszolhatnak a szóban elhangzottakra. Így érvényesül a szóbeliség és a közvetlenség elve. A tanú védelme az alapelvek betartása mellett úgy valósulhat meg, ha a kölcsönös jelenlét során a vádlott nem látja a tanú arcát; hiszen nem a személyét, hanem csak a vallomását kell azonosítani.

A tanúvédelem ténybeli és jogi kérdései

A tanúvédelem ténybeli kérdéseinek hátterében leginkább az áll, hogy – mint ahogy arra Kühne is utal – nem elég a jogszabályokat meghozni, ezek gyakorlati megvalósításához biztosítani kell a pénzügyi fedezetet is. A sértettek és a tanúk védelmét nemcsak elméletben kell biztosítani, hanem a hétköznapi gyakorlatában is. Egy-egy személy védelméhez több, különlegesen kiképzett rendőrré is szükség van. Ráadásul a védelem éveket is eltarthat.

Az elmélet számára nem marad más, mint hogy eldöntse, az egymással összeütközésbe kerülő értékek közül, vajon melyik élvez elsőbbséget.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság több döntésének a hátterében is ez a kérdés áll. (pl. Kostowski-ügy, Delta-ügy) Az 1989-ben tárgyalt Kostovski-ügy olyannyira rányomta a bélyegét a holland igazságszolgáltatásra, hogy talán nem érdektelen, ha alaposan szemügyre vesszük ennek alapjait, hátha tanulunk belőle Strasbourg elkerülése érdekében.

Korábban Kostowskit két anoním tanú vallomása alapján ítélték el Hollandiában. Az Európai Emberi Jogi Bíróság döntésében elmarasztalta Hollandiát. A határozat indokolásában kifejtette, hogy a holland bíróság megsértette a 6. cikkely (1) bekezdését, illetve a (3) bekezdés d./ pontját, mert nem tartotta tiszteletben a védekezéshez való jogot. Ugyanakkor azt is kimondta, hogy a főszabály, miszerint

minden bizonyítékot a vádlott jelenlétében, nyilvános tárgyaláson, a védekezés lehetőségét biztosítva kell a bizonyítási eljárás tárgyává tenni, nem olyan kizárólagos elv, amely ne tűrne kivételeket. Vagyis a tárgyalást megelőző szakaszokban foganatosított tanúkihallgatásból nyert tény is felhasználható bizonyítékként, ha a védekezéshez való jogot tiszteletben tartották, ha a terhelt számára, megfelelő kereteken belül, biztosították a tanúk kikérdezésének lehetőségét. Ez lehet a tanú kihallgatásának az időpontjában, vagy később, az eljárás más szakaszában is. A döntés utalt arra is, hogy a vádlott büntetőjogi felelősségét nem lehet kizárólag két névtelen tanú vallomására alapozni. Persze informátorokat továbbra is lehet a nyomozás folyamán alkalmazni, mert ez önmagában nem sérti az Egyezményt. Ezek a névtelen források csak a nyomozást vihetik előre, ítélet alapjául nem szolgálhatnak.

A Kostowski-ügy és a Hollandiát elmarasztaló döntés statisztikai adatokkal is kimutatható következménye, hogy alig alkalmazzák a holland igazságszolgáltatásban az 1993-as tanúvédelmi törvényt. Nehezen tudják összeegyeztetni ugyanis, a tanú és a terhelt érdekeit. „Amint a védelem számára megnyílik a lehetőség a tanú kihallgatására, ezzel felmerül annak kockázata, hogy a tanú személye lelepleződik. Ez a probléma még súlyosabban merül fel, ha a tanú és a terhelt személyesen ismerik egymást. Ebben az esetben még a teljes anonimitás sem biztosíthat védelmet. Másrészt viszont, ha ezt a lehetőséget nem biztosítják teljes mértékben a védelem számára, és ha a tanú kihallgatását végző nyomozási bíró a tanú személyazonosságának teljes titokban tartása mellett dönt, akkor a tanú nyilatkozatát nem lehet bizonyítékként felhasználni, hiszen minden, a tanú személyére való információt törölnek a vallomásból. A tárgyalást vezető bírót, aki ilyen ki nem hallgatható anoním tanú írásos vallomásával kerül szembe, nehéz meggyőzni arról, hogy a terheltet ezen bizonyítékok alapján ítélje el.”²³⁸

A hollandok tehát inkább lemondanak arról, hogy a büntetőjogi felelősséget megállapítsák. Így nem adják fel sem a tisztességes eljárás elvét, sem a tanúk védelmét. A holland minta mindenképpen követendő elvet jelent azok számára, akik nem úgy gondolkodnak, hogy ésszerű egyensúlyt kell fenntartani a vádlotti és a sértetti (tanúi) jogok között. Az elmélet ugyanis, számos helyen erre a tételre hivatkozik. Kétségtelenül nagyon hatásos lehet ez a kijelentés egy-egy tanulmányban, a gyakorlatban viszont számos veszélyt jelent. Gondoljunk bele: nem lehet úgy növelni a sértetti jogokat, hogy ezzel párhuzamosan csökkentjük a terheltet megillető

²³⁸ Blom, T.: Tanúvédelem Hollandiában. In.: A tanúvédelem (...) i.m.24-25. o.

jogosítványokat. Az ésszerű egyensúly, ugyanis ezt jelenti. A terhelt és a sértett nem *Justitia* mérlegének egyik, illetve másik serpenyője, s ezeknek mindig – kilengés nélkül – egyensúlyban kell lenniük (tehát ha az egyikhez hozzáteszünk, ugyanannyit a másiktól is el kell venniük), hanem a valóságban két hús-vér személy, akiknek a szabadságáról, valamint a testi épségéről, illetve az életéről van szó. Nem laboratóriumi mérícskélés eszközei. A sértetti és a terhelti jogokat egymástól függetlenül kell minden jogállamnak biztosítani.

Bócz Endre szerint a magyar szabályozás majdnem megfelel az Európa Tanács Ajánlásának. A Függelék 10., 11. pontjában írt követelményeket sajnos mi sem tudjuk minden részében megtartani.²³⁹ Szerencsére Magyarországon a szabályozást követően sem sokasodtak az ilyen eljárások. Amennyiben a jövőben lesz ilyen ügy, célszerű a hollandok módszerét alkalmazni, és az *in dubio pro reo*-nak megfelelően, le kell mondanunk a büntetőjogi felelősség megállapításáról, ha a tanúvallomáson kívül más eszközök nem állnak majd a bíró rendelkezésére.

Farkas Ákos szerint a hazai szabályozás, minden pozitív hatása ellenére, számos veszélyt rejt magában. Az első ilyen veszélyforrás a nyomozóhatóságnak a védővel szembeni magatartása. Sokszor elfelejtik, hogy a terhelt érdekében eljáró személy a tisztességes eljárás egyik biztosítója, alkotmányos alapelv, mégis úgy bánnak vele, mint az eljárást akadályozó „mumus”-sal. A másik veszélyforrás a kihallgatási taktikában kereshető. Mivel a tanúkihallgatások során felvett jegyzőkönyv nem a tanú által elmondottak szó szerinti foglalatja, hanem annak csak összefoglalása, annak ellenére, hogy egyes szám első személyben készül, ezért – ahogy Farkas Ákos fogalmaz – itt „a kihallgatást végző személy ügyvel kapcsolatos verziójának verbális konstrukciójá”-ról²⁴⁰ van inkább szó. A nyomozás folyamán elhangzottak pedig a bírósági eljárásban döntő jelentőségűvé válnak,²⁴¹ áttörve ezzel a közvetlenség elvét.

A tanúvédelem jogi problémái közül talán a legfontosabb a különösen védett tanúval kapcsolatos szabályozás; a sértetti és a tanúi jogok ilyen mértékű kiterjesztése veszélybe sodorja a tisztességes eljárás elvét. Fenyvesi Csaba számos visszasságra utal a védett tanú és a védelem összefüggésében.²⁴² Szükségesnek tartja itt is a védői kontroll megteremtését,²⁴³ mert aggályosnak véli, ha a védelmi jogokat indokolatlanul

²³⁹ Bócz E.: A tanúvédelem egyes jogértelmezési és egyéb gyakorlati kérdései a magyar büntető igazságszolgáltatásban. In.: A tanúvédelem (...) i.m. 62. o.

²⁴⁰ Farkas Á.: A tanúvédelem Magyarországon a 90-es években. In.: A tanúvédelem (...) i.m. 58. o.

²⁴¹ Uo.

²⁴² Lásd! Fenyvesi Cs.: A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról. Pécs, 2002. 414. o.

²⁴³ uo. 418. o.

korlátozzák. Az Emberi Jogok Európai Bírósága által megkövetelt hatékony védelem elve – véleménye szerint – így nem valósul meg.²⁴⁴ És valóban, az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéleteiben többször is rámutatott arra, hogy a bizonyítékot a terhelt jelenlétében, nyilvános tárgyaláson kell megvizsgálni az érvek és ellenérvek keresztüzében.²⁴⁵

Kertész Imre szerint a tudomány még adós a tanúvédelem nehézségeinek leküzdéséhez nyújtandó segítséget illetően. Nincsenek arra vonatkozó kutatások, vajon milyen ügyekben, kiket, az eljárás melyik szakaszában ér fenyegetés, vagy jogtalan támadás. Német és amerikai szerzők utalnak rá, hogy a legtöbb atrocitás a bíróságokon éri a sértetteket, illetve a tanúkat. A tanúvédelem jogi szabályozása ugyanakkor eljárási kérdéseket is felvet. Az egyik legfontosabb kérdés: a tanúkihallgatás folyamán beszerzett bizonyíték felhasználhatósága. Kertész Imre szerint az elméletre vár annak kidolgozása, hogy „milyen módon kompenzálható a bizonyítékok értékelésében és a bírói benső meggyőződés kialakításában a közvetlen tapasztalat elvesztése”.²⁴⁶ Kutatásainak köszönhetően van szakirodalma a félelem hatásának,²⁴⁷ Kertész Imre szerint viszont nem ismerjük a később átélt fenyegetettséget és a tanúvédelmi intézkedések befolyását a vallomás hitelesítésében.²⁴⁸ Kertész Imre azokra a tanúkra gondolt, akik a szervezett bűnözéssel kapcsolatban, az ilyen eljárásokban tesznek félelem hatására vallomást, akkor igaz van. Ha viszont a tanúvédelmet más tanúkra is kiterjesztjük, pl. a családon belüli erőszak áldozataira, akkor nem igazak a fenti kritikai észrevételek, mert ma már több kutatás ismert e témakörben.²⁴⁹

Mivel a családon belüli erőszak „rejtett természetű” csakúgy, mint a szexuális bűncselekmények általában, a sértettek félnek feljelentést tenni. Ami a statisztika számára kiderül, az csak a jéghegy csúcsa. A feljelentési hajlandóság akkor fog nőni, ha a lakosságnak a rendőrségről való elképzelései megváltoznak; ha bízni fognak a hatóság tagjaiban. Ehhez pedig nemcsak a jogszabályoknak kell megváltozniuk,

²⁴⁴ Fenyvesi Cs.: A tanúvédelem és a védőügyvéd. In.: A tanúvédelem (...) i.m. 87. o.

²⁴⁵ Lásd pl. Lüdi Svájc elleni ügyét. 1992. BH 1992/11. 876-878. o.

²⁴⁶ Kertész I.: A büntetőeljárásban résztvevők, az igazságszolgáltatást segítő programjáról szóló törvény tervezete. In.: A tanúvédelem (...) i.m. 74-75. o.

²⁴⁷ Korinek L.: Félelem a bűnözéstől

²⁴⁸ Kertész: i.m. 75. o.

²⁴⁹ A családon belüli erőszakról. OKRI kutatás. A témáért felelős kutatásvezető: Virág György. Résztvevők: Tamási Erzsébet, Fehér Lenke, Herczog Mária, Sárík Eszter, Windt Szandra, Gyurkó Szilvia.

hanem azon túl „rendőri intencióra és az intézkedő rendőrök megfelelő képzésére van szükség. A rendőrt fel kell készíteni arra, mi vár rá, amikor egy családi konfliktusba avatkozik, hogy kell az ilyen helyzeteket kezelnie, hogyan kell az ilyen áldozatokkal bánni stb”.²⁵⁰

Ezen túlmenően, szükséges annak biztosítása, hogy a családon belüli erőszak, illetve általában a szexuális bűncselekmény sértettjének állapotára, traumatizált, megfélemlített helyzetére figyelemmel legyenek, hogy további sérelem őt ne érje, és ne váljon az eljárás áldozatává is.²⁵¹ Ez egyébként a büntetőeljárás érdeke is. A sértett, ha nem kell félnie, szívesebben tesz feljelentést és tanúskodik később a perben. A hatóság feladata tehát, hogy őt megvédje.

Sajnos a köztudatban a tanúvédelmet mindig a szervezett bűnözéssel hozzák összefüggésbe, pedig sokkal több olyan védelemre szoruló személy van, aki nem a szervezett bűnözéssel kapcsolatban lett sértett, áldozat. Az előbbi legtöbbször nem is a sértett-tanút és a szemtanút védi, hanem az ún. bűnbánó terheltet. Egyetértek Bócz Endrével, aki szerint „a hétköznapi gondjai, azok a jelenségek, amelyek a mindennapi 'kisügyekben' tanúk, sértettek tucatjainak az életét nehezítik meg, szinte teljesen észrevétlenek maradnak”.²⁵²

Vannak különösen sebezhető tanúk: nők, gyerekek, öregek; olyanok, akik az eljárás folyamán többszörös viktimizáció áldozatai lehetnek. Az említett Európa Tanács Ajánlása természetesen nem feledkezik meg róluk. Sajnos a jogalkotó még adós annak a biztosításával, hogy – mint ahogy Róth Erika is megemlíti²⁵³ –, a sértett ne ugyanazon a folyosón várakozzon, mint a vádlott, illetve annak hozzátartozói. Ennek a megoldása valóban számos nehézségbe ütközik. Ma Magyarországon nagyon nehezen lehet megvalósítani ezt, ha ismerjük a hivatali helyiségeket. A bírósági épületek nagy része régen, egy békésebb világban épült. Az igazságszolgáltatás akkor még tekintélynek örvendett. Nem voltak botrányok a bíróságokon, ez senkinek sem jutott eszébe. A világ viszont megváltozott körülöttünk, és az „akkoriban kifogástalannak tekintett funkcionális építészeti megoldás bizony kifogásolhatóvá vált: a tanúknak és a sértett esetleges ügyvédjének ugyanazon a folyosón kell várakoznia a tárgyalás előtt és a tárgyalás szüneteiben, amelyen a hallgatóságnak – s ez pedig többnyire a vádlott rokonai és

²⁵⁰ Tamási E. - Virág Gy.: A családon belüli erőszakról, *Ügyészek Lapja*, 2004/1. sz. 13. o.

²⁵¹ uo. 14. o.

²⁵² Bócz : A tanúvédelem egyes (...) In.: A tanúvédelem (...) i. m. 64. o.

²⁵³ Róth E.: A sértett helyzete a büntetőeljárásban (kézirat)

baráti köréből tevődik össze.”²⁵⁴ Így a közös várakozóhelyen, a tanúk és a sértettek gyakran kénytelenek az „ellentábor” megjegyzéseit hallgatni. A megoldás mindenképpen az lenne, ha olyan váróhelyiség állna a rendelkezésre, ahol a kihallgatás előtt a tanúk és a sértettek tartózkodhatnak. Az ilyen korszerű bírósági épületek építésére, illetve átalakítására viszont ma még nincs remény.²⁵⁵

A sértett személyes védelme

A Be. 98. § (1) bek. szerint a bíróság (az eljáró tanács elnöke) az ügyész és a nyomozóhatóság is kezdeményezheti, hogy a sértett különösen indokolt esetben a 34/1999. (II.26) sz. Kormányrendeletben meghatározott személyes védelemben részesüljön. Ez megilleti az eljárást alatt és utána is.

A büntetőeljárás tartama alatt akkor van lehetőség a védelemre, ha a sértett ellen az eljárásban való részvétele miatt, jogai érvényesítésének és kötelezettségei teljesítésének akadályozása vagy megghiúsítása érdekében személy elleni erőszakos, vagy közveszélyt okozó bűncselekményt követtek el, valamint akkor is, ha valószínűsíthető, hogy ilyen cselekményt akarnak elkövetni.

A büntetőeljárás befejezése után akkor terjed ki a sértettre a jogszabály hatálya, ha az említett bűncselekmények az eljárásban való részvételével összefüggésbe hozhatók.

A személyes védelem módszerei: a sértett magánlakásának vagy egyéb tartózkodási helyének a védelme; a közlekedési útvonalának védelme; az eljárási cselekményen való biztonságos részvételi lehetőségének a megteremtése. Ezek érdekében, a veszélyeztetettségtől függően, rendszeres járőrszolgálatral és technikai eszközökkel²⁵⁶ nyújtanak segítséget. Amennyiben szükséges, a külön rendvédelmi szerv kezelésében lévő helyre szállítják a védett sértettet, és így garantálják személyes biztonságát²⁵⁷. A bíróság megilleti a sértett képviselőjét, valamint a sértettre tekintettel más személyt is megilleti.

²⁵⁴ Bócz: A tanúvédelem egyes (...) In.: A tanúvédelem (...) i.m. 65. o.

²⁵⁵ uo.

²⁵⁶ Mobiltelefon, csipogó golyóálló mellény

²⁵⁷ Kemény: Sértetti jogok (...) i.m. 155-156. o.

D./ A sértett általános jogi helyzete a büntetőeljárásban

A sértett eljárási jogai és kötelességei a bűnüldözési funkcióhoz kapcsolódnak és a bűnüldözés megvalósítását kellene elősegíteniük. Ez a kapcsolat attól függ, hogy a sértett milyen eljárási pozícióban van. Ha a sértett mint feljelentő passzív magatartást tanúsít, akkor a büntetőeljárás kezdeményezése, a részéről elmarad. A magánindítványra üldözendő bűncselekmények esetében a sértett, illetve a magánindítványt előterjesztő fellépésének hiánya közvetlenül az officialitás alapelvén üt rést, és mint büntetőeljárási akadály, lehetetlenné teszi az eljárás megindítását. A sértett és a bűnüldözési funkció közötti kapcsolat a magánvádra üldözendő bűncselekmények esetében a legszorosabb, hiszen itt a vádfunkció a sértett (magánvádló) fellépéséhez kötődik.

A sértettet az eljárás folyamán törvényben biztosított jogosultságok illetik, és meghatározott kötelezettségek terhelik. A korábbi Be. 53.§ /2/ bekezdés c./ pontja értelmében eljárási jogairól és kötelezettségeiről a hatóságtól felvilágosítást kérhetett. A törvény e rendelkezése ellentétben állt ugyanezen jogszabály alapelveivel. A Be. 4. § /3/ bekezdése ugyanis kimondta, hogy „a hatóságok tartoznak az eljárás résztvevőit jogaikról tájékoztatni, és kötelezettségeikre figyelmeztetni”. Annak ellenére, hogy az alapelvek az eljárás egészére kiható irányító eszmék voltak akkor is, s mint ilyenek, kötelező érvényűek, a hétköznapi gyakorlatában a hatóságok mégis az 53. § rendelkezéseinek megfelelően, csak akkor éltek kioktatási kötelezettségükkel, ha ezt a sértettek kifejezetten kérték. Sajnos az esetek egy részében a sértett nem is tudta, hogy büntetőeljárás indult a terhelt ellen, ezért eszébe sem juthatott, hogy felvilágosítást kérjen. Ekkor a polgári jogi igény érvényesítése is elmaradt. Erre az ellentmondásos helyzetre hívta fel a jogalkotó figyelmét Lányi Éva, aki már korábban is elképzelhetőnek tartotta volna a terhelti jogok szerinti megoldást. Szerinte a hatóságok kötelezettségévé kellene tenni, hogy a sértettekkel írásban is közöljék eljárási jogaikat és kötelezettségeiket.²⁵⁸ A kérések egy része eljutott a jogalkotóhoz. A jelenleg hatályos törvény értelmében a sértett jogosult arra, hogy a Be. 51. § (2) bek. c./ pontja alapján jogairól és kötelességeiről a bíróságtól, az ügyésztől és a nyomozóhatóságtól

²⁵⁸ Miszlai Lányi É.: A sértett jogi helyzete, a törvényben biztosított jogainak érvényesülése a büntetőeljárásban az ítélkező bíró tapasztalatai alapján in.: A büntetőeljárás modernizációja az európai jogharmonizáció és a növekvő bűnözés kettős szorításában. A II. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szekszárd, 1996. október 4-5. Kriminológiai Közlemények Különkiadás, Budapest, 1998. 82. o.

felvilágosítást kapjon. Az új törvény azon is változtat, ha a feljelentést nem a sértett tette, de személye ismert, a nyomozás elrendeléséről értesíteni kell őt. (Be. 170. § (3) bek. a 2002. évi I. tv. 103.§-ának (2) bek.) Tehát részben megvalósultak a korábbi igények.

A Be. értelmében a sértett jogait személyesen és képviselője útján is gyakorolhatja. Képviselő akkor járhat el helyette, ha a törvény nem ír elő személyes közreműködési kötelezettséget. Ügyvéd és nagykorú hozzátartozó, illetve külön törvényben erre feljogosított személy²⁵⁹ meghatalmazás alapján (Be. 56. § (1) bek.), törvényes képviselő meghatalmazás nélkül is képviselheti a sértettet, de csak akkor, ha a sértett cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes. (Be. 56. § (2) bek.) Állami szervet és gazdálkodó szervezetet az erre feljogosított személy képviselhet. (Be. 56. § (3) bek.) Az állami adóhatóság körébe tartozó adóval vagy költségvetési támogatással kapcsolatban elkövetett bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránt az állam nevében a polgári jogi igény előterjesztésére az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal jogosult. (Be. 54. § (5) bek.) Ezt a rendelkezést a legutóbbi módosítás eltörölte.

A magánfél képviseletére egyébként nem a sértett képviseletére vonatkozó általános szabályok, hanem a Pp. vonatkozik. (Be. 56. § (5) bek.) A pótmagánvádas eljárásban a pótmagánvádló ügyvédi képviselete kötelező, kivéve, ha jogi szakvizsgával rendelkezik. (Be. 56. § (4) bek.) Nem természetes személy pótmagánvádló képviseletének ellátására a sértett ügyvezetésre vagy képviseletre feljogosított tagja vagy tisztségviselője, illetőleg a sértettel alkalmazotti jogviszonyban lévő személy is jogosult, ha jogi szakvizsgával rendelkezik. (Be. 56. § (4) bek.)²⁶⁰

A sértettet megillető jogokat különbözőképpen csoportosíthatjuk. Tóth Tihamér szerint ezek a jogok tartalmuknak megfelelően kapcsolódhatnak a büntetőeljárás alapelveihez, a büntetőeljárás sikeréhez és a sértett jogos érdekeinek érvényesítéséhez. A büntetőeljárás alapelveivel összhangban lévő sértetti jogok: a hatóságok felvilágosítják a sértettet eljárási jogaikról és kötelezettségeikről; a sértett a törvényben meghatározott esetekben közreműködhet a bizonyításban; amennyiben a törvény kivételt nem tesz, jogorvoslással élhet a hatóság határozatai és intézkedései ellen; szóban és írásban is egyaránt használhatja anyanyelvét; erkölcsi okból a nyilvánosság kizárását kérheti a bírósági tárgyalásról vagy annak egy részéről.

²⁵⁹ A 2006. évi LI. tv. 25. § (1) bekezdése módosította az új Be.-t ezzel a résszel.

²⁶⁰ A 2006. évi LI. tv. 25. § (4) bekezdése egészítette ki az új Be.-t ezzel a résszel.

A büntetőeljárás sikeréhez, objektivitásához, teljességéhez fűződő jogok

- a sértettnek joga van, hogy elfogja a bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt;
- feljelentést tehet a sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt;
- magánindítványra üldözendő cselekmény esetén dönthet a büntetőjogi felelősségre vonás kérdésében;
- kizárási okot jelenthet be az eljáró hatóság tagjai vonatkozásában;
- igazolási kérelmet terjeszthet elő;
- a nyomozás befejezését követően megtekintheti az őt érintő iratokat;
- meghatározott esetekben jelen lehet;
- kérelmeket terjeszthet elő;
- indítványokat és észrevételeket tehet;
- a tárgyaláson felszólalhat;
- a sértettnek joga van arra is, hogy a verbálisan elkövethető bűncselekmény tényét hangszalagra rögzítse, bizonyítási eszközként felhasználja, és mindezekre a hatóságokat is felkérheti.

A sértett jogos érdekeinek érvényesítésével kapcsolatos jogai

- a sértett a bűnügyi költségek között felszámolhatja képviselőjének készkiadásait és díját;
- igényelheti a tanúkénti megjelenésével kapcsolatos költségeinek – külön jogszabályban megállapított mértékű – megtérítését;
- mint magánvádló, illetve mint magánfél kérheti az ügyben felmerült készkiadásai megfizetését;
- kártalanítást igényelhet a szakértői vizsgálattal vagy más eljárási cselekménnyel okozott károkért;
- mint magánfél polgári jogi igényt terjeszthet elő;
- kérheti a terhelt részére kiadandó dolog visszatartását a megítélt polgári jogi igény biztosítása érdekében;
- indítványozhatja – feltéve, hogy a polgári jogi igény kielégítését meghiúsítják – a terhelt egész vagyonára, illetve vagyonának meghatározott részére vagy hányadára a zár alá vétel elrendelését;

- a vádbeszéd után felszólalhat; a vádlott terhére fellebbezhet az első fokú bíróság ítéletének a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezése ellen;
- indítványozhatja a perújítási eljárásban a már elbírált polgári jogi igény újbóli elbírálását.²⁶¹

Korábban Kratochwill Ferenc a sértett bizonyítási, észrevételezési és jogorvoslati jogait különbözteti meg.

A sértett bizonyítási jogai:

Az eljárási törvény a sértett (magánvádló, magánfél²⁶²) számára biztosítja a bizonyítási indítványok megtételét. E mindhárom alanyt megillető jogot a sértett eljárási pozíciójától függően differenciáltan szabályozza a Be.

A sértett észrevételezési joga

A sértettet az eljárásban – jegyzőkönyvben is rögzítendő – általános észrevételezési jog illeti meg. A hatóságok tagjainak kizárására vonatkozó okot az ügyész, a terhelt és a védő mellett a sértett és képviselője is bejelentheti.

A sértett jogorvoslati joga

A sértett jogorvoslati jogát a törvény az eljárási szakaszoktól függően eltérő módon szabályozza. A nyomozás folyamán a jogorvoslat formája a sértettet az eljárási pozíciójától függetlenül megillető panasz. Például a nyomozás felfüggesztése, illetve a nyomozás megszüntetése esetében biztosít a törvény számára jogorvoslati jogosultságot. A tárgyalási szakaszban a sértett jogorvoslati jogosultsága beszűkül, és eljárási helyzetének megfelelően differenciálódik. Az „egyszerű” sértettnek itt már nincs jogorvoslati joga. Legfeljebb mint „egyéb érdekelt” élhet fellebbezéssel az első fokú bíróság ügydöntő határozatának reá vonatkozó rendelkezése ellen. (Például az ítélet elkobzást elrendelő része ellen, amennyiben a lefoglalt tárgy az ő tulajdona.) Ebben az esetben viszont a jogorvoslati jog nem a sértetti mivoltából ered, hiszen ez bárkit megillette. Fellebbezési lehetősége így csak közvetett, és inkább elvi lehetőség. (A régi és az új törvény, hasonlóan szabályozza ezt a kérdést.) A magánfél fellebbezési

²⁶¹ Tóth T.: A sértett jogállása a büntetőeljárásban. Belügyi Szemle, 1974/1. sz. 14-17. o.

²⁶² Kratochwill idejében még nem volt pótmagánvád, ezért hiányzott a sértett pótmagánvádlói pozíciója.

joga a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatos. A magánvádló fellebbezési jogáról a Be. nem tartalmaz külön rendelkezést. Dogmatikai módszer alkalmazásával a vádlói pozíciót megillető jogorvoslat joga egyértelműen levezethető.²⁶³

A hatályos büntetőeljárás törvény a sértettre – mint az eljárás résztvevőjére – vonatkozó rendelkezései értelmében a sértett jogai között az alábbiakat említi: jelenléti jog, iratmegtekintési jog, indítványozási és észrevételezési jog, kérdezési és felszólalási jog. Az alábbiakban csak felsorolom a jogokat és a kötelezettségeket, összehasonlítva a régi és az új Be. szabályait. (Egy-két kérdésre itt is fogok utalni, de a törvény adta sértetti lehetőségekkel kapcsolatos véleményemet később, az eljárási szakaszok elemzésénél fejtem ki.)

Jelenléti jog

A régi Be. szerint a sértett a nyomozás során a törvényben meghatározott esetekben, a bírósági eljárásban pedig bármely eljárási cselekménynél jelen lehetett kivéve, ha a törvény másként rendelkezett. (rég. Be. 53.§ /2/ bekezdés a./ pont)

Az új törvény úgy szól, hogy a sértett jogosult arra, hogy az eljárási cselekményeknél jelen legyen, feltéve, hogy a törvény ne rendelkezzen másképp. (új Be. 51.§ (2) bek. a/ pont)

Ez azt jelenti, hogy a nyomozás folyamán jelen lehet a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. Mivel a szakértő legtöbbször csak írásban nyújtja be a véleményét, ezért ezt legfeljebb megtekintheti. (Lásd, később!) A bírósági tárgyaláson korlátozás nélkül lehet jelen.

Az irat megtekintésének joga

A régi törvény értelmében a sértett az őt érintő iratokat, a nyomozás befejezését követően megtekinthette. (rég. Be. 53. § /2/. bekezdés b./ pont)

Az új törvény szerint a sértett jogosult arra, hogy az eljárás őt érintő irataiba betekintszen. (új Be. 51.§ (2) bek. a/ pont)

A jelenléti jogot és az irat megtekintését a törvény egy helyen szabályozza. A kérdés már csak az, vajon a szöveg azon része, miszerint „ha e törvény másképp nem rendelkezik”, mindkét fordulatra, a jelenléti jogra és az irat megtekintésének jogára is

²⁶³ Kratochwill F.: A sértett (...) i.m. 41-45. o.

vonatkozik, vagy csak az elsőre, a jelenléti jogra. A formai elemzésnek megfelelően, mindkét esetre vonatkoznia kell, amennyiben viszont tartalmi elemzési szempontoknak vetjük alá a szakaszt, akkor megállapítható, hogy a feltétel jelenléte a második fordulatnál szükségtelen, hiszen tartalmilag ott van az „őt érintő” kitétel. A sértett megtekintheti így azokat az iratokat, illetve jegyzőkönyveket, amelyek olyan eljárási cselekményekről készültek, ahol jelen lehetett. Ezen felül, megtekintheti a szakértői véleményt, az egyéb iratokat pedig akkor, ha ezzel a nyomozás érdekeit nem sérti. A Be.-nek az erre vonatkozó szabályai nem egy helyen találhatóak. A már idézett 51. §-ban, illetve a 186. §-ban. Ez utóbbi szerint:

„(1) Aki a nyomozási cselekményen jelen lehet, az arról készült jegyzőkönyvet nyomban megtekintheti.

(2) A gyanúsított, a védő és a sértett a nyomozás során is megtekintheti a szakvéleményt, az egyéb iratokat pedig akkor, ha az a nyomozás érdekeit nem sérti.”

Indítványozási és észrevételezési jog

A régi Be. értelmében a sértett az eljárás minden szakaszában indítványokat és észrevételeket tehetett. (rég. Be. 53.§. /2/ bekezdés c./ pont)

Az új Be. szerint a sértett az eljárás bármely szakaszában indítványokat és észrevételeket tehet. (új Be. 51. § (2) bek. b./ pont)

Ennél a résznél gyakorlatilag semmit nem változott a jogszabály (leszámítva a „minden” szónak a „bármely”-re való kicserélését).

Kérdezési és felszólalási jog

A régi Be. szerint a sértett a tárgyaláson kérdés feltételét indítványozhatta, és felszólalhatott. (rég. Be. 53.§. /2/ bekezdés d./ pont.)

Az új Be. szerint a tanúk közül rendszerint a sértettet kell elsőként kihallgatni (új Be. 286. § (2) bek.); A vádlott és a tanú kihallgatását, illetőleg a szakértő meghallgatását követően hozzájuk a bíróság tagjain kívül az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, a magánfél, valamint az őt érintő körben az egyéb érdekelt és a szakértő kérdést tehet fel. (új Be. 286. § (3) bek.)

Az új Be. nem változtat azon, hogy a tanúk közül elsőnek lehetőleg a sértettet kell kihallgatni, és kihallgatása után már részt vehet a tárgyaláson: benn maradhat a tárgyalóteremben, és indítványokat, észrevételeket tehet. A vádbeszéd elhangzása

után, pedig felszólalhat. Megváltozott viszont a kérdezési jogával kapcsolatos szabályozás. 2003-ig a tárgyaláson csak kérdéseknek a feltevését indítványozhatta, most viszont ezt közvetlenül megteheti. Ugyanakkor az alternatív megoldásként szereplő felek általi kikérdezésnél vajon a sértett miért csak kérdéseknek a feltevését indítványozhatja. (új Be. 295. § (1) bek. a./ pont)

Róth Erika álláspontja szerint lehet, hogy csak jogszabály-szerkesztési következetlenségről van itt szó. Egyébként pedig nem indokolt ebben az esetben az eltérő rendelkezés, „az ügyféli kihallgatás során is biztosítani kellene a sértett számára, hogy közvetlenül tegyen fel kérdést a kihallgatott tanúhoz, s ne csupán kérdés feltevését indítványozza.”²⁶⁴

Igaza van Róth Erikának, de a jogalkalmazás gyakorlatában ez általában nem jelent problémát,²⁶⁵ mivel a felek általi kihallgatást csak alternatívaként ismeri a törvény, és az érdekeltek ritkán élnek e lehetőséggel.

Másolat készítésének joga

A törvény lehetővé teszi, hogy az eljárás résztvevői az eljárás folyamán keletkezett iratokról másolatot kapjanak.

A sértett a nyomozás befejezéséig másolatot kaphat a szakvéleményről, valamint az olyan nyomozási cselekményről készült iratról, amelynél jelen lehet, az egyéb iratról pedig akkor, ha ez a nyomozás iratait nem sérti. A nyomozás során keletkezett más iratokról a tanúkenti kihallgatását követően kaphat másolatot. (Be. 70. § A.)

A feljelentő, amennyiben nem ő a bűncselekmény sértettje, csak a feljelentésről kaphat másolatot.

A másolatot mindig az a szerv adja ki, amelyik előtt az eljárás éppen folyamatban van. A törvény időt is megállapít erre, amikor kimondja, hogy a másolatot legkésőbb a kérelem előterjesztésétől számított nyolc napon belül kell kiadni. (Be. 70. § A (1) bek.)

A nyomozás befejezését követően a sértett minden olyan iratról másolatot kaphat, amelynek a megismerésére a törvény felhatalmazása folytán jogosult. (Be. 70. § A (5) bek.)

Amennyiben a sértett pótmagánvádlókénti fellépésének joga megnyílik, lehetőséget kell neki adni, hogy az ellene elkövetett bűncselekményre vonatkozó iratokat az ügyészség hivatalos helyiségében megismerhesse. (Be. 229. § (2) bek.)

²⁶⁴ Róth (kézirat): i.m. 4. o.

²⁶⁵ Bár a jogalkotót ez nem menti fel az indokolatlan szűkítés vádjá alól.

A legújabb törvénymódosítás szerint a bírósági eljárásban a másolat kiadása csak a törvényben kimondott esetekben korlátozható.²⁶⁶ Kimondja a módosító jogszabály, hogy a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül ne kerüljenek nyilvánosságra.²⁶⁷

Az államtitok és a szolgálati titok megismerésével kapcsolatos jog

Lehetősége van a sértettnek arra, hogy megismerje az állam- és a szolgálati titkot tartalmazó iratokat. A törvény értelmében jogosult megismerni az államtitkot, illetve szolgálati titkot tartalmazó iratot feltéve, hogy a törvény általában lehetővé teszi ennek az iratnak a számára történő megtekintését. (Be. 70. § B. (1) bek.)

Az irat megtekintését a törvény akkor is megengedi, ha a megismerés külön jogszabályban meghatározott feltételei nem állnak fenn. Ebben az esetben az eljáró jogalkalmazó a sértettet figyelmeztetni fogja arra, hogy az így tudomására jutott titkot köteles megtartani, azt senkinek sem mondhatja el, mert különben elköveti az államtitok, illetve a szolgálati titok megsértését. Ezekre külön figyelmeztetik a sértettet, és a figyelmeztetést jegyzőkönyvbe foglalják.

Az államtitkot, illetve a szolgálati titkot tartalmazó iratról, illetve arról a részéről, amit a sértett megtekinthet, másolat készíthető (bizonyos esetekben másolat készítése kötelező). Ezt a másolatot a sértett az erre elkülönített helyiségben tekintheti meg, onnan nem viheti ki.

Az ügyben tartott tárgyalás idejére biztosítani kell a sértett számára, hogy a másolat a rendelkezésére álljon. Ezt a hivatali munkaidő alatt bármikor tanulmányozhatja. (Be. 70. § B. (5) bek.)

A költségek megtérítéséhez való joga

A régi szabályozás szerint a bűnügyi költség része a magánvádlónak az ügyben felmerült készkiadása (rég. Be. 120. § (1) bek. b./ pont) és a sértett képviselőjének készkiadása és díja (rég. Be. 120 § (1) bek. c./ pont).

A sértett költségeit csak akkor térítették meg, ha őt tanúként kihallgatták. A tanúnak ugyanis, feltéve, ha igénye volt rá, a külön jogszabályban meghatározott mértékben a megjelenésével felmerült költségeit megtérítették. Erre a tanút kihallgatásának befejezésekor figyelmeztetni kellett. (rég. Be. 62. § (2) bek.)

²⁶⁶ 2006. évi LI. tv. 33. §

²⁶⁷ 2006. évi LI. tv. 27. §

Az új Be. tágabban értelmezi a bűnügyi költség fogalmát: a sértettnek, a magánfélnek, a magánvádlónak, a pótmagánvádlónak és a sértett törvényes képviselőjének az ügyben felmerült készkiadása 2003-tól a bűnügyi költség része még akkor is, ha azt az állam nem előlegezte. (Be. 74. § (1) bek. b./ pont)

Szintén a bűnügyi költség része a sértett, a magánfél és a pótmagánvádló képviselőjének a készkiadása és a díja. Erre is vonatkozik a költség előlegezésére vonatkozó fenti b./ pont szerinti fordulat. (Be. 74. § (1) bek. c./ pont)

Amennyiben a sértettet tanúként is kihallgatják, akkor kérelmére, a megjelenésével felmerült költségét megtérítik. Erre őt az idézésében és a kihallgatásának befejezésekor is figyelmeztetni kell. (Be. 79. § (3) bek.)

A sértett jogai a szakértő eljárása folyamán

A régi Be. szerint a sértett nem köteles tűrni a műtétet és a műtétnek minősülő szakértői vizsgálatot. A szakértői vizsgálatból okozott kárért kártalanítás jár neki. (Régi Be. 73. §)

Ezek a szabályok az új Be.-ben is megmaradtak. A változások az egyént védő rendelkezésekben kereshetők. Amennyiben ugyanis, a szakértői vizsgálat a sértett testének sérthetlenségét érinti, akkor a szakértő ezt csak a kirendelő külön rendelkezése alapján végezheti el. Ebben az esetben sem köteles tűrni a műtétet és a műtétnek minősülő vizsgálati eljárást. (Be. 106. § (1) bek.)²⁶⁸

A sértett jogosult arra, hogy a szakértői vizsgálatból okozott kárért kártalanítást kapjon. (Be. 106. § (2) bek.)

Az anyanyelv használatához és a tolmácshoz való jog

A régi Be. alapján is joga volt a sértettnek, hogy az eljárás folyamán az anyanyelvét használja, és tolmácsot vehessen igénybe. Az új Be. ezt a kérdést sokkal részletesebben szabályozza. Ennek alapja az 1999. évi XL. törvény volt. Ezzel a jogszabállyal hirdették ki a Strasbourgban, 1992. november 5-én létrehozott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját.

Amennyiben a sértett, magánfél, magánvádló, pótmagánvádló nem ismeri a magyar nyelvet, emiatt hátrány nem érheti. (Be. 9. §(1) bek.)

²⁶⁸ A Be. legújabb módosítása érinti a sértett közreműködési kötelezettségét. Az erre vonatkozó rendelkezést lásd „A sértett kötelezettségei” című résznél!

A sértett a büntetőeljáráásban mind szóban, mind írásban használhatja az anyanyelvét, illetve meghatározott körben regionális vagy kisebbségi nyelvét. Ha a magyar nyelvet nem ismeri, az általa megjelölt más nyelvet is használhatja. (Be. 9. § (2) bek.) sértettnek kézbesítendő iratok lefordításáról a hatóság, illetve a bíróság gondoskodik (Be. 9. § (3) bek.), kivéve akkor, ha erről az érintett kifejezetten lemond.²⁶⁹

Amennyiben a sértett nem magyar anyanyelvű, és az eljárás során az anyanyelvét, illetve a regionális vagy kisebbségi nyelvét kívánja használni, akkor tolmács²⁷⁰ igénybevétele kötelező. (Be. 114. § (1) bek.)

Ha a sértett anyanyelvének használata aránytalan nehézséget okoz, akkor a sértettnek joga van, hogy megjelöljön egy általa ismert más nyelvet, és a tolmácsot ennek a nyelvnek a használatára fogják kirendelni. (Be. 114. § (1) bek.)

Ha a sértett süket vagy néma, akkor vagy tolmács igénybevételével, vagy írásban történik a kihallgatása. A törvény az előbbit részesíti előnyben. (Be. 114. § (2) bek.)

A jóvátételhez való hozzájárulás joga

Az új Be. vezette be: „Ha a bíróság vagy az ügyész úgy rendelkezik, a pártfogó felügyelői véleményben ki kell térni arra (...), hogy a sértett hozzájárul-e a részére adandó jóvátételhez.” (Be. 114. A. (4) bek.) Úgy tűnik, hogy a Be. legújabb módosítása erről a szakaszcsoportról megfeledezett. Az új jogintézmény, a közvetítői eljárás bevezetése ugyanis szükségessé tenné a törvény e fordulójának újra gondolását. A felek között egyezségekre ugyanis 2007-től csak az elterelt eljárás keretében lesz lehetőség.

A szakirodalomban egyébként többen figyelmeztetnek arra, hogy a jóvátétel sem a sértettet, sem a terheltet nem terhelheti aránytalanul vagy túlzott mértékben.²⁷¹ A sértett hozzájárulása a részére adandó jóvátételhez azért is szükséges, mert a bűncselekményt ért személynek joga van eldönteni, hogy megbocsát-e a tettesnek, vagy sem. A békéltetést erőltetni nem lehet. A pénzbeli jóvátétel egyébként kevesebb gondot okoz; a probléma főleg a sértett részére teljesíthető munkavégzés esetében áll

²⁶⁹ 2006. évi LI. tv. 5. §

²⁷⁰ 2006. évi LI. tv. 46. §-a szerint a Be. szakértőre vonatkozó rendelkezései a tolmácsra és a szakfordítóra is vonatkoznak. Tolmács (szakfordító) lehet: külön jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő személy; ha nincs ilyen, eseti tolmácsot is igénybe lehet venni feltéve, hogy kellő nyelvismerettel rendelkezik.

²⁷¹ Lásd: Barabás, A. T.: Börtön helyett egyezés? Mediáció és más alternatív szankciók Európában. Budapest, 2004. 77-98. o.

fenn. (A jóvátétel, a Tettes-Áldozat-Egyezség, a mediáció, stb. kérdéseire részletesen az V. fejezetben visszatérek.)

A sértett joga a terhelt távoltartásához

A büntetőeljárás törvény legújabb módosítása (2006. évi LI. tv. 59-61. §) új kényszerintézkedéssel gazdagította az eddigiek sorát. A távoltartás bevezetése a terhelti oldalon kényszerként, a sértetti oldalon viszont jogosultságként jelenik meg. Az előzetes letartóztatást helyettesíti; lehetővé teszi a sértett számára, hogy a családon belüli erőszak esetén, nem a bántalmazottnak, hanem az elkövetőnek kell elhagynia a lakást, és oda a bíróság által meghatározott ideig nem is térhet vissza.

Ez az intézkedés egyfelől a sértett biztonságát, másfelől viszont a büntetőeljárás zavartalan lefolytatását szolgálja azáltal, hogy a terhelt a sértett-tanút nem tudja befolyásolni, megfélemlíteni, vallomástételét megakadályozni. Bűnmegelőzési szempontok is vezették a jogalkotót a távoltartás szabályainak megalkotásakor, hiszen ennek segítségével a terhelt a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt nem, vagy nehezebben tudja véghezvinni, illetve a sértett sérelmére újabb bűncselekményt sem tud elkövetni.

Az új jogintézmény tűzoltó szerepét nem tudja betölteni, hiszen a helyszínre érkező nyomozó nem fogatosíthatja. Ennek oka, hogy a távoltartás az előzetes letartóztatás alternatívája, ezért csak bíróság rendelheti el. Legrövidebb időtartama 10 nap, leghosszabb pedig 30.

A sértett-tanú jogai a szembesítés fogatosításakor

A korábbihoz képest a hatályos törvény több jogot biztosít a sértettnek: amennyiben tanúként hallgatják ki, és a terhelttel vagy más tanúkkal történő szembesítését rendelik el, joga van arra, hogy megengedjék neki a szembesítéskor a kérdések feltevését. (Be. 124. § (1) bek.)

A sértett-tanúnak – ha ezt védelme szükségessé teszi – joga van arra, hogy a szembesítését mellőzzék. (Be. 124. § (2) bek.)

A gyermekkorú sértettnek joga van arra, hogy amennyiben a szembesítés fogatosítása benne félelmet kelt, azt vele szemben mellőzzék. A törvény pontos megfogalmazása szerint „a tizennegyedik életévét be nem töltött személyt akkor lehet szembesíteni, ha szembesítés a kiskorúban nem kelt félelmet”. (Be. 124. § (3) bek.)

Lefoglalás

A régi Be.-hez képest az új kódex részletesebben szabályozza a lefoglalást. Nem foglalható le a sértettől a levél és más írásbeli közlés, amennyiben a sértett tanúként is szerepel, és a tanúvallomást a Be.-ben meghatározott okok miatt megtagadhatja, feltéve, hogy a lefoglalandó dolog nála van. (Be. 152. § (3) bek.)

Olyan irat sem foglalható le a sértett-tanútól, amelynek tartalmára a tanúvallomás megtagadható feltéve, hogy az iratot a tanúvallomás megtagadására jogosult személy őrzi. A lefoglalás korlátozása kiterjed meghatározott iratokra és dolgokra, amelyeket olyan személy őriz a hivatali helyiségében, akinek foglalkozásból és köz megbízatásból eredő titoktartási kötelezettsége van. (Be. 152.§ (4) bek.)

A fenti eseteken kívül, a sértettnek joga van arra, hogy a nála lévő lefoglalandó dolgot önként átadhassa. Figyelmeztetés nélkül a sértettet (tanút) megmotozni nem lehet. (Be. 152. § (1) bek.) A motozás ellen egyébként a legújabb módosítás szerint panasznak van helye.²⁷² A sértett a tanúvallomás megtagadása esetén, bár nem köteles a dolgot átadni, de joga van eldönteni, hogy ennek ellenére átadja-e. (Be. 152. § (5) bek. c./ pont)

A sértett-tanúnak joga van arra, hogy a lefoglalt irat tartalma illetéktelen személy számára ne legyen hozzáférhető. (Be. 153. § (1) bek.)

A sértett-tanúnak joga van arra, hogy a tőle lefoglalt iratról részére hiteles másolatot készítsenek. (Be. 153. § (3) bek.)

A lefoglalás megszüntetése

A sértettnek jogai közé tartozik, hogy a lefoglalást megszüntessék, ha arra az eljárás érdekében már nincs szükség. A lefoglalást meg kell szüntetni, ha a nyomozást megszüntették, vagy annak határideje, meghosszabbítás nélkül lejárt feltéve, hogy a dolog birtoklása jogszabályba nem ütközik. (Be. 155. § (1) bek.) A Be. legújabb módosítása részben változtat ezen a szabályon annyiban, hogy akkor kell a lefoglalást megszüntetni, ha annak határideje lejárt.²⁷³

A sértettnek a lefoglalás megszüntetése után a nem tőle lefoglalt dolgot vissza át kell adni, ha a tulajdonosi jogát, illetve a kiadás iránt alaposnak látszó igényét kétséget kizáró módon igazolni tudja. (Be. 155. § (2) bek.)

²⁷² 2006. évi LI. tv. 68. §

²⁷³ 2006. évi LI. tv. 70. §

A sértettnek joga van arra, hogy a tőle lefoglalt dolgot a lefoglalás megszűntetésekor, akkor is visszakapja, ha nem ő a tulajdonos feltéve, hogy nincs olyan személy, aki a jogszabálynál fogva, a sértettet megelőzően visszakaphatná azt.

A sértett az előzetes értékesítés esetén a dolog ellenértékét megkapja. Ez az érték csökkenthető a kezelésből, valamint a tárolásból eredő költségekkel, kivéve, ha a lefoglalás alaptalan volt. (Be. 155. § (7) bek.) A megtérítés időpontjáig eltelt időre törvényes kamatot is kap. (Be. 155. § (7) bek.) Ha nem volt alaptalan a lefoglalás, akkor a költségek miatt a sértettet terhelik?

A sértett a megítélt értéket meghaladó igényét a polgári jog szabályai szerint érvényesítheti. (Be. 155. § (7) bek.)

A házkutatás, a motozás és a lefoglalás közös szabályainál a jogalkotó kimondja, hogy az intézkedést az érintett személy kíméletével, lehetőleg a napnak a hatodik és huszonnegyedik órája között kell végezni. Biztosítani kell, hogy az intézkedés folytán ne kerüljenek nyilvánosságra a magánéletnek a büntetőeljárással össze nem függő körülményei, és kerülni kell a szükségtelen károkozást.

Sajnos ez a szabály *lex imperfecta*. Megszegése esetén nem történik semmi, nincs eljárási szankciója. Szépen hangzik a törvényben, de – mint más jogosultságok esetében – a jogalkalmazás folyamán igazából nem kötelezi az eljáró hatóságot semmire. Megszegése csak abban az esetben jár következményekkel, ha a jogalkalmazó e kötelezettségszegése hivatali vagy más bűncselekményt valósít meg. Ebben az esetben ugyanis az ebből származó tény bizonyítékként nem vehető figyelembe. (Be. 78.§ (4) bek.)

Zár alá vétel

Ha a sértett – mint magánfél – polgári jogi igényt érvényesít, és alaposan tartani lehet attól, hogy a kielégítést megghiúsítják, ezek biztosítására a terhelt egész vagyonának, vagyona meghatározott részének vagy egyes vagyontárgyainak zár alá vétele rendelhető el feltéve, hogy a magánfél ezt indítványozta. A nyomozás folyamán ez a jog az „egyszerű” sértettet is megilleti, azt is, aki még polgári jogi igényt nem érvényesített. A sértettnek (magánfélnek) joga van arra is, hogy a zár alá vételt a közhitelű nyilvántartásba haladéktalanul bejegyeztesse, továbbá a zár alá vétellel érintett gazdálkodó szervezetet értesítsék. (Be. 159. § (2) bek. és (3) bek.) A Be.

legújabb módosítása szerint a vagyonek Kobzás elrendelése esetén a döntés jogerőre emelkedéséig az ingatlan zár alá vételét lehet elrendelni.²⁷⁴

A sértett (magánfél) a polgári jogi igény megítélésékor a megállapított teljesítési határidő lejártától számított 30 napon belül végrehajtást kérhet. (Be. 159. § (4) bek. d./ pont)

A magánfélnek joga van arra, hogy az egyéb törvényes útra utasított polgári jogi igény esetén a zár alá vételt még ne oldják fel, amennyiben ő 60 napon belül igazolja, hogy keresetet nyújtott be a polgári bírósághoz. (Be. 159. § (4) bek. e./ pont)

A kiszabott rendbírság elleni jogorvoslat és annak halasztó hatálya

A sértett a vele szemben kiszabott rendbírság ellen jogorvoslatot nyújthat be, és ennek halasztó hatálya van. (Be. 161. § (4) bek.)

Jog az elővezetés esetén történő kíméletes eljáráshoz

A sértettnek joga van arra, hogy a vele szemben elrendelt elővezetést lehetőleg a napnak a hatodik és huszonnegyedik órája között hajtsák végre. (Be. 162. § (4) bek.) (Sajnos, a „lehetőleg” szó többféleképpen is értelmezhető.)

Testi kényszer

A sértettel szemben történő testi kényszer alkalmazása az új Be. takargatni való rendelkezései közé tartozik. Ha nem a kötelezettség oldaláról szemléljük ezt a jogintézményt, hanem a másik pólus felől közelítjük meg, akkor a sértettnek joga van arra, hogy vele szemben testi kényszert csak akkor alkalmazzanak, ha ennek szükségessége valóban fennáll. A törvény szövege a „megalapozottan feltehető” kifejezést használja. (Be. 163. § (1) bek.)

A sértettnek joga van, hogy a bírósági eljárásnál jelen lévő büntetés-végrehajtási őr a testi kényszer alkalmazását csak kivételesen és akkor sem bizonyítási cselekmény elvégzése érdekében alkalmazza. (Be. 163. § (4) bek.)

Sajnos ezeket a kényszerítő intézkedéseket a Be. legújabb módosítása sem törölte el. Bár a 2006. évi LI. tv. 44. §-a kimondja, hogy a közreműködési kötelezettség elmulasztása esetén a terhelten szemben elővezetés és kényszer is alkalmazható, a sértettel szemben viszont csak az előbbi, valamint „büntetésként” rendbírsággal is

²⁷⁴ 2006. évi LI. tv. 71. § (1) bek.

sújtható. A módosítás előtti és az új törvény is tehát hallgat a sértett esetében a kényszer alkalmazásáról. Ugyanakkor a fent idézett (163. § (1) és (4) bek.) szakaszokban viszont továbbra is szerepel, a módosítás sem törli el. A Be. szerint tehát, amennyiben a szakértői eljárásban a sértett közreműködési kötelezettségének nem tesz eleget, őt erre kényszeríteni nem lehet, viszont elővezethető vagy/és rendbírsággal sújtható. A törvény szövegében a valamint – véleményem szerint – „és”-t jelent, vagyis egymás mellett mind a kettő alkalmazható.

Bár a szakértői vizsgálatnál kizárt a sértettel szembeni kényszer, más eljárási cselekményeknél úgy tűnik, hogy alkalmazható.

Mivel a Be. a sértetre vonatkozó részletes szabályokat, illetve a különböző pozíciójához – pl. magánfél, magánvádló, stb. – kapcsolódó jogosítványokat más-más fejezetben szabályozza, célszerű a sértett jogait és kötelezettségeit az eljárási szakaszoknak megfelelően, külön-külön is áttekinteni.

E./ A sértett jogai a büntetőeljárás egyes szakaszaiban

A sértett jogai a nyomozás folyamán

A nyomozás folyamán a sértett jelenléti jogát a régi törvény – mint ahogy azt már korábban is láttuk – a következők szerint szabályozta: az eljárási cselekményeknél a sértett akkor lehetett jelen, ha ezt a törvény kifejezetten megengedte. Jelen lehetett²⁷⁵ a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a helyszínelésnél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. Más eljárási cselekmények – pl. házkutatás vagy az előzetes letartóztatás elrendelése tárgyában tartott bírói meghallgatás – esetében, bár a törvény kifejezetten nem tiltotta, a részvételtől mégis elzárta a sértettet. Az észrevételezési és indítványtételi joggal kapcsolatos korábbi általános szabályok szerint a sértettnek joga volt, hogy az eljárás minden szakaszában indítványokat és észrevételeket tegyen.²⁷⁶ A nyomozásnál ez a szabály azokra az eljárási cselekményekre korlátozódott, amelyeknél a sértett jelen lehetett. Tehát a szemlénél, helyszínelésnél, stb. észrevételeket, indítványokat tehetett, de pl. a házkutatásnál – annak ellenére, hogy ezt a jogát a törvény az általános szabályok között biztosította – nem.

²⁷⁵ Régi Be. 134. § /3/ bek.

²⁷⁶ Régi Be. 53.§ /2/ bekezdés c./ pont

Az új törvény a sértett általános jogi helyzetének a megfogalmazása után, a nyomozási szakaszra vonatkozó rendelkezések között külön foglalkozik a sértett jelenléti jogával. A „Jelenlét a nyomozási cselekményeknél” című résznél kimondja, hogy a nyomozási cselekményen, az ügyészen, a nyomozó hatóság tagján és a jegyzőkönyvvezetőn kívül csak az lehet jelen, akinek a jelenlétét a törvény megengedi.²⁷⁷ A jogszabály a következő eljárási cselekményeknél engedi meg a sértettnek, hogy jelen legyen: a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. Ezekben az esetekben a sértett értesítést kap. Az értesítés kivételesen mellőzhető, ha ezt a nyomozási cselekmény sürgőssége indokolja.²⁷⁸ Az eljáró hatóság kivételes esetben kapott a jogalkotótól arra lehetőséget, hogy az értesítést mellőzze. Fő szabály szerint az értesítést a jogosultaknak ki kell küldenie. A mindennapok gyakorlatában ez viszont megfordul, és a kivétel lesz a gyakoribb. Azzal mindenképpen egyetértek, hogy az értesítést mellőzni kell, ha ennek következtében a tanú zártan kezelt adatai ismertté válnának.²⁷⁹ A nyomozási cselekmény sürgősségének indoka viszont tág lehetőséget ad az eljáró hatóság számára.

A korábbi törvény rendelkezései²⁸⁰ nem utaltak arra, hogy a sértett a nyomozás folyamán kérdéseket tehetett volna fel, vagy kérdések feltevését indítványozhatta volna. Ebből következik, hogy az előzetes eljárásban e jogosítványokkal nem rendelkezett. Az új Be lehetővé teszi a sértett számára, hogy a szakértő meghallgatásánál a szakértőhöz kérdéseket intézzon.²⁸¹

A korábbi törvény értelmében²⁸² a sértett az őt érintő iratokat a nyomozás befejezését követően megtekinthette. Az eljárási törvény ennél a rendelkezésnél csakúgy, mint más szabályoknál, „mostohán” bánt a sértettel. Két olyan korlátozást alkalmazott, amely véleményem szerint indokolatlan volt. Miért csak a nyomozás befejezését követően, és miért csak az őt érintő iratokat tekinthette meg? Egyébként pedig mit jelent „az őt érintő” kifejezés, és ki határozta meg ennek a körét? Úgy gondolom, a sértett jogos érdekei megkívánták volna, hogy az eljárás valamennyi iratát – kivéve azokat, amelyek állami vagy szolgálati titoknak minősülnek – már a nyomozás befejezését megelőzően is megtekinthesse. Lányi Éva szerint a bírósági gyakorlat

²⁷⁷ Be. 184. § (1) bek.

²⁷⁸ Be. 185. § (1) bek.

²⁷⁹ uo.

²⁸⁰ Régi Be. 53. § és a 134. §

²⁸¹ Be. 185. § (1) bek.

²⁸² Régi 53.§ /2/ bek. b./ pont

ugyanakkor a jogszabály e rendelkezését nem alkalmazta olyan mereven, hiszen a sértett rendszerint a teljes iratanyagot megtekinthette, és csak kivételes esetekben korlátozták e jogát.²⁸³

Az új Be. szintén nem teszi lehetővé, hogy a nyomozás befejezése előtt a sértett betekintszen az iratokba. A törvény viszont a megtekinthető iratok körét nem korlátozza, hanem egyértelműen kimondja, a nyomozás elvégzése után a sértettet értesíteni kell arról, hogy a nyomozás iratait megtekintheti, és gyakorolhatja az őt a nyomozás során megillető más jogokat is.²⁸⁴

A régi Be. szerint²⁸⁵ a sértett a hatóság határozata, intézkedése vagy intézkedésének elmulasztása miatt panasszal élhetett, ha ez jogát vagy jogos érdekét sértette. Gondot ez akkor jelentett, amikor a sértett nem szerzett tudomást a hatóság eljárási cselekményeiről – és ez elég gyakran megtörtént –, illetve azok elmaradásáról. Ezt annyiban enyhítette a korábbi törvény, hogy kimondta, a legfontosabb érdemi határozatokat a sértettel közölni kellett. Ilyenek voltak: a nyomozás megtagadása, a nyomozás felfüggesztése és a nyomozás megszüntetése. Amennyiben a hatóság a panasznak nem adott helyt, annak elbírálására az ügyész, illetve a felettes ügyész volt jogosult.²⁸⁶

A panaszjog által nyújtott garanciának a gyenge pontja az ügyészség hierarchikus alá-fölérendeltségi viszonya. „Elméletben nem kizárt ui. a panasz hatástalansága amiatt, hogy ezt ugyanannak a személynek az utasítására fogják elutasítani, mint akinek utasítására a nyomozást megtagadták vagy megszüntették, vagyis: nincs garancia a panasz elfogulatlan elbírálására.”²⁸⁷ Király Tibor ezeket a megjegyzéseit 1968-ban írta. Az elmúlt harmincöt évben a büntetőeljárás területén több változtatásra is sor került, a Be. panaszjoggal kapcsolatos rendelkezései viszont kiállták az idő próbáját.

A sértett jogai a bírósági eljárásban

A régi jogszabály szerint²⁸⁸ a sértett a bírósági eljárásban – ha a törvény másként nem rendelkezett – bármely eljárási cselekménynél jelen lehetett.

²⁸³ Erről lásd Miszlayné Lányi Éva: A sértett jogi (...) i.m. 78-96. o.

²⁸⁴ Be. 193. § (6) bek., illetve 2006. évi LI. tv. 89.§ (6) bek.

²⁸⁵ Régi Be. 148. § /1/ bek.

²⁸⁶ Régi Be. 148.§ /4/ és /5/ bek.

²⁸⁷ Király: A sértett (...) i.m. 78. o.

²⁸⁸ Régi Be. 53. /2/ bek. a./ pont

A bírósági szakasz első része, a tárgyalás előkészítése a büntetőeljárás ún. belső, azaz nem nyilvános szakasza, ahol a legtöbb kérdésben a tanács elnöke dönt. Előkészítő ülésre és az eljárás résztvevőinek meghallgatására csak kivételesen kerülhetett sor. Jelenléti joga, illetőleg kötelezettsége ebben az esetben is csak az ügyésznek, a vádlottnak és a védőnek volt. A sértett a közzéadás ügyekben személyesen nem vett részt e szakaszban. Általános jogosultsága alapján viszont indítványt és észrevételt tehetett, amit beadványként csatolhatott az iratokhoz, vagy személyesen jegyzőkönyvbe mondhatta azt. A sértett valóságos szerepe az eljárás e szakaszában a megszüntető végzésről való értesítés jogára korlátozódott.²⁸⁹ Mivel a nyomozás befejezéséről és az iratoknak az ügyészhez való továbbításáról értesítést nem kapott, sok esetben a bíróság által megszüntetett eljárásról készült határozat kézhezvételekor tudta meg, hogy ügyében időközben vádemelés is történt. Az új kódex szerint szintén nincs nagy szerepe a sértettnek a tárgyalás előkészítésekor. Az előkészítő ülés szereplői között sem szerepel. A törvény plusz rendelkezései a pótmagánvád lehetővé tételével kapcsolatosak. A bíróság a tárgyalás előkészítésekor a vád elejtése esetén, tizenöt napon belül kézbesíti a sértettnek a nyilatkozatot. Ha a sértett harminc napon belül (a Be. legújabb módosítása szerint 60 napon belül) nem lép fel pótmagánvádlóként, az eljárást a bíróság megszünteti. E határidő elmulasztása miatt igazolásnak nincs helye. Ha a sértett pótmagánvádlóként kíván fellépni, a vádindítványt a bírósághoz nyújtja be.²⁹⁰

A tárgyalási szakaszban a sértett jelenléti joga korábban is kiteljesedett, de ez nem „egyszerű” sértetti pozíciójából, hanem tanúkénti kihallgatásából fakadt. A bíróság megidézte a vádlottat, a védőt és mindazokat, akiknek a részvétele a tárgyaláson szükséges.²⁹¹ Mivel a sértett a vád tárgyává tett cselekményről releváns ismeretekkel rendelkezik, ezért vallomása akkor is és most is bizonyítási eszköz. A Be. a bizonyítékok forrásai között a sértett vallomását külön nem nevesítette – ma sem teszi –, így a sértett kihallgatására, mint ahogy azt korábban részletesen kifejtettem, tanúi minőségében került és kerül sor. E pozícióját szemlélve, pedig csakúgy, mint a tanút, főleg kötelezettségek terhelték és terhelik.

²⁸⁹ Régi Be. 170. § /3/ bek.

²⁹⁰ Be. 267. § (3) bek. és 2006. évi LI. tv. 121. § (3) bek.

²⁹¹ Régi Be. 180. § /2/ bek.

Az „egyszerű” sértett tárgyaláson való jelenléti jogának alapja a régi Be. 53 §-a. Fő szabályként a törvény a korlátozás nélküli jelenléti jogot biztosította. Ezt juttatta kifejezésre az a rendelkezés, amelynek értelmében a bíróságnak értesítenie kellett azokat a büntetőeljárásban résztvevő személyeket, akiknek a jelenlétét a tárgyaláson a törvény lehetővé tette.²⁹² Amennyiben tehát a bíróság a sértettet tanúként nem hallgatta ki, akkor nem idézést küldött neki, hanem a Be. 53. és 180. §-ai értelmében értesítette.

A bűncselekmény áldozatának „egyszerű” sértetti pozíciójából fakad még ma is, hogy a tárgyaláson joga van jelen lenni. Csakhogy legtöbbször a sértett az eljárásban tanú. (Ez korábban is így volt.) A tanúzási köteleesség pedig állampolgári kötelezettség, és megszegése súlyos jogkövetkezményekkel jár.

A sértett általános indítványozási és észrevételezési jogát a két törvény, hasonlóan szabályozza.²⁹³ Ez a rendelkezés a bíróság által lefolytatott bizonyítási eljárás körében is érvényesül.

A korábbi Be. 161. § /2/ bekezdése szerint a bírósági tárgyalásról készített jegyzőkönyv készítésétől számított 15 napon belül a sértett is kérhette annak kiegészítését vagy kijavítását. Sokszor előfordult, hogy a hatóságok nem oktatták ki a sértettet jogairól. Az ismeretek hiányában a sértettek utólag – az említett határidőkre is figyelemmel – eredménytelenül hivatkozhattak arra, hogy a jegyzőkönyv adatai nem felelnek meg a valóságnak.²⁹⁴

A korábbi jogszabály alapján,²⁹⁵ a jogalkotó megengedte a sértettnek, hogy a tárgyaláson felszólalhasson. A perbeszédeknél, az ügyész vádbeszéde után,²⁹⁶ felszólalhatott, és a vádlott bűnösségéről nyilatkozhatott. Az új Be. nem tér el ettől a rendelkezéstől: a sértett a védőbeszéd előtt felszólalhat.²⁹⁷ Közvádas ügyekben a sértett „perbeszéde” ma sem köti a bíróságot, annak tartalmát saját meggyőződése alapján értékeli. A hétköznapok valósága azt mutatja, hogy a sértett felszólalása legtöbbször csak egy-egy szó, egy-egy rövid gondolat. Ez általában arra vonatkozik, hogy kéri-e a vádlott megbüntetését, vagy netán megbocsátott már neki. A bíróság ezt

²⁹² Régi Be. 180. § /2/ bek.

²⁹³ Régi Be. 53. § /2/ bekezdés c./ pont, új Be. 51. §82) b./

²⁹⁴ Miszlayné Lányi: A sértett jogi (...) i.m. 86. o.

²⁹⁵ Régi Be. 53. § /2/ bek. d./ pont

²⁹⁶ Régi Be. 212. § /2/ bek.

²⁹⁷ Be. 314. § (1) bek.

a nyilatkozatot a büntetéskiszabás körében vette és veszi figyelembe. A BK 254. sz. állásfoglalás III. 4. pontja alapján a sértett megbocsátása enyhítő körülmény.

A régi Be. felhatalmazást adott a sértettnek, hogy a tárgyaláson a kihallgatottakhoz kérdés feltevését indítványozhatja.²⁹⁸ Ez a jog az eljárás más alanyait közvetlenül is megillette. Nem értem, hogy a törvényhozó miért volt ilyen szűkmarkú a sértettel? Ha a vádlottnak, a védőnek, a magánvádlónak, de még a magánfélnek is megengedte, hogy a tárgyaláson a kihallgatott személyekhez közvetlenül kérdéseket intézzon, akkor vajon mi lehetett az oka, hogy a sértett kérdéseit csak közvetett módon tehette fel. Az új Be. – mint korábban láttuk – megváltoztatta ezt a szabályt, és ma már lehetősége van a sértettnek arra, hogy a tárgyaláson a vádlott és a tanú kihallgatását, illetőleg a szakértő meghallgatását követően, hozzájuk kérdést intézhessen, kivéve a felek általi kikérdezésnél, ahol továbbra is csak kérdések feltevését indítványozhatja.

A magánvádló és a pótmagánvádló jogai az egyszerű sértettéhez képest jóval bővebbek. Mivel ők képviselik a vádat, jogi helyzetük a közvádlóéval szinte azonosnak tekinthető.

Az „egyszerű” sértettnek a tárgyalási szakaszban nincs jogorvoslati joga. Ez még akkor sem illeti meg, ha a terheltet jogos védelem címén – mivel a sértett őt jogtalanul megtámadta – mentették fel. Legfeljebb, mint „egyéb érdekelt”, a reá vonatkozó rendelkezés ellen jelenthet be fellebbezést. (Pl. az ítélet elkobzást elrendelő része ellen, amennyiben a lefoglalt tárgy az ő tulajdona.) Ez a szabály jellemezte a korábbi és jellemzi a mostani eljárást is, az új törvény sem változtat ezen.

Mire vezethető vissza a törvénynek a sértett fellebbezési jogával kapcsolatos hiányossága?

Király Tibor szerint „a sértett nem tekinthető ama koncepció szerint (...) ügyfélnek, amely a pert az ügyfelek tevékenységére épülő kontradiktórius eljárásnak tarja. A sértett jogaiból hiányzik az a jog, hogy a bíróság előtt eljárást indítson, tehát hiányzik a vádemelés és a fellebbezés joga, hiányzik továbbá az a joga is, hogy a vádat képviselje.” (Természetesen ez a közvadás ügyek esetére korlátozódik)²⁹⁹

A magánvadás eljárásokat és a pótmagánvád esetét kivéve tehát Magyarországon az ügyészi vádmonopólium érvényesül, és emellett nem érvényesül a szubszidiárius vádló intézménye. (A törvény e hiányosságát Kratochwill Ferenc is

²⁹⁸ Régi Be. 53. § /2/ bek. d./ pont

²⁹⁹ Király: A sértett (...) i.m. 77. o.

kifogásolta, bár ő – mint láttuk – a szubszidiárius vád alatt a kisegítő-, vagy mellékmagánvádat értette.)

A korábbi eljárási törvény nem ismerte a pótmagánvád intézményét, de az új kódex – mint ahogy erről korábban már szó volt – lehetőséget ad arra, hogy ügyészi tétlenség esetén a sértett pótmagánvádlóként tovább folytathassa az eljárást.

A sértett fellebbezésével kapcsolatos jogszabályi hiányosság pedig összefügg azzal a kérdéssel, van-e joga a sértettnek vádat emelni. Az elsőfokú bíróság ügydöntő határozata ellen a vádlott terhére bejelentett fellebbezés ugyanis a vád fenntartását, illetve a másodfokú bírósági eljárás kezdeményezését jelenti. Ez pedig nem fér bele abba az elképzelésbe, amely a pert az ügyfelek tevékenységére épülő kontradiktórium eljárásnak tartja. E koncepció szerint ugyanis a sértett az eljárás mellékszereplője, és legfeljebb, mint tanú működhet együtt a bizonyítási eljárásban a per hivatásos résztvevőivel. Ez az elmélet pedig sajnos a pótmagánvád bevezetésével sem veszített erejéből.

További nehézséget jelent, hogy a régi a Be. 243. §-ának rendelkezése tartalmilag nem változott. Az új Be. szerint is³⁰⁰ az ítélet kihirdetése után a jelenlévők vagy azonnal bejelentik fellebbezésüket, vagy 3 napi gondolkodási időt tartanak fenn. E határidő elmulasztása miatt igazolásnak nincs helye. A kézbesítés útján közölt ítélet esetében a fellebbezésre nyitva álló idő 8 napra hosszabbodik. Amennyiben a magánfélként fellépő sértettel az első fokú bíróság kézbesítés útján közli határozatát, akkor az érdemben elbírált polgári jogi igénnyel kapcsolatos fellebbezését a kézhezvételtől számított 8 napon belül az első fokú bíróságnál kell bejelentenie vagy jegyzőkönyvbe mondania. Sok bíróságon az ítéletet – többnyire gazdasági megfontolásból – nem tértivevénnyel küldik el az érdekeltnek; így nem biztos, hogy a címzett kezébe kerül. Később pedig bizonyítékok híján igazolási kérelmet nem terjeszthet elő. Vajon indokolt-e a garanciális jogok jelentős sérelmét előidéző gazdasági megszorítás? Ez korábban is gondot jelentett.

A sértett jogai a másodfokú eljárásban (A 2006. évi LI. tv. hatályba lépéséig)

A sértett szerepe a másodfokú eljárásban azokra az ügyekre korlátozódik, amelyekben a bíróság tárgyalást tart. Az egyszerűbb, az iratok alapján is eldönthető

³⁰⁰ Be. 325. § (1) bek.

kérdésekben ugyanis a fellebbviteli fórum tanácsülésen határoz; itt a hatóság tagjain kívül más nem lehet jelen.

A másodfokú bíróság nyilvános ülést tart, ha a fellebbezés nem intézhető el tanácsülésen, és tárgyalást nem kell tartani. Akinek a meghallgatását szükségesnek tartja, azt a bíróság megidézi. Az új Be. e rendelkezése vonatkozhat a sértettre is: ha a másodfokú bíróság meg akarja hallgatni a sértettet, magánfelet, akkor idézést küld neki.

A bíróság akkor tart tárgyalást, ha bizonyítást vesz fel kivéve, ha a bizonyítás a büntetéskiszabási körülményekre vonatkozik, mert ebben az esetben elegendő a nyilvános ülés is. A másodfokú tárgyalásra az első fokú bírósági tárgyalásra jellemző szabályok vonatkoznak, bizonyos eltérésekkel. Ezek pedig a másodfokú tárgyalás sajátosságaival függenek össze. A különbségek főleg három területen jelentkeznek: a tárgyaláson való részvétel; a tárgyalás lefolytatása; a határozatok tartalma.

A törvény szerint a tárgyalás időpontjáról csakúgy, mint korábban, a sértett értesítést kap azzal, hogy a jelenléte nem kötelező, és költségei megtérítésére sem tarthat igényt.

A gyakorló bíró³⁰¹ véleménye szerint a törvénynek ez a rendelkezése két szempontból is vitatható. Egyrészt a sértettek számára is indokolt biztosítani azt a jogot, hogy a fellebbezési tárgyaláson személyesen is jelen lehessenek, és az ezzel kapcsolatos költségeiket megtérítsék. Másrészt viszont a sértettek jelenléte a másodfokú bíróság gyakorlatában is rendkívül fontos, hiszen az elsőfokú határozat meghozatala óta eltelt idő alatt számos olyan új esemény történhet, amelynek igazolása a sértett személyes nyilatkozata alapján bizonyítékként értékelhető. Ez pedig kihat(hat) a vádlott büntetőjogi felelősségre vonásával kapcsolatos kérdésre, illetve a büntetés kiszabásánál értékelendő enyhítő és súlyosító körülményekre. A Legfelsőbb Bíróság 154. számú Kollégiumi Állásfoglalása szerint számos büntetéskiszabási körülmény létezik, s ezek szoros összefüggésben állnak a sértettel, illetve kihatnak a sértett, valamint a vádlott egymáshoz való viszonyára. Például, jelentőséggel bírhat a sértett olyan nyilatkozata, miszerint a vádlott a kárt megtérítette, vagy a családon belüli erőszakkal kapcsolatos bűncselekmények esetén az életközösség helyreállt, és a sértett megbocsátott. Jelentősége lehet annak is, ha a vádlott az egyedüli munkalehetőséggel rendelkező családfenntartó személy. Végrehajtandó

szabadságvesztésre ítélese esetén ugyanis a család többi tagjának – így a sértettnek is – a megélhetése gondot jelenthet. Mindezekre tekintettel rendkívül fontos a sértett részvétele a másodfokú tárgyaláson. Ezért Lányi Éva már korábban javasolta, hogy a másodfokú eljárás során az érintett és megjelent sértett költségeinek viseléséről a másodfokú bíróság a jogerős határozatában döntsön.³⁰²

A másodfokú tárgyaláson az ügy ismertetése után a korábbi törvény alapján a sértett kérhette az előadás kiegészítését,³⁰³ majd – még a bíróság döntése előtt – felszólalhatott, és csakúgy, mint az elsőfokú bíróság tárgyalásának végén, nyilatkozhatott a vádlott bűnösségéről.³⁰⁴ Ezek a szabályok az új Be.-ben sem változtak, fordulhat, hogy a másodfokú bíróság az első fokú bíróság ítéletének kizárólag a polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezését bírálja felül:

- ha a fellebbezés alaptalan, akkor az első fokú döntést helyben hagyja;
- ha alapos, akkor megváltoztatja;
- ha annak érdemi elbírálása az eljárást késlelteti, akkor egyéb törvényes útra utasítja;
- ha a magánfél az egyéb törvényes útra utasítás ellen jelentett be fellebbezést, akkor azt már az első fokú bíróság – a fellebbezés kizártsága okán – elutasítja.

A sértettet és a magánfelet érintő szabályok lényegében nem változtak.

A magánvádas eljárásban, mivel a sértett képviseli a vádat a fenti jogokon túl vádbeszédet mond, indítványozhatja a terhelt megbüntetését, de az eljárás megszüntetését is. Ez utóbbi esetben mérlegelés nélkül meg kell szüntetni az eljárást: a bíróság kötve van a magánvádló indítványához.

A perújítás (A 2006. évi LI. tv. hatályba lépéséig)

A perújítási kérelem benyújtására jogosultak körét a régi törvény taxatívén meghatározta. A felsorolásból a sértett kimaradt, így ő legfeljebb az ügyész figyelmét hívhatta fel, ha valamilyen perújítási ok jutott a tudomására. A sértett az elsőfokú bíróság területén működő ügyészhez fordulhatott,³⁰⁵ aki a terhelt terhére perújítást

³⁰¹ Riport Miszlalné Lányi Évával.

³⁰² Miszlalné Lányi: A sértett jogi (...) i.m. 90. o.

³⁰³ Régi Be. 256. § /2/ bek.

³⁰⁴ Régi Be. 256. § /3/ bek.

³⁰⁵ Régi Be. 277. § /1/ bek.

indítványozhatott. Saját joga alapján tehát nem kezdeményezhette a perújítási eljárást. A magánfél sem szerepelt a törvényben a perújítási kérelmet előterjesztettek között, de a más által kezdeményezett eljárásban a magánfél indítványozhatta a polgári jogi igény tekintetében korábban meghozott érdemi határozat ismételt elbírálását.³⁰⁶ Más volt a helyzet akkor is a magánvádló esetében; ő önállóan nyújthatott be perújítási kérelmet. Így van ez ma is. Fellépése elé viszont a jogalkotó korlátokat állít, hiszen a perújítási kérelem előterjesztését csak abban az esetben engedi meg, ha a terheltet felmentették, vagy vele szemben az eljárást megszüntették. A perújítási eljárás további akadály, ha kizárólag a polgári jogi igényről kellene a büntető ügyekben eljáró bíróságnak döntenie. Ebben az esetben ugyanis a Be. 282. §-a alapján új eljárásnak csak a polgári perben eljáró bíróság előtt lehet helye.

Az elmélet és a gyakorlat képviselői közül ma már egyre többen hangsúlyozzák, hogy a perújítási okok a sértett érdekszféráján belül utólag is jelentkezhettek, sőt az elhalt sértett hozzátartozói is hozzájuthatnak perújítási okként alapul szolgáló bizonyítékokhoz. Ennek jelentősége leginkább akkor van, ha a vádlottat bizonyítékok hiánya miatt mentették fel, és utóbb a sértett a perújítási eljárás alapjául szolgáló perdöntő bizonyítékokhoz jut. Bár ebben az esetben a sértett az ügyészhez fordulhat, mégis jobb lenne és „a sértett jogainak szélesítését jelentené, ha közvetlenül ő (lenne az, aki) perújítási kérelmet terjeszthetne elő az alapügyben eljáró bíróság előtt”.³⁰⁷

A perújítási indítványt a bíróság tanácsülésen bírálja el. Mivel a zárt ülésen az eljárás résztvevői nem vehetnek részt, így arról értesítést sem kapnak. A perújítás elrendelése esetén az eljárás újból kezdődik, és az alapeljárásra jellemző jogosítványok felélednek. Így a sértett, a magánfél és a magánvádló jelenlétével, iratbetekintésével, indítványtételével kapcsolatos törvényi rendelkezések ugyanúgy érvényesülnek, mint korábban. Illetve csak érvényesülnének, ha a sértett tudomást szerezne a perújítás elrendeléséről. Csakhogy sem az indítvány elutasításáról, sem az új tárgyalás időpontjáról a sértettet nem értesítik, s ennek következtében alapvető jogai sérülnek.

A felülvizsgálat (A 2006. évi LI. tv. hatályba lépéséig)

Nem jobb a helyzet a felülvizsgálati indítvány esetében sem. Ennek benyújtására a sértett ugyanúgy nem jogosult, mint a perújításnál. A Legfelsőbb Bíróság üléséről

³⁰⁶ Régi Be. 282 §

³⁰⁷ Míszlayné Lányi: i.m. 90-92. o.

szintén nem kap értesítést, mint ahogyan a perújítás alapján elrendelt tárgyalásról sem. „Így annak ellenére, hogy a sértett lényeges jogát vagy jogos érdekét sértő határozat meghozatalára kerül, vagy kerülhet sor, e tényről a sértett tudomást nem szerez, kivéve azt az esetet, ha az ügyben mint magánvádló szerepel. Ez jelentős jogsérelem, mert a jogerő feloldásával járó új határozat meghozatalára kerül sor, ami legtöbbször a sértett érdekeit is sértheti. Éppen ezért rendkívül fontos és szükséges lenne a sértett jogi helyzetének rendezése, a felülvizsgálati eljárás megindításáról történő értesítése, a sértett jelenlétének lehetővé tétele az ülésen, vagyis részvétele a felülvizsgálati eljárásban és a hozott határozatnak a sértett részére történő kézbesítése.”³⁰⁸

A sértett jogai az új bírósági jogorvoslati rendszerben

A Be. legújabb módosítása új bírósági jogorvoslati rendszert vezet be. Ennek során nem az új Be. eredeti, 1998-ban elfogadott szabályai kerültek a 2006. évi LI. tv.-be. A kétfokú rendes jogorvoslatra csak azokban az eljárásokban kerül sor, amikor a bűnösség kérdésében az első és a másodfokú bíróság eltérő döntést hozott. Az új törvény eddigiektől eltérő szabályai röviden az alábbiak:

- A másodfokú bíróság bizonyítás nélkül is eltérő tényállást állapíthat meg az iratok tartalma vagy ténybeli következtetés alapján is feltéve, hogy a vádlott felmentésének, részbeni felmentésének, az eljárás megszüntetésének, részbeni megszüntetésének lehet helye;
- A másodfokú bíróságnak nem kell bizonyítást felvennie minden esetben, ha a fellebbezésben új tény jelenik meg. Abban az esetben kell bizonyítást lefolytatnia, ha ennek eredményeként az első fokú ítélet tényállásának megalapozatlansága kiküszöbölhető, vagy az eljárási szabálysértés kijavítható. Olyan tényre nézve viszont, amely a bűnösség megállapítását, a felmentést, az eljárás megszüntetését, a minősítést, a büntetés kiszabását, illetve az intézkedés alkalmazását nem befolyásolta, a bizonyítást mellőzni
- ~~Különb~~ esetben teszi lehetővé az első fokú bíróság ítéletének hatályon kívül helyezését;
- Harmadfokú bírósági eljárásra csak akkor kerülhet sor, ha az eljáró bíróságok a terhelt bűnössége felől különbözőképpen döntöttek.

³⁰⁸ uo. 92-94. o.

- Az abszolút eljárási szabálysértések esetében továbbra is lehetőség van a felülvizsgálatra mint rendkívüli jogorvoslatra, de mivel a törvény bizonyos esetekben lehetőséget ad a kétfokú rendes jogorvoslatra, ezért a jelenlegi felülvizsgálati eljárást is módosítani kell;
- A harmadfokú eljárásban fő szabály szerint csak jogkérdésben dönt a bíróság, és bizonyítást már nem vesz fel. A harmadfokú bíróság ezért nem tény-, hanem jogbíróság. A teljes revízió elve alapján, hivatalból túllépheti a felek indítványát.

A sértett fellebbezési joga nem változik, egyéb jogai, valamint a pótmagánvádló jogai és kötelezettségei pedig értelemszerűen kiterjednek a megváltozott jogorvoslati rendszerre is. A másodfokú bíróság ügydöntő határozatát, valamint az első fokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyező végzését a pótmagánvádlónak és a sértettnek kézbesíteni kell.³⁰⁹ A másodfokú bíróság határozata ellen, például a pótmagánvádló, fellebbezést jelenthet be a harmadfokú bírósághoz. Amennyiben a kihirdetéskor jelen van, akkor szóban, egyébként pedig a kézbesítéstől számított nyolc napon belül írásban jelentheti be a fellebbezését.³¹⁰

A sértett jogait érinti még a távoltartásról való döntés akkor, amikor a másodfokú bíróság az első fokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezi.³¹¹

A harmadfokú bíróság eljárásainak szabályai főleg a pótmagánvádlót érintik. A fellebbezésben bizonyítást indítványozni, új tényt állítani vagy új bizonyítékra hivatkozni nem lehet.³¹² Amennyiben a pótmagánvádló az első fokú bíróság ügydöntő határozata ellen a vádlott terhére nem jelentett be fellebbezést, a másodfokú bíróság ítélete ellen csak a vádlott felmentése vagy az eljárás megszüntetése miatt fellebbezhet.³¹³

A fellebbezéssel érintettek a harmadfokú eljárásban a fellebbezésre észrevételt tehetnek, illetve a fellebbezést a határozathozatal céljából tartott tanácsülésig vissza lehet vonni.³¹⁴

³⁰⁹ 2006. évi LI. tv. 158. § (1) bek.

³¹⁰ 2006. évi LI. tv. 159. §

³¹¹ 2006. évi LI. tv. 160. §

³¹² 2006. évi LI. tv. 168. § (2) bek.

³¹³ 2006. évi LI. tv. 168. § (3) bek.

³¹⁴ 2006. évi LI. tv. 171. § (1) bek.

A harmadfokú bíróság nyilvános ülésére a pótmagánvádló jogi képviselőjét idézni, a pótmagánvádlót és a sértettet pedig csak értesíteni kell.³¹⁵ A harmadfokú bíróság határozatát mind a pótmagánvádlónak, mind a sértettnek kézbesítik.³¹⁶

A sértett jogai a tárgyalás mellőzése esetén

Az 1995. évi LXI. törvény meghatározó volt e jogintézmény szabályozása esetében. A jogszabály egyik legfontosabb változtatása a vétségi eljárás szabályainak kiterjesztése volt. Ez a korábbinál szélesebb körben tette alkalmazhatóvá a vétségi eljárást a bírósági szakban. A jogszabály lehetőséget adott arra, hogy a bíróság a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntettek esetében tárgyalás mellőzésével hozzon büntetőjogi felelősséget megállapító döntést. Az eddigi szankciók mellett lehetővé tette, hogy a bíróság végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést és próbára bocsátást is kiszabhasson.

A tárgyalás mellőzése a büntető ügy egyszerűbb és gyorsabb elbírálását hivatott biztosítani. Ezáltal lehetővé válik, hogy a büntetőeljárás bírósági szakasza a tárgyalás előkészítésének fázisában befejeződjék.³¹⁷ Csakhogy a sértett az eljárás e szakaszában nem vesz részt. Szerepe – mint ahogy ezt korábban írtam – arra korlátozódik, hogy beadvánnyal fordulhat a bírósághoz, és az eljárás megszüntetése esetén értesítést kap a határozatról.

A tárgyalás mellőzésével hozott végzés ellen fellebbezésnek nincs helye, de az arra jogosultak tárgyalás tartását kérhetik. A törvény értelmében az ügyész, a vádlott és a védő, a magánvádló és a magánfél rendelkezik e joggal, a sértett viszont a felsorolásból korábban és az új Be.-nél is kimaradt.³¹⁸ A magánfél is csak kizárólag a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezéssel, az egyéb érdekelt pedig az elkobzással és a vagyoneklobzással kapcsolatban kérheti tárgyalás tartását.

Sérelmes továbbá, hogy a magánvádas eljárás esetén a bíróság hivatalból dönthet úgy, hogy tárgyalás mellőzésével hozza meg a végzését. Közvádas ügyekben az ügyész indítványa szükséges ehhez.

Ismételten hangsúlyozom, hogy indokolatlan a jogalkotó részéről a sértett jogainak effajta csorbítása.

³¹⁵ 2006. évi LI. tv. 175. §

³¹⁶ 2006. évi LI. tv. 177. § (2) bek.

³¹⁷ A 2006. évi LI. tv. módosította a tárgyalás mellőzésének szabályait, de ezek a változtatások nem érintik a sértett eljárási szerepét.

A sértett jogai az egyes különleges eljárásokban

Amennyiben büntetőeljárás senki ellen nem indul, vagy azt megszüntették, illetve a terhelt ismeretlen helyen tartózkodása, vagy elmebetegsége miatt az eljárást felfüggesztették, akkor a bíróság az ügyész indítványára dönthet az elkobzásról és a vagyonekobzásról. E határozat ellen senki sem fellebbezhet, de az ügyész és az, akire a határozat rendelkezést tartalmaz, tárgyalás tartását kérheti. Ha a bíróság döntésében a lefoglalt dolog kiadásáról nem rendelkezett, erről az ügyész indítványára vagy hivatalból utólag dönt. Ha a bíróság tárgyalást tart, az ügyész, a terhelt és a védő mellett az indítvány folytán érdekeltet is értesíteni kell. A tárgyaláson hozott döntés ellen ez utóbbi is fellebbezhet.

Véleményem szerint e körben is indokolt lenne bővíteni a sértett jogosítványait, hiszen a büntetőügyek egy részében a bíróság valóban nem rendelkezik a lefoglalt dolog kiadásáról, s ennek következtében a sértett az őt jogosan megillető tárgyakat nem kapja meg. Egyébként is a sértett fogalmának a meghatározásakor már láttuk, hogy milyen nehéz a sértetti kört sok esetben meglelni. A sértett és az egyéb érdekelt között gyakran éles cezura nem húzható.

F./ A sértett kötelezettségei a büntetőeljárásban

A régi Be. 5.§ /2/ bekezdése értelmében a sértett mint az eljárásban részt vevő személy, a törvényben meghatározott esetekben és módon köteles a bizonyításban közreműködni. A jogszabály részletesen meghatározza feladatait, ezek egy része a sértetti pozícióhoz kapcsolódik. Másik részük abból fakad, hogy a sérelmet szenvedő személyt legtöbbször tanúként is bevonják az eljárásba, és így további kötelezettségek terhelik. A harmadik csoportba pedig azok a feladatok tartoznak és tartoznak, amelyek az eljárásban részt vevő személyeket általánosságban terhelik.

A sértetti minőségéből eredt, hogy a Be. 73.§ /1/ bekezdésének rendelkezése kötelezte a szakértői eljárásban való közreműködésre. Ennek keretében köteles volt és az új Be. szerint ma is köteles a szakértői vizsgálatnak magát alávetni és tűrni, hogy a szakértő a véleményadáshoz szükséges vizsgálatot elvégezze.

A sértett köteles volt arra, és ez a szabály ma sem változott meg, hogy okiratokat és adatokat a hatóság rendelkezésére bocsásson, valamint felvilágosítást adjon.

³¹⁸ Be. 548. § (1) bek.

A sértett Ptk.-ban szabályozott kötelessége, hogy a sérelmére keletkezett kárt elhárítsa, illetőleg csökkentse.

Amennyiben a sértett tanúként is szerepel az eljárásban, akkor megidézése esetén régen is köteles volt és ma is köteles az eljárási cselekménynél jelen lenni, és köteles vallomást tenni.

Amennyiben feladataikat az eljárásban részt vevő személyek nem teljesítik, velük szemben különböző szankciók alkalmazására kerülhet sor. A sértett távolmaradásának a következménye, hogy rendbírsággal sújthatják, elővezetését rendelhetik el, vagy az okozott költségek megfizetésére kötelezhetik.

A magánfél, amennyiben polgári jogi igényét már érvényesítette, nem köteles a továbbiakban az eljárási cselekményeknél jelen lenni, s így távolmaradása legfeljebb azzal a hátrányos következménnyel jár, hogy a bíróság a távollétében nem kaphat választ a polgári jogi igénnyel kapcsolatos kérdéseire.

Amennyiben a magánvádló a személyes meghallgatáson és a tárgyaláson idézés ellenére nem jelenik meg, illetve azért nem lehet őt idézni, mert lakcímének változását nem jelenti be, a bíróság ezt hallgatólagos vádelejtésnek tekinti, és az eljárást megszünteti.

4. A sértett helyzete néhány európai államban

A sértett helyzete Németországban³¹⁹

Németországban mintegy 20 éve rájöttek arra, hogy nem kifizetődő, ha a bűncselekmények áldozatát csupán a bizonyítékok egyik forrásának tekintik.³²⁰ Az Áldozatvédelmi törvény 1986. évi megjelenése óta³²¹ folyamatosan javítanak a sértett eljárási helyzetén. Tanúvédelmi törvényük 1998-ban látott napvilágot; a következő évben pedig megengedték a büntetőeljáráson belül a terhelt és a sértett közötti egyezséget.

³¹⁹ A témával kapcsolatban lásd még: Ligeti K.: Az áldozati jogok (...)i.m. 209-233. o. (Dolgozatom e részéhez általában a német jogszabályok eredeti szövegét és azok indokolását használtam.)

³²⁰ A reform előtt Kaiser részletesen kidolgozta könyvében az áldozatvédelem nemzetközi tendenciáit, azokat az indokokat, amelyek szükségessé teszik Németországban a reformot. A kitűzött célokra is rámutatott. Ezen túlmenően, a büntetőeljárás egyes rendelkezéseinek megfelelően, lépésről-lépésre felvetette a változtatás szükségességét. Részletesen lásd Kaiser, Michael: Die Stellung des Verletzten im Strafverfahren (Implementation und evaluation des „Opferschutzgesetzes“) Freiburg i. Br. 1992. c. könyvét!

³²¹ Erstes Gesetz zur Verbesserung der Stellung des Verletzten im Strafverfahren vom 18. 12. 1986.

Németországban tehát már az EU kerethatározatának megszületése előtt lehetőség volt a tettes-áldozat-egyezségre. A kerethatározat inkább csak a mércét, az egységes európai minimál-követelményrendszert jelentette számukra.

A sértetti jogok bővítésével kapcsolatos fejlődés Németországban nem ért véget a 20. század végén. A múlt század utolsó negyedében előtérbe kerülő áldozatvédelem jelentősége még napjainkban sem halványult el. Mintegy két éve, 2004 júniusában fogadta el a szövetségi parlament az áldozati jogok reformjáról szóló törvényt.³²² Ez a jogszabály módosította többek között a német büntetőeljárásról szóló jogszabály mellett a bíróságra vonatkozó szervezeti törvényt is.

A sértetti jogok fenti fejlődéséből látható, hogy ma már az EU tagállamok valóban igyekeznek megdönteni azt a vélelmet, hogy a bűncselekményt elszenvedett személyeknek csak a tanúk padján lehet szerepük. A sértett és az áldozat érdekeit több szempontból is figyelembe veszik; ügyelnek továbbá arra, hogy a módosított szabályokkal a sértetti (sértett-tanúi) jogokat úgy védjék, hogy azok a terhelt védekezési jogait méltánytalanul ne sértsék.

A német jogalkotó a sértetti jogokra vonatkozó reformnál több célt tűzött maga elé:

A sértett terheinek csökkentése

Az első csoportba azok a változtatások tartoznak, amelyek az áldozat/sértett terheit akarják kisebbíteni. A sértett jogait úgy kívánják erősíteni, hogy csökkenteni igyekeznek az eljárásban megvalósuló többszörös viktimizációját.

Németországban a másodlagos sértetté válás megelőzése érdekében a sértett ügyvédet hatalmazhat meg. Bizonyos esetekben (ha a sértett mellékmagánvádlóként jár el) lehetősége van ingyenes jogi képviseletre is. Ezt kétféle módon érheti el: vagy úgy, hogy a mellékmagánvadra jogosult sértett mellé pártfogó ügyvédet rendelnek ki – a reform következtében ez a jogosultság az elhalt sértett közeli hozzátartozóját is megilleti; a kirendelt ügyvéd költségeit ebben az esetben az állam viseli –, vagy úgy, hogy a sértett ügyvédet hatalmaz meg, de kéri az eljárásban – e tekintetben – a költségmentességet. A sértettnek a költségmentességre vonatkozó kérelmét a mellékmagánvádlóként történő csatlakozásig kell indítványoznia. A törvény a költségmentességet feltételekhez köti: bonyolult tényállású bűncselekmények esetén is

³²² OpferRRG: Opferrechtsreformgesetz (Gesetz zur Verbesserung der Rechte von Verletzten im Strafverfahren vom 24. 06. 2004.)

csak akkor van erre a sértettnek lehetősége, ha vagy nem tudja az érdekeit jogi képviselő nélkül érvényesíteni, vagy ez nem várható el tőle. A költségmentesség megengedhetőségéről a bíróság dönt; határozata ellen nincs helye fellebbezésnek.

A német eljárásban a sértettnek joga van arra – feltéve, hogy az eljárásban tanúként is szükség van rá –, hogy a kihallgatásakor egy ún. bizalmi személy (segítő) jelen legyen. Amennyiben a sértett e jogával élni kíván, akkor ezt számára meg kell engedni. (Korábban ez csak lehetőség volt: a hatóság diszkrécionális jogköréhez tartozott ennek megengedhetősége, és a döntés ellen nem volt helye jogorvoslatnak.)

Németországban további változtatás, hogy a sértett fizikai vizsgálata esetén azt csak vele azonos nemű szakember végezheti. Korábban ez a szabály csak a nőkre vonatkozott; a reform viszont a férfiakra is kiterjeszti.

Csökkentik a sértett terheit akképpen is, hogy olyan időpontra idézik őt, amikor a kihallgatására várhatóan sor kerül. Ma már a megalázó kérdések ellen is védi őket a jogszabály, és bizonyos esetekben a nyilvánosságot kizárják, illetve a vádlottat átmenetileg eltávolítják.

Lehetőség van arra, hogy a sértett külön váróteremben legyen a kihallgatásáig, továbbá arra is van mód, hogy zártláncú videó-rendszer segítségével hallgassák őt ki. Erre például, a nemi bűncselekmények esetében kerül sor, illetve akkor, ha a sértett még nem töltötte be a 16. életévét. Ezt az alternatívát korábban csak akkor alkalmazták, ha a sértett megfelelő védelmét más megoldásokkal – mint például a terhelt eltávolításával, a nyilvánosság kizárásával, stb. – biztosítani nem tudták. Ma már ezek előtt is elrendelhető a zártláncú videó-rendszer alkalmazása.

Más esetekben is lehetőség van arra, hogy az írásbeli jegyzőkönyv helyett a kihallgatásokat magnóra vegyék. A felvételt rögzítő kazettát ugyanúgy, mint a jegyzőkönyvet és más okiratot, vagy az aktában kell elhelyezni, vagy a bírósági kezelőirodában az ügyirattal együtt kell tárolni.

Az audiovizuális eszközök előnyei, hogy teljesebbé teszik az eljárásban elhangzottakat, és ezzel megspórolható a jegyzőkönyvvezető munkája. Hátrányuk viszont, hogy az iratok tanulmányozása nehézkessé válik, hiszen a jogosultaknak sokkal egyszerűbb az írásbeli jegyzőkönyvet elolvasni, mint a kazettákat meghallgatni, illetve megnézni. Ezért bizonyos esetekben a fellebbviteli bíróság elrendelheti, hogy a hanganyagot írják le. Az így leírt jegyzőkönyv további – a könnyebb kezelhetőség mellett – előnye, hogy a tárgyaláson felolvasható.

A képi és hangfelvételekkel kapcsolatban is érvényes az iratokba betekintés joga. Ugyanakkor ezzel szemben is védelmet ad a jogszabály. Az iratbetekintésre jogosultak nem adhatják át a másolatokat másnak, és nem sokszorosíthatják azokat.

A sértett eljárási aktivitásának erősítése

A német reform bővítette a mellékmagánvád eseteit: a távoltartás megsértése, a kitarottság és a prostituáltak kihasználása esetén is lehetővé tették, hogy a sértett az ügyész mellett aktívan részt vegyen az eljárásban, egymás mellett lássák el a vád képviselőjét.

A mellékmagánvád Németországban lényegében a kisegítő magánváddal azonos. Lehetőséget biztosít a sértettnek a vádmonopóliummal szemben bizonyos korrekcióra. Nem azt jelenti, mint nálunk a pótmagánvád, amikor a sértett az ügyész tétlensége miatt, a közvádoló helyett – és nem mellette – jár el. Németországban nincs lehetőség pótmagánvádra. E helyett a vádkikényszerítés működik. (Korábban nálunk is felmerült ennek a lehetősége, de ezt a jogszabály megfogalmazói elvetették, és helyette a pótmagánvád jogintézményét vezették be.)³²³

Németországban az ügyészi korrekcióként jelen lévő mellékmagánvád nem jelenti a szerepek újraosztását. Bár ezen esetekben a sértettet ügyféli jogok illetik, az ügyész szerepe ugyanúgy megmarad. Amikor bevezették Németországban a mellékmagánvád jogintézményét, akkor ezt azért tették, hogy elismerjék: bizonyos bűncselekmények esetén a sértett személyisége mélyebben és jobban sérül, ezért különleges jogokra van szüksége. Az aktív részvétellel elégtételt kap a sértett az államtól. Közvetlenül hallhatja a vádlott vallomását, védekezését s benne a saját szerepére, illetve a közreható magatartására tett utalásokat. Ezekkel szemben face to face védekezhet.

A mellékmagánvádlóként eljáró sértett tehát ügyfél, akit a jelenléti jog mellett általános indítványozási és kérdezési, valamint az iratokba való betekintési jog illeti meg. Ez utóbbit jogi képviselő útján gyakorolhatja.

A mellékmagánvádra jogosult sértettek helyzetét tovább erősíti a bíróság azon kötelezettsége, hogy a sértettet értesítenie kell a tárgyalás kitűzésének idejéről. A sértettnek joga van továbbá arra is, hogy kérésére tájékoztassák őt az eljárás kimeneteléről. Az ezzel kapcsolatos szabályozások viszont már a következő kérdéskörbe, a tájékoztatási jogokhoz tartoznak. Még mielőtt erre rátérnék, itt kell

megjegyezmem, hogy a németeknél a reformot megelőzően, sok esetben – főleg akkor, ha a terhelt beismerő vallomást tett – a sértett nem kapott értesítést a tárgyalásról, ezért ott jogaival sem élhetett.

A sértett információhoz való joga

Mivel önmagában a jogok törvényben történő bővítése nem éri el a kitűzött célt, ezért az is fontos, hogy ezekről a sértett tudomást is szerezzon. Ezért a németeknél egyrészt bővül a sértett eljárási jogaira vonatkozó tájékoztatási kötelezettség, másrészt pedig – mint ahogy azt már a fenti pontban említettem – bizonyos eljárási cselekményekről – az eljárás megszüntetéséről, a tárgyalás kitűzéséről, a szabadságvesztésre ítélestről – értesítést kell kapnia. A bíróság értesítési kötelezettsége viszont csak akkor áll fenn, ha a sértett címe az iratok között megtalálható. A bíróságnak ugyanis nem feladata, hogy a sértett címét felkutassa. Amennyiben viszont a sértett érdekében ügyvéd jár el, akkor őt értesítik az eljárási cselekményekről.³²³ Sajnos kialakult a németeknél a tájékoztatási kötelezettség. A német jogalkotó abból indult ki, hogy a kötelezően előírt tájékoztatási, értesítési kötelezettség sértheti a bűncselekményt elszenvedett személy érdekeit, és sokszor zaklatásként élheti át a nem kért értesítéseket, tájékoztatásokat. Ezért a jogszabály megfogalmazása szerint a tájékoztatási jog a hatóság számára csak akkor kötelezettség, ha azt a sértett kifejezetten kéri. Előtte a sértettet viszont ki kell oktatni erre a jogára.

A tájékoztatási kötelezettség egyébként a németeknél csakúgy, mint nálunk, részben általános, részben konkrét. Az utóbbihoz tartozik például a vagyoni (polgári jogi) igény érvényesítésére vonatkozó információ. Az ezzel kapcsolatos jogok szabályozása már a következő kérdéskörhöz tartozik.

A sértett kárának megtérítése, és az adhéziós eljárás szerepe

Bár a büntetőeljárás fő célja az állam büntetőjogi igényének az érvényesítése, más szempontok is érvényesülhetnek. Ilyen a magánfél vagyoni igénye. Ezt Németországban is az adhéziós eljárás keretében érvényesítheti. Ennek ott is ugyanaz az előnye, mint máshol: a sértett vagy örököse a megindított büntetőeljáráson belül kaphat kártérítést, nem kell külön polgári pert indítania. Ez egyrészt lehetővé teszi, hogy a sértett gyorsabban jusson anyagi elégtételhez, másrészt pedig az

³²³ Lásd a pótmagánvádnál írtakat!

igazságszolgáltatás költségkímélő szempontjait is figyelembe veszi azáltal, hogy megspórol egy másik eljárást.

Mindezen előnyök ellenére a bíróságok – csakúgy, mint nálunk – Németországban sem szeretik az adhéziós eljárást, és a törvény adta lehetőségeikkel élve, az esetek nagy százalékában egyéb törvényes útra utasítják a sértett polgári jogi igényét. Németországban ezen úgy igyekeztek segíteni, hogy a reform utáni jogszabály kötelezővé tette a sértett igényének a megítélését, ha a bűncselekményt elszenvedett személy fájdalomdíj megítélése iránt terjesztett elő kérelmet. Ebben az esetben a bíróság akkor sem utasíthatja az igényt egyéb törvényes útra, ha annak megítélése egyébként az eljárás jelentős elhúzódsához vezet. Csak akkor tekinthet el az érdemi döntés meghozatalától, ha az igény megalapozatlan, vagy nincsenek meg az előterjesztéséhez szükséges feltételek.

A sértett egyébként nemcsak kártérítés és fájdalomdíj megítélése iránti igénnyel léphet fel az adhéziós eljárásban, hanem mindezek mellett követelheti készkiadásait és elmaradt hasznát is. A német módosított jogszabályok lehetővé teszik, hogy a sértett az egyébként munkajogi bíróságok hatáskörébe tartozó, a munkaviszonnyal összefüggő igényeket is érvényesíthesse a büntetőeljárásban feltéve, hogy a bűncselekmény és a követelés ok-okozati kapcsolatban áll egymással.

Különbséget jelent a hazai és a német szabályozás tekintetében, hogy nálunk az ügyész is érvényesítheti a polgári jogi igényt.³²⁴

Németországban külön törvény szól a polgári jogi igény biztosításáról. Ez a jogszabály teszi lehetővé a sértett számára, hogy a terheltnek harmadik személlyel szemben fennálló minden követelésére törvényes zálogjog létesüljön. Ennek háttérében a bűncselekménynek a média által történő népszerűsítése áll, illetve az, hogy így az elkövető olyan jövedelemhez juthat, amelyre a sértett a kárigényét – rendes körülmények között – nem tudná kiterjeszteni. A törvény rendelkezése értelmében erre a jövedelemre is létesíthető zálogjog feltéve, hogy a bűncselekmény elkövetésétől a műsor (film) bemutatásáig vagy a riport (cikk) megjelenéséig 5 év még nem telt el.

Egyezés a büntetőeljárásban

Németországban lehetőség van arra, hogy a terhelt és a sértett egyezséget kössön az adhéziós eljárásban a bűncselekményből származó vagyoni és nem vagyoni

igényekre. Ennek megfelelően lehetőség van arra is, hogy a sértett például egyszerű bocsánatkérési igénnyel lépjen fel. A feleknek joguk van továbbá, hogy egyezségi javaslatot kérjenek a bíróságtól. Ezt az indítványt a bíróság csak akkor utasíthatja el, ha a büntetőeljárás még nem jutott el a bírósági szakig, és a bíróság számára az ügy megismerése aránytalanul nagy ráfordítást jelentene. Ugyanakkor a felek számára a korai egyezés lehetőséget nyújt arra, hogy a kártérítési igényeket minél előbb rendezzék. Az adhéziós eljárásban történő egyezés kötése egyébként független attól, hogy később a vádlottat elítélik-e. Előnye, hogy a jogerős büntetőítélet meghozatala előtt végrehajthatóvá válik. Hazánkban korábban nem volt lehetőség az egyezés megkötésére, az új Be. 2003-ban viszont már megengedte, de 2006-ban újra megtiltották.³²⁵

A sértett helyzete Franciaországban

2000-ben Franciaországban is módosították a büntetőeljárás törvényt.³²⁶ (A továbbiakban fr. Be.) A jogszabály több szempontból megerősítette a sértett eljárásjogi helyzetét.

A sértett a XXI. században, a francia büntetőeljárásban rendelkezik mindazon jogokkal, amelyeket az EU a 2001. évi Kerethatározatában követelményként állított. Ennek megfelelően a sértettet megilleti az információhoz és a meghallgatáshoz való jog; ügyvéd képviselheti a büntetőeljárásban; megtekintheti az iratokat a nyomozás folyamán; magánfélként kártérítési igényt érvényesíthet; kárenyhítést kérhet; tolmácsot vehet igénybe, stb.

Információhoz való joga

A jogszabály mindhárom jogalkalmazói szervet – a nyomozóhatóságot, az ügyészt és a bíróságot – kötelezi, hogy az eljárás minden szakaszában a sértettet tájékoztassa jogairól. Ez kétféle módon nyilvánulhat meg: részben nyomtatványok, részben szóbeli tájékoztatás útján. Utóbbi esetében ennek megtörténtét jegyzőkönyvbe kell foglalni.

³²⁴ Lásd részletesen a magánfél című résznél!

³²⁵ uo.

³²⁶ A sértett és az áldozat szerepét a francia eljárásban részletesen lásd: Kígyóssy Katinka: Az áldozatvédelem Franciaországban (2004.) in: Áldozatsegítés Európában 2004 (szerk.: Rózsahegyi Zsuzsa), Bp. 2005.

Súlyos bűncselekmények esetében, különösen akkor, ha ez traumatizálta a sértettet/áldozatot, az ügyész tájékoztatási joga kiterjed arra, hogy felhívja a figyelmét az áldozatsegítő szervezetek³²⁷ működésére. Ezen túlmenően megkeresi a szervet, hogy vegye fel a kapcsolatot az áldozattal. (fr. Be. 41-7) (Az áldozatsegítő szervezetekről való tájékoztatás joga egyébként a sértettet minden eljárási szakaszban, a bűncselekmény súlyosságától függetlenül megilleti.)

A vizsgálóbíró kötelessége, hogy félévente tájékoztassa a magánfélként fellépő sértettet a nyomozás folyamatáról, az eljárás kimeneteléről. (fr. Be. 175-3)

Joga van továbbá a sértettnek tudni, hogy milyen feltételek megléte szükséges ahhoz, hogy a büntetőeljárásban érvényesíteni kívánt kárigényén kívül a CIVI³²⁸ előtti eljárást megindíthassa. (fr. Be. 706-15)

Képviselőválasztás joga

A sértettet ügyvéd képviselheti a büntetőeljárásban, aki az eljárási cselekményeknél nemcsak jelen lehet, hanem a vizsgálóbíró előtti eljárásban – feltéve, hogy ezt megengedik neki – kérdéseket és rövid észrevételeket tehet a kihallgatott személyhez. (fr. Be. 120) Az ügyvéd a tárgyaláson is rendelkezik a közvetlen kérdésfeltevéssel. A magánfélként eljáró ügyvéd jelen lehet továbbá a magánfél által kezdeményezett eljárási cselekményeken feltéve, hogy ezt a képviselt indítványozta.

Iratmegtekintési jog

A nyomozás folyamán, a magánfélként eljáró sértett, ha ezt érdekei megkívánják, betekinthez az iratokba feltéve, hogy ezt a vizsgálóbíró engedélyezi. (fr. Be. 82-1)

Iratmegsemmisítési jog

A magánfél sajátos jogai közé tartozik, hogy a nyomozás megkezdése után vétség esetén 1, illetve büntett esetén 1 " év elteltével indítványozza, hogy az őt érintő iratokat zárolják, vagy semmisítsék meg.

³²⁷ Az áldozatsegítő szervezetek munkáját az INAVEM (Institut National d'Aide aux Victimes et de Médiation – Országos Áldozatvédelmi és Mediációs Intézet) hangolja össze.

³²⁸ CIVI: Comites d' Indemnisation des Victimes d'Infractions (A bűncselekmények áldozatainak kárenyhítésére 1977-ben létrehozott bizottságokat jelenti.)

Kárigény érvényesítése

A sértett a büntetőeljárásban magánfélként polgári jogi igényt terjeszthet elő. Ezt a jogát már az előzetes eljárásban is gyakorolhatja, sőt már a feljelentéskor kinyilváníthatja. (fr. Be. 420-1)

Kárenyhítéshez való joga

A sértettnek és a bűncselekmény egyéb áldozatainak 1977-től lehetősége van arra, hogy meghatározott bűncselekmények³²⁹ esetén az állam kompenzálja az elszenvedett sérülést. A jogszabályban meghatározott esetekben a sértett a CIVI előtt érvényesítheti ezt az igényét.³³⁰

Anyanyelvhasználat joga

A sértett Franciaországban csakúgy, mint az EU bármely tagállamában anyanyelvét használhatja.

Tolmács kirendeléséhez való joga

Ha a sértett a büntetőeljárásban az anyanyelvét kívánja használni – és ez nem a francia –, akkor tolmácsot kell kirendelni számára. Ennek költségét az állam viseli. (fr. Be. 344-345, 407-408)

Jogai az elítélt szabadságvesztésének töltése alatt

A sértett jogaihoz tartozik, hogy amennyiben a terhelttel szemben jogerősen szabadságvesztést szabtak ki, és megkezdte annak letöltését, akkor az elítélt köteles ott munkát végezni. Az ebből eredő jövedelmének 10 %-t a bűncselekménnyel okozott kár jóvátételére megkapja a sértett.³³¹

Ha a terhelttel szemben 10 évet meghaladó szabadságvesztést szabtak ki, és ebből legfeljebb még 3 év van hátra, akkor a feltételes szabadlábra helyezés iránti eljárásban a sértettnek joga van arra, hogy érdekeit egy őt segítő szervezet képviselje. (fr. Be. 722-1.)

³²⁹ Ha a bűncselekmény súlyos testi sértést vagy súlyos egészségromlást idézett elő.

³³⁰ Részletesen lásd: Kigyóssy: i.m. 169-170. o. és 193-195.

³³¹ Kigyóssy: i.m. 185-186. o.

A sértett helyzete Lengyelországban³³²

A lengyel igazságügyi miniszter a közelmúltban azt nyilatkozta, hogy az országban még nem érték véget azok a munkálatok, amelyek az igazságszolgáltatás megreformálását tűzték célul. Többek között szeretnék, ha a büntetőeljárásban további egyszerűsítésre lehetőséget adó új jogintézmények születhetnének, az igazságügyi szakértők eljárásával kapcsolatban is új törvényre van szükség, de talán a legfontosabb az áldozatok védelme.

A korábban, még a múlt század végén lezajlott büntetőeljárési reform lehetővé tette, hogy a sértett jogai erősödjenek az eljárásban. A jogszabály már a bevezető rendelkezések között kimondja, hogy a sértett jogait az eljárás minden szakaszában figyelembe kell venni, a törvény erejénél fogva, függetlenül attól, hogy erre irányulóan előterjesztettek-e kérelmet. A sértettet jogairól informálni kell!³³³

A sértett jogi helyzete függ attól, hogy vele szemben milyen bűncselekményt követtek el. A sértett Lengyelországban csakúgy, mint nálunk, különböző pozíciókat tölt/het be. A törvény ennek megfelelően, a sértett eljárási helyzetétől függően, részletesen szabályozza jogait.

A közvádas bűncselekmények esetében, bár az officialitás elve érvényesül, a sértett mégis – a jogalkalmazó külön erre irányuló döntése nélkül, a törvény rendelkezése értelmében – aktív szereplője a büntetőeljárás első szakaszának, az előzetes eljárásnak. A bírósági szakasztól ez annyiban változik meg, hogy a sértett jogai nem automatikusan, a törvény erejénél fogva érvényesülnek, hanem egyrészt függ a bíró döntésétől – például attól, hogy tanúként kihallgatja-e (a sértett tanúkénti pozíciója), vagy egyszerű sértett marad a perben –, másrészt (más esetekben) függ attól, hogy a sértett tett-e megfelelő indítványt: kíván-e mellék- vagy pótmagánvádló lenni, magánfélként polgári jogi igényt érvényesíteni. Ügyészi tétlenség, illetve a kár megtéríthetősége esetén, ugyanis ezek a korrekciós, valamint adhéziós eljárási lehetőségek csak akkor illetik meg, ha ezt kifejezetten kéri.³³⁴

³³² A lengyel büntetőeljárásnak a sértetre vonatkozó szabályait Bożena Gronowska - Erika Roth - Inge Landau: Contemporary situation of crime victims within the criminal justice system – comparative review from the Polish, Hungarian and Russian perspectives c. tanulmányának az első része alapján (írta Bożena Gronowska) mutatom be. (kézirat, 2006. Miskolci Egyetem)

³³³ uo.

³³⁴ uo.

A sértett tehát arra kötelezhető, hogy tanúvallomást tegyen, de arra nem, hogy a vádat képviselje, vagy az ügyész munkáját „kiegészítse”, illetve adhéziós eljárást indítson. Természetesen e jogaira ki kell őt oktatni!³³⁵

Egyébként a pótmagánvád új lehetőség az eljárásban, korábban csak a mellémagánvád volt megengedett. Ezzel az új jogintézménnyel lehetővé tették a sértett számára, hogy az ügy akkor is eljusson a bírósági szakaszba, ha az ügyész megszüntette az eljárást, vagy nem emelt vádat.

Ha a sértett az ügyész helyett vádat emel, köteles ügyvédet meghatalmazni. Ennek költségeit viszont az állam fedezi.³³⁶

A lengyel eljárásban tehát széles skálán helyezkednek el a sértett jogai. Ennek ellenére, eljárási aktivitásuk mégsem megfelelő: törvényben biztosított jogaikkal ugyanis alig-alig élnek. Ennek okai között szerepel, hogy a jogalkalmazók a tájékoztatási kötelezettségeiknek nem mindig tesznek eleget. Ezért a lengyel legfőbb ügyész már 1977-ben kidolgozta a sértettek aktivitásával kapcsolatos irányelvét. Megalkotása óta csaknem 30 év telt el, ennek ellenére, még ma is időszerű.³³⁷

Lehetőség van Lengyelországban mediációra, valamint a bűncselekmény áldozatainak kárenyhítésére. A bűncselekményt elszenvedett egyének kompenzációját – ugyanúgy, mint nálunk –, először rendeleti úton egy alapítvány hatáskörébe helyezték. Mivel ez az állam kötelezettsége, ezért ma már törvényben szabályozzák. Jelenleg az áldozatnak kifizethető kártérítés felső határa 12.000 zł. Ez a szakértők véleménye szerint csak jelképes összeg; a tényleges anyagi és erkölcsi kár ennél sokkal magasabb is lehet. A kártérítés egyébként csak lengyel és EU-országok állampolgárainak fizethető ki, és csak akkor, ha a törvény feltételei megvalósulnak.³³⁸

A sértett helyzete az orosz büntetőeljárásban³³⁹

Az orosz büntetőeljárásban is elindultak azok a folyamatok, amelyek Európában mindenhol a sértett eljárásjogi helyzetének erősítésére irányulnak. Oroszországban nagyon sokáig a többször módosított 1923. évi büntetőeljárás törvénynek megfelelően

³³⁵ uo.

³³⁶ uo.

³³⁷ uo.

³³⁸ uo.

³³⁹ Az orosz büntetőeljárás sértettre vonatkozó szabályait Bożena Gronowska - Erika Roth - Inge Landau: Contemporary situation (...) i.m. harmadik része (írta: Inge Landau) alapján mutatom be.

alakult a sértett szerepe. A bűncselekmény áldozata Oroszországban is csak mellékszereplője lehetett az eljárásnak. Passzív alanyként nem sok jogot biztosítottak neki. Két kivétel volt ez alól: az egyik a magánvádas eljárás; meghatározott bűncselekmények esetén itt is a sértett képviselte/képviseli a vádat. A másik kivétel – csakúgy, mint máshol – az adhéziós eljárás. Az orosz büntetőeljárásban korábban is lehetőség volt arra, hogy a sértett polgári jogi igényt érvényesítsen, s magánfélként aktívabb szerepe legyen.³⁴⁰

Az 1993-as orosz alkotmány elfogadása óta jobban védik a bűncselekmények áldozatait Oroszországban. Az alaptörvény két szempontból ígért előrelépést: egyrészt a sértett jogorvoslati jogának teljesebb érvényesítése, másrészt pedig a kár büntetőeljárásban történő megítélése szempontjából.³⁴¹

A sértett jogai fejlődésének fontos szakasza volt 2001-ben az új büntetőeljárási törvény, amely bővítette a sértetti jogokat és erősítette a sértett eljárási helyzetét. A törvény 6. §-a szerint a büntetőeljárásban egyrészt figyelembe kell venni a sértett jogait és törvényes érdekeit, másrészt pedig a terhelt szempontjából az ártatlanság vélelmét. A sértetti és a terhelti jogok érvényesítésének párhuzamosan kell történnie.³⁴²

A Be. 42. §-a kimondja, hogy a sértett – a korábbi szabályozással ellentétben – nemcsak természetes, hanem jogi személy is lehet. A törvény ismeri – a magyartól eltérően – a sértetté nyilvánítás intézményét.³⁴³

A sértett jogai:³⁴⁴

- A sértettnek joga van tudni, hogy milyen bűncselekmény miatt folyik az eljárás;
- joga van vallomást tenni;
- becsatolhatja bizonyítékait;
- az eljárás folyamán észrevételeket és indítványokat tehet;
- használhatja az anyanyelvét, illetve meghatározhatja, hogy milyen nyelven kíván vallomást tenni;
- amennyiben ez a nyelv nem az eljárás nyelve, akkor joga van tolmács igénybevételére, és ennek a költségeit az állam viseli;

³⁴⁰ uo.

³⁴¹ uo.

³⁴² uo.

³⁴³ uo.

³⁴⁴ uo.

- képviseleti jog illeti;
- a nyomozási iratok közül azokat tekintheti meg, amelyeknél jelen volt, és észrevételeket tehetett;
- értesítési joga kiterjed a nyomozás megszüntetésére és felfüggesztésére;
- az iratok másolásához való jog is megilleti;
- joga van arra, hogy a büntetőeljárásban elismerjék azt, miszerint ő bűncselekmény áldozata lett;
- az eljárási cselekményeknél jelen lehet;
- jogorvoslati joga van;
- a tanúvédelemre vonatkozó szabályok rá is kiterjednek.

A sértett fenti jogai széles skálán helyezkednek el. Köszönhető ez azoknak a változásoknak, amelyek a bűncselekmények áldozataival kapcsolatban, a közelmúltban világszerte megjelentek. Az orosz áldozatvédelemre vonatkozó jogpolitika igyekszik a nemzetközi elvárásoknak megfelelni, és az európai dokumentumokban megfogalmazott igényeket kielégíteni.

A sértett kötelezettségei az orosz büntetőeljárásban³⁴⁵

- A sértett köteles az idézésbe foglaltak szerint megjelenni, és vallomást tenni;
- köteles továbbá igazat mondani;
- bizonyos a tényekre titoktartási kötelezettség terheli feltéve, hogy erre felhívták a figyelmét.

A különleges helyzetű sértettekkel való bánásmód:³⁴⁶

- Az orosz Be. 191. §-a szerint a gyermekkorú (14 év alatti) sértettek tanúként történő kihallgatása alatt tanárának jelenléte kötelező;
- Fiatalkorúak (14-18 év között) esetében a tanár jelenlétét a kihallgatást foganatosító szerv dönti el;
- A kiskorú törvényes képviselője a kihallgatáskor jelen lehet;

³⁴⁵ uo.

³⁴⁶ uo.

- Ha a sértett kiskorú, nem vonatkoznak rá a hamis tanúzásra vonatkozó tilalmak;
- A kiskorú kihallgatásáról – bírói döntés alapján – el lehet távolítani a terheltet, de később, közölni kell vele az ott elhangzottakat.

A sértett halála

Ha a sértett a bűncselekmény következtében életét veszítette, akkor a sértett mint magánfél jogait az eljárásban a hozzátartozója gyakorolja. A hozzátartozó jogai szűkülnek, ha a sértett nem a bűncselekmény miatt hal meg. Ebben az esetben magánfélként senki sem járhat el az orosz büntetőeljárásban. Oroszországban többen is kifogásolják a törvény e tételét.³⁴⁷

Halaszthatatlan nyomozási cselekmények

A törvény 179. §-a értelmében, az eljárás hivatalos megindítása előtt, a halaszthatatlan nyomozási cselekményként végzett szakértői vizsgálatnál, a sértett köteles tűrni, hogy akarata ellenére, ennek az eljárási cselekménynek az alanya legyen. Az ezzel kapcsolatos jogtudományi nézetek két csoportra oszthatók: az egyik legálisnak tartja ezt a rendelkezést, a másik viszont nem. Ez utóbbi nézet képviselői szerint a kérdés itt valójában az, vajon vannak-e a sértettnek az eljárás megindítását megelőzően jogai és kötelezettségei. Ha igen, akkor sem lehet őt kötelezni arra, hogy tűrje a szakértői vizsgálatot. Bár azt elismerik, hogy az eljárási cselekményen való részvétel ebben az esetben is kötelezettsége, de ennek megszegése esetén, legfeljebb rendbírsággal lehet sújtani; vele szemben fizikai erőszakot alkalmazni nem lehet. A sértett választásától függ, hogy aláveti-e magát a szakértői vizsgálatnak, vagy inkább kifizeti a bírságot.³⁴⁸

Tanúvédelem Oroszországban

Oroszországban 2004 óta külön törvény vonatkozik a tanúk, sértett-tanúk védelmére. Magyarországhoz hasonlóan, ott is szavatolni kell a tanú és a hozzátartozó biztonságát az eljárás előtt, alatt és utána. Lehetősége van anonimitásra, a személyes adatok zárt borítékban kezelésére, illetve ezek, valamint az iskola, a lakó- és

³⁴⁷ uo.

³⁴⁸ uo.

munkahely megváltoztatására, plasztikai műtétre. Ha a tanú (sértett), illetve hozzátartozója veszélyben van, vagy veszélyben érzi magát, akkor kérheti, hogy lehallgassák telefonját. Ha nem kéri, de a jogalkalmazó szerint ez szükséges, akkor is lehallgathatják.

Oroszországban is ugyanazok a nehézségek a tanúk védelmével kapcsolatban, mint a világon bárhol. Bár az ország területileg sokkal nagyobb, mint például Magyarország, ezért talán könnyebben el lehet rejteni a védett személyeket, ennek ellenére a törvény nem tud teljes védelmet nyújtani nekik. Ennek három oka van:

- bizalomhiány (A bűncselekmények 60 %-ában a sértettek nem tesznek feljelentést; a tanúzási kedv sem aktív Oroszországban: sokan vállalják inkább a hamis tanúzással járó kellemetlenségeket, mintsem azt, hogy megbízzanak a hatóságokban, s kérjék a tanúvédelmi intézkedéseket; nem szívesen váltanak munkahelyet, cserélnék személyazonosságot, költöznek
- ~~prezsidiumi~~ nehézségek;
- az ország nem egyformán fejlett részekből áll.³⁴⁹

³⁴⁹uo.

Összegezés a IV. fejezethez

Ez a fejezet a dolgozat központi része: az új Be. mögött álló reform bemutatása után a sértettnek a jogszabályok által körülhatárolt eljárási helyzetét, jogait és kötelezettségeit mutatja be úgy, hogy közben összehasonlítja a régi és az új (a dolgozat írásakor hatályos) Be., valamint a 2006-ban történt jogszabály módosítás sértettre vonatkozó szabályait. Ezen túlmenően, kitér arra is, hogy a jogok törvényes korlátozására milyen lehetőségei vannak a jogalkalmazásnak. A fejezet végén nemzetközi kitekintés olvasható.

A sértett jogairól, röviden:

Az eljárási törvény nem határozza meg pontosan, hogy ki lehet sértett a büntetőeljárásban. Láttuk, hogy a jogszabályi definíció a joggyakorlatban nehézséget okoz. Mivel a törvény a természetes személyen kívül a jogi személy sértetti fellépését is megengedi, ezért nem túl szerencsés a törvény szövegében az „aki” megfogalmazás, mivel ez a szó fizikai személyre utal. A törvény egyéb rendelkezéseiből ugyanakkor levezethető a jogi személy sértetti fellépése is. Mi legyen az Európai Uniót ért sérelmek esetén? Erre a kérdésre is kitér a dolgozat.

Gondot jelent a több sértett sérelmére elkövetett bűncselekmények köre. Ennek bekövetkeztekor a törvény kétféle megoldást kínál: különbséget tesz az individuálisan megkülönböztethető személyek és a meghatározhatatlan számú, illetve összetételű csoportok között. Előbbi esetben – feltéve, ha a sérelem egyénileg is kimutatható vagyoni kár vagy más konkrét eredmény –, a sértettek egyenként is felléphetnek. Természetesen a törvény lehetővé teszi, hogy valamennyiük nevében megbízott járjon el. A másik esetben, amikor az egyének pontosan meg nem határozható csoportja szenved sérelmet, a jogszabály nem engedi meg, hogy a processzuális jogok a csoport valamennyi tagját megillessék. Ebben az esetben a sértettek képviselőjeként a közhasznú szervezetekről szóló törvény (1997. évi CLVI. tv.) hatálya alá tartozó olyan közhasznú szervezet is eljárhat, amelyet sértettek vagy sértettek egyes csoportjainak érdekképviselőjére hoztak létre.

A Be. nem tartalmaz külön rendelkezést a sértetté válás megállapításához. Megelégszik azzal, hogy a bűncselekmény valakinek a jogát vagy jogos érdekét sértse, illetve veszélyeztesse. A törvény megfogalmazása túl általános ahhoz, hogy világos legyen, kinek is a fellépéséről van szó; ki az a személy, akinek jogát, jogos érdekét a

bűncselekmény sértette, vagy veszélyeztette. A sértetti fellépés szempontjából egyszerűbb megítélésű ügyeknél is előfordulhat, hogy a jogalkalmazó nincs pontosan tisztában a sértett konkrét személyével, mivel a sértett és a passzív alany nem mindig esik egybe.

Megoldást jelentene, ha a terhelti jogok mintájára, a sértetti jogok között is szerepelne a sértetté válás elismerésének és közlésének joga. (Mint például az orosz büntetőeljárásban.)

A sértett értesítésével kapcsolatban a Be. kódex változásokat hozott. A 2003 júliusától hatályos törvény több helyen is kimondja, hogy az eljárási határozatokat közölni kell a sértettel.

A hatályos jog megengedi a sértettnek, hogy a közvádra üldözendő bűncselekményeknél hatósági tétlenség esetén a vádat – mint pótmagánvádló – a bíróság előtt képviselje. Ennek eseteit a Be. legújabb módosítása (2006. évi LI. tv.) bővítette.) A pótmagánvádlók köre: a sértett, a sértett halála esetén egyenesági rokona, házastársa, élettársa vagy törvényes képviselője.

A feljelentés elutasítása és a nyomozás megszüntetése esetében a pótmagánvádlóként fellépő sértett ügyféli minőségében jár el, és nem veszi át sem a nyomozó hatóság, sem az ügyész nyomozásbeli szerepét. Amennyiben viszont a sértett fellépése az ügyész védelejtése miatt következik be, akkor a pótmagánvádló a bírósági eljárásban az ügyész jogait gyakorolja.

A 2003. július 1-je óta hatályos törvény szerint a sértett jogosult arra, hogy jogairól és kötelességeiről a bíróságtól, az ügyésztől és a nyomozóhatóságtól felvilágosítást kapjon. A korábbi Be. értelmében eljárási jogairól és kötelezettségeiről a hatóságtól felvilágosítást kérhetett. A hétköznapi gyakorlatban a hatóságok az csak akkor éltek kioktatási kötelezettségükkel, ha ezt a sértettek kifejezetten kérték. Sajnos az esetek egy részében a sértett nem is tudta, hogy büntetőeljárás indult a terhelt ellen, ezért eszébe sem juthatott, hogy felvilágosítást kérjen. Ekkor a polgári jogi igény érvényesítése is elmaradt. Az új törvény változtat ezen, és kimondja, ha a feljelentést nem a sértett tette, de személye ismert, a nyomozás elrendeléséről értesíteni kell őt.

Az új Be. elősegíti a kár megtérítését, illetve szorgalmazza a sértettnek való jóvátételt. A jogalkotó erre vonatkozó szándékát a vádemelés elhalasztásakor, a magatartási szabályok megállapításánál érhetjük tetten. Az ügyész a gyanúsított részére kötelezettségként írhatja elő, hogy részben vagy egészben térítse meg a

bűncselekménnyel okozott kárt, vagy más módon gondoskodják a sértettnek adandó jóvátételről.

Hamarosan lehetőség lesz arra is, hogy az ún. közvetítői eljárás keretében, a pártfogó felügyelő segítségével, a terhelt és a sértett „kiegyezzen”.

Az 1998. évi XIX. törvény csakúgy, mint az 1973. évi I. jogszabály, a sértettet az ügy megismerésére és előbbre vitelére irányuló jogosultságokkal ruházza fel.

Az új törvény a sértett általános jogi helyzetének megfogalmazása után, a nyomozási szakaszra vonatkozó rendelkezések között, külön foglalkozik a sértett jelenléti jogával. A „Jelenlét a nyomozási cselekményeknél” című résznél kimondja, a nyomozási cselekményen az ügyészen, a nyomozó hatóság tagján és a jegyzőkönyvvezetőn kívül csak az lehet jelen, akinek a jelenlétét a törvény megengedi. A jogszabály a következő eljárási cselekményeknél engedi meg a sértettnek, hogy jelen legyen: a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. Ezekben az esetekben a sértett értesítést kap. Az értesítés kivételesen mellőzhető, ha ezt a nyomozási cselekmény sürgőssége indokolja. Erre hivatkozva, elég sok esetben marad el az értesítés.

A Be. nem teszi lehetővé, hogy a nyomozás befejezése előtt a sértett betekintszen az iratokba. A megtekinthető iratok körét viszont később, a nyomozás befejezésekor nem korlátozza, hanem egyértelműen kimondja, a nyomozás elvégzése után a sértettet értesíteni kell arról, hogy a nyomozás iratait megtekintheti, és gyakorolhatja az őt a nyomozás során megillető más jogokat is.

A sértett jogai a bírósági szakaszban:

Sem a régi, sem az új szabályok szerint nincs nagy szerepe a sértettnek, a tárgyalás előkészítésekor. A hatályos törvény többlet rendelkezései a pótmagánvád lehetővé tételével kapcsolatosak. A bíróság a tárgyalás előkészítésekor a vád elejtése esetén, kézbesíti a sértettnek az ügyész nyilatkozatát. Ha a sértett hatvan napon belül nem lép fel pótmagánvádlóként, az eljárást a bíróság megszünteti. E határidő elmulasztása miatt igazolásnak nincs helye.

A tárgyalási szakaszban a sértett jelenléti joga teljesebb, de ez nem „egyszerű” sértetti pozíciójából, hanem tanúkénti kihallgatásából fakadt, és így inkább kötelezettsége, mint joga.

A sértett általános indítványozási és észrevételezési jogát a régi és az új Be. hasonlóan szabályozza. Ez a rendelkezés a bíróság által lefolytatott bizonyítási eljárás körében is érvényesül.

Az új Be. szerint ma már lehetősége van a sértettnek arra, hogy a tárgyaláson a vádlott és a tanú kihallgatását, illetőleg a szakértő meghallgatását követően, hozzájuk kérdést intézhessen, de csak a hagyományos eljárásnál, a felek általi kikérdezés esetében továbbra is csak kérdések feltevését indítványozhatja.

Az „egyszerű” sértettnek a tárgyalási szakaszban nincs jogorvoslati joga, mert a sértett nem ügyfél. Ügyféli minőségben a magánvádló és a pótmagánvádló, illetve a polgári jogi igény tekintetében a magánfél járhat el.

A sértett kötelezettségeit tekintve, nem sokat változott a szabályozás.

V. A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán

1. Bevezető gondolatok a resztoratív igazságszolgáltatásról

Régi kérdése a teológiának: van-e bűn büntetés nélkül? A bűnt feltétlenül büntetésnek kell követnie, vagy lehetséges más mód is az elszenvedett sérelem orvoslására?

Hosszú tanulmányokban kutatjuk a bűncselekmények okait és természetét, a büntetés szükségességét, illetve az elterelés megengedhetőségét, annak különböző módzatait. A XXI. század korszellemé túlmegy a hagyományos elveken, és a gyakorlatban rosszul működő büntetőeljárás ellen fordul.

Korábban, a hatvanas években az újdonság erejével hatott Herbert Packer igazságszolgáltatási modelljeinek – úgymint crime control és due process – felállítása, s ezek elemző összehasonlítása.³⁵⁰ Azóta több mint 30 év telt el, de Packer elméletére még mai is többen hivatkoznak; pedig mára csakúgy, mint a hatvanas évek slágerei, kissé elavultnak tűnik. Köszönhető ez Roach újfajta modellelméletének: Packer téziseit átgondolva, két másik rendszer felállítására tesz kísérletet.

Roach szerint sokkal jobban tükrözi a mai állapotokat az általa javasolt büntetési és a büntetés nélküli modell. Mindkettő lényege, Packerétől eltérően, hogy a sértetti jogokra tekintettel dolgozza ki modelljeit; figyelembe veszi az áldozatvédelem területén végbemenő reformokat.³⁵¹

A Roach-féle büntetési modell³⁵²

A büntetési modell lényege, hogy megtartja a hagyományos igazságszolgáltatási formát, de a büntetőeljárástól megköveteli, hogy figyelembe vegye, illetve tovább erősítse a sértett jogait.

³⁵⁰ Lásd részletesen: Packer, Herbert L.: Two Models of the Criminal Process, 113 U. Pa. L. Rev. 1., 1964. Ismerteti még a két rendszert Roach, Kent: Four models of the criminal process, The Journal of Criminal Law and Criminology Vol. 89 No. 2. 1999., 676-686. pp.

³⁵¹ Roach: uo. 672-676. pp.

³⁵² uo. 700-7006. pp.

Roach itt a tradicionális büntetési elméletekből kiinduló rendszerben gondolkodik, de nála a szankció kiszabását megelőző processzus – mind a sértett, mind a terhelt szempontjából – a tisztességes eljárás elvein nyugszik.

A Roach-féle büntetés nélküli modell³⁵³

A büntetés nélküli modell elszakad a hagyományos igazságszolgáltatástól; a szerző nem ért egyet annak fájdalmat okozó büntetési elméletével; ugyanakkor nemcsak a terhelt érdekeit veszi figyelembe az újfajta igazságszolgáltatási rendszer kialakításánál, hanem a sértettét is. Egyrészt igyekszik minimalizálni a sértettnek a bűncselekmény által okozott fájdalmát, másrészt pedig csökkenteni szeretné a tette adott válasz fájdalmasságát is. Zászlajára a megelőzés és a helyreállítás jelszavait tűzi.

A Roach-által elképzelt modellek tekintettel vannak a sértetti, illetve áldozati jogokra. Mindkettő ígéri, hogy kontroll alatt tartja a bűncselekmények számát, és tisztelettel tekint az elkövetőre, valamint az áldozatra is.

A kettő közötti lényeges különbség viszont, hogy míg a büntetési modell minden energiáját a meglévő igazságszolgáltatási rendszerre, a nyomozóhatóság, az ügyészség, a bíróság és a büntetés-végrehajtás szervezetének, illetve eljárásának megreformálására fordítja, pazarolja,³⁵⁴ addig a büntetés nélküli modell – ettől eltérően – a társadalom egyéb szerveit hívja segítségül.

A büntetés nélküli rendszer nem hisz a büntetés preventív funkciójában, hanem sokkal inkább abban, hogy az egyéneket – legyenek elkövetők vagy áldozatok – felelősségteljes állampolgároknak tekintse. A hagyományos büntetőeljárást főleg azért veti el, mert ellenségesen viszonyul a felekhez. Az általa elképzelt mód viszont – a megelőzés és a helyreállítás segítségével – lehetővé teszi, hogy a megsértett közösségi béke helyreálljon, az elkövetők és áldozataik kibéküljenek.

Roach szerint a válságba jutott tradicionális igazságszolgáltatás jövője attól függ, hogy a sértetti jogokra mennyire lesz tekintettel, hogyan erősíti a bűncselekmény áldozatának helyzetét.

Két út áll az állam előtt: vagy marad a már jól kitaposott úton, és tovább alkalmazza a vádemelés meglévő formáit, elismerve ezzel azt, hogy bűncselekmények

³⁵³ uo. 706-713. pp.

megvalósulása esetén, a törvény erejénél fogva az elkövetőt vád alá helyezi; s bár a terhelt megbüntetésével nem a sértettnek kell bajlódnia, az eljárás folyamán viszont mégis számít az aktív segítségére. Megítéli a sértett kárigényét, ezzel is lehetővé téve a bűncselekmény okozta károk helyreállítását; megvédi a terhelttől részben úgy, hogy meghatározott időre börtönbe zárja az elíteltet és/vagy egyéb módon védelmet nyújt neki. (Például a tanúvédelem eszközeit veszi igénybe.)

Ez az út is járható, de vannak veszélyei: például kiknek a jogai élveznek prioritást, a sértetteké, vagy a terhelteké. Összeütközésük esetén hogyan kell a jogalkalmazónak eljárni?

Roach inkább egy másik utat javasol; ez kevésbé kitaposott, de célját tekintve mégis ígéretesnek tűnik. Olyan értékekkel rendelkezik, amelyek minimalizálják a bűncselekménnyel okozott fájdalmat, és nagyobb szerepet ad benne a feleknek. Veszélyei között említi, hogy a büntetőhatalom meglévő struktúráját és a jogalkalmazók jelenlegi hatalmát, illetve ennek monopóliumát ássa alá.³⁵⁵

A hagyományos igazságszolgáltatásnak nálunk is vannak ellenzői: Barabás A. Tünde például a resztoratív igazságszolgáltatás híve.

Vajon a büntetés szükséges rossz, vagy nem szükséges, hogy csak rossz legyen; lehetséges-e a büntetés helyett más megoldás; vannak-e a büntetésnek alternatívái – kérdezi. Véleménye szerint mindenképpen a sértett érdekeit előtérbe helyező megoldásokra van szükségünk.³⁵⁶ A gyakran és sok esetben szükségtelenül alkalmazott szabadságvesztés helyett más formák után kell kutatnunk. Ma már számos országban helyettesítik a szabadságvesztést egyéb lehetőségekkel.³⁵⁷ Barabás Tünde kiemelt helyen említi a jóvátétel intézményét. Ennek megjelenési formája ugyanakkor többféle lehet, akár a büntetőeljárásban, akár azon kívül jelenik meg; a legjelentősebb talán a kárjóvátétel gondolatán alapuló tettes-áldozat-egyezség mint speciális restitúciós forma.³⁵⁸ Ennek lényege, hogy középpontjában a bűncselekménynek nevezett konfliktus áll; feloldását a mediátor segítségével az érintettek maguk végzik el úgy, hogy személyesen találkoznak, s maguk döntenek ügyükben. Ez az állam által kisajátított sérelem – Barabás Tünde nevezi így – „visszaprivatizálása”. Amennyiben a terhelt és a sértett megegyeznek, és ezt az elkövető teljesíti, akkor „a sértett kártalanításával helyrehozza az okozott jogsérelmet, és a további szankcionálás alól

³⁵⁴ Roach írja így.

³⁵⁵ uo. 713-716. pp.

³⁵⁶ Lásd erről Barabás: Börtön helyett (...) i.m. 9. o.

³⁵⁷ uo. 13. o.

³⁵⁸ uo. 98. o.

mentesülhet.”³⁵⁹ Ez az eljárás tehát alkalmas arra, hogy mindkét fél érdekeit figyelembe vegye.

Barabás Tündének abban igaza van, hogy a bűncselekményt elszenvedett személy később sértettként a büntetőeljárás periferiáján tengődik, és nem a per főszereplője, legfeljebb annak tanúja, hiszen az állam valóban kisajátította a felek konfliktusait. A szankcióból sem a sértett kárát orvosolják, ezt is jól tudjuk, sőt a szabadságvesztését töltő elítélt nehezen tudja a megítélt polgári jogi igényt megfizetni. A sértett tehát ebben az esetben sem anyagi, sem erkölcsi kártérítést nem kap.

Vajon a sértettnek vissza kell-e nyernie méltó helyét és szerepét a büntetőeljárásban? A resztoratív igazságszolgáltatás hívei szerint mindenképpen. Az e témakörben született számos könyv és tanulmány lényegében ítélszék a hagyományos igazságszolgáltatás fölött. A szerzők gyanakvó ujjakkal kopogtatják végig az igazságszolgáltatás építményének üreges tégláit. Bizalmatlanul szemlélik az egész eljárás folyamatát. Legtöbb gondolatuk mögött a hétköznapok sivár világának leleplezése áll. Nem délibábot kergetnek, hanem annak hátat fordítva, felméri a jelenlegi helyzetet; figyelmeztetnek, óvnak, és mindemellett újat is akarnak alkotni. Szigorú tényeket közölnek, de a kritikai megjegyzéseikben én nem a célokat, inkább csak a resztoratív igazságszolgáltatás híveinek vizsgálati területe többrétű: a tettes-áldozat egyezség kérdései mellett az alternatív szankciók világát is kutatják. Legfontosabb szempontjaik között szerepelnek például, hogy milyen körben van lehetőség a szabadságvesztés helyettesítésére, továbbá hogyan lehetne beültetni a büntetőjog világába a mediációt.

Az értekezés e fejezetében érvek és ellenérvek kerestüzeiben a kétféle rendszert összehasonlítom, és a témán belüli legfontosabb fogalmakat – a zavar elkerülése érdekében – igyekszem pontosan meghatározni.

³⁵⁹ uo. 10. o.

2. A hagyományos igazságszolgáltatást ért támadások

A tradicionális igazságszolgáltatást ért támadások egy része a bűncselekmény megismerésének módszerével kapcsolatos, más része pedig az eljárás rendszerét, felépítését érinti.

A modern igazság-elméletek megkérdőjelezik a korrespondencia tanát. Ez utóbbi tudományterület azt tanítja, hogy az embertől függetlenül létező valóság megismerhető. Mivel a büntetőeljárásban is megismerési folyamat zajlik, ezért a kritikai irányzatok itt is éreztetik hatásukat. A filozófia – mint tudomány – természetesen nem veti ki hálóját az igazságszolgáltatásra, mégis annyiban hat rá, hogy felhívja a „figyelmet a perbeli megismerés korlátaira. Ennek eredményeként az igazság megállapítása követelményének terhére a büntető igazságszolgáltatásban az azzal rivalizáló értékek³⁶⁰ felértékelődnek. Az objektív igazság, az anyagi valóság helyébe a processzuális igazságosság lép.

Az eljárás rendszerét érintő bírálatok másik része a jogalkalmazás szervezetét érinti. A kriminológiai és kriminálpszichológiai támadások többsége a XX. század végén felerősödött. Többen azt hitték, hogy az ezredforduló közelsége forradalmat indít a tradicionális területeken is: a hosszú ideje gyökeret vert intézmények ebben a forradalmi hangulatban erejüket veszítve fellazulnak, s így könnyebben kigyomláhatók. Az új évezredtől megváltást reméltek, s egyre bátrabban, sőt vakmerőbben követelték, hogy a régi rendszer adja át helyét az új paradigmának. Nem a meglévő jobbítását kívánták, hanem „megkérdőjelezték a kontinentális eljárás tartóoszlopait”.³⁶¹

A hagyományos igazságszolgáltatás ellen ható érvek az alábbiak

1./ A kontinentális büntetőeljárás nem tud a modern bűnözésre megfelelő választ adni, ezért át kell adnia helyét egy olyan rendszernek, amely képes a változó világ igényeinek megfelelni.

2./ A hagyományos igazságszolgáltatás irracionális és antidemokratikus.

3./ A hagyományos igazságszolgáltatás a formális jogegyenlőségből kiindulva, nem vállal szerepet a szociális problémák megoldásában, pedig az emberi és az

³⁶⁰ Bárd: Kit illet a tisztességes eljárás? In.: Györgyi (...) i.m. 31-32. o.

³⁶¹ Bárd: A büntetőhatalom (...) i.m. 16. o. (Bárd Károly művének első fejezete a tárgyalás kontinentális rendszerének bírálatáról szól. Az itt közölt kritikai megjegyzések adták az ötletet, hogy a lábjegyzetekben

állampolgári jogok védelme érdekében hangoztatott eljárási garanciák valójában kiszolgáltatottak a szociális értelemben felfogott erők változásainak. Ezért a korábban a közmegegyezésnek megfelelően működő értékek mára elveszítették erejüket. Vagy egyszerűen el kell törölni azokat – hirdetik –, vagy ki kell mondani, hogy a hétköznapi gyakorlatában formálissá vált a létük.³⁶²

A XX. század egyik legfontosabb vívmánya, a jogállamiság elve, a századfordulóra elavult, és helyette a szociális jóléti állam paradigmája érvényes. Így szakítanunk kell a formális jogegyenlőség elvével, és tekintettel kell lennünk a társadalmi egyenlőtlenségekre.

4./ A korábban keletkezett alapelvek mára elveszítették a nekik szánt szerepet. Egyoldalú érvényesítésük annyira gátolja az eljárást, hogy az igazságszolgáltatás működésképtelenné válhat.

5./ A laikusok részvétele, annak ellenére, hogy szervezeti alapelvként még továbbra is szerepel a jogszabályokban, formálissá vált. Talán ennek is köszönhető, hogy a jogi normák közérthetősége eltűnt. Az állandó jogszabály-módosítás is növeli a zavart.

6./ A működésképtelenséghez járul(hat) hozzá, illetve azt erősít(het)ji az anyagi erőforrások szűkössége és az igazságszolgáltatás szervezetének nem megfelelő kialakítása.³⁶³ Szabó Dénes éppen ezért azt gondolja, hogy a modern államgépezet legkorszerűtlenebb – saját szavaival élve, leghagyományosabb – ága maga az igazságszolgáltatás. Mások szerint a helyzetet súlyosbítja, hogy a meglévő anyagi forrást nem jól használják fel. Indokolatlanul bonyolult az eljárás, az egyszerűsített jogintézmények ugyanakkor nem a megfelelő helyen szerepelnek. A teljes körű beismerés esetében is túlbizonyítás folyik, ez pedig – mint tudjuk – sokba kerül.

7/ Az egyszerűsített eljárási formák a valóságban nem is mindig adnak lehetőséget arra, hogy az ügyet rövid időn belül befejezzék. Sokszor csak az egyik helyről kerül át egy másik hatósághoz. (Persze az érdekek világosak, hiszen a korábbi jogalkalmazónál ez befejezett akta lesz.)

megjelölt szakirodalom egy részét én is áttanulmányoztam, és ebből a szempontból szedtem össze a hagyományos igazságszolgáltatás elleni érveket.)

³⁶² Vasziljevics, T.: Transzformacija principa krivicsnog prava. Annali Pravnog Fakulteta u Beogradu, 1969/3-4. 303-308. o. (nyersfordítás, ELTE ÁJK Büntetőeljárás Jogi Tanszék)

³⁶³ Szabó, D.: Kriminológia és kriminálpolitika. Bp., 1981. 268. o.

Az egyszerűsített formák ugyanakkor számos más jellegű veszélyt is magukban hordoznak. Itt ugyanis nem érvényesülnek az eljárási garanciák, vagy legalábbis, nem olyan mértékben.

8./ A bírónak nincs tényleges számadási kötelezettsége,³⁶⁴ az ítélet indokolásában gyakran semmitmondó érvekkel támasztja alá mondandóját, olyanokkal, mint például: „a vádlott (tanú) kijelentése nem volt életszerű (...)”

9./ A hagyományos jogalkalmazást ért bírálatok között kiemelt helyen szerepel az Emberi Jogok Európai Egyezségokmánya 6. cikkének megsértése. E szerint mindenkinek joga van arra, hogy az ellene emelt vádról ésszerű határidőn belül döntsenek. Az eljárások elhúzódása egyébként nemcsak a terhelt érdekeit sérti, hanem az eljárás más résztvevőire nézve is hátrányos. A jogalkalmazók a legnehezebb helyzetben a gazdasági bűncselekmények miatt folytatott eljárásokban vannak. Ezek bonyolultsága meghaladja a hozzá nem értők képességeit.

10./ Kritika éri a hagyományos igazságszolgáltatást abból a szempontból is, hogy nehezen engedi be a társadalomtudományi ismereteket, ugyanakkor nagy szerepet tulajdonít a bírói intuíciónak.

11./ Vannak, akik Max Weber tételeit használják fel, hogy bírálják a jogalkalmazást. Kritikai megjegyzéseik szerint a hétköznapi büntetőeljárás semmiképpen sem tekinthető racionális jogalkalmazásnak, hiszen a bizonyítási eljárás folyamata áttekinthetetlen, ellenőrizhetetlen. A racionális jogszolgáltatás – Weber szerint – mindig tárgyyszerű. Ezzel szemben a büntetőeljárások többsége beenged idegen elemeket, jogon kívüli eszközöket; ezek pedig megkérdőjelezzik a jogalkalmazás racionalitását. A döntés valódi motívumai rejtve maradnak, így ellenőrizhetetlenek.

12./ A hagyományos igazságszolgáltatás bírálóinak egy része szomorúan jegyzi meg, hogy mára a jogalkalmazók elveszítették azt a tiszteletet, amit korábban még élveztek. A tárgyalás maga pusztán formáság, hiszen a legtöbbször a nyomozás folyamán keletkezett iratok ismertetése viszi el az időt. Mint ahogy Bárd Károly is megjegyzi, drámai csatározásról itt szó sincs; a tárgyalás ünnepélyességét pedig az iparendély kiváltását célzó hatósági eljáráshoz hasonlítja.³⁶⁵

³⁶⁴ A bíróság indokolási kötelezettségére lásd Bárd K. Racionality in Truth Finding: Procedural and Evidential Needs c. tanulmányát! In: HEUNI Publications, No. 3. Helsinki, 1984. 132-146. o.

³⁶⁵ Bárd: A büntetőhatalom (...) i.m. 12. o.

3. A hagyományos és a resztoratív igazságszolgáltatás szempontjainak egybevetése

1./ A hagyományos igazságszolgáltatásban a bűncselekmény az állam rendjét sérti, és a felelősség alapja az egyén helyett a közösség ellen elkövetett sérelem.

A resztoratív igazságszolgáltatás figyelembe veszi, hogy a közösség rendszerint az egyéni szenvedések közvetítésével támadható, ezért a bűn itt úgy jelentkezik, mint a terheltnek a sértett elleni támadása.

2./ A hagyományos igazságszolgáltatás jogalkalmazóját a megtörtént esemény érdekli, a múltnak az a szelete, ahol nem volt jelent; éppen ennek megismerésén fáradozik. Az előtte lévő jogesetből csak a büntetőjogilag releváns tények érdeklik. A tettekre koncentrálnak. A megismerő tevékenységből ugyanakkor a sértett kimarad. A jogszabály – formális programjának megadásával – a tények feltáráshoz segítséget nyújt azáltal, hogy a Btk. meghatározza azoknak az emberi magatartásoknak az általános jellemzőit, amelyek ellen a büntetőjogi védelem indokolt. A Különös Részben megfogalmazott tényállásokat alapul véve a jogalkalmazó a valóságban megtörtént eseményeket igyekszik valamelyik minősítésnek megfeleltetni. Lényegében ismeretelméleti tevékenységet végez. A büntetőeljárás megismerési folyamata mégsem azonosítható a filozófiai megismeréssel, mert az igazságszolgáltatásban zajló folyamatot jellemző sajátosságok megakadályozzák az ismeretelméleti kategóriák mechanikus alkalmazását.³⁶⁶ Ezek az eltérések a múltban megtörtént cselekedet, vagy mulasztás jellegével, az eljárási eszközök mennyiségének korlátozott voltával, az eljárási határidőkkel, az elévüléssel, stb. függenek össze. A büntetőeljárás akadálypályaként is felfogható, ahol az emberi jogok és a történelemben hosszú küzdelem útján kivívott garanciák nehezítik a jogalkalmazó munkáját.

A fentiekkel szemben a resztoratív igazságszolgáltatás a bűncselekménnyel okozott kárra irányul, és az elkövető, valamint az áldozat közötti konfliktust kívánja feloldani úgy, hogy a problémamegoldásra koncentrálnak, és nem a jogszabályban tilalmazott – múltban megtörtént – magatartásra. Itt inkább a jövőbeli tennivalók kerülnek előtérbe. A kérdés nem a „mi történt?“, hanem sokkal inkább a „minek kell történnie?“. Persze, itt is fontos lesz a múlt, de csak abból a szempontból, hogy vizsgálni fogják, vajon milyen okok hozták létre a konfliktust.

³⁶⁶ Lásd részletesen Király: Büntetőítélet (...) i.m. című könyvét!

3./ A hagyományos igazságszolgáltatás stigmatizáló hatása kétségtelen. A múltban megtörtént pillanatnyi magatartás állandósul, és azt az elkövető a jövőben is bélyegként viseli magán. A bűn tudati lenyomata eltávolíthatatlan. A jogalkalmazót kizárólag a bűncselekmény foglalkoztatja, a tényállás rekonstruálása folyamán kirekeszt minden más mozzanatot. Nem érdeklí sem a sértett, sem a vádlott személyes motívuma. Mivel kizárólag a jogellenes magatartásra összpontosít, ez később, a döntés után is kialakítja a deviáns azonosságtudatot.³⁶⁷

A resztoratív igazságszolgáltatásban a helyreállító folyamatnak köszönhetően a bűn nem stigmatizál. A cél a megbánás elősegítése. A hangsúly a párbeszéden és az egyeztetésen van. Az elkövetőre úgy tekintenek, mint aki képes a kárt helyreállítani. A formális ceremónia helyett az eljárás a racionális párbeszéd színtere lehet. A bűncselekmény mellett megjelenik a vádlott és a sértett élettörténetének vizsgálata. Ezáltal a felek az arisztotelészi értelemben felfogott³⁶⁸ – félelem, szánakozás, megtisztulás – katartikus folyamaton keresztül eljutnak a megnyugvás fázisába. A jogsértő személyének pszichikai struktúrája nem fog megváltozni, ezért később a társadalomban a szerepeit nem a korábban elkövetett bűn fogja meghatározni.

4./ A hagyományos igazságszolgáltatásban a büntető hatalom gyakorlása az állam kezében van. A közösség érdeke is csak az állam által reprezentálható. A döntési folyamatból kirekesztik mind a sértettet, mind a terheltet. Nem a sértettel együtt születik meg a döntés, hanem helyette, őt abból kihagyva. A sértett jogszabályban biztosított jogai soványak, a gyakorlatban viszont ezek is alig érvényesülnek. A terhelttel szemben pedig a hatalom beavatkozás-centrikussága érvényesül.

A resztoratív igazságszolgáltatásban a sértett érdekei úgy kerülnek előtérbe, hogy a konfliktus feloldásában a közvetlenül érdekelték részt vesznek. A hangsúly a párbeszéden és az egyeztetésen van. Az eljárás folyamán a sértett aktív közreműködésére számítanak, és ehhez neki minden segítséget megadnak.

5./ A hagyományos igazságszolgáltatásban a szankció célja az ún. fájdalmas büntetés kiszabása. Ennek hátterében mindig az elrettentés, a megtorlás, a semlegesítés, illetve a szelektív semlegesítés, valamint a megelőzés áll.

³⁶⁷ Lásd részletesebben Dürkop, M.: Der Angeklagte. Eine sozialpsychologische Studie zum Verhalten vor Gericht. München, 1977.

³⁶⁸ Lásd: Arisztotelész: Poétika, Tankönyvkiadó, Bp. 1998.

A resztoratív igazságszolgáltatás ezzel szemben arra koncentrálna, hogy az elkövető és az áldozat egymással kibéküljön, közöttük egyezség jöjjön létre. Fontos szerepet kap a sértett jóvátétele. A jóvátételi szemlélet hívei ugyanis arra jöttek rá, hogy a büntetés önmagában nem képes a korábbi viselkedést megváltoztatni, és nemcsak az elkövetőre, hanem a közösség harmóniájára is rossz hatással van. A megbékélés létrejötte és a nyugalom megteremtése mindenkinek érdeke. Ebben nagy szerepe lehet a kár helyreállításának.

4. Érvek az érvek ellen

Mivel nem létezik büntett nélküli társadalom, ezért büntetőjogra és az ehhez kapcsolódó hatalomra mindig szükség lesz. A büntetőjog léte tulajdonképpen annak is az elismerése, hogy az állam nem képes megóvni polgárait. A hagyományos büntetőeljárás végleges eróziója ezért egyhamar még nem következhet be. Ugyanakkor a sokak által elképzelt és örvendetes mediáció sem, vagy csak nagyon nehezen illeszthető be a tradicionális igazságszolgáltatás meglévő keretei közé. Így a magyarországi büntető jogalkalmazásban is idegen jelenségként fog hatni. Ennek egyik oka, hogy a mediáció világtól távol áll a hatalom gyakorlása, másik oka, pedig az elsőből vezethető le: a mediáció folyamatában részt vevők között nem képzelhető el az alá-fölérendeltségi viszony.

Érvek a büntetés védelmében

A büntetőeljárás tárgya – a másféle eljárásoktól eltérően – az állam büntető igényének érvényesítése. Feladata a múltban megtörtént bűncselekmény rekonstruálása, az elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítása, és a megfelelő büntetés kiszabása.

Büntetésre tehát szükség van, mert az a társadalom, amely már nem hisz a büntetések jelentőségében, a szabadság értékében sem hisz – mondta Alain Peyrefitte, volt francia igazságügyi miniszter.³⁶⁹

A büntetés velünk született és tőlünk elidegeníthetetlen jog. Aki ezt kétségbe vonja, tagadja az összes emberi jogot és erkölcsi kötelességet is – vallja Herbert Morris.³⁷⁰

Lode Walgrave szerint a társadalom sem működőképes, szabályok felállítása és ezek kikényszerítése nélkül,³⁷¹ és semmi sem demoralizál jobban, mint a büntetlenség –, de ez utóbbit már a lengyel igazságügyi miniszter mondta egyik nyilatkozatában, hangsúlyozva azt is, hogy Lengyelországban „a reszocializáció nem vált be”.³⁷²

³⁶⁹ Kochanowski, J.: Powrót kary sprawiedliwej, Rzeczpolita, 2005/11/25. sz. 6. o. (ford.: Hary Judit; megj.: Jogi Tudósító, 2006/4. sz. 23. o.)

³⁷⁰ Morris, Herbert: Person and Punishment, id. Kochanowski: uo.

³⁷¹ Walgrave, Lode: Has Restorative Justice Appropriately Responded to Retribution Theory and Impulses? In: Critical Issues in restorative justice, 47-61. pp.

³⁷² Orwrot od resocjabizocji, Rzeczpospolita, 2005/12/16. 21. o. (ford. Hary Judit)

Persze előfordulhat, hogy a büntetés a kívánt célra nem mindig alkalmas. A büntetés hatásosságának a hiánya önmagában nem kérdőjelezi meg a büntetés létjogosultságát általában, ezért nem is kell lemondanunk róla. A büntetés hatásosság – továbbá hatékonyság és célkövetés – nélkül is betöltheti a neki szánt szerepet. „Nem a büntetés hatásossága, célbeteljesítő alkalmassága és egyöntetűsége a büntetésalkalmazás alapja, hanem az az elv, hogy bűn büntetlenül nem maradhat, illetve, hogy a bűn büntetést érdemel.”³⁷³

A büntetőjog társadalmi rendeltetése mindenképpen az, hogy amikor már más jogág szankciórendszere nem elegendő, akkor az egész jogrendszer szankciós zárköveként hátrányt okozzon feltéve, hogy valaki a Btk. által szabályozott tilalmak mezejére lép. Más jogágaktól eltérően, a büntetőjognak „nincs önálló működési terepe, mint egyéb jogágaknak. Ezért más a büntetőjogi szankció, mint az egyéb jogágak reparáló, helyreállító vagy egyéb kötelességstatuáló szankciói. A büntetőjogi szankció ezért büntetés, ezért hátrányokozás. Szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása.”³⁷⁴

Szabó András szimbolikus funkciójú jogépségi büntetésnek nevezi, ami annyit jelent, hogy „a büntetőjogi parancsokat nem lehet büntetlenül megsérteni sem akkor, ha okunk van rá, sem akkor, ha a büntetés nem ér el semmilyen célt, vagy alkalmatlan meghatározott cél elérésére. A büntetés célja önmagában van: a jogépség nyilvános deklarálásában, a célra nem tekintő megtorlásban; a célra nem tekintő, szimbolikus, jogépségi megtorló büntetés egyet jelent az arányos büntetés elvével. Az arányos büntetés elve kizárja a célbüntetést, mert a célbüntetés nem a tett súlyához való arányítást, hanem a célhoz mért viszonyítást kívánja meg és teszi lehetővé.”³⁷⁵

Szabó András fenti gondolatai nem véletlenül kaptak helyet a rendszerváltás körül a hazai alkotmánybíróság idézett határozatában. Már a hetvenes években ugyanis Andrew von Hirsch írásai³⁷⁶ elindították az igazságos és arányos büntetés elméletének hirdetését. Ezek az eszmék tükröződnek a fenti kritikai észrevételekben.

A resztoratív igazságszolgáltatásban a büntetőjogi büntetés logikáját felcserélik a gyógyítás és a nevelés logikájával. Az alkotmányos jogállamban erre nincs mód, mert nem fér bele az igazságszolgáltatás kereteibe. Az elkövető személyisége nem lehet itt

³⁷³ Lásd részletesen Szabó A. párhuzamos véleményét a 23/1990. (X. 31.) AB határozatban.

³⁷⁴ uo.

³⁷⁵ uo.

³⁷⁶ Struggle for Justice, 1971. és Doing Justice, 1976.

a büntetés alapja. „A jogépségi büntetés, a megtorló arányos büntetés sokkal humánusabb a látszólag humánus nevelő célbüntetésnél, mert nem érinti személyiséget, személyi autonómiámat és lelkiismereti szabadságomat.”³⁷⁷

A büntetőeljárásban, ugyanakkor meg kell engedni, hogy a büntetőjogi főkérdés eldöntése mellett olykor-olykor lehetőséghez jussanak más szempontok és más jogterületek. Az adhéziós eljárásban, például a bíróság a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényről³⁷⁸ dönt. Ez pedig azt is jelenti, hogy a hagyományos büntetőeljárásban is megerősíthetők a sértetti jogok, mint ahogy Roach büntetési modelljében láttuk.

Egy másik irányzat, az ún. pozitív általános prevenció koncepciója is azt vallja, hogy a bűncselekmény áldozatát, a büntetőeljárás sértettjét komolyan kell vennünk; és ha komolyan vesszük, akkor tudnunk kell, hogy a sértett elsősorban igazságtételt akar. Ezért a mai igazságszolgáltatásnak három – egymást követő – feladata van:

- egyrészt a retributív igazságosság;
- másrészt a disztributív igazságosság;
- harmadrészt a prevenció.

A retributív igazságosság jelenti az igazságos és a bűncselekménnyel arányos büntetés kiszabásának feladatát; célja, hogy a megsértett törvényességbe vetett hit helyreálljon. A disztributív igazságosság az okozott kár kiegyenlítésénél kap szerepet. Célja, hogy a törvénysértő ne tehessen haszonra szert azokkal szemben, akik betartják a jogszabályokat. A prevenció az elkövető megbüntetése, főleg bezárása útján valósul meg. Ez a biztosítéka annak, hogy megakadályozza őt újabb bűncselekmény elkövetésében. (A potenciális elkövetők esetében ezt az elrettentéssel érheti el.)³⁷⁹

Érvek a resztoratív igazságszolgáltatással szemben, annak pontatlan meghatározásai miatt

Mit is jelent valójában a resztoratív igazságszolgáltatás: eljárási vagy érték-koncepciót? S ezen belül is főleg:

- a büntetőpert elkerülő diverziós eszközt,

³⁷⁷ uo.

³⁷⁸ Lásd részletesen a polgári jogi igényről leírtakat! IV. fejezet, B. pont

³⁷⁹ Kochanowski: i.m. 24. o.

- vagy csupán a szankció megválasztásánál alternatív lehetőséget a jogalkalmazó kezében?
- Talán lehetőséget arra, hogy az elítélt a börtönben igénybe vehesse ezt a formát azért, hogy helyrehozza cselekményének káros következményeit?

Továbbá, mi a resztoratív igazságszolgáltatás célja:

- A büntetés (szabadságvesztés) elkerülése, vagy a döntéshozatal áthárítása az abban érdekeltre? (Esetleg mindkettő, de akkor melyik élvez elsőbbséget?)
- Netán – mint ahogy a neve is mutatja – az áldozat érdekeit figyelembe vevő helyreállítás?

Sajnos ezek a kérdések nem teljesen tisztázottak. Ráadásul az elmúlt húsz évben a resztoratív igazságszolgáltatást zászlajukra tűző elméletek tovább bővültek, illetve fejlődtek, így a kezdeti zűrzavar tovább bonyolódott.

Susan Sharpe szerint ez a hitelesség rovására is mehet, és a jövőre nézve sem reménykedhetünk: a mozgalom karizmatikus képviselői ugyanis óva intenek mindenkit attól, hogy definícióikkal behatárolják az állandóan bővülő jelenséget; s ezzel mintegy kizárják az újításokat és a helyi szükségletekkel szembeni érzékenységet.³⁸⁰

Kérdés továbbá, hogy melyek azok a feltételek, amelyek megvalósulása esetén resztoratív igazságszolgáltatásról beszélhetünk; és vajon resztoratív igazságszolgáltatás-e a megadott feltételek közül csak néhányal rendelkező? Ha igen, akkor léteznek-e minimális és szükséges feltételek?

Val Napoleon szerint addig, amíg az elmélet hívei között nincs egyetértés, a resztoratív igazságszolgáltatásnak nehezebb lesz elfogadtatnia magát.³⁸¹

Megfelel-e a resztoratív igazságszolgáltatás az áldozat igényeinek és elvárásainak

A bűncselekmények egy részének nincs áldozata: vagy azért, mert a sértettként fellépő nem természetes személy, vagy azért, mert egyszerűen áldozatnélküli bűncselekményről van szó.

³⁸⁰ Sharpe, Susan: How Large Should the Restorative Justice „tent” be? in: Critical (...) i.m. 17-33. pp.

³⁸¹ Napoleon, Val: By whom, and by what Process, is Restorative Justice Defined, and what bias might this Introduce? In: Critical (...) i.m. 33-43. pp.

Az áldozattal járó egyéb bűncselekmények esetében pedig gyakran kritikaként hangzik el, hogy a resztoratív eljárásban az áldozat érdekeit nem mindig tartják szem előtt. Egyes megoldási formái vagy terhelt-központúak, vagy azért nem felelnek meg az áldozat személyes elvárásainak, mert az egyén helyett inkább a közösségre figyelnek. Sokszor a hagyományos büntetőeljárások inkább képesek a sértettként fellépő áldozat érdekeit figyelembe venni, hiszen a nemzetközi dokumentumokban megjelenő követelmények betartására törekedve többféle lehetőséget kínálnak neki. Már csak ezért sem igaz az utóbbit rossznak, az előbbit jónak címkézni.

A helyreállító igazságszolgáltatás azt ígéri, hogy az érdekeltek személyes találkozásukkal képesek feloldani a konfliktust.

Akar-e egyáltalán az áldozat találkozni és kibékülni az elkövetővel? Szeretné-e, ha bár a kára megtérülnie, a tettes viszont elkerülné a büntetést? Empirikus vizsgálatok nem mindig igazolják a feltételezett szándékot, ezért a resztoratív szempontok csak az áldozatok egy részében alkalmazhatók.³⁸² Ugyanakkor ez utóbbi esetekben sem (mindig) gyógyír a helyreállító igazságszolgáltatás az áldozat számos problémájára.

Az állam szerepvállalása

A resztoratív technikákat legtöbbször civil szervezetek alkalmazzák. Az igazságszolgáltatás feladatainak ilyen fajta átcsoportosítása nem ad teret az állam szerepvállalásának. Pedig jogállamban a polgár elvárja, hogy az állam aktívan vegyen részt a megsértett közösségi rend helyreállításában. Megjegyzem, hogy a büntetés éppen az állam szerepvállalásának a kifejeződése. (Még egy érv a büntetés mellett.)

A resztoratív igazságszolgáltatás és az emberi jogok viszonya

A resztoratív igazságszolgáltatás több csapdát állít az emberi jogok érvényesülése előtt: például megvalósul-e az önkéntesség elve akkor, amikor a terhelt azért választja ezt a megoldást, mert így elkerülheti a szabadságvesztést. (A terheltek nem mindig tudják, hogy amikor a törvény börtönnel fenyeget, azt valószínűleg ki sem szabja a bíróság, vagy végrehajtását felfüggeszti. Így aztán ténylegesen ki sem váltja ez a forma a szabadságvesztést, mint ahogy azt mindenhol ígéri.)

³⁸² Az ellenérv ellenérve: a resztoratív igazságszolgáltatás hívei nem is állítják, hogy az áldozatnélküli bűncselekmények esetében alkalmazható

Az ártatlanság védelme, a védelemhez való jog, az arányosság elve és a kétszeres eljárás tilalma is sérülhet az elterelt formáknál. Az utóbb említett például úgy, hogy amennyiben nem jön létre az egyezség, s így vádemelésre kerül sor, akkor a felelősséget megállapító ítéletben ezt a tény a bíróság mint súlyosító körülményt (a kár nem térült meg) értékeli.

Az arányosság elve úgy sérül, hogy Ann Skelton és Cheryl Frank szerint³⁸³ a jóvátétel, amelyben a felek megegyeztek, nem biztos, hogy arányban van az elkövetett bűncselekmény súlyával. Az érdekeltek beleegyezésétől függő egyezségek egy idő után oda vezethetnek, hogy hasonló cselekmények egymástól teljesen eltérő jogkövetkezményekkel járhatnak.

Bár a legtöbb helyen, a resztoratív eljárásban (például a mediáció esetén) is ügyvéd képviselheti a feleket, empirikus adatok jelzése szerint ez inkább hátráltatja az elkövető és az áldozat közötti párbeszédet és közvetítést, mintsem segíti. Több esetben lemondanak a felek e jogukról, mert az ügyvédek sokszor nem a helyreállító szemléletet vallják, és a tradíciós formákhoz kötődnek.

Ahhoz, hogy alaposan végiggondolhassuk és megérthessük az egymással versengő kétféle igazságszolgáltatás elveit, bizonyos fogalmakat tisztáznunk és pontosítanunk kell. Sajnos a szakirodalomban, mint ahogy erre mások is utalnak,³⁸⁴ ezeket illetően, zavar mutatkozik. A hasonló, de nem felcserélhető kifejezéseket a szerzők gyakran egymás szinonimájaként használják. Pedig az írónak (a jogi írónak is) testközelből kell ismernie a szavakat, a kifejezéseket. Pontosan kell tudnia, hogy melyik mit jelent. Wittgenstein szerint a szónak nincs jelentése, csak használata. Talán igaza van, de akkor a használónak a használatot kell ismernie, és pontosan azt kell értenie a szó mögött, amit az a használata során „jelenteni” akar. E nélkül nincs értelmes kommunikáció. A szóhasználat időben változhat, ez megállapodás kérdése.

³⁸³ Skelton, Ann - Frank, Cheryl: How does Restorative Justice Address Human rights and Due Prozess Issues? Critical (...) i.m. 203-215 pp.

³⁸⁴ Lásd az Érvek a resztoratív igazságszolgáltatással szemben, annak pontatlan meghatározásai miatt c. részt!

5. Dekriminalizáció, legalizálás, depönalizáció, diverzió.

Dekriminalizáció

A dekriminalizáció³⁸⁵ tágabb értelemben a büntetőjog teljes elvetését jelenti, szűkebb értelemben pedig csupán a büntetőjogi beavatkozás hatókörének szűkítését. Lényegét tekintve, a dekriminalizáció a büntetőtörvények által korábban büntetendőnek nyilvánított emberi magatartásokat kiveszi a büntetőjog szabályozási köréből, és nem más jogi útra tereli, hanem a jövőben azok elkövetését megengedi. Büntetőjogi értelemben ez azt jelenti, hogy a Btk. Különös Részében egy-egy bűncselekmény időnként megszűnik.

A legtöbb helyen az állam azért dekriminalizál, mert a túlterhelt igazságszolgáltatást szeretné így kedvezőbb helyzetbe hozni. Látható tehát, hogy a megnövekedett bűnözésnek egy bizonyos ponton túl – azáltal, hogy reformot vált ki – még pozitív hatása is lehet.

A dekriminalizálás a gyakorlatban a legalizálás segítségével történik. Ekkor valamely magatartás korábbi tilalmát feloldják.

Depönalizáció

A dekriminalizálással szemben a depönalizálás – bár sokszor egymás szinonimájaként használják a két fogalmat – mást jelent. A depönalizáció tulajdonképpen a jogalkotási szelekció alapesete, amikor bizonyos magatartások büntetőjogi szabályozásától a törvényhozó eltekint; kiemeli azokat a büntetőjogból, és közigazgatási vagy polgári jogi szankcióval sújtja az elkövetőt. Legalizálásról tehát itt nem beszélhetünk, hiszen a tilalom továbbra is megmarad, csupán a jogterület változik meg. Király Tibor szerint a jogalkotási szelekció esetében a törvényhozó dönt arról, hogy mi a bűncselekmény, és mi nem minősül annak: hol elegendő a szabálysértésként történő definiálás, és melyek azok a magatartások, amelyek semmilyen tilalmat nem igényelnek.³⁸⁶

³⁸⁵ A dekriminalizáció kriminológiai és büntetőjogi értelemben felfogott különbségeire korábban Pusztai László hívta fel a figyelmet. Pusztai nagyon fontosnak tartotta, hogy a különböző fogalmakat a szakírók ne keverjék össze, ezért részletesen ismertette az egyes felfogásokat, majd azokkal vitatkozva igyekezett cezúrát húzni az egyes definíciók közé. Sajnos néha ő is csapdába esett, és felcserélte

A depönalizáció számos esete megfigyelhető. Beszélhetünk de jure és de facto depönalizálásról.

A de jure depönalizálás esetei

- A jogszabály értelmezése folyamán a jogalkalmazók úgy döntenek, hogy egyes magatartások nem tényállásszerűek. A büntetőjogi kommentárok ezeket részletesen elemzik, és a joggyakorlatot így ebbe az irányba terelik;
- Az oportunitás elvének megengedésekor az ügyész a diszkrécionális jogkörének megfelelően bizonyos cselekmények miatt nem emel vádat (pl. a vádemelés elhalasztása esetén);
- A büntetés mellőzése;
- Depönalizálás konkrét ügyben: az eljárási feltételek hiánya esetén annak megállapítása eljárási akadály (pl. a magánindítvány hiánya esetén).

A de facto depönalizálás esetei

- A rendőri szelekció;
- A feljelentés hiánya;
- A diverzió.

Diverzió

A diverzió, a büntető útról elterelés, tehát a depönalizálás egyik – de facto – esete, a klasszikus büntető igazságszolgáltatás – és nem általában az igazságszolgáltatás – alternatívájaként jelenik meg.

A diverzió esetei

- A bűncselekményt egészségügyi problémaként, nem devianciaként kezelik;
- A relatív depönalizáció: a közigazgatási útra terelés. Bűncselekmény helyett szabálysértés. A cselekmény továbbra is deviáns magatartás, és ezt szankcionálják. A fenyegetettség tehát nem szűnik meg, csak a büntető hatalom gyakorlási módja változik.

azokat. Lásd részletesen, Pusztai L.: Elterelés a büntető útról. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 28. sz. (szerk.: Gödöny J.) BM Kiadó, Bp., 1991., 5-40. o.

³⁸⁶ Király: Legalitás (...) i.m. 201-206. o.

Eredetileg tipikusan a fiatalok esetében alkalmazták, még a vádemelés előtt. Célja a hagyományos büntetőeljárás helyett más (alternatív) megoldások keresése.

A diverziós megoldások esetében sem mondanak le a hagyományos igazságszolgáltatás apparátusáról, csupán a formális eljárást mellőzik úgy, hogy az ügyet elterelik a büntető útról. Az ún. „justice model” helyére az ún. „medical model” lép. A büntető hatalom „abba az irányba mozdul el, hogy lemond a kényszeren alapuló megrendelésről és az (orvosi, pszichiátriai, pszichológiai és pedagógiai) terápia koncepciója felé orientálódik.”³⁸⁷

Sok szempontból hasonlít a mediációhoz, mégsem szabad azzal azonosítanunk, hiszen – később részletesen látni fogjuk – a közvetítői eljárás egyik igen lényeges sajátossága, hogy lemond az igazságszolgáltatás – és nem csak a klasszikus büntető igazságszolgáltatás – apparátusáról, a diverziós megoldások viszont – bár a büntető bírói útról valóban elterelik az ügyet – megmaradnak az igazságszolgáltatás keretein belül. Ezért a nálunk bevezetni kívánt új eljárásjogi intézmény semmiképpen sem tekinthető közvetítői eljárásnak, legfeljebb a diverzió egyik fajtájának.

A diverzió esetében fontos szempont, hogy a cselekmény bűncselekmény, és ezért büntetőeljárás indul. Az igazságszolgáltatási rendszeren kívüli konfliktusok nem érdeklik a diverzió híveit. Ezek nem tartoznak fogalmi körébe. Ugyanúgy kívül esnek az alternatív szankciók is. Amikor a bíró az eljárást lezáró döntésében a hagyományos büntetőjogi büntetés helyett alternatív szankciót – (köz)munkára kötelezés, valamilyen nevelési programon való részvétel, gondozásra utalás, stb. – alkalmaz, akkor ez nem diverzió, hanem deinstitutionáció, illetve deinstitutionalizálás. A diverzió fogalmának szükséges eleme egyrészt, hogy a büntetőeljárás meginduljon, illetve másrészt, hogy onnan az ügyet eltereljék.

Attól függően, hogy a büntetőeljárás melyik szakaszáról terelik el az ügyet, a diverzióknak három esetét különböztethetjük meg: rendőri, ügyészi és bírói diverzió. Ezzel a kérdéskörrel eljutottunk a büntető hatalom megosztásának buktatóihoz. Ki rendelkezzen a hatalommal? A megismerési folyamat végén ki ítél? Ki bocsát meg? Ki büntet?³⁸⁸ Átveheti-e az ügyész a bíróság feladatát, szerepét?³⁸⁹

³⁸⁷ Puztai: i.m. 23. o.

³⁸⁸ A kérdésekre a választ lásd Bárd: A büntetőhatalom (...) c. könyvét! i.m.

³⁸⁹ Róth: Az ügyész (...) i.m. 81. o.

6. A resztoratív igazságszolgáltatás, a mediáció, a tettes-áldozat-egyezség és a jóvátétel³⁹⁰

A szakirodalomban gyakran összekeverik az egyezség, a jóvátétel és a mediáció fogalmait is. Barabás A. Tünde szerint a mediációt gyakran a resztoratív igazságszolgáltatás szinonimájaként is használják. Egyetért Miers véleményével, és ő is azt vallja, hogy a két fogalom nem azonos; egyrészt szűkebb, másrészt tágabb a másikhoz képest. A resztoratív igazságszolgáltatás szűkebb, mert elsősorban a büntetőeljárás lezárására törekszik; ugyanakkor tágabb is, mert belefér a bíróság által elrendelt kompenzáció, vagy a kárhelyreállító munka. Ehhez képest a mediáció tágabb, mert a konfliktusokat nem-kriminális szempontból vizsgálja, de szűkebb is, mert a megegyezést a tettes és az áldozat között képzei el.³⁹¹ Ugyanakkor Barabás A. Tünde is összekever olyan fogalmakat, amelyeknek külön tartása mindenképpen indokolt lenne. Nemrég megjelent könyvének alcíme például fogalmi zavarra épül: „Mediáció és más alternatív szankciók Európában.” A mediáció ugyanis sohasem lehet alternatív szankció. A zavart sokszor az okozza, hogy vannak egymásba csúszó definíciók; éles cezura nem mindig állítható fel közöttük.

Mediáció

A mediáció olyan közvetítői eljárás, folyamat, ahol a vitában álló felek a közvetítő (mediátor) mint pártatlan kívülálló segítségével képesek megoldani a közöttük lévő konfliktust. A mediátor feladata a kapcsolat fenntartása a felek között, a párbeszédre épülő eljárás mederben tartása és a konfliktus rendezésére irányuló segítségnyújtás. A felek mindegyike kívánja a konfliktus ilyen módon való kezelését, megoldását; egyikük sem kötelezhető erre. A mediáció nem hatósági és nem bírósági eljárás. Nem szolgáltat igazságot, hanem a probléma megoldására törekszik. Nincs jogszabályban meghatározott eljárási rendje. A mediátor nem jogalkalmazó; nincs se döntési jogosultsága, se kötelezettsége. Olyan szakértő, aki szakértelmével segíti feltárni és megérteni a konfliktust. Nem ő, hanem a vitában álló felek maguk döntenek. Itt jöhet szóba a mediáció eredményeként, a felek között létrejövő megállapodás: az egyezség.

³⁹⁰ Erről lásd Nagy Ferenc: Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája, in: Kriminológiai Közlemények, 48. sz., Budapest, 1993.

³⁹¹ Barabás: i.m. 103. o.

Tettes-Áldozat-Egyezség

A Tettes-Áldozat-Egyezség (TÁE) a mediáció, a közvetítői eljárás folyamán, annak eredményeként létrejövő megállapodás, a felek érdekének megfelelő szerződés, amellyel a vitát lezártnak tekintik. Jogi értelemben, úgy köti a feleket ez a megállapodás, mint a szerződés. Annyiban különbözik az Alperes-Felperes-Egyezségtől, hogy ez utóbbi esetében a megállapodás aláírása nem zárja el a későbbi peres megoldás útját. A TÁE esetében a megállapodás be nem tartása azt eredményezi, hogy a büntető útról elterelt bűncselekmény miatt később az ügyész vádat emel. Visszatérve az egyezséghez, annak tartalma többféle lehet; a jóvátétel különböző lehetőségeit tartalmazza.

Jóvátétel

A jóvátétel a Tettes-Áldozat-Egyezség eredményeként létrejövő megállapodás tartalma: lehet kártérítés – a sértettnek, illetve harmadik személynek (jogi személynek is) –, lehet egyéb anyagi szolgáltatás, lehet ajándék, lehet immateriális szolgáltatás – pl. bocsánatkérés –, valamint lehet munkavégzés (pl. közmunka). A jóvátétel tehát valaminek, konkrét vagy nem konkrét dolognak az adása, elvégzése. A jóvátétel sohasem egyezség, hanem annak tartalma, sohasem mediáció, hanem annak eredményeként megvalósuló teljesítés a tettes részéről.

A fogalmi zavar elkerülése érdekében célszerű tehát ezeket a meghatározásokat dogmatikusan kezelni. A szakirodalomban – mint említettem – sajnos gyakran átfedik egymást ezek, és a tettes-áldozat-egyezséget mediációként tüntetik fel, valamint a mediációt a jóvátétel sajátos formájaként kezelik.³⁹²

³⁹² Nem ritka a büntető jogtudomány területén a különböző fogalmak, jogintézmények összekeverése, szinonimaként történő használata. Teszik ezt talán azért, mert el akarják kerülni a szóismétlést, vagy talán azért, mert a külföldi szakirodalom is így használja, illetve így – értsd rosszul – fordítják le azokat. Egyrészt tudomásul kell vennünk, hogy a szakszavak, még az állandó ismétlés ellenére sem cserélhetők fel egymással, másrészt pedig lehet, hogy a kevesebb néha több. Pl. a bizonyíték, bizonyítási eszköz, bizonyítási cselekmény fogalmát évtizedekig maga a jogszabály is összekeverte.

7. Érvék az EU tagállamaiban alkalmazható mediáció mellett

Előnyei a sértett szempontjából

A mediáció négy szempontból is előnyös lehet a sértett számára: egyrészt nem érzi magát mellőzöttnek, másrészt megtérül a kára, harmadrészt bocsánatot kérnek tőle, negyedrészt megszűnik a szorongása.

1./ A közvetítés folyamán a sértett passzív tanúból az eljárás aktív szereplője lesz, és az ott folyó párbeszéd egyik partnereként részt vesz a konfliktus feloldásában. Úgy érezheti, hogy tekintettel vannak rá. Viszonylag rövid idővel a bűncselekmény elkövetése után, foglalkoznak sérelmével. A meglévő konfliktusnak nem tárgya, hanem alanya, szinte a mediáció „házigazdája”. Szó sincs itt másodlagos, illetve harmadlagos viktimizációról, ugyanis senki sem sérti meg méltóságát a közvetítés folyamán.³⁹³

Csökkenti tehát a sértett személytelenségét, névtelenségét. Lehetőséget kap arra, hogy elmondja, hogyan élte át az ellene elkövetett bűncselekményt; beszélhet a saját bajairól. Információt szerezhet az elkövető indítékairól, megismerheti cselekedeteinek motivációját. Reagálhat a terhelt érzelmi indítékaira, sőt haragját is kifejezheti vele szemben. Segítséget kap ahhoz, hogy megértse, vajon miért éppen ő vált a támadás célpontjává.

2./ A neki okozott kárt és sérelmet konkrétan kinyilváníthatja, sőt ő dönt a számára kielégítő elégtételről, amit sikeres mediáció esetén meg is kell kapnia.

3./ Az anyagi mellett erkölcsi elégtétellel is szolgálnak számára: a terhelt megbánja tettét, és bocsánatot kér a tőle.

4./ A jövőre nézve is vannak előnyei ezen eljárási formának. A sértett ugyanis megszabadul(hat) a bűncselekménnyel és az elkövetővel kapcsolatos félelmétől, szorongásától; védettebb lesz a jövőben esetleg bekövetkező támadással szemben.

Előnyei a terhelt szempontjából

A bűncselekmény elkövetője szembesül tetteivel, megértheti cselekményeinek következményeit. Felismeri, kénytelen felismerni, hogy rosszat tett, kárt okozott valakinek, és ezért elégtétellel tartozik. Ugyanakkor lehetőséget kap arra, hogy

rövidebb eljárásban vagy enyhébb büntetést kapjon, vagy vele szemben az eljárást megszüntessék feltéve, hogy a kárt megtéríti, vagy más módon elégtételt nyújt.³⁹⁴

Franciaországban például, az elkövetők általában nem azért járulnak hozzá a mediációhoz, mert jóvá akarják tenni a sértett ellen elkövetett bűncselekményt, hanem a tapasztalat azt mutatja, hogy sokkal inkább azért, mert ezzel elkerülhetik a szabadságvesztést. Sokszor nem tudják, hogy az enyhébb bűncselekményeknél a szabadságvesztéssel fenyegetés, bár a törvényben benne van, csak egyik lehetőség a bíró kezében; a per végén általában nem fog szabadságvesztést kiszabni.³⁹⁵

Előnye a terhelt szempontjából, hogy ennek az eljárásnak a terhelttel szemben nincs stigmatizációs hatása, adatai nem kerülnek be a nyilvántartásba, ezért a terhelt lehetőséget kap arra, hogy nagyobb eséllyel lépjen vissza a normális életbe.

A közvetítés egyik célja, hogy az elkövető vállalja a felelősséget a jogellenes magatartásáért. A mediáció folyamán kialakulhat a bűnhődés érzete; ez segíti abban, hogy helyrehozza a kárt.

Előnyei az igazságszolgáltatás szempontjából

A mediáció alkalmazása a büntetőeljárásban – nagyobb távlatból szemlélve – komoly előnyökkel járhat. Ez főleg gyakorlati szempontokat jelent a kisebb súlyú bűncselekmények elterelése esetén. Ez az eljárási forma ugyanis tehermentesíti a hatóságokat és a bíróságokat.³⁹⁶ A büntetőbíróságok mai ügyforgalma nem teszi lehetővé az egyes eljárások gyors befejezését. Ezért olyan alternatívát keresnek, amely hatékony a bűnügyek befejezésében, de nem jár többletköltségekkel. E szempontoknak megfelel a mediáció.³⁹⁷

A pert kikerülő eljárások következményeként a jogalkalmazók a súlyosabb bűncselekményekre koncentrálhatnak. A hivatalos eljárás pedig ennek megfelelően, nagyobb jelentőséget kap.

³⁹³ Rękas, Agnieszka: *Mediacja w Polskim Prawie Karnym*, Oficyna Wydawnicza MS 2004.
www.ms.gov.pl/przewodnik/przew11.pdf

³⁹⁴ uo.

³⁹⁵ Berg, Rémi: *A büntetőjogi mediáció (nyersfordítás; fordította: Törzs Edit) kéziratként: Pártfogó Felügyelői és Jogi Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala*

³⁹⁶ Rękas: *Mediacja (...)* i.m.

³⁹⁷ Berg: i.m.

A mediáció előnyei a polgári eljárásban is megmutatkoznak azáltal, hogy a kártérítési perek száma csökken.³⁹⁸

Ugyanakkor az igazságszolgáltatás tekintélye nem csorbul, mert az ügyész „kiadta a kezéből” az ügyet, és a bíróság nem tartott tárgyalást. Bár a bűnügy ténylegesen nem járt bíróságot, a mediáció során kötött egyezséget mégis az igazságszolgáltatás szervei szentesítik.³⁹⁹

Mindent összevetve, az elterelt eljárás következményeként egyrészt csökkennek az igazságszolgáltatás terhei, a rendszer fenntartásának költségei, másrészt az eredményes mediáció erősíti a társadalom igazságszolgáltatásba vetett hitét, harmadrészt pedig kimutatható, hogy a közvetítői eljárás bűnmegelőzési szempontból is kedvező hatással bír. Vagyis enyhíti az igazságszolgáltatás krízisének mélységét.⁴⁰⁰

Előnyei a társadalom szempontjából

Mivel a közvetítői eljárásban a konfliktus feloldását nem hatósági eszközökkel végzik, hanem többféle szempontot vesznek figyelembe, és több megoldási módot alkalmaznak, ezért ez a forma közelebb áll a mindennapok valóságához. A szakemberek arra jöttek rá, hogy az emberek igazságérzetét használva, könnyebben feloldhatók a konfliktusok. Így az sem mellékes szempont, hogy a megbillent társadalmi béke közös helyreállításának lehetőségét is megteremtik. Ezáltal lehetővé válik a társadalom „méregtelenítése”, hiszen a felek közötti konfliktus feloldása könnyebbé válhat.⁴⁰¹ Az sem utolsó szempont, hogy azokban az országokban, ahol főszabályként az opportunitás elve érvényesül, a bagatell bűncselekmények esetében feltételezhető, hogy az ügyész nem is emelne vádat. A mediációt pedig, főleg e bűncselekményekre találták ki. Franciaországban például, a legtöbb esetben, a városi szomszédsági vitákból eredő konfliktusoknál használják, a békéltetés elérése céljából. Itt a represszív eszközök nem jó megoldások. Amennyiben viszont az ügyész diszkrécionális hatalmánál fogva eltekintene a vádemeléstől, akkor a meglévő konfliktus csak tovább mélyülne.⁴⁰²

³⁹⁸ Rekas: Mediácia (...) i.m.

³⁹⁹ Berg: im.

⁴⁰⁰ Rekas: Mediácia (...) i.m.

⁴⁰¹ uo.

A kisebb viták üldözésének feladására további ellenérv, hogy egyrészt a sértett kártérítés nélkül marad, másrészt a terheltben a következmények nélkül maradás negatív folyamatokat indít.⁴⁰³ (Rekas talán itt arra gondol, hogy így elmarad a bűn és bűnhődés katartikus érzése.)

Szociológiai felmérések kimutatták: ha az egyének közötti viták stagnálnak vagy növekednek, akkor a társadalmi szolidaritás gyengül. A mediáció viszont lehetővé teszi a társadalmi kommunikáció javítását, és az egyének egymással szembeni toleranciáját is növeli. Fejleszti továbbá a társadalom jogi nevelését. Lehetővé teszi a korábbi elvek megváltoztatását; a védekező-büntető politika helyett a megelőző-helyreállító szemlélet kerül előtérbe. Az elkövető valódi társadalmi reintegrációjára helyezi a hangsúlyt, s így csökkenti/heti a perifériára szorultak számát.⁴⁰⁴ A közvetítői eljárásra utalás lehetősége ösztönzi az elkövetőt a tett beismerésére.

⁴⁰² Berg: i.m.

⁴⁰³ uo.

⁴⁰⁴ Rekas: Mediacja (...) i.m.

8. Mediáció Európa néhány államában

Mediáció Ausztriában

Amikor a magyar jogalkotó elhatározta, hogy hazánkban, a büntetőeljárásban is teret ad a mediációnak, akkor az osztrák és a cseh megoldás lebegett szemei előtt. Valószínűleg azért, mert mindkét országban a mi pártfogó felügyelőkhöz hasonló személyre bízta a közvetítést.

Ausztriában a fiatal- és a felnőtt korúak esetében egyaránt lehetőség van arra, hogy fő szabály szerint, az előzetes eljárásban, a vádemelés előtt – a sértett és a terhelt beleegyezésével – az ügyész úgy döntsön, hogy közvetítői eljárásra tereli az ügyet. (Feltéve, hogy a bűncselekményre a törvény legfeljebb 5 évi szabadságvesztést – fiatalok esetében 10 évet – rendel.)

Ha az ügyész mégis úgy dönt, hogy vádat emel, és a bíróság észleli, hogy az ügy alkalmas a közvetítői eljárás alkalmazására, akkor a bíróság is dönthet a mediációról.

Vagy az ügyész, vagy a bíróság, attól függően, hogy melyikük hozta a döntést, elhatározását követően, megkeresi az Osztrák Pártfogói és Szociális-munkás Szövetséget, közismertebb nevén az ATÁ-t.

Az ATA az Igazságügyi Minisztérium támogatásával létrehozott független, civil szervezet. Teljes autonómiával rendelkezik; élén felügyelő bizottság áll. Összesen 12 irodát működtet, mindegyik élén igazgatóval és igazgató-helyettessel. Az irodáknak, mind az ügyész, mind a bíróság felé önálló kapcsolattartási jogkörük van.

Az ATA munkatársai szakképzett mediátorok. Mielőtt az ATA alkalmazná őket, szükséges, hogy jogi, szociológiai vagy pszichológusi diplomával rendelkezzenek. Az ATA vezetősége dönt arról, hogy a jelentkezők közül kiket nevez ki mediátornak. Megbízásukat követően, de eljárásukat megelőzően mediátori tanfolyamot szerveznek nekik. Ez két részből áll: elméleti és gyakorlati képzés megszerzéséből. Ennek elvégzése szükséges ahhoz, hogy főállású közvetítőként dolgozzanak.

Ausztriában a mediátorok tehát egy központi szervezet tagjaként egységes képzésben vesznek részt, s eljárásuk folyamán közös irányelveket követnek. Az ATA és az ügyészségek, illetve a bíróságok között jó a kapcsolat.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ Miers, David: An International Review of Restorative Justice 7-12. pp. www.restorativejustice.org és kéziratként: Pártfogó Felügyelői és Jogi Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala

Mediáció Csehországban

2000. január 1-jétől hatályos Csehországban a Pártfogó és Mediációs Törvény. A jogszabály életbeléptetését egy évvel megelőzően állították fel a Pártfogói és Mediációs Szolgálatot (PMSZ).⁴⁰⁶ Nem új keletű intézményről van szó, hiszen előde, a Pártfogói Szolgálat már régóta működött.

A PMSZ Tanácsadói testülettel rendelkezik, s ezen keresztül kapcsolódik az Igazságügyi Minisztériumhoz. A minisztérium, elvi irányítást gyakorol a PMSZ fölött: irányelveket ad ki az egységes közvetítés érdekében.

A közvetítői eljárás folyamata

Amikor a PMSZ-hez kerül a bűnügy aktája, első lépésként áttanulmányozza az esetet, majd a terheltet és a sértettet konzultációra hívja. Amennyiben a felek elfogadják a közvetítő segítségét, és nyilatkoznak a további együttműködéssel kapcsolatban, akkor kezdődhet el a tényleges mediáció, vagyis a közöttük meglévő konfliktus közös feldolgozása.

A cél Csehországban is a megegyezés létrejöttének elősegítése. A mediátor itt sem rendelkezik döntési jogkörrel, és nem befolyásolhatja a feleket az egyezség kialakításának folyamatában, hanem mindvégig semlegesnek kell maradnia.

Amennyiben a feleknek sikerült egyezséget kötniük, akkor a közvetítő a megegyezésről beszámolót készít, és megküldi az ügyésznek.

Ha a felek közötti konfliktus feloldása nehezen történik, akkor a közvetítői eljárás folyamán a mediátor feladata, hogy még az egyezség előtt beszámolót írjon a jogalkalmazónak a közvetítés nehézségeiről és a felek együttműködéséről, illetve annak hiányáról. Ezt figyelembe véve dönt az ügyész arról, hogy visszatereli-e az ügyet a hagyományos formának megfelelően működő eljárásra.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ A PMSZ tevékenységére lásd A Pártfogó és Mediációs Szolgálat tevékenysége az előkészületi és a bírósági eljárásban – mediációs tevékenységek, mediáció, a konfliktus helyzet kezelésére, elrendezésére irányuló tevékenységek a büntetőeljárás kapcsán c. beszámolót és a Konceptió, módszertani és analízis Osztály PMS ČR Igazgatósága 01041204 Statisztika PMS ČR.xls kéziratként: Pártfogó Felügyelői és Jogi Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala

⁴⁰⁷ Lásd továbbá Miers: An International (...) i.m. 19-21. o.

Mediáció Lengyelországban

Lengyelországban a mediáció a kilencvenes évek közepétől jellemezte az igazságszolgáltatást. Kezdetben, 1996-tól 1999-ig kísérleti módszerként vezették be a kiskorúak által elkövetett bűncselekmények esetében. Ennek pozitív eredményei hozzájárultak ahhoz, hogy egy évvel később, 1997-ben a mediáció a lengyel büntetőeljárás új jogintézményévé váljon, és 1998. szeptember 1-jétől alkalmazni tudják azt a fiatal- és a felnőtt korúak esetében is. Ekkor még nem az eljárás valamennyi szakaszában volt erre lehetőség, hanem csak a bírósági eljárásban, a tárgyalás előkészítése folyamán rendelhatték el.⁴⁰⁸

Mivel ez a szabályozás szűk keretek közé szorította a közvetítői eljárás megengedhetőségét, pár évvel később, 2003 januárjától, az előzetes eljárásra (nyomozásra) is kiterjesztették alkalmazhatóságát. Tették ezt azért, mert rájöttek arra, hogy a nyomozási szakasz tűnik a legmegfelelőbbnek a mediáció számára a büntetőeljárásban. Több előny is adódott ebből: egyrészt a nyomozónak és/illetve az ügyésznek a bíróhoz képest több és megfelelőbb alkalma lehet a terhelttel és a sértettel való kommunikációra, másrészt gazdasági szempontok is indokolták a mediáció kiterjesztését az előzetes eljárásra. Hiszen éppen ebben a szakaszban tudják a legkorábban alkalmazni a közvetítés pozitív szempontokra irányuló módszereit a felek közötti konfliktus feloldására, megrövidítve ezzel a büntetőeljárás idejét.⁴⁰⁹

A közvetítői eljárás szabályai

Lengyelországban a mediáció a büntetőeljárás elterelésének egyik eszköze. Ennek a formának az alkalmazásánál lemondanak a tradicionális büntetőjogi és eljárási eszközökről. A nyomozás folyamán a nyomozóhatóság, vagy az ügyész rendelheti el, a vádemelés után pedig ez a bíróság hatáskörébe tartozik. Szükséges a felek kezdeményezése, vagy beleegyezése. A magánvádas eljárásokban is lehetőség van a tárgyalás elkerülésére. Itt is a felek kezdeményezésére, illetve azok hozzájárulásával a bíróság rendeli el. A büntetőeljárás jogerős befejezése után, a kiszabott szabadságvesztés végrehajtása alatt a büntetés-végrehajtási intézmény hivatalos

⁴⁰⁸ Rekas: Mediacja (...) i.m.

⁴⁰⁹ uo.

képviselője, valamint az elítélt hozzájárulásával a védő is kezdeményezhet mediációt. Ebben az esetben is a bíróság rendeli el.⁴¹⁰

A döntésben meg kell jelölni a mediációs eljárás időtartamát; ez nem számít bele a nyomozás határidejébe. Általános szabály szerint a közvetítői eljárás nem tarthat egy hónapnál tovább. Amennyiben a rendelkezésre álló idő alatt nem fejeződik be a közvetítés, akkor a mediátor késedelem nélkül értesíti erről a nyomozóhatóságot, az ügyészt, illetve a bíróságot (a mediáció elrendelőjét), aki indokolt esetben a befejezéshez feltétlenül szükséges idővel meghosszabbíthatja a közvetítői eljárást.⁴¹¹

A közvetítői eljárás végét jelenti, ha a felek megegyeznek, illetve egyezséget kötnek.

Az eljárás költségeit az állam viseli.

A mediáció alapelve: a sértettnek és a terheltnek maguknak kell eljutniuk a megegyezéshez. Természetesen ehhez a közvetítő segítséget nyújt azzal, hogy mindvégig jelen van, és a felek az ő jelenlétében oldják fel a konfliktust. A sértett és a terhelt aktív tevékenységének eredménye az elégtétel kidolgozása. Nem a közvetítőként eljáró személy feladata az elégtétel formájának kidolgozása, hanem ez mindenképpen a felek által elhatározott megegyezés útján jön létre.⁴¹²

A mediáció csupán a lehetőségét teremti meg annak, hogy a büntetőjogi konfliktusban érintettek úgy érezzék, a közöttük fennálló ellentét kezelhető, sőt feloldható.⁴¹³

A mediáció értékelése az eddigi tapasztalatok alapján

A közvetítői eljárás az elmúlt néhány év alapján úgy alakult, hogy az megfelelt a korábbi elvárásoknak. Az eddigi tapasztalatok⁴¹⁴ azt bizonyítják, hogy a sértett a mediáció folyamán nem feltétlenül az elkövető megbüntetését akarja elérni, hanem mindenekelőtt elégtételt szeretne kapni az elszenvedett károkért, elsősorban az anyagi és az erkölcsi veszteségeit kívánja pótolni. Ezen túlmenően is, leginkább azt a szót akarja hallani, hogy „bocsánat”.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Czwartosz, Zbigniew – Rękas, Agnieszka: Mediation in Poland, 2006. (kézirat) Ügyészek Lapja Szerkesztősége

⁴¹¹ uo.

⁴¹² uo.

⁴¹³ Rękas: Mediacja (...) i.m.

⁴¹⁴ uo.

⁴¹⁵ Lásd továbbá Miers: An International (...) i.m. 49-54. pp.

Mediáció Franciaországban

Franciaországban régóta működik a mediáció. 1993-ban, a 93-2. tv. (a továbbiakban fr. Be.) tette lehetővé, hogy a büntetőeljárásban is alkalmazhassák. Nem volt ez minden előzmény nélküli, hiszen a nyolcvanas években már néhány körzetben kipróbálták. Érdekes módon, az ügyészség és a bíróság kezdeményezte ennek a jogintézménynek a lehetővé tételét. S mivel bevált, mintegy tíz évvel később törvényerőre emelkedett.

Vajon miért voltak a francia jogalkalmazók ilyen lelkesek? Feltehetően azért, mert a XVIII. század végén, 1791-ben létrejövő békebírói intézmény lebegett a szemük előtt. Ez tekinthető ugyanis a mediáció ősének.

A békebírák megszűnésükig, 1958-ig olyan ügyekben jártak el, amelyek a környezetükben élők közötti kisebb konfliktusokból eredtek. Ezek békés megoldásában a felek aktívan közreműködtek.

Amikor a békebírák feladatait a rendőrség vette át,⁴¹⁶ a polgárok kimaradtak viszonyaik rendezéséből. A francia állam ekkor végképp kisajátította a megtévedt egyének vitáját.

A „mediáció” visszaállítását segítette elő, hogy a társadalom hagyományos konfliktusfeloldó intézményrendszere, az egyház, az iskola és a család, Franciaországban sem működik úgy, mint korábban.⁴¹⁷

A mediáció feltételei Franciaországban

Jogi feltételek: az ügyész az előzetes eljárásban, még a vádemelés előtt, akkor utalhatja az eljárás mediációra, ha a törvényben meghatározott 3 feltétel megvalósul.

Ezek az alábbiak:

- ha a mediáció feltételezhetően alkalmas arra, hogy a sértett kára megtérüljön;
- ha a bűncselekmény által megzavart közrend így helyreállhat;
- ha a mediáció segíti az elkövető helyes irányú fejlődését.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Tribunal de police

⁴¹⁷ Berg: i.m.

⁴¹⁸ Fr. Be. 41. §

A jogalkalmazás által kialakított feltételek: a jogszabály által megfogalmazott mediációs célok túl távan határozzák meg a feltételeket, ezért a hétköznapi gyakorlatok továbbiakat állít fel.

Ezek:

- enyhébb súlyú bűncselekmény (A súlyosabb jogsértéseknél mindig vádat emel az ügyész);
- beismerő vallomás;
- felderített tényállás és befejezett nyomozás;
- a terhelt nem visszaeső;
- ismert a sértett;
- a sértett kára pénzben kifejezhető.⁴¹⁹

A mediáció szervei Franciaországban

A mediáció egyik kulcsfigurája az ügyész. Franciaországban, a büntetőeljárásban az oportunitás elvét fogadják el. Ennek megfelelően az ügyészt széles diszkrécionális jog illeti. Az ő döntésétől függ, hogy vádat emel, megszünteti az eljárást vagy mediációt alkalmaz.

A megfogalmazott szempontok jelzésként szolgálnak számára. Mérlegelési joga olyan széles, hogy még sikeres mediáció esetén sem feltétlenül kell megszüntetnie az eljárást; ekkor is vádat emelhet, illetve fordítva: eredménytelen közvetítés esetén is megszüntetheti az eljárást.

Másik kulcsszereplő – terheltten és a sértetten kívül – a közvetítő. Mediátor, állampolgárságától függetlenül, bárki lehet, aki ezt a szakmát választotta. Lehet önkéntes és hivatásos is. Nincs szakképesítéshez kötve, de a szigorú szakmai etikai szabályokat kell követnie. Természetesen nem lehet mediátor a jogalkalmazó: a nyomozóhatóság tagja, az ügyész és a bíró. Nem ismerheti a feleket. Jogszabály állapítja meg az összeférhetetlenséget.

A mediátor a büntető ügyekben csak akkor járhat el,⁴²⁰ ha ő, illetve szervezet esetén a munkáltató megállapodást köt az ügyésséggel. Ehhez a szerződéshez szükséges a bíróság hozzájárulása. (Ez az engedély bármikor visszavonható.) A megállapodásnak tartalmaznia kell az illetékességi területet és azt is, hogy a közvetítő

⁴¹⁹ Berg: i.m.

csak az ügyész döntése alapján járhat el. Magában foglalja a jogokat és a kötelezettségeket, mind az ügyész, mind a felek irányában. Meghatározza az eljárás pontos részleteit.

A közvetítői eljárás szabályai Franciaországban⁴²¹

Amennyiben az ügyész úgy dönt, hogy nem emel vádat, és az eljárást sem szünteti meg, hanem felveszi a kapcsolatot a területén működő és szerződéssel rendelkező mediátorral, akkor ezzel a döntésével megindul a közvetítői eljárás. A megkeresett közvetítő felveszi a kapcsolatot a felekkel. Első találkozásukkor tájékoztatja őket jogaikról, különösen arról, hogy ügyvéd segítségét vehetik igénybe. A legapróbb részletekig elmagyarázza nekik az eljárás egyes részeit és a kitűzött célt. El kell mondania azt is, hogy a megállapodástól is függ majd, hogy az ügyész – később –, hogyan dönt.⁴²² A mediátor olyan kívülálló harmadik személy, aki mindvégig semleges marad. Nem foglal állást, nem befolyásolhatja a feleket, sőt: megakadályozza, ha az egyik így viselkedik.

Nincs döntési jogosultsága: nem választottbíró, akinek döntenie kell. Csak elősegíti a felek konfliktusának feloldását. Megoldási javaslatai lehetnek, de ezeket nem erőltetheti a felekre.

Szakmai titoktartási kötelezettség terheli: a mediáció kapcsán tudomására jutott információt nem hozhatja nyilvánosságra, még az eset lezárását követően sem.⁴²³

Mediáció Horvátországban⁴²⁴

A kiindulási alap Horvátországban ugyanaz, mint Európában bárhol. Bizonyos bűncselekményeknél a konfliktus megoldását vissza kell adni az abban érintett személyeknek.

Horvátországban az osztrák modell⁴²⁵ alapján kísérletképpen három városban⁴²⁶ alkalmazzák a mediációt a fiatalkorúak és a fiatal felnőtt korúak büntetőeljárásában, a

⁴²⁰ Fr. Be. D.15-1 – 15-8. §-ok

⁴²¹ Miers: An International (...) i.m. 28-32. o.

⁴²² Berg: i.m.

⁴²³ Fr. Be. 226-13. §

⁴²⁴ Koller-Trbović, Nivex - Žižak, Antonija: Mit várhatunk a helyreállító igazságszolgáltatástól? A törvényszéken kívüli megállapodás modellje a kiskorúak és fiatalabb nagykorúak esetében folytatott büntetőjogi eljárás során a Horvát Köztársaságban (nyersfordítás; Család Gyermek Ifjúság Szerkesztőségének kézírata, 2006.)

⁴²⁵ Lásd Miers: An International (...) i.m. 7-12. pp.

fiatalkorúak ügyészének döntése alapján. Az ügyész diszkrécionális jogköre itt is széles: nemcsak a közvetíthető esetekben dönt, hanem a megállapodás megkötése után is eldöntheti, hogy vádat emel, vagy megszünteti az eljárást. Opportunitási jogköre szabad érvényesülésének egy gátja van. Jogszabály rendezi ugyanis a büntetőeljáráson kívüli megoldások kritériumait. Ezek pedig az alábbiak:

- alapos gyanú;
- a bűncselekmény nem csekély súlyú, hanem a törvény 5 évig terjedő szabadságvesztéssel bünteti;
- a terhelt és a sértett beleegyezése.⁴²⁷

Vajon miért nem alkalmazzák Horvátországban a mediációt a bagatell bűncselekmények esetében? Itt egyszerűen arról van szó, hogy ez a projekt csak a fiatalkorúakra és a fiatal felnőtt korúakra vonatkozik. A fiatalkorúakra vonatkozó szabályozás egyébként külön törvény Horvátországban.⁴²⁸ Ez olyan széles nevelési jellegű intézkedésekre ad lehetőséget a bírónak, hogy a kis súlyú bűncselekmények esetében a horvátok nem tartják fontosnak a költséges közvetítői eljárás alkalmazását. Helyette inkább a törvényben megfogalmazott 13 nevelési jellegű kötelezettség közül alkalmazzák a megfelelő szankciót. A mediáció náluk a súlyosabb esetekre gyógyír.⁴²⁹

A mediáció alkalmazása esetében, bár ez az (fk) ügyész döntésétől függ, az ügy nem marad az igazságszolgáltatás berkein belül. A mediátor olyan különleges képesítéssel rendelkező szakember, főleg pedagógus, szociális munkás vagy pszichológus, aki mindezen felül még mediátori képzettséggel is rendelkezik. Értenie kell ennek megfelelően a konfliktusfeloldáshoz, a közvetítéshez, s ezen felül megkövetelik tőle, hogy a büntető- és polgári jog területéhez kapcsolódó jogszabályokkal is tisztában legyen.

A mediátor nem önállóan vagy önkéntesként végzi feladatát, hanem az ún. Törvényszéken Kívüli Megállapodások Szolgálatához tartozik.

⁴²⁶ Zágráb, Split, Eszék

⁴²⁷ ZSM 64. cikk

⁴²⁸ Lásd: Narodne Novine, 111/97, 27/98, 12/02.

⁴²⁹ Európa legtöbb államában ez nem így van. A mediációt a kevésbé súlyos bűncselekmények esetében alkalmazzák.

A közvetítői eljárás folyamata Horvátországban

1./ 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető bűncselekmények esetében, a nyomozás megindulása után az (fk) ügyész úgy dönt, hogy nincs szükség büntetőeljárás lefolytatására. 2./ Ezért második lépésben megkeresi a szakszolgálatot, és felkéri a közvetítés lefolytatására. 3./ A szakszolgálaton belül egy szakértői csoport megkapja az ügyet, és áttanulmányozza. Ellenőrzi a jogszabály által megállapított feltételeket, és kijelöli az eljáró mediátort. 4./ A közvetítő is felkészül, mielőtt találkozik a felekkel. 5./ Az első megbeszélésre, külön időpontra, idézést kapnak az érdekeltek; ehhez csatolják a megállapodáshoz szükséges űrlapot. 6./ Először az elkövetővel – amennyiben fiatalkorú, akkor törvényes képviselőjével is (később már nem szükséges a jelenléte) – beszél a közvetítő. Ismerteti a mediáció célját és az eljárás várható menetét. Újra megkérdezi a fiataloktól, illetve a fiatal felnőtt korútól, hogy beleegyeznek-e a mediációba. 7./ Következő lépés: (feltéve, hogy az elkövető hozzájárult ehhez az eljárási formához) megjelenik a megbeszélésen a sértett is, akit szintén megkérdeznek a beleegyezéséről. Ezen a második megbeszélésen egyeztet a közvetítő a felekkel a későbbi találkozások időpontját. 8./ Későbbi találkozók: amennyiben az első találkozón nem sikerül még a feleknek megállapodniuk, akkor a közvetítő jelentésében tájékoztatja az ügyészt a fejleményekről. 9./ Sikeres megállapodás esetén a mediátor kijelenti a felek előtt, hogy létre jött az egyezés, elmondja a felek további kötelezettségeit, majd írásba foglalja a megállapodás tartalmát. Ezt mindkét fél aláírja. 10./ A sikeres közvetítői eljárás lezárása előtt a mediátor megkérdezi a sértettet, hogy elégedett-e az eljárás kimenetelével. Amennyiben igen, akkor befejezettek tekinti a mediációt, ha nem, akkor további találkozóra ad időpontot. 11./ A sértett elégedettsége esetén jelentést ír a közvetítő az ügyésznek, és azt az egyezséggel együtt megküldi neki. 12./ Amennyiben a terhelt eleget tesz a megállapodásban foglaltaknak, akkor az ügyész megszünteti az eljárást. Ellenkező esetben a hagyományos módon folytatódik tovább az eljárás.

Horvátországban sikeresnek bizonyul a közvetítés e módja. A mediációra utalt bűnügyek 80 %-ában az eljárás mindkét fél érdekeit figyelembe vevő megállapodással zárul: vagyis a terhelt elkerülte a szabadságvesztést, a sértett kára pedig megtérült.

9. A közvetítői eljárás bevezetése Magyarországon⁴³⁰

A 2001. évi EU Kerethatározat 10. cikkelye előírja, hogy a tagállamok ösztönözzék a mediáció keretében a sértett és a terhelt közötti együttműködést, és az így létrejött kiegyezést a jogalkalmazók vegyék figyelembe. Teljesítési határidő: 2006. március 22. volt. A Kerethatározat a tagállamokra bízta annak eldöntését, hogy a közvetítői eljárást milyen büntető ügyekben alkalmazzák.⁴³¹

A Kerethatározatban írtaknak megfelelően még 2004. végén látott napvilágot a közvetítői eljárásról szóló igazságügyi minisztériumi előterjesztés. Ennek több részét megváltoztatták, mire törvénytervezet, illetve javaslat, majd részben elfogadott törvény lett. (Azért részben, mert itt két jogszabályról van szó: a Btk.-t és a Be.-t módosító 2006. évi LI. tv.-ről⁴³² és a közvetítői eljárás részletes szabályait tartalmazó törvénytervezetről. Ez utóbbi törvényerőre emelkedése az új, a 2006-ban megválasztott parlamenttől függ.)⁴³³

A Be. és a Btk. módosításáról szóló 2006. évi LI. tv. szerint a közvetítés megkísérlése érdekében az eljárást hat hónapi időtartamra az ügyész hivatalból a vádemelés előtt felfüggeszti akkor, ha a feltételek fennállnak. Ebben az esetben közvetítői eljárásra utalja az ügyet.

A bírói szakban akkor kerülhet sor közvetítői eljárásra, ha a vádemelés előtt az ügyész ezt nem tette meg. Feltétel továbbá az erre irányuló indítvány. A bíróság a közvetítői eljárás lefolytatása érdekében legfeljebb hat hónapra függeszti fel az eljárást. A Btk.-ban történő változtatás szerint a legfeljebb háromévi szabadságvesztéssel büntetendő személy elleni, közlekedési és vagyon elleni bűncselekmény esetén az elkövető büntetethetősége megszűnik, ha az elkövető a sértett kárát megtérítette, vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette. Az ötévi szabadságvesztést meg nem haladó büntetési tételhatár esetén korlátlan enyhítésre ad lehetőséget a tervezett szabályozás.

⁴³⁰ Molnár B.: Gondolatok a közvetítői eljárásról a büntetőeljárásban (Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. április 26-án megtartott kerekasztal-beszélgetésről) *Ügyészek Lapja*, 2005/3. sz. 23-37. o.

⁴³¹ A legtöbb tagállam az enyhébb bűncselekmények esetén teszi lehetővé.

⁴³² A 2006. évi LI. tv. 103. §-a és a 120. § (1) bek. teszi lehetővé a közvetítői eljárásra utalást. Ezzel az 1998. évi XIX. tv.-t új szakasszal, a 221/A-val egészíti ki, illetve módosítja a Be. 266. § (3) bek.-t.

⁴³³ A dolgozat lezárásának idején még nem tárgyalta az új parlament ezt a kérdést.

A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló törvénytervezet szerint a közvetítői eljárás olyan konfliktust kezelő eljárás, amely kiváltja a bűncselekmény elkövetése miatt indított eljárást.

Célja: a bíróságtól, illetve az ügyésztől független harmadik személy – a közvetítő (mediátor) – segítségével és bevonásával írásbeli megállapodás jön létre a sértett és a terhelt között. Ennek tartalmaznia kell a jóvátételt és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartásának ígéretét.

Fontos rendelkezése a külön jogszabálynak, hogy a közvetítői szerepet kire bízza. A tervezet szerint mediátorként a büntető ügyben eljáró bíróság, illetőleg ügyész székhelye szerint illetékes megyei (fővárosi) Igazságügyi Hivatal közvetítői tevékenységet végző pártfogó felügyelője jár el. Ennek az oka, hogy a civil ügyekhez képest a mércét fentebb húzták meg, és a büntető ügyekben eljárható mediátor esetében feltételként szabták meg az ilyen irányú képesítést.

2005-ig a Pártfogó Felügyelői Szolgálatnak nevezett intézmény az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt működött, és ötféle tevékenységet végzett:

- környezettanulmány készítése a büntetőeljárásban;
- pártfogó felügyelői vélemény készítése a büntetőeljárásban;
- a közérdekű munka végrehajtásának szervezése és irányítása;
- a pártfogó felügyelet végrehajtása;
- az utógondozás.

2006 januárjától a Pártfogó Felügyelői Szolgálat az Igazságügyi Hivatal részeként működik tovább más szervezeti egységekkel, az áldozatsegítő és a jogi segítségnyújtó szolgálattal, valamint a kárpótlási irodákkal együtt. Az említett jogszabályok elfogadása után a tevékenységi köre is bővül majd, mint láttuk, a közvetítői feladattal. Technikailag ez csak úgy oldható meg, hogy a Pártfogó Felügyelői Szolgálaton belül a közvetítői tevékenységet végzők elkülönülnek majd a valódi pártfogó felügyelőktől. A leendő jogszabály is igyekszik külön tartani a különböző feladatokat, ezért részletesen kidolgozza a kizárási okokat. A kizáró okok között szerepel az a pártfogó felügyelő,

- aki az eljárásban, mint bíró, ügyész vagy a nyomozó hatóság tagja járt el, valamint ezek hozzátartozója is;
- aki mint terhelt, védő, sértett, magánfél, feljelentő, illetve ezek képviselője járt el, valamint ezek hozzátartozója is;

- aki mint tanú, szakértő, szaktanácsadó vett vagy vesz részt;
- aki három éven belül, mint pártfogó felügyelő járt el;
- vagy aki a terhelt, illetve a sértett folyamatban lévő büntető ügyében eljár, kivéve a közvetítői eljárás alkalmazásáról szóló döntés meghozatala előtt kért pártfogó felügyelői véleményt készítő pártfogó felügyelőt;
- aki egyébként érdekelt vagy elfogult.

A közvetítői eljárás a törvény indokolása szerint a büntetőeljárással párhuzamosan folyó eljárás.⁴³⁴ A mediáció feltételeit és a Be.-vel való kapcsolódási pontjait, elrendelésének feltételeit, valamint az eredményes eljárás jogkövetkezményeit a módosított Be. tartalmazza. Részletes szabályait viszont a már említett külön törvény (tervezete) fogalmazza meg.

A mediáció feltételei

- Meghatározott bűncselekmények esetén van helye mediációnak. Ezek a személy elleni, a vagyon elleni és a közlekedési bűncselekmények;
- Meghatározott büntetési tétellel való fenyegetés esetén utalható a bűnügy közvetítő elé. A mediációra az ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetében van lehetőség;
- A büntetőeljárás folyamán csak egyszer van lehetőség a mediációra;
- Szükséges a sértett és a terhelt önkéntes hozzájárulása;
- Amennyiben az ügyész hivatalból nem utalja az ügyet mediátor elé, akkor feltétel a gyanúsított, a védő, illetve a sértett indítványa;
- Akkor van helye ennek az eljárásnak, ha a Btk. 36. §-a alapján az eljárás megszüntetésének vagy a büntetés korlátlan enyhítésének van helye, figyelemmel az anyagi jogszabályok módosítására;⁴³⁵
- Feltétele továbbá, hogy a bűncselekmény elkövetését a gyanúsított beismerje;

⁴³⁴ Én nem nevezném párhuzamos eljárásnak a közvetítői eljárást, hanem inkább közbenső eljárásnak, hiszen ezzel egyidőben nem folyik tovább a büntetőeljárás, mivel azt az ügyész – legfeljebb 6 hónapra – felfüggesztette. (Be. 221./A § (3) bek.)

⁴³⁵ A Btk. módosítása szerint a háromévi büntetésnél nem súlyosabban fenyegetett személy és vagyonelleni, illetve közlekedési bűncselekmények esetén az elkövethető büntethetősége megszűnik, ötévi szabadságvesztést meg nem haladó büntetési tételhatár esetében pedig korlátlan enyhítésre lesz lehetőség, feltéve mindkét esetben, hogy az elkövető a sértett kárát megtérítette, vagy más módon jóvátette a bűncselekmény káros következményeit.

- A terheltnek vállalnia kell, hogy a sértett kárát megtéríti, vagy más módon jóváteszi;
- Feltétele, hogy a bűncselekmény jellege, az elkövetés módja és a terhelt személye alapján nem szükséges a büntetőeljárás lefolytatása, illetve a tevékeny megbánást a bíróság a büntetés kiszabása folyamán értékelni tudja, és ezt meg is teszi.

A terhelt és védője, valamint a sértett is kezdeményezheti a mediációt akkor, ha az ügyész hivatalból nem utalja az ügyet a mediációs eljárásra. Amennyiben a vádemelés már megtörtént, a tanács elnöke a vádirat kézbesítésével együtt tájékoztatja a vádlottat, a védőt és a sértettet a mediációs eljárás lehetőségéről, annak jogkövetkezményeiről, valamint az erre vonatkozó indítvány szükségességéről. Ha a közvetítői eljárásra utalást a bíróság rendeli el, akkor a bíróság az eljárást legfeljebb hat hónapra felfüggeszti.

A mediátor a közvetítést pártatlanul végzi, kötelessége, hogy lelkiismeretesen, a legjobb szakmai tudása szerint lássa el feladatát. Ez elsősorban a megegyezés létrehozására irányuló közreműködési kötelezettségben nyilvánul meg. Tevékenységét a tényekre alapozza, ezért a feladatának ellátásához szükséges adatokat nemcsak jogosult, hanem köteles is megismerni. E célból az ügy irataiba betekinthez. Természetesen mindvégig tiszteletben kell tartania a felek méltóságát, biztosítania kell továbbá, hogy a résztvevők egymással szemben is tisztelettel járjanak el. A közvetítői tevékenységével összefüggésben tudomására jutott adatokkal kapcsolatban titoktartási kötelezettség terheli. (Ez vonatkozik a jegyzőkönyvvezetőre is.)

A közvetítői eljárásban a terhelt és a sértett egyenrangú felek. Az eljárás folyamán bármikor visszavonhatják hozzájárulásukat, amit korábban a közvetítői eljárás lefolytatásához adtak. Minden egyezsége önként kell eljutniuk.

A felek jogi képviselőt hatalmazhatnak meg. Harmadik személy, az ún. bizalmi személy részvételére akkor van lehetőség, ha a felek ezt indítványozzák, és a közvetítő is megengedi. A mediátor az indítványt viszont csak akkor utasíthatja el, vagy ahogy a jogszabály tervezete fogalmaz, az indítvány teljesítését csak akkor tagadhatja meg, ha az a mediáció céljával ellentétes. A döntés ellen nincs helye jogorvoslatnak.

A kiskorú sértett mellett törvényes képviselője is részt vesz az eljárásban. Amennyiben a sértett a tizennegyedik életévét még nem töltötte be, nem vehet részt az eljárásban, helyette a törvényes képviselő jár el.

A közvetítői eljárás folyamán a közvetítő segítségével a felek között megbeszélés zajlik. Ezt a közvetítő az eljárásra utaló határozat érkezésétől számított nyolc napon belül tűzi ki az Igazságügyi Hivatal hivatali helyiségébe. Az idézésben tájékoztatja a feleket az eljárás lényegéről és jogkövetkezményeiről, valamint jogaikról és kötelezettségeikről.

A megbeszélésen a közvetítő a feleket egymás jelenlétében és egymás távollétében is meghallgathatja. Ekkor a sértett és a terhelt kifejtheti az ügyvel kapcsolatos álláspontját, és bemutathatja az ügyvel kapcsolatos iratokat.

A megbeszélésről jegyzőkönyv készül. Felvételének módjára, készítésére, kiegészítésére és javítására a Be. szabályai az irányadók.

A mediáció célja a megegyezés. Ez akkor jön létre, ha a sértett és a terhelt közötti megállapodás kiterjed a kár megtérítésére, vagy a bűncselekménnyel okozott következmények más módon történő jóvátételére.

A kiegyezésben vállalt kötelezettségeknek meg kell felelniük a jogszabályoknak. A kiegyezésnek ésszerűnek és a bűncselekménnyel okozott következményekkel arányosnak kell lennie.

A tervezet szerint a közvetítői eljárást lehetőleg három hónapon belül be kell fejezni, és a jelentést, valamint a megegyezésről szóló okiratot az eljárás felfüggesztése határidejének letelte előtt az ügyészhez, illetve a bírósághoz el kell küldeni.

A közvetítői eljárásban keletkezett iratok az adott büntetőeljárásban bizonyítékként nem használhatók fel, kivéve a megegyezést tartalmazó okiratot és a közvetítő jelentését.

A közvetítői eljárásról a közvetítő jelentést készít. Ez tartalmazza a hivatalos adatokon túlmenően az eredményes megállapodásra vonatkozó megállapítást.

A közvetítői eljárás költsége nem bünyügyi költség, ezt mégis a terhelt viseli. A felek ettől eltérően is megállapodhatnak.

A korábbi előterjesztésekhez képest több változtatás is történt. Eredetileg, az Igazságügyi Minisztériumban úgy képzelték el, hogy a büntetés-végrehajtás során is alkalmazható legyen a mediáció. A feltételek tekintetében is eltértek az előző

változatoktól. 2004-ben még külön feltételek vonatkoztak a fiatalok elkövetőire annyiban, hogy számukra a 8 évnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetében engedték volna meg a közvetítői eljárás alkalmazását. A felnőttek esetében ugyanúgy 5 év volt a felső határ. Az elfogadott változatban egységes rendelkezések vonatkoznak a fiatalokra és a felnőttekre egyaránt.

10. Véleményem a mediációról

A mediációval kapcsolatos aggályaim általában

A mediáció hívei természetesen elfogultak e jogintézménnyel szemben. Akit a mediáció szelleme egyszer megérintett, aligha láthatja többet a büntetőeljárás világát úgy, ahogy azelőtt volt szokás. A jogintézmény alkalmazása mellett kardoskodók úgy próbálják a mediációt az igazságszolgáltatáson belül elhelyezni, hogy a hagyományos büntetőeljárást annak saját fegyvereivel próbálják legyőzni, és háttérbe szorítani.

Bármennyit is olvasok a mediációról, annak különböző meghatározásairól, nem változik meg a véleményem. E tökéletesen nem büntetőjogi szempontú intézmény idegenül hat a büntető jogalkalmazásban.

A represszív célok mellett elismerem, diverziós és dekriminalizációs szempontok érvényesítésére is szükség van, hiszen még mindig jobb, ha az állam bizonyos esetekben lemond a büntetőjogi igény érvényesítéséről, és ennek kereteit, illetve részletes szabályait a törvények rendezik, mint amikor a hatóságok önkényes szelekciót alkalmaznak.⁴³⁶

Azzal (gondolom) mindenki egyet ért, hogy a legalitás elvének kizárólagos érvényesítése lehetetlen, hiszen a legalitás eróziója szükségszerűen bekövetkezett; ostobaság, továbbá lehetetlen is lenne kitartani amellett, hogy minden bűncselekményt üldözzünk, minden bűncselekmény esetében vádat emeljünk, és minden elkövetőt elítéljünk. Józan mérlegelésre van szükség.

Aki viszont a mediációban az igazságszolgáltatás bajainak orvoslását látja, alighanem csalódni fog. Egy mediációs eljárás nem kevésbé bonyolult, mint maga a büntetőeljárás. Persze, vannak más szempontok is, ebben a másképp gondolkodóknak

⁴³⁶ Az állam józanul viszonyul a büntető hatalom gyakorlásához és érvényesíthetőségéhez. Ha nem így lenne, akkor nem ismerné el az elévülés szabályait sem.

valóban igazuk van, és meggyőző erejük, olykor-olykor kétségtelen. Éles tekintetük, kritikai módon elemző és kombináló erejük arra ösztönzi a gyanútlan olvasót, hogy higgyen a mediációban; csak a mediáció lehet képes arra, hogy kielégítse a különböző igényeket.

A törvénné bővült szokásokat azonban a társadalom önvédelme alakította ki. Nem véletlen, hogy a lopás vagy a rablás tényállásait régóta a büntetőjog és nem a polgári jog szabályozza.

A társadalom önvédelme gyakran az egyén ellen hat, akinek érdeke sokszor ellentétes a közösségével. A büntetőjog így a közösség kényszerű védelme az egyén külön akciója ellen, és immanens sajátja, hogy a háttérben meghúzódó hatalom biztosítja a kikényszeríthetőséget. Egyetértek, hogy „a büntető ítélettel az állam a büntetett szabadság iránti érdekeit teljességgel alárendeli a közösség biztonság iránti érdekeinek.”⁴³⁷ És éppen azért, hogy e jogok korlátozása jogszerű legyen, alaptörvényi szinten kell szabályoznia minden államnak:

- a bírói úthoz való jogot;
- a határozatok kötelező erejét;
- a tisztességes eljárás elvét.

Erre azért van szükség, mert „a büntetőügy terheltjeivel való bánásmód jelzi leginkább az emberi jogok általános állapotát egy társadalomban, mivel a büntető perben a kollektív és az egyéni érdekek közvetlenül ütköznek.”⁴³⁸

A büntető hatalommal rendelkező jogalkalmazás lététől éppen azért idegen az egyezség, mert hatalom. A történelem folyamán természetesen különbözőképpen oldották meg az egyének egymás közötti, illetve az egyén és a közösség konfliktusait; mindig az adott korszak világképétől függött ennek szabályozása.

Az ügyek által okozott túlterheltség miatt szükséges lehet, hogy másféle megoldásokon törjük a fejünket, és bizonyos bűncselekmények esetében egyszerűsítsük az eljárást; az eljárás gyorsítása érdekében pedig időnként kompromisszumokra kényszerülünk (büntetőparancs, lemondás a tárgyalásról, stb.). Más jellegű újítások ugyanakkor nem mindenhol képesek gyökeret verni. Gondoljunk, például a 2003. július 1-jén hatályba lépő Be. alternatív megoldásként beiktatott új intézményére, a felek általi kikérdezés rendszerére, ami persze azért nem működik,

⁴³⁷ Bárd: Demokrácia (...) i.m. 73. o.

mert – tévesen – mindenki a keresztkérdéssel azonosítja. Korábban, a középarányos büntetés törvénybe iktatása esetén, pedig a bírói kar szinte bojkottált, és nem alkalmazta a törvény e szakaszát.

A jogalkalmazás a túlterheltség csökkenése reményében sem fog beengedni lététől teljesen idegen jogintézményeket, és nem örül annak, ha megváltoznak a hatalomgyakorlás eszközei. A büntetőjog represszív⁴³⁹ jellege nem fog megszűnni. Bizonyos kompromisszumok kötésére természetesen mód van, mint ahogy az egyezségkötést egy rövid ideig az adhéziós eljárásban megengedték,⁴⁴⁰ de a Be. továbbra sem teszi lehetővé a büntetőeljárás jellegével ellentétes szabályok alkalmazását. Így, például a terhelt a magánféllel szemben – mint ahogy korábban kifejtettem – követelést nem érvényesíthet, beszámítási kifogással nem élhet.

Ugyanakkor elismerem, hogy az igazságszolgáltatás mégis kénytelen lesz bizonyos pozitív kriminológiai törekvéseket, újításokat bevezetni. Ennek ellenére, alapjaiban maradni fog a büntetőeljárás hagyományos rendszere.

Nem lehet figyelmen kívül hagynunk ugyanis, hogy ma a világban nemcsak pozitív szempontokra hivatkozó kriminológiai irányzatok ássák alá az igazságszolgáltatás tradicionális rendszerét. Az Egyesült Államokat ért szeptember 11-i támadás után, a szörnyűségekre adott válaszként megjelentek olyan „nézetek, hogy a fizikai nyomásgyakorlás bizonyos esetekben még jogállami demokráciákban is igazolható”,⁴⁴¹ így még azokra a meglévő eszmékre sincs szükség, amelyeket a felvilágosodás után vívtak ki, mert ma ezek az elvek akadálypályává változtatják a büntetőeljárást, és a dzsungelben a dzsungel-jognak kell érvényesülnie. Ezt pedig a hatalom korlátlansága jellemzi. „Ennek az új védelmi logikának következménye a társadalmaknak jókra és rosszakra való felosztása. Ezen az alapon lehet különbséget tenni országok között is. Vannak tehát, akiknek bűnösségéhez nem kell külön bizonyítási eljárás, és van hatalom, amely jogosult ennek a szelekciónak az elvégzésére. A célpontot nyilván a legerősebb nevezheti meg. A nemzetközi jog fórumai sem gátolják meg az önvédelmet, ha azok elutasítják a világnak ezt az amerikai interpretációját. (Ezért nincs szükség az ENSZ felhatalmazására, ezért nem ismeri el

⁴³⁸ uo: 73-74. o.

⁴³⁹ Lásd erről Durkheim, E.: A társadalmi munkamegosztásról c. művét! Gondolat Kiadó, Bp, 2001.

⁴⁴⁰ A 2006. évi LI. tv. újra megtiltotta, de a dolgozat lezárásakor még lehet a bíróság előtt egyezséget kötni.

⁴⁴¹ Bárd: Demokrácia (...) i.m.: 79. o.

az USA a Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörét.) A bűnösök szőnyegbombázással is móresre taníthatóak.”⁴⁴²

Ugyanakkor nemcsak az európai nemzetközi egyezmények mondják ki, hanem az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye is deklarálja a semmilyen körülmények között, még háború, közveszély és egyéb szükségállapot idején sem felfüggeszthető emberi jogokat. Megsértésük ma háborús bűntettnek számít. Természetesen ez alól is van kibúvó. Dershowitz, aki bár nem tartja elképzelhetőnek, hogy fizikai kényszerrel alkalmazzanak a vádlottal szemben a büntetőeljárásban – a felelősségét igazoló bizonyíték megszerzése érdekében –, a büntetőeljáráson kívüli más eljárásokban viszont megengedhetőnek tartja. Érvei között szerepel, hogy „az amerikai jogban az önvádra kényszerítés tilalma csak a büntető perben érvényesül, és a büntetőjogi felelősség alóli mentesség garantálása esetén az érintett – akár szabadságelvonással való fenyegetettség mellett – köteles önmagára nézve terhelő nyilatkozatot is tenni. Ebből következtet arra, hogy a tortúra engedélyezése sem elképzelhetetlen, ha az érintett számára a büntetőjogi immunitás biztosított.”⁴⁴³

Messze jutottunk a resztoratív igazságszolgáltatástól, s ezen belül is a mediációtól. Kagan cikkével részben a terrorizmus áldozataira⁴⁴⁴ szerettem volna felhívni a figyelmet, részben pedig arra, hogy vannak új irányzatok a kriminálpolitikában: ezek egy része pozitív, más része negatív oldalról ássa alá a hagyományos igazságszolgáltatás rendszerét. Vajon egyforma erővel fenyegeti-e a két, merőben más kriminológiai áramlat a jogalkalmazás meglévő rendszereit?

A nulla-tolerancia elvét vallók tisztánlátását gátolják a kötöttségek és az előítéletek, a kasztelfogultságok. S annál veszélyesebbek, minél modernebb köntösben lépnek elő. A dzsungel-törvényt és a korlátlan államhatalmat vallók kihasználva a szeptember 11. utáni bizonytalanságot, elismerésre méltó ügyességgel új hitvallássá fejlesztik a saját elveiket; s a rend nevében tökéletes rendetlenséget hagynak maguk után. Ha az igazságszolgáltatásnak mindenképpen változtatnia kell a meglévő formákon, ha mindenképpen ki kell tárnia kapuit, és be kell engednie az új kihívásokra választ adókat, akkor inkább az állam tegyen engedményeket; mondjon le a

⁴⁴² Kagan, R: Puissance et faiblesse. Commentaire, N. 99. Automne 2002. 517. p. idézi Finszter G.: A rendészet elmélete. OKRI – KJK, Bp., 2003. 76-77. o.

⁴⁴³ Dershowitz, M.: Why Terrorism Works. Yale University Press, New Haven, 2002. idézi Bárd: Demokrácia (...) i.m. 79. o.

⁴⁴⁴ Lásd Albrecht, H.-J - Kilchling, M.: Victims of terrorism i.m.

büntetőhatalom egy részéről, és a kisebb súlyú bűncselekményeket dekriminalizálja. A kérdés itt már nem úgy szól, hogy „börtön helyett egyezség?”. Azzal ugyanis, hogy az állam lemond a büntetőhatalom egy részének gyakorlásáról, az e körbe tartozó emberi magatartások már nem a büntetőjog és a büntetőeljárás jog világába tartoznak.

Más jogsértéseknél viszont, ott, ahol az állam továbbra is ragaszkodik a büntetőhatalom fenntartásához, és ezért bűncselekménynek tekinti azokat, két megoldás közül választhat:

Az egyik az opportunitás alapelveire épülő eljárásjogi rendszer esetében lehetséges. Ebben a konstrukcióban nagyobb szerepe lehet a sértettnek és a resztoratív igazságszolgáltatási szempontoknak. A vád ura továbbra is az ügyész marad, de a vádemelés eldöntésekor nemcsak jogpolitikai szempontokat vesz figyelembe, hanem itt kap(hat) szerepet a kár helyreállítása, az önkéntes jóvátétel, esetleg a jóvátételre kötelezés. Az eljárás vádemelés előtti szakaszában szóba jöhet a tettes-áldozat egyezség is. Itt beengedheti a jogalkotó a diverziós megoldásokat is, de azokat nem keverheti össze a mediációval. A diverzió esetében ugyanis – mint láttuk –, az elterelés ellenére az ügy az igazságszolgáltatási gépezeten belül marad, és lehet egyfajta közbenső eljárás, ahol a kompetenciaelosztás viszonyai megváltoznak. A mediáció alkalmazásakor pedig el kell engednünk a „feleket” a tradicionális eljárás béklyóiból, és a pártatlan mediátor – aki sohasem lehet a hatóság valamelyik tagja – kezeibe kell őket adnunk. Ez utóbbi idegen az igazságszolgáltatás mai világától.

A fenti megoldás az opportunitás elvét valló eljárási rendszerek esetében valósítható meg: itt az ügyész széles diszkrécionális jogkörrel rendelkezik. Amennyiben a vádemelés feltételei adottak, akkor is dönthet úgy, hogy nem emel vádat: vagy azért, mert mellőzi azt, vagy azért, mert vádelhalasztást⁴⁴⁵ alkalmaz. Ez utóbbi esetben diverziós megoldásként a miénkhez hasonló módon elterelheti az eljárást, az előbbi esetben viszont megszűnik a büntetőeljárás. Ebben az esetben alkalmazható a „valódi” mediáció.

Aki figyeli az új Be. XXI. századi módosításait láthatja, hogy a jogalkotó szeme nem ebbe az irányba tekintett akkor, amikor az eredetileg megszavazott vádemelés

⁴⁴⁵ Véleményem szerint a vád elhalasztása és nem az eljárás nyomozási szakaszban történő felfüggesztése mellett alkalmazható az elterelésnek az a formája, amikor a terhelt tevékeny megbánása eljárást megszüntető ok. A másik esetben, amikor a tevékeny megbánás csak korlátlan enyhítésre ad lehetőséget, akkor a vádemelés előtt valóban felfüggeszti az ügyész az eljárást. A harmadik esetben, a bírói szaktól elterelt eljárás esetében szintén felfüggesztésre kerülhet sor.

mellőzését elvetette. A vád teljes mellőzésének kimondására a kilencvenes években olyan jogpolitikai megfontolások vezettek, miszerint az elkövetett bűncselekménynek önmagában elenyésző volta indokolja, hogy az ügyész diszkrécionális jogkörét gyakorolva, opportunus szempontokat érvényesíthessen. Ezzel párhuzamosan megszűnt volna az ügyész által kimondható megrovás⁴⁴⁶ intézménye. A nyomozás megszüntetésének ezt az esetét tehát a vádemelés mellőzése váltotta volna fel. Érvényesülhetett volna az ősi elv, miszerint csekély ügyekkel a bíró nem foglalkozik. (minima non curat praetor) A vádemelés mellőzése mellett szólt továbbá: az ügyész azáltal, hogy nem alkalmaz büntetőjogi szankciót, megrovást, a funkciók is jobban elkülönülnek. Az igazságszolgáltatási tevékenység ugyanis a jogállamban a bíróság feladata. A vádmellőzés tipikusan az opportunitás elvének megjelenése lett volna. A vádmellőzés alkalmazása elmaradt, a részbeni mellőzés került csak be a hatályos Be.-be. A legalitás elvének további gyengítését, pedig a vádemelés elhalasztásának kiterjesztésével érték el.

A másik megoldás a legalitásra épülő eljárási rendszerekben lehetséges. Itt továbbra is ki kell tartanunk az elv mellett, hogy minden bűncselekményt üldözni kell. Az ügyész diszkrécionális jogköre csak igen szűk területen érvényesül. A sértett itt mellékszereplője lehet az eljárásnak. Ügyészi tétlenség esetén természetesen megilleti a pótmagánvád emelésének joga. A kár megtérítésének, illetve helyreállításának a büntetékiszabási szempontoknál lehet szerepe.

Harmadik megoldásként, megfontolásra érdemes reform lehet, ha a tárgyalást két szakaszra bontjuk. A vádemelés után, a tárgyalás első szakaszában a bűnösségről döntene a bíró. Miután rögzült az állam büntetőjogi igénye, kimondásra került, hogy a vádlott bűnös, mert bűncselekményt követett el, akkor kezdődhetne a tárgyalás második, az elsőtől független szakasza.⁴⁴⁷ A bírósági verdikt kimondásával megdőlt ugyanis az ártatlanság vélelme, és az ezt követő eljárásban a Be. alapelvei már nem sérülnek. A szankció meghatározása előtt lépne színre a közvetítőnek nevezett segítő, aki megfelelő szaktudásával kísérletet tesz arra, hogy a felek kibéküljenek. Itt jöhet szóba az egyezés. A tárgyalás e szakaszában tudom elképzelni mindazt, amit resztoratív eszközök alkalmazásán értünk.

⁴⁴⁶ A megrovást végül a 2006. évi LI. tv. szüntette meg.

⁴⁴⁷ A tárgyalás kettéosztásának magyarországi gondolata Bárd Károlytól ered. Lásd! A büntetőhatalom (...) i.m. 132-166. o.

Ezt követően ismét a bíróé a terep.⁴⁴⁸ A közvetítő – mint az eljárás új szereplője – nem váltja fel a bíróságot, és nem szorítja ki a bírót az eljárásból. Így a bíró nem veszíti el kizárólagos jogát a büntetés kiszabására, hiszen az eredményes közvetítés esetén is ő hozza meg a végleges döntést. Kisebb súlyú bűncselekmények esetében megszünteti az eljárást, közepesen súlyos cselekményeknél pedig a megkötött egyezséget, illetve a kár vádlott által történő megtérülését figyelembe véve dönt a büntetés kiszabásáról.

A tárgyalás általam elképzelt kettéosztásánál tehát, a két szakasz közé ékelődik a közvetítői eljárás (nem mediáció), és a bűnösség, valamint a büntetés megállapításának kérdései egymástól elkülönülnek. Így a jogalkalmazás áttekinthetőbbé válik, és a garanciális szabályokat sem kell feladnunk.

További kérdés lehet, hogy vajon az Alkotmányban deklarált bírói út alapelv, vagy jog. Mert ha az utóbbi, akkor le is lehet mondani róla. A törvényben biztosított jogok ugyanis nemcsak pozitív, hanem negatív értelemben is felfoghatók, ezért az érdekeltek eltekinthetnek azok gyakorlásától.

A válaszok részletes kidolgozása a büntető jogtudomány és a kriminológia feladata lehet.⁴⁴⁹

Véleményem a hazai közvetítői eljárásról

Korábbi ellenvetéseim a valódi mediációra vonatkoznak. A jogszabály ismeretében viszont arra a következtetésre jutottam, hogy semmilyen támadás nem fenyegeti a büntetőeljárás hagyományos rendjét. Szó sincs itt az ún. független és pártatlan mediátor betolakodásáról. Bár új szereplője lesz az eljárásnak, a mediátori köntösbe bújtatott pártfogó felügyelő, az ő léte viszont semmilyen veszélyt nem jelent majd, hiszen kisbíróként egy közbenső⁴⁵⁰ eljáráshoz hasonló szakaszban,⁴⁵¹ csak

⁴⁴⁸ A Bárd K. által ismertetett megoldástól eltérően, a bíró szerepe nem változik. Európában sokáig meg fog maradni a bíró hagyományos szerepe a büntetés kiszabásánál. Később, ha megérnek a feltételek arra, hogy a büntetőeljárás beengedje a modern társadalomismereteket, akkor talán a büntetés kiszabási részben megváltozhat a tradicionális kompetenciaelosztás: olyan személyek is szerephez juthatnak, akik korábban nem szerepeltek a büntetőeljárásban. A bíróság viszont nehezen fog lemondani arról, hogy ő állapítsa meg a szankciót.

⁴⁴⁹ A legfrissebb hazai viktimológiai kutatásra lásd Barabás T. *Victimology, latency and other questions. (The characteristics of victimisation in Hungary) c. tanulmányát!* In: *Bizonyítékok (...)* i.m. 43-53. pp.

⁴⁵⁰ És nem párhuzamos

⁴⁵¹ Amikor a közbenső eljáráshoz hasonlítom a hazai mediációt, akkor a német közbenső eljárásra ez csak ki nem mondott célját – a bírósági eljárás mentesítése – tekintve hasonlít. A németeknél ugyanis ez a szakasz nem azért jött létre, hogy a sértett és a terhelt közötti egyezséget elősegítse, hanem itt történik

leveszi a jogalkalmazók válláról a terhet. Ennek bizonyítékai a törvénytervezetek szövegéből egyértelműen kiderülnek. A közvetítői eljárásra vonatkozó részletes szabályok szervesen illeszkednek ugyanis a garanciákkal kikövezett büntetőeljárás folyamatába. A közvetítőre vonatkozó rendelkezések is hasonlítanak azokhoz a szabályokhoz, amelyeket már a bírói eljárás vonatkozásában megszoktunk. A közvetítő ugyanis ugyanolyan „hatalmi” jogosítványokkal rendelkezik majd, mint a bíró: idéz, indítványokról dönt, azokat akár el is utasíthatja, és olykor a döntése ellen még jogorvoslatnak sincs helye. (Milyen ismerős rendelkezések!)⁴⁵² Ugyanakkor a mediáció meghatározásakor láttuk, hogy a mediáció nem hatósági és nem bírósági eljárás. Nem szolgáltat igazságot, hanem a probléma megoldására törekszik. Nincs jogszabályban meghatározott eljárási rendje. A mediátor nem jogalkalmazó; nincs se döntési jogosultsága, se kötelezettsége. Olyan szakértő, aki szakértelmével segíti feltárni és megérteni a konfliktust.

az alapos gyanú bírósági vizsgálata. A nálunk bevezetni kívánt közvetítői eljárásnak tényleg nem sok köze van a valódi mediációhoz, hanem ugyanúgy szűrőszerepet fog betölteni, mint a németeknél a közbenső eljárás.

⁴⁵² Itt tulajdonképpen arról van szó, hogy a törvény újabb szereplőt teremt, és olyan szerepet ad neki, ami korábban a bírót illette.

Összegezés az V. fejezethez

Ez a fejezet arra keresi a választ, vajon milyen esélyei vannak a resztoratív igazságszolgáltatásnak a hagyományossal szemben. A helyreállító eljárási formák valóban jobban figyelembe veszik-e a sértett (és a terhelt) érdekeit, tényleg kedvezőbb feltételeket teremtenek-e számukra?

Manapság számos jel arra utal, hogy a meglévő formák jövője kétséges, ha nem engedik be az újításokat. A hagyományos igazságszolgáltatás ugyanis nem (mindenben) felel meg a XXI. század elvárásainak. Vajon teljesen át kell-e adnia helyét a resztoratív törekvéseknek, vagy reformokkal megmenthető az „élete”.

Fel kell-e, fel lehet-e áldozni az elterelt formák kedvéért azokat az eljárási garanciákat, amelyeket a történelem nehéz vajúdsában szült, és amelyek évek óta a büntetőeljárásnak nevezett dráma színpadának építőkövei? Ha számúzzuk a szívünkhöz nőtt eszméket, és lemondunk a hatalomgyakorlás meglévő formáiról, vajon mit kapunk cserébe: mint ahogy a neve is ígéri, helyreállító igazságszolgáltatást? Csökkennek-e – ennek segítségével – a bíróságok terhei, és a bűnözés alacsonyabb lesz-e? Megtérül-e a sértett kára, és helyreáll-e a megomlott rend?

Olyan kérdések ezek, amelyekre válaszolni nehéz. Az értekezés V. fejezete mégis kísérletet tesz erre úgy, hogy először is megpróbálja pontosítani azokat a fogalmakat, amelyekkel a resztoratív igazságszolgáltatás dolgozik; ezt megelőzően viszont, meghatározott szempontok alapján, a két rendszer összehasonlítása, majd érvek-ellenérvek keresztüzében gyenge pontjainak megvilágítása következik.

A mediáció híveinek meggyőződése, hogy a jogintézményre már csak azért is feltétlenül szükség van, mert ez akadályozhatja meg az igazságszolgáltatás válságát. A büntető útról ily módon letért eljárás talán csökkenti a bíróság terheit, de olyan alapvető kérdéseket is felvet, amelyeknek végiggondolásával legfeljebb néhány álmodozó küszködik.

A fejezet második felében a mediáció nemzetközi kitekintéssel történő részletes bemutatása, majd a magyar közvetítői eljárás elemzése zárja a sort.

A hazai közvetítői eljárás nem igazi mediáció, csak látszólag az. A bűnügy valójában az igazságszolgáltatás gépezetén belül marad. Mindössze annyi történik, hogy új/régi szereplője lesz a büntetőeljárásnak: a közvetítői (mediátori) köntösbe bújtatott pártfogó felügyelő.

VI. Erősödött-e a sértett eljárásjogi helyzete

A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott elvárások gyakran fedik egymást, ezért egy-egy igény több helyen is szerepel.

Az Európa Tanácsnak, például két olyan dokumentuma is fellelhető, s ehhez még egy ENSZ deklaráció, valamint az EU Tanácsának irányelve is társul, ahol a bűncselekmények áldozatainak kártalanítása, illetve kárenyhítése követelmény. Az Európa Tanács 1977. évi ajánlása, illetve az 1983. évi konvenciója, valamint az ENSZ 1985. évi deklarációja fogalmazza meg azon elveket, amelyeknek a rendszerváltás után mi is eleget tettünk. A kormány 2004-ig rendeletben szabályozta az egyes erőszakos bűncselekmények következtében sérelmet szenvedettek állami kárenyhítését. 2005-től a bűncselekmények áldozatainak segítésére és az állami kárenyhítésre vonatkozó kérdéseket törvény rendezi.⁴⁵³

A 2005. évi CXXXV. tv. megszületése mögötti cél egyrészt, hogy a korábban szabályozottakat tartalmukban is kiegészítsék, másrészt pedig magasabb szintű jogszabályban rendezzék. Az áldozatsegítés ugyanis az állam alkotmányos kötelezettsége nem a büntetőeljárásra jellemző sértetti fogalomból indul ki, hanem az áldozatéból. Az EU tagállamai általában ezt teszik. A német áldozatvédelmi törvény (OEG) például, a bűncselekmény következtében meghalt személy hozzátartozóit is áldozatnak tekinti, és a kárenyhítésnek nem feltétele náluk, hogy az áldozatnak tekintett egyén a büntetőeljárásban sértetti jogokat kapjon.

A magyar jogszabály személyi hatálya kiterjed a bűncselekmény közvetlen következtében sérelmet szenvedettekre feltéve, hogy magyar állampolgár, illetve az EU bármely tagállamának állampolgára. Ezen túlmenően az emberkereskedelem áldozataira, továbbá azon személyekre is kiterjed, akik Magyarországon vagy az EU-ban jogszerűen tartózkodnak (az előbbi esetében a törvény még hozzáteszi a hontalan státuszt). A hatály kiterjed még azokra az eddig nem említett áldozatokra is, akiknek állama hazánkkal vagy nemzetközi megállapodást kötött, vagy a két állam között viszonyosság áll fenn.

⁴⁵³ Lásd: 209/2001. (X. 31.) Korm. rendeletét, egységes szerkezetbe foglalva a Kormány 83/2004. (IV. 19.) Korm. rendeletében foglalt módosításokkal és a 2005. évi CXXXV. tv.-t

A sérelem lehet testi és lelki, továbbá anyagi is egyaránt; fontos azonban, hogy a sérelem vagy kár a bűncselekménnyel ok-okozati összefüggésben legyen.

A franciáknál is elég tágan értelmezik a kár fogalmát: az életkörülményekben jelentkező súlyos nehézségeket értik alatta. Ez lehet a jövedelem kiesése, továbbá testi és szellemi károsodás egyaránt.⁴⁵⁴

A törvény hatálya alá tartozó áldozatok ingyenesen különféle szolgáltatásokat vehetnek igénybe. Az áldozatsegítő szolgálat révén szakszerű és gyors tájékoztatást kap(hat)nak: ez kiterjed az áldozat büntetőeljárásbeli jogaira és kötelezettségeire, az áldozatsegítés keretében igénybe vehető szolgáltatásokra, e szolgáltatások igénybevételének feltételeire, az áldozatsegítő támogatások igénylésének módjára és az áldozatsegítésben közreműködő egyéb szervezetek elérhetőségére. Emellett felvilágosítják az őket megillető egészségügyi, biztosítási és szociális ellátásokról, és ha szükséges, az áldozatokat a jogi segítségnyújtó szolgálathoz irányítják.

Az áldozat igényt tarthat azonnali, de legfeljebb 62651.- Ft pénzügyi segélyre. A segély célja, hogy az áldozat a legalapvetőbb szükségleteit (utazás, szállás, ruházkodás, táplálkozás, gyógyszer) fedezni tudja.

Lengyelországban ez az összeg 12000 zł. Jelenleg az áldozatnak kifizethető anyagi jóvátétel (kártérítés) felső határa ez, ami a szakértők véleménye szerint csak jelképesnek tekinthető, a tényleges károk (anyagi, erkölcsi) sokkal magasabbak is lehetnek. A kártérítés csak lengyel és EU-tagállamok polgárainak fizethető, megkötésekkel.

Franciaországban viszont a személy elleni erőszakos bűncselekmények áldozatait teljes kompenzáció illeti, a szubszidiaritás csak a vagyon elleni bűncselekményeknél áll fenn.⁴⁵⁵

A szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmények áldozatai, akiknek testi épsége, egészsége a bűncselekmény következtében súlyosan károsodott, állami kárenyhítésben részesül(het)nek; ez nem automatikusan járó fájdalomdíj, és később visszafizetendő, ha valamilyen forrásból megtérül. (Például a biztosító fizet.)

Franciaországban nemcsak az e körhöz tartozók részesülnek kompenzációban, hanem a vagyon elleni bűncselekmények áldozatai is.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Kígyóssy: i.m. 190-191. o.

⁴⁵⁵ uo. 192. o.

⁴⁵⁶ uo. 192. o.

Németországban viszont, a magyar szabályozáshoz hasonlóan, a szándékos és személy elleni erőszakos bűncselekmények áldozatainak jár kárpótlás (OEG 1. §.), a vagyonelleni bűncselekmények esetében nem.

A kárenyhítés csak a rászoruló áldozatnak adható, akinek családjában az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg az alapösszeg kétszeresét. Franciaországban ez a kitétel nem feltétele a kárenyhítésnek. Kárenyhítési törvényük 1983. évi módosítása után a rászorultság csak a vagyon elleni bűncselekményeknél követelmény.⁴⁵⁷

Az Európa Tanács 1985. évi ajánlása a sértett büntető- és eljárásjogi helyéről és szerepéről szól. Az argumentum az általános elveken túl konkrét követelményeket is megfogalmaz. Ezek nagy részét teljesítettük; a hatályos jogszabály sértettre vonatkozó rendelkezései megfelelnek a dokumentum követelményeinek. A sértetti jogokat illetően nem állunk tehát rosszul. Vajon a gyakorlatban is így van-e, kétkem. A sértett szempontjából tisztességes eljárás megvalósulása még várat magára. A jövőben „nagyobb körültekintést kell tanúsítaniuk a büntetőügyekben eljáró hatóságoknak és a kormánzatnak a sértetti jogok, érdekek érvényesítésére”.⁴⁵⁸ Ráadásul van a hatályos törvényben két olyan szabály, amely miatt okkal szégyenkezhetünk. A sértettel szemben alkalmazható testi kényszerre és a rendbírság elzárásra történő átváltoztatására gondolok. Ezekre a problémákra Róth Erika is felhívja figyelmet.⁴⁵⁹

Az Európa Tanács 1987. évi ajánlása, az áldozatok megsegítéséről és az áldozattá válás megelőzéséről szól. Az ajánlás megfogalmazása óta csaknem húsz év eltelt. A bűnmegelőzésre hazánk nagy figyelmet fordít. Felméréseket végeztek, kutatásokat szerveztek abból a célból, hogy a legfontosabb kérdések napvilágra kerüljenek.⁴⁶⁰ Ez volt ugyanis a feltétele annak, hogy a konkrét programokat és a szervezeti formákat kidolgozhassák. Felállították az Országos Bűnmegelőzési

⁴⁵⁷ uo. 191. o.

⁴⁵⁸ Róth: A sértett szerepe a büntetőeljárásban – Avagy mit kíván az Európai Unió, in.: Emlékkönyv Kratochwill (...) i. m.: 62. o.

⁴⁵⁹ Róth E. az EU Kerethatározatának elvárásait figyelembe véve írja: „ha a Bizottság sejtené, hogy (...) a sértett hamarabb kerülhet büntetés-végrehajtási intézetbe, mint a sérelmére bűncselekményt elkövető terhelt, aligha kerülhetnének a 'jó tanuló' tagállamok közé.” Róth: Áldozati jogok (...) i. m.: 75. o.

⁴⁶⁰ Tanulmányok a bűnmegelőzésről: Gosztonyi Géza - Kerecsi Klára: A családsegítő központ és a pártfogó szolgálat lehetséges szerepe a bűnmegelőzésben. In: Kriminológiai Évkönyv. Budapest, 1994.; Borbíró Andrea: Társadalmi bűnmegelőzés és emberi jogi követelmények, Acta Humana, 2004/4. sz.; Földes Ádám: Árgus szemmel – Kamerás térfigyelés Magyarországon, Fundamentum 2004/2. sz.; Gönczöl Katalin: Bűnözés és bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában. Esély, 1992/1 sz.; Gönczöl Katalin: A társadalmi bűnmegelőzés stratégiájának megvalósulási feltételei a nagyvárosokban (előadás 2004-ben A városi bűnözés - önkormányzati bűnmegelőzés c. konferencián)

Tanácsot. A segítségnyújtás különböző formáit is megszervezték.⁴⁶¹ Régóta van már tanúvédelmi programunk is.⁴⁶²

Sok mindent fel tudunk mutatni, legyünk tehát elégedettek! A sértettek többsége viszont nem így gondolkodik. A rendőri szelekció következtében a legalitás elve továbbra sem érvényesül a hétköznapi világban. A szerencsésnek mondható sértettek – mivel ügyükben eljárás indul – később azt is megbánják, hogy feljelentést tettek. A szekunder viktimizáció a jogalkalmazás gyakorlatában élő jelenség. A sértettek eljárási szerepe legfeljebb a tanúzási kötelezettségben merül ki. Kárunk megtérülése is halovány remény csupán. Ami még rosszabb számukra, hogy a vádlottal együtt várakoznak a bírósági folyósón, és a jövőben sincs esély arra, hogy elkülönített várótermeket építsenek a bíróságokhoz. A bűnözéstől való félelmet pedig az agresszív média tovább mélyíti. Bár a pótmagánvád sem töltötte be az eredetileg neki szánt szerepet, az alkotmánybírósági döntésnek köszönhetően, mégsem lett fegyver a politika kezében.

Az elvárások közül számunkra, a legtöbb gondot az EU Kerethatározata okozta, annak ellenére, hogy az ott megfogalmazott elvárások nagy részének jogszabályaink elméletben megfelelnek. A legnehezebb elvárásnak a közvetítői eljárással kapcsolatos jogszabályok megalkotása és a működő igazságszolgáltatásba való beültetése tűnik.⁴⁶³ Talán ezzel is magyarázható, hogy nálunk mostanában mindenki a mediációról beszél. Az új jogintézmény bevezetésének hívei az igazságszolgáltatás látóhatárának kitisztulását látják abban, hogy új szövetségesként a pártfogó felügyelőt mint mediátort beengedik az eljárásba. Nem resztoratív eszközökről van itt szó, hanem sokkal inkább arról, hogy csökkenteni kell a bíróság terheit. Az elterelt eljárás vajon képes-e hibátlanul eleget tenni annak a célkitűzésnek, amelyre szerződött? Csökkenti-e valójában az igazságszolgáltatás terheit?

A követelmények gyakorlati megvalósítását tekintve pesszimista vagyok. Bár az EU csak azt várja el tőlünk, hogy jogszabályaink a Kerethatározat elvárásainak

⁴⁶¹ Ezeknek a konkrét céloknak az elérése érdekében megszületett A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája [115/2003. (X. 28.) ogy. hat.], majd a kormány cselekvési programja [1009/2004. (II. 26.) korm. hat.]. 2003. őszén újjászerveződött az Országos Bűnmegelőzési Bizottság, amely a dokumentumokban megfogalmazott feladatok végrehajtásáért felelős. Ennek a bővített tárcaközi szervezetnek állandó tagjai a minisztériumok, az igazságszolgáltatás, az önkormányzati szövetségek, az egyházak és az egyes szakmai kamarák, meghívott szakemberek, valamint civil szervezetek.

⁴⁶² Részletesen lásd a IV. fejezetet!

megfeleljenek. Vajon ezek a jogalkalmazás folyamán megvalósulnak-e, más kérdés. Fontosak a helyes elveket tükröző törvények, de ha a jogok a jogalkalmazás folyamán csak kirakati eszmék maradnak, akkor mit sem érnek. Mert a sértett büntetőeljárásbeli pozitív szerepe sem csak azon múlik, hogy milyen jogai szerepelnek a törvényben. A sértett jogának hirdetése ugyanis banalitássá válik, és nem is lesz abból valóság, ha a jogalkalmazói fejekben nem történik változás. A sértett a neki mutatott tükörben, még mindig a szószátyár tanút látja.

Az áldozatok/sértettek sajátos pályát futottak be. A különböző érdekvédelmi szervezetek, csoportok ténykedéseinek köszönhetően, ma már nem lehet figyelmen kívül hagyni őket. Az aktivisták azt esetleg elérhetik, hogy a jogszabályokat megváltoztassák, vagy módosítsák. De biztosítják-e a törvények, hogy a valódi világban, az eljárás folyamán semmi olyan nem történik, ami a sértett számára elviselhetetlen? A jogszabályok hallgatnak erről, és a sértett joga az igazságszolgáltatásban megtaposott marad továbbra is.

Az érdekcsoportok és az azokat képviselő személyek fellépésének, lehet másfajta – értsd: negatív – következménye is: egy-egy erőszakos aktivista nyilatkozata után, az indulatok útvesztőjében sokszor éppen a valódi probléma sikkad el. Előfordulhat, hogy csak a karrierjüket építő álhumanisták több rosszat okoznak, mint azt gondolnák.

Mindezek ellenére az új Be., Györgyi Kálmán szóhasználatával élve, „némi változtatást eszközölt a sértett javára, de az alapvető, meghatározó, lényeges szemléletbeli változás feltételei, úgy tűnik, Magyarországon még az új büntetőeljárás törvény elfogadása kapcsán sem alakultak ki”.⁴⁶³ Talán a 2006-ban történő módosítás kicsit közelebb hozza a félretett reformot.

Az USA-ban érdekes folyamat zajlik, és ez már Európában is érezteti hatását. A korábbi fejezetekben láttuk, hogy Roach a sértett szerepének óceánon túli változásait két modell párhuzamba állításával szemlélteti.

Az első (büntetési) modell a sértett aktív büntetőeljárásbeli részvételével kapcsolatos: a formális igazságszolgáltatásban is igyekeznek a szerepét növelni azáltal, hogy bevonják őt a büntetés kiszabás folyamatába, és így nyomást gyakorolhat

⁴⁶³ A jogalkalmazók nagy érdeklődéssel tekintenek a közvetítói eljárásra; kicsit szkeptikusak, hiszen a vádemelés elhalasztása sem működik a gyakorlatban. Lásd az ezzel kapcsolatos kerekasztal-beszélgetést! *Ügyészek Lapja*, 2006/3. szám; lásd továbbá Róth: *Az ügyész (...) i.m.* című tanulmányát!

⁴⁶⁴ Györgyi K.: *A bűncselekmények áldozatainak emberi jogai in: Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára.* Budapest, 1999. 88. o.

a kiszabandó büntetés mértékére, illetve az eljárás mellőzésére, vagy felfüggesztésére. Kaliforniában, például a bűncselekményt elszenvedett egyén jogai, olykor korlátozzák a bizonyítás értékelésének tilalmára vonatkozó szabályok alkalmazását. A sértettek köré települő érdekcsoportok pedig hatást gyakorolnak a büntető jogpolitikára; bizonyos területeken befolyásolják a jogalkotást, de a jogalkalmazásnál is érezhető a szerepük: kikényszerítik például a családon belüli erőszak esetén – az oportunitás elvét is áttörve – a vádemelést. A másik (nem büntetési) modell a diverziós szempontokat veszi figyelembe. Az elterelt eljárásnál a fő szempont a megelőzés és a kárhelyreállítás, nem pedig a megtorlás.⁴⁶⁵

A Roach szerinti modellek hatása már valóban megérintette kontinensünket, hiszen a mediációval több európai dokumentum is foglalkozik. A legfrissebb az EU Kerethatározata.

A Kerethatározat 2. cikke a sértettek tiszteletéhez és elismeréséhez való jogát szabályozza: kimondja, hogy a tagállamoknak mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a sértettek jogait és törvényes érdekeit elismerjék, valamint, hogy a büntetőeljárás folyamán a jogalkalmazók a sértettek egyéni méltóságát tartsák tiszteletben. A valamennyi sértettet megillető jogon túl, a kerethatározat kimondja azt is, hogy a különösen veszélyeztetett sértetteket speciális bánásmódban kell részesíteni. A Be. 77. § (2) bekezdése kimondja, hogy „a bizonyítási cselekmények végzésekor az emberi méltóságot, az érintettek személyiségi jogait és a kegyeleti jogot tiszteletben kell tartani, és biztosítani kell, hogy a magánéletre vonatkozó adatok szükségtelenül ne kerüljenek nyilvánosságra.” A Be. 158. § (1) bekezdése szerint a házkutatást, a motozást és a lefoglalás érdekében tett intézkedést ugyancsak az érintett kíméletével kell végezni úgy, hogy ne szenvedjen a büntetőeljárás céljai érdekében feltétlenül szükséges mértéket meghaladó joghátrányt.

A külön jogszabályban (2001. évi LXXXV. tv.; 34/1999. (II. 26.) Korm. Rendelet) meghatározott védelem a Be. 98. §-a alapján az egyszerű sértettet és a sértett-tanút is megilleti. Ez utóbbi esetében a Be. 97. §-a alapján, amennyiben a feltételek fennállnak, a sértettet különösen védett tanúnak is lehet nyilvánítani.

A sértett személyes méltósága sajnos a Be. alapján is sérülhet akkor, amikor a törvényben előírt közreműködési kötelezettségét nem teljesíti. A Be. 106. § (3) bek. alapján ugyanis, a sértett elővezethető, illetve vele szemben rendbírságot lehet

⁴⁶⁵ Lásd részletesebben: Roach: Four Models (...) i.m. 671-716. o.

kiszabni; ez, meg nem fizetése esetén, a Be. 161. § (5) bek. értelmében, elzárásra is átváltoztató. Erre a problémára Róth Erika több helyen is felhívta már a jogalkotó figyelmét.⁴⁶⁶ „S itt még nem értünk a sértett 'megbüntetésének' végére.” – írja Róth Erika. A Be. 123. § (4) bekezdése szerint ugyanis a sértett csakúgy, mint az eljárás más szereplői, kénytelen magát alávetni a szemlének, a bizonyítási kísérletnek és a felismerésre bemutatásnak, a birtokában lévő tárgyat e bizonyítási eljárások céljára, köteles rendelkezésre bocsátani. Amennyiben az együttműködést megtagadja, rendbírságot szabnak ki vele szemben. Ennek meg nem fizetése pedig elzárást von maga után.⁴⁶⁷

Ennyire tartja tiszteletben a jogalkotó a sértett személyes méltóságát. Nem lenne elegendő – kérdezi Róth Erika, a rendbírság meg nem fizetése esetén a behajtása iránti intézkedés?⁴⁶⁸ (Én sem hiszem, hogy a tanúzási képesség növelésére jó eszköz lenne a testi kényszer vagy az elzárás.)

A 2. cikkben belül szerepel, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kell a különösen veszélyeztetett áldozatokkal szembeni megfelelő bánásmódot. A kerethatározatból nem derül ki pontosan, hogy milyen áldozati körök sorolhatók ide. A tagállamok más-más személyeket értenek a fogalom alatt. Szó lehet itt a családon belüli erőszak áldozatairól, a kiskorú sértettekről, az öregekről, a fogyatékosokról, stb.

A velük kapcsolatos sajátos szabályok főleg a bizonyítási eljárásban érhetőek tetten. A leggyakoribb a különleges helyzetű sértett-tanú audiovizuális úton történő vallomásának biztosítása.

A hazai büntetőeljárás törvény a veszélyeztetett sértettek/tanúkra vonatkozó szabályokat elszórtan tartalmazza. Ilyen rendelkezés például a gyermekkorú tanú⁴⁶⁹ meghallgatására vonatkozó szabály. Csak akkor lehet meghallgatni, ha a vallomásától várható bizonyíték másképpen nem pótolható. Kihallgatásakor a hamis tanúzásra nem kell figyelmeztetni. Ha a nyomozás folyamán a nyomozó bíró már kihallgatta, akkor a tárgyalásra csak indokolt esetben idézhető. Ebben az esetben is kiküldött bíró, vagy megkeresett bíróság útján szabad kihallgatni.⁴⁷⁰ A gyermekkorú sértett szembesítésére csak akkor van lehetőség, ha ez benne nem kelt félelmet.

⁴⁶⁶ Róth: A sértett szerepe (...) i. m. 45. o. és Áldozati jogok (...) i. m.: 75. o.

⁴⁶⁷ Róth: A sértett szerepe (...) i. m.: 46. o.

⁴⁶⁸ uo.

⁴⁶⁹ A kiskorú sértettek vonatkozó speciális szabályokat részletesen lásd Csemáné Váradi E.: A gyermek- és fiatalok áldozatok speciális megközelítése a büntető-igazságszolgáltatásban című tanulmányában! 553-570. o.; in: Wiener A. Imre Ünnepe Kötet (szerk.: Ligeti Katalin), Bibliotheca Iuridica Kiadványok, KJK-Kerszöv, Budapest, 2005.

⁴⁷⁰ A 2006. évi LI. tv. 129. §-a egészítette ki ezzel a rendelkezéssel a Be.-t.

Kiskorú sértett esetén, védelme érdekében, zárt tárgyalást lehet elrendelni. Más veszélyeztetett sértetteknel is természetesen lehetőség van a tárgyaláson a zártcélú távközlő hálózat használatára.

A kiskorú tanú kihallgatásánál törvényes képviselője és gondozója jelen lehet.⁴⁷¹ Ha közöttük érdekellentét van, akkor ez a jog a gyámhatóságot illeti. Ezek a szabályok nemcsak a kiskorú sértett, hanem azt is megilletik, aki szellemi vagy egyéb állapota miatt korlátozottan képes megítélni a tanúvallomás megtagadásának jelentőségét. Ezek a személyek tanúként csak akkor hallgathatók ki, ha vallomást akarnak tenni, és a törvényes képviselő, vagy az általuk megjelölt hozzátartozó ehhez hozzájárult.⁴⁷²

A kerethatározat 3. cikke a sértett meghallgatásához és a bizonyítékok szolgáltatásához való jogát mondja ki. A tagállamoknak biztosítaniuk kell a sértett számára annak lehetőségét, hogy meghallgassák őt az eljárás folyamán, továbbá azt is, hogy bizonyítékait előterjeszthesse. Kimondja a cikk, hogy a sértettnek csak a büntetőeljárás céljával összhangban, a szükséges mértékben tehetnek fel kérdéseket.

Ezek a jogok büntetőeljárásunkban tökéletesen érvényesülnek, hiszen a sértett szinte minden esetben tanú is, ezért őt természetesen „meghallgatják”, de inkább kihallgatják. (A két kifejezés között „csak” annyi a különbség, mint az officialitás és a legalitás között: az egyik jog, a másik kötelesség.)

A kérdések feltevésének a szükséges mértékre korlátozása nem valósul meg a Be.-ben. Amennyiben a sértettet tanúként hallgatják ki, akkor a hozzá intézett kérdések a bűncselekmény minden mozzanatára vonatkozhatnak. A terhelt és védője a tanú szavahihetőségét érintő kérdést is feltehet. A „szükséges mérték” egyébként is nagyon bizonytalan megfogalmazás, mert nem derül ki belőle semmilyen korlát. A hatályos Be. egy helyen (280. § (1) bek.), a 14. életévét be nem töltött tanú esetében kimondja, hogy a tárgyalásra őt megidézni nem lehet, ha a nyomozás folyamán a nyomozási bíró már kihallgatta. Amennyiben ez nem történt meg, később kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján kell őt kihallgatni. (2006. évi LI. tv. 129. §)

A 3. cikk viszont nemcsak a tanúkénti kihallgatására vonatkozik, hanem az áldozat/sértett meghallgatására és az általa szolgáltatatható bizonyítékok lehetőségére is. Itt jó pont jár, ha a sértett félként (magánfél, magánvádló) vehet részt az eljárásban.

⁴⁷¹ A 2006. évi LI. tv. 42. § (1) bek.-e egészítette ki ezzel a rendelkezéssel a Be.-t.

⁴⁷² A gyermekkorú sértettekkel kapcsolatos problémákra hívta fel a figyelmet Szelecsán A.: A gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények (beszámoló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. május 24-én megtartott kerekasztal-beszélgetésről) *Ügyészek Lapja*, 2005/4. sz. 21-31. o.

A hétköznapok gyakorlatában viszont a magánvádra üldözendő bűncselekményekkel szembeni eljárásokat nem tekintve, vannak hiányosságaink.

A 4. cikk a sértett információhoz való jogát szabályozza. A tagállamok kötelessége, hogy már az eljárás elején hozzájuttassák a sértettet az érdekei védelméhez szükséges valamennyi információhoz. A tagállamnak meg kell szerveznie azokat a szolgáltatásokat, ahová a sértett segítségért fordulhat. Érthető módon, a bűncselekményt elszenvedett egyének tudomására kell hozni, hogy hol és miként tehetnek feljelentést, valamint azt is, hogy milyen eljárásra számíthatnak, milyen feltételek mellett részesülhetnek védelemben, hogyan juthatnak jogi segítséghez, illetve más tanácshoz; hogyan térülhet meg a káruk. A tagállamok kötelessége, hogy – amennyiben az áldozatok azt kérik –, tájékoztatást adjanak a feljelentésük alapján tett intézkedésekről és a bíróság döntéséről.

A régi Be.-hez képest változást jelent, hogy valóban a hatóság kötelessége lett a sértettet jogairól tájékoztatni. A Be. abban is megváltozott, hogy több esetben kell a sértettnek a határozatot megküldeni. A nyomozás folyamán a sértett megkapja a nyomozás megszüntetéséről, a vádemelés elhalasztásáról, részbeni mellőzéséről és a vádemelésről szóló döntést. Bár az egyszerű sértettnek fellebbezési joga nincs, a bírósági határozatot is kézbesítik neki.

A jogai érvényesítésére képtelen és egyébként képviselővel nem rendelkező sértett részére a bíróság pedig pártfogó ügyvédet rendelhet ki.

A 4. pont elméleti megvalósítását tekintve nem állunk rosszul.

Az 5. cikk szerint biztosítani kell a sértett számára a kommunikációs garanciához való jogot. A tagállamoknak meg kell tenniük a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy amennyire csak lehetséges, csökkentsék a sértettek kommunikációs nehézségeit.

Az 5. cikk szorosan kapcsolódik a 4. cikkhez, az információs jog biztosításához. Elméletileg teljesítettük az e cikkben megjelenő tagállami kötelezettségünket azzal, hogy a sértett számára lehetővé tettük a jogi képviselőt is, és megnyitottuk az utat az említett pártfogó ügyvédek előtt. Ezen kívül a törvény azt is megengedi, hogy a tanúk érdekében segítők tevékenykedhessenek. A tanút már az idézésben tájékoztatják arról, hogy amennyiben a jogairól való felvilágosítás céljából ezt szükségesnek tartja, meghatalmazhat ügyvédet. „Az ügyvéd a tanút olyan kérdések megítélésében segítheti, mint például a vallomástétel alóli mentességi ok fennállása vagy a tanúvallomás

megtagadásának célszerűsége.”⁴⁷³ Az új Be. mellett itt kell megemlítenem a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvényt.

A 6. cikk a sértettek speciális támogatásához való jogát mondja ki. Ennek tesz eleget a már említett jogi segítségnyújtásról szóló törvény. E jogszabály ismerteti a támogatásban részesíthető sértett jogait. Amennyiben a bűncselekményt elszenvedett személy a törvény személyi hatálya alá tartozik, rászorult és nem állnak fenn vele szemben kizáró okok, akkor a feljelentés megtételéhez, eljárási jogainak megismeréséhez és a reparációhoz nyújtható számára jogi segítség. Az említett pátfogó ügyvédi képviselet a támogatás egyik formájaként jelenik meg.

A 7. cikk a büntetőeljárással kapcsolatos kiadások megtérítésének igényére vonatkozik. A sértettek (tanúk) a jogszerű részvétellel kapcsolatos költségeiket visszaigényelhetik. A Be. a bűnügyi költség részének tekinti a tanú, a sértett, a magánfél és a pótmagánvádló készkiadásait, valamint az utóbb említett három személy képviselőjének készkiadását és díját is. Az ezekkel kapcsolatos jogszabályi rendelkezés értelmében pedig az állam ezt vagy megelőlegezi, vagy az ügydöntő határozatban rendelkeznek erről akként, hogy a vádlott, vagy az állam viseli annak terhére. Amennyiben a pótmagánvádló ügyvédi képviseletről azért nem tud gondoskodni, mert annak munkadíját nem tudja megfizetni, a bíróság személyes költségmentességet engedélyezhet azért, hogy ne zárja el a pótmagánvádlóként fellépő sértettet jogainak gyakorlásától. Ekkor a pótmagánvádló kérelmére a bíróság kirendeli az ügyvédet (ügyvédi irodát), annak díját és igazolt készkiadásait az állam megelőlegezi. A büntetőügy iratainak másolata nem lesz illetékmentes, hanem egyszeri kiadás esetén a pótmagánvádló illeték-feljegyzési jogot kap.

A 8. cikk a sértett, valamint hozzátartozói magánszférájának és személyes biztonságának védelméről szól. Amennyiben szükséges, a tagállamok kötelesek megfelelő szintű védelmet biztosítani a sértett és családtagjai számára. Ennek a védelemnek különösen a személyes biztonságukra kell kiterjednie, valamint a magánszférájuk tiszteletben tartására.

A kerethatározat e pontja az áldozati jogok szélesebb körét foglalja magában, és a védelmet kiterjeszti a családra, illetve a hasonló helyzetben lévő személyekre, mivel bizonyos esetekben őket is áldozatnak tekinti.

⁴⁷³ Az 1998. évi XIX. tv. 80. §-ához fűzött indokolás

A kerethatározat e cikkelye összefügg a már elemzett 2. cikkel, a veszélyeztetett áldozatok/sértettek védelmével, és a 15. cikkel, amely kimondja, hogy a tagállamoknak meg kell akadályozniuk a másodlagos és harmadlagos viktimizációt. Ennek érdekében meg kell teremteniük a büntetőeljáráson belüli konkrét feltételeket. Lehetővé kell tenniük, hogy a sértett és a terhelt a bírósági épületben lehetőleg ne együtt várakozzon, és csak akkor találkozzanak, ha ezt az eljárás érdeke szükségessé teszi.

A rendőrségi kihallgatás folyamán már Magyarországon is van arra lehetőség, hogy a hatóság hivatalos épületében speciális szoba álljon a különösen veszélyeztetett sértett-tanú kihallgatásakor a nyomozó rendelkezésére. Sajnos ez csak kivételesen fordul elő, általánosnak egyáltalán nem tekinthető. Itt is kicsit el vagyunk maradva a többi európai államhoz képest, legalábbis, ami az ilyen szobák számarányát illeti.

A bíróság előtti eljárás folyamán két lehetőség van arra, hogy a sértett és a tanú elkerülhesse a vádlottal való találkozást: az egyik a zártcélú távközlési hálózat útján történő kihallgatás, a másik az írásbeli vallomástétel. Ezek ismertetésére a tanúvédelemnél kitértem.

A külön váróterem felállítása hazánkban nem történt meg. Az épületek nem alkalmasak arra, hogy később esetleg átalakítsák azokat.⁴⁷⁴ „Szerencsénkre” más tagországok sem tudják e feltételt teljesíteni, ezért „megbüntetésünkör” nem ülünk egyedül a „vádlottak padján”. Róth Erika szerint nemcsak Magyarországon jelent ez problémát, hanem más tagállamokban is. Példának hozza fel az Egyesült Királyságot; ott sem mindenhol van arra lehetőség, hogy a tanú (sértett) elkülönült teremben várakozzon a kihallgatásáig.⁴⁷⁵ Görgényi Ilona viszont azt írja, hogy az EU tagországainak zömében a szeparált várószoba, akár külön bejáratral is, rendelkezésre áll.⁴⁷⁶ Ausztriában például, van ilyen lehetőség, Angliában pedig már 1989-ben beindították azt a speciális projektet, amely az „Áldozat/tanú a bíróságon” névre hallgat. Ennek a kutatásnak ide tartozó központi kérdése, hogy milyen segítséget igényelnek az áldozatok és a tanúk. Felmérték az igényeket és azok reális érvényesülési esélyeit is, majd nekiláttak, hogyan lehet megszervezni a bírósági szolgálatot, és milyen anyagi forrásokból.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ Lásd erről részletesen Róth Erika tanulmányait: Róth E.: Hogyan és kitől védjük a tanút? In: Kriminálpolitikai válaszok a bűnözés kihívásaira, különös tekintettel a szervezett bűnözésre és a büntetőjogi szankciórendszerre. A VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001. 113-119. o., Róth: A sértett szerepe (...), i. m. 43-65. o., Róth E.: Áldozati jogok (...), i. m. 67-75. o.

⁴⁷⁵ Róth: A sértett szerepe (...) i. m. 49. o.

⁴⁷⁶ Crime Victims in the European Union. (Ed.: Anna Wergens). The Crime Victim Compensation and Support Authority, Umea, 1999, 63. o. idézi Görgényi: Ötletek (...) i.m.

Tehát, amikor Görgényi Ilona korábbi tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy az európai tagországok többségében a szeparált váróterem már biztosított, Róth Erika szerint viszont „e követelményeknek a tagállamok többsége legfeljebb csak részben tud eleget tenni (pl. Spanyolországban csak a tanúként megjelenő áldozat esetén)”,⁴⁷⁸ és ennek máshol is általában építészeti okai vannak,⁴⁷⁹ akkor nem tudom, hogy melyiküknek higgyek. Valószínű, hogy Európában mindenütt, ugyanazokkal a nehézségekkel küzdenek, mint mi, idehaza. A kerethatározatról szóló jelentés szerint igazából csak Németország felel meg e követelménynek, a többi tagállam vagy nem rendelkezett nemzeti szinten a sértett/áldozat e jogáról, vagy nem jelezte a cikk teljes mérvű átültetését.⁴⁸⁰

A 9. cikk a sértett kompenzációjára vonatkozik. A tagállamoknak mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy egyrésztől lehetőséget adjanak a sértett kárigényének érvényesítésére, másrésztől ösztönözzék az elkövetőt, hogy térítse meg a sértett kárát, harmadrészt pedig, ha az eljárás folyamán lefoglalták a sértett tulajdonát, akkor azt minél előbb adják neki vissza.

Az első követelménynek jogszabályunk eleget tesz, mivel ismeri az adhéziós eljárást, ahol a sértett – mint magánfél – polgári jogi igényt terjeszthet elő. A sértett pozícióinak elemzésénél, a polgári jogi igény érvényesítésénél utaltam arra, hogy a jogalkalmazás folyamán ez a jog sem úgy érvényesül, ahogy kellene. Legtöbbször a bíróság a sértett igényét egyéb törvényes útra utasítja, mivel az elbírálás (szerinte) jelentékenyen késleltetné az eljárás befejezését, vagy – ahogy a törvény fogalmaz – más körülmény zárja ki az érdemi elbírálást. Azzal egyetértek, hogy a vádlott felmentése esetén nem adhat helyt az igénynek – bár ekkor is fordulhat a sértett a polgári bírósághoz –, azzal viszont nem értek egyet, hogy a másik két esetben miért nem fogalmaz egyértelműen a jogszabály. A „jelentékenyen késleltetné” és a „más körülmény” olyan tág meghatározás, hogy minden belefér. A meglévő ügyforgalom mellett nincsen olyan bíró – tisztelet a kivételnek –, aki ne használná ki a jogszabály adta lehetőséget.

⁴⁷⁷ Lásd részletesebben Görgényi: Ötletek a készülő (...) i. m. című cikkét!

⁴⁷⁸ uo. 72. o.

⁴⁷⁹ uo., 72. o.

⁴⁸⁰ Report (...) i.m. 8. cikkének beszámolója, jelentése

Róth Erika szerint is tágának tűnik az első esetet részben átfedő utolsó feltétel. Az indokolás sem ad magyarázatot. Vajon mi lehet az a más körülmény, ami kizárhatja a polgári jogi igény érdemben való elbírálását?⁴⁸¹

A Be. legújabb módosítása azzal, hogy mind az ügyész, mind a magánfél esetében kizárja a fellebbezést akkor, ha az első fokú bíróság az igény érvényesítését egyéb törvényes útra terelte, csak gyengíti az adhéziós eljárás esélyeit.

Már csak abban bízhatnak a (leendő) sértettek, hogy a kerethatározatnak meg nem felelő szabályozás miatt az EU nem dicsér meg minket. A szabályozástól függetlenül viszont az egyszerűbb megítélésű ügyekben ott, ahol a kár megállapítására vonatkozó bizonyítékok rendelkezésre állnak, elvárható lenne a bírótól, hogy a neki adott jogszabályi felhatalmazás ellenére se utasítsa a sértett igényét egyéb törvényes útra. A kollégákkal való lojalitás is ezt követeli, ugyanis a polgári bírák ügyforgalma az egyéb törvényes útra utasított igények következtében növekszik. Más tagállamban sem jobb a helyzet.⁴⁸²

A sértett vagyoni jogait érinti a kerethatározatnak a lefoglalt dolog kiadásával kapcsolatos követelménye. A hatályos Be. ezzel kapcsolatban azt mondja ki, hogy a kényszerintézkedés csak addig tarthat, amíg arra az eljárás sikere érdekében feltétlenül szükség van. Amennyiben elrendelésének oka megszűnt, a sértett akkor kaphatja a lefoglalt dolgot vissza, ha a bűncselekmény elkövetésekor ő volt annak tulajdonosa. A sértettek a büntetőeljárás elején még örülnek a lefoglalásnak, hiszen ezt az eljárási cselekményt a hatóság pozitív ténykedésének tekintik; örülnek, hogy megkerült a tulajdonukba tartozó dolog, és várják, hogy visszakapják.

Korábban, 2000. március 1-je előtt, a hatóságok a lefoglalt dolgot – annak megszűntekor – a lefoglalást szenvedőnek adták ki. Amennyiben ez nem a sértett volt mint tulajdonos, hanem harmadik személy, akkor a sértetti, tulajdonosi jogok megfelelő érvényesítése a jogszabály alapján nem valósult meg. A régi Be. módosítása kimondta, hogy a lefoglalt dolgot a tulajdonosnak kell kiadni. Az új Be. is ezt a szemléletet tartja fenn.

A jogalkalmazói gyakorlatban szerencsére az is előfordul, hogy a sértetti érdekvédelem megfelelően működik. A hatóság abban az esetben, ha kétséget

⁴⁸¹ Róth: A sértett szerepe (...) i. m. 52. o.

⁴⁸² Lásd: a IV. fejezet utolsó részében írtakat!

kizáróan bizonyítható, hogy a terheltnél lévő dolog a sértett tulajdonát képezi, akkor lefoglalás nélkül, átvételi elismervény mellett adják át a jogosultnak.

A kerethatározat elvárja a tagállamoktól: tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy az elkövető térítse meg a kárt. Ez a pont viszont átvezet a következő, a 10. cikkben megfogalmazott elváráshoz, a mediációhoz. A tagállamoknak törekedniük kell arra, hogy a büntető ügyekben a mediációt elősegítsék, olyan bűncselekmények esetében, ahol ezt a módszert erre alkalmasnak tartják. A mediáció a megsértett társadalom és a sértett békéje helyreállításának egyik legjobb módja, ezért a határozat szerint minden tagállamban 2006. március 22-ig kellett az erre vonatkozó jogszabályi háttérrel biztosítani úgy, hogy a sértett és a terhelt között a mediáció során létrejött megállapodást a büntető ügyekben figyelembe lehessen venni. Fontos rendelkezése a kerethatározatnak, hogy a sértett kompenzációjára és a büntetőjogi mediációra vonatkozó intézkedések nem érintik a polgári jog körébe tartozó megoldási módokat. Görgegyi⁴⁸³ szerint a „viták feloldásának ez a módja világszerte egyre népszerűbb”.⁴⁸³ Ugyanakkor nem minden bűncselekmény esetén működik. A kerethatározat szerint is a tagállamok maguk döntenek el, hogy milyen deviáns magatartások esetében tartják megvalósíthatónak. A beszámolókból és a szakirodalomból úgy tűnik, hogy az egyik legvitatottabb terület a családon belüli erőszak. Azokban az országokban, ahol már elismerik ennek az eljárásnak a fontosságát és megoldhatóságát, a súlyos nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél nem, vagy nem szívesen alkalmazzák. (Például Kanadában csak a bírósági eljárás befejezését követően lehet alkalmazni; az USA legtöbb tagállamában kizárják a resztoratív technikát, és ugyanez a helyzet Ausztriában és Lengyelországban is. Ausztráliában, Új-Zélandon, Dél-Afrikában, Dániában és Finnországban viszont működik.⁴⁸⁴ A másik⁴⁸⁴ problémát, hogy véleményem szerint a (valódi) mediáció nehezen illeszthető be a meglévő és – ha problémákkal és nehézségekkel is, de – működő igazságszolgáltatási rendszerbe, más kérdéseket is felvet. A jogállami alapelvek sérülésére gondolok elsősorban. A másik probléma pedig – ez derül ki a hazai megoldásból –, hogy hazánk nem is a mediációt, hanem ahhoz hasonló, de mégis különböző megoldást fogadott el, mivel mediátornak a pártfogó felügyelőt képzelel el. Azt a személyt, aki az

⁴⁸³ Lásd részletesen Görgegyi: Ötletek (...) i.m. című cikkét!

⁴⁸⁴ Lásd részletesen Gyurkó Sz.: Helyreállító igazságszolgáltatási technikák (a közvetítői modell) alkalmazásának lehetőségei a családon belüli erőszak eseteiben című kéziratát! (OKRI)

igazságszolgáltatási gépezet tagja, és ezért kívülállónak semmiképpen sem tekinthető. A mediációnál pedig követelmény, hogy a közvetítő teljesen pártatlan személy legyen. A kizárásra vonatkozó rendelkezések beültetése sem segít ezen. Nehézséget okozhat az is, hogy ezt a megoldást az alapvetően a legalitás elvére épülő büntetőeljárás keretein belül akarják megvalósítani.

A mediáció, véleményem szerint olyan eljárásban működhet, ahol az ügyész széles diszkrécionális jogosultsággal rendelkezik, és a törvény fő szabályként az oportunitás elvét vallja. Amikor az új Be.-t módosították, és az eredetileg elképzelt vádemelés mellőzését elvetették, akkor a büntetőpolitika kitarzott a legalitás mellett.

A 11. cikk a más tagállamban lakó sértett jogairól kíván gondoskodni akkor, amikor kimondja, hogy a sértett – aki ellen a bűncselekményt nem a lakóhelye szerinti tagállamban követték el – a lakóhelyén is megteheti a feljelentést. A hazai hatóság köteles az ügyet a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező, a bűncselekmény elkövetési helye szerinti tagállami hatósághoz áttenni. A feljelentést e tagállam jogszabálya alapján kell elbírálni.

A cikk azt az elvet tartja szem előtt, amit már a preambulum is megfogalmazott: a bűncselekmények áldozatai magas szintű védelemben részesülnek az Európai Unióban, függetlenül attól, hogy melyik tagállam területén tartózkodnak.

Az elv mögött annak a célnak a biztosítása áll, hogy az uniós polgárok mindenhol azonos elbánásban részesüljenek. Ha a sértett már otthon tartózkodik, akkor ne kelljen a bűncselekmény elkövetésének helyére utaznia, és jogait ott érvényesítenie, vagy tanúzási kötelezettségeit teljesítenie, hanem ez legyen megoldható a lakóhelyén is. A kerethatározat e rendelkezése összefügg az EU büntetőügyekben történő, 2000. május 29-én kelt jogsegélyével, annak 10. és 11. cikkével; ez a videó- és telefonkonferenciákról rendelkezik, éppen a külföldön lakó sértettek meghallgatása érdekében.

A 12. cikk a tagállamok közötti együttműködés megvalósítását igényli, az áldozatok hatékonyabb védelme érdekében. Itt utalnak az áldozatokat segítő szervezetekre, illetve az igazságszolgáltatáshoz közvetlenül kapcsolódó hálózatokra.

Hazánkban több ilyen intézmény jött létre, csak hogy néhány példát említsek: Fehér Gyűrű, ESZTER Alapítvány, NANE, stb.

Ugyanakkor Franciaországban az áldozatsegítő szervezetek teljesebb képet mutatnak. Az Országos Áldozatvédelmi és Mediációs Intézet (INAVEM) által

kidolgozott etikai kódex például, vagy az Áldozatsegítő és Mediációs Szervezetek Chartája irigylésre méltó.⁴⁸⁵

Németországban a hazánkéhoz hasonló Fehér Gyűrű Egyesület tagjai igyekeznek az áldozatoknak segítséget nyújtani. A tartományokban ugyanilyen céllal, áldozatsegítő irodák működnek.

Az előző cikkhez kapcsolódik a 13. is: kimondja, hogy a tagállam hatóságai ismerjék el és támogassák az áldozatvédelmi szerveket. Fontos megállapítása e rendelkezésnek, hogy megjelenik benne a hatóságokon belüli speciális képzés iránti igény. A kerethatározat 14. cikke megköveteli a tagállamoktól, hogy megfelelően képzett szakemberek vegyenek részt az eljárásban. A képzés finanszírozása állami feladat a cikk értelmében. A beszámolókból általában nem derül ki, hogy a tagállamok maguk finanszírozzák-e a képzést.

Magyarország eleget tesz ennek a követelménynek. A Belügyminisztérium számtalan képzést szervez és finanszíroz.

A 15. cikk azt kéri a tagállamoktól, hogy teremtsék meg a sértett jogérvényesítéséhez szükséges gyakorlati előfeltételeket. A cél, hogy a bűncselekmény áldozata jobban érezhesse magát az eljárás folyamán. Az állam feladata itt lényegében a szekunder viktimizáció elkerülésének biztosítása. Ehhez olyan külön helyiségre lenne szükség, ahol a meghallgatást vagy kihallgatást végző és a sértett nyugodtan beszélhetnek. Mint láttuk, ezek a feltételek sem hazánkban, sem a tagállamok többségében nem valósulnak meg.

⁴⁸⁵ A francia áldozatsegítő szervezetek bemutatására lásd! Kígyóssy: i.m. 199-204.

VII. Összegezés helyett

Dolgozatomban a sértett helyzetének áttekintésekor arra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy a jogszabályban biztosított jogokkal még nem érjük el a célt, hiszen a sértett érdekérvényesítése a jogalkalmazás folyamán zátonyra futhat. A nyomozó, az ügyész és a bíró sajnos nem tesz meg mindent azért, hogy a bűncselekmény áldozata az eljárásban történő fellépése esetén jogait gyakorolhassa. Nem volt ez másként a régi Be. alkalmazása idején sem. A sértett törvényben biztosított jogai látszólag erősödtek, de ez a gyakorlatban nem mindig jelentkezik.

A sértettek jogait elsősorban azért nem tudják gyakorolni, mert nem ismerik azokat. A Be. több helyen szabályozza a rájuk vonatkozó jogosítványokat. A kódex a laikus előtt kaotikus képet mutat. A hatóságok felvilágosítási kötelezettségüknek gyakran nem tesznek eleget. Ha mégis, akkor ez a jogok elhadarásából áll, s ebből a kívülálló egy szót sem ért.

Cserei Gyula korábban tett megállapításai ma is érvényesek:

Mivel a nyomozó hatóságok célja elsősorban az eljárás eredményes és gyors befejezése, a polgári jogi igényt nem támogatják. Ennek hátterében más okok is állnak: a növekvő munkateher nem teszi lehetővé, hogy más jogág szabályozási rendszerét megismerjék. A hiányzó ismeretek miatt „a sértettek polgári jogi igényének tevőleges támogatása helyett legfeljebb a bűncselekmény által okozott kár összegének megtérítésére irányuló nyilatkozatot rögzítenek, vagy arról adnak tájékoztatást, hogy az igény egyéb törvényes úton érvényesíthető.”⁴⁸⁶

Saját tapasztalataim⁴⁸⁷ alapján is arra a következtetésre jutottam, hogy a sértetteket elsősorban tanúként veszik igénybe, és önálló pozíciójukról alig vesznek tudomást. Ebből az egyoldalú felfogásból következik, hogy nemcsak jogszabályainkat kell összhangba hoznunk a nemzetközi dokumentumokkal, hanem a jogalkalmazás folyamán is el kell érniük, hogy a sértettek érdekérvényesítése megfelelő legyen. Ez azt kívánja, hogy a jogalkalmazók változtassák meg a sértetti szerepről való nézeteiket.

⁴⁸⁶ Cserei: i.m. 156. o.

⁴⁸⁷ A PHD képzés idején és azt megelőzően is, rendszeres tárgyaláslátogató voltam. Korábban a jogi szakmai gyakorlatomat a PKKB-n és a Legfelsőbb Bíróságon töltöttem, a bírói szakvizsgát is ott tettem le. Az akkor és a később szerzett tapasztalataim egybeesnek a Legfőbb Ügyészség 2000. évi munkatervének keretében megjelölt sértetti kutatás megállapításaival. Ennek részletes ismertetése megjelent a Belügyi Szemlében. Lásd! Cserei: i.m.

Ezen túlmenően, a XXI. századi technika fejlődése miatt is, el kellene szakadniuk a bizonyítási eszközök sorrendjének dogmájától. Mintha hazánk még mindig a korábbi századok babonáira építene, és elődeinkhez hasonlóan, túl nagy szerepet tulajdonítana a tanúvallomásnak mint bizonyítási eszköznek. Pedig ez az elmélet már idejét múlt. A bűnüldözés-tudomány – s ezen belül is a krimináltechnika – kezdi meghódítani Európát; a szomszédos jogrendszerek fejet hajtanak a technika előtt, és befogadják az újításokat. Ma már egyre többen támaszkodnak a tudományra és a technológiára. A tárgyi bizonyíték (physical evidence, hard evidence) és a gyakran hozzákapcsolódó szakértői vélemény Fenyves Csaba szerint minden más bizonyítéknál és vallomásnál nagyobb bizonyító erővel rendelkezik.⁴⁸⁸ Lassan-lassan bele kell törődnünk, hogy a krimináltechnika a jogalkalmazás főszereplője lesz, a krimináltaktikára épülő kihallgatások pedig veszítenek erejükből. Nem lesz probléma többé, hogyan védjük meg a tanút/sértettet; lemondhatunk ezekről a vallomásokról, mert más bizonyítási eszközök állnak majd a bíró rendelkezésére.

A sértett szerepével kapcsolatban más változások is megfigyelhetők Európában. Az osztrákok, például eltekintettek a hagyományos magánvádas eljárásokról, és cserébe új sértetti szereplővel, a kiegészítő- vagy mellékmagánvádlóval bővítették a résztvevők körét. A magánvádas eljárás megszüntetésével a korábban idetartozó bűncselekmények magánindítványra, vagy kívánatra üldözendő bűncselekménnyé alakultak át. A magánfél szerepe változatlan maradt, továbbra is az adhéziós eljárás keretein belül érvényesítheti a polgári jogi igényt. Amennyiben a sértettnek az anyagi kára mellett nem vagyoni kára is keletkezett a bűncselekményből, akkor a polgári jogi igénytől függetlenül nemcsak magánfélként, hanem kiegészítő vádlóként is felléphet az ügyész mellett: bizonyítási indítványt terjeszthet elő, a nyomozás folyamán is részt vehet a terhelt és a tanúk kihallgatásán és a bizonyítási kísérleten. Ügyészi tétlenség esetén a sértett pótmagánvádlóként folytathatja az eljárást.⁴⁸⁹

A magánvádas eljárások megszüntetésével látszólag csökken a sértett szerepe. Ennek a szabályozásnak viszont van egy másik olvasata is: bár a jövőben továbbra is a sértettől függ, hogy ezekben az esetekben megindul-e a büntetőeljárás, később viszont nem a bűncselekményt szenvedett személynek kell a bizonyítási teher összes nyűgét a

⁴⁸⁸ Fenyvesi: Die internationalen Tendenzen (...) i.m. 195. o.

⁴⁸⁹ Ábrahám M.: Az osztrák büntetőeljárás reformjának egyes kérdései. In: Tanulmányok Horváth Tibor professor emeritus 75. születésnapjára. Bűnügyi Tudományi Közlemények, 3. sz. (szerk.: Lévay M.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002. 12-13. o.

vállán viselnie. A közvádoló mellett ő „csak” kisegítő vádlóként vesz részt az eljárásban. Az osztrák reform is a lehetséges utak egyikének tekinthető.

Úgy tűnik, hogy hazánkban a Roach-féle büntetési modell tűnik a járhatóbbnak. A büntetőjog a büntetés megtartásában továbbra is szolidaritást vállal az áldozatok/sértettek mellett, s nem adja át a helyét a resztoratív igazságszolgáltatásnak. Ugyanakkor a büntetés mindenhatósága elvének hirdetése nálunk se jön be. Ennek elvetése mellett komolyabban kell vennünk a tisztességes eljárás elvére épülő büntetőeljárást és az emberi (terhelt és sértetti) jogok megvalósulását, még akkor is, ha ezek akadálypályává változtatják az eljárást.

A büntetőjognak az eddigi normastabilizációs és prevenciós feladata mellett a jóvátételt is biztosítani kell az állami igazságszolgáltatás rendszerén belül.⁴⁹⁰ A tetтарыos büntetésnél mindig figyelemmel kell lenni egyrészt a terhelt személyi körülményeire, másrészt a sértett érdekeire.⁴⁹¹ Ezáltal tud megvalósulni a Roach-által elképzelt, a formális igazságszolgáltatáshoz kötődő büntetési modell, ahol a sértett elhatározásától függően, az érdekérvényesítés teljesebb lehet.

A XXI. század büntetőjogát és büntetőeljárását remélhetőleg, az alábbi elvek fogják jellemezni:

- a fair eljárás elve, mind a terhelt, mind a sértett szempontjából;

(Olyan igazságszolgáltatásra gondolok, ahol nem törekszenek egyensúlyra a kétféle jogosultságot illetően: amennyiben a kettő között feloldhatatlan ellentét keletkezik például azért, mert a tanúként kihallgatni kívánt sértett biztonságát az állam nem tudja garantálni a terhelti és/vagy védői jogok sérelme nélkül, akkor az államnak inkább le kell mondania erről a bizonyítási eszközről, még annak árán is, hogy a vádlottat bizonyítékok hiánya miatt később felmentik.)

- a sértett/áldozat kompenzációhoz való joga;
- a meglévő kereteken belül, vagy esetleg a tárgyalás kettéosztásánál, a két szakasz közé beékelődött közvetítői eljárásban a terhelt és a sértett egyezségkötésének lehetősége, valamint megkísérlése;
- akadálymentes jogérvényesítés;

⁴⁹⁰ Kondorosi F.: A büntetőpolitika reformja, Börtönügyi Szemle, 2006/1. 12. o.

⁴⁹¹ Ligeti K.: Az új Büntető Törvénykönyv Általános Részének Konceptiója, in: Bizonyítékok (...) i.m. 373. o.

- a legalitás tételének további lazítása, az ügyészi diszkréciós jogkör tágabb érvényesítése; (Ebben az esetben viszont meg kell szüntetni az ügyészség félkatonai-típusú alá-fölérendeltségét)
- ügyészi tétlenség esetén korrekciós lehetőség a sértett kezében: pótmagánvád és/vagy mellékmagánvád; (A vádkikényszerítést nem tartom szerencsés megoldásnak; pótmagánvád esetén törvényben kell kizárni az állami szerv eljárását.)
- reform a rendőrség szervezetén belül: az igazgatási és bűnüldözési feladatok szétválasztása;⁴⁹²
- ott, ahol valóban szükséges a per, a tárgyalás hangsúlyozása: a felek általi kikérdezés (és nem a kereszkérdezés) rendszere (nem alternatívaként a jogszabályban);
- per esetén a szabadságvesztés csak végső eszköz (ebben az esetben is kerülni kell a rövid tartamú szabadságvesztések kiszabását);
- differenciáltabb büntetési rendszer: új – szabadságelvonással nem járó – büntetések;
- az igazságszolgáltatáson belüli diverzió (nem mediáció) megengedhetősége (Ebben az esetben is biztosítani kell, hogy a büntetőeljárás utat kikövező garanciák az elterelt eljárások esetében is megvalósuljanak, s ne kerülhessen rosszabb helyzetbe se a terhelt, se a sértett.)

Látható tehát, hogy a jövő büntetőeljárása a tradíciók megőrzése mellett beenged bizonyos resztoratív formákat is a jogalkalmazásba. A szélsőséges irányzatok támadásait ugyanakkor minden oldalról sikeresen visszaveri, és nem engedi, hogy szétbomlasszák a történelmi alapelvek betonfalait. Egyes szélsőséges elképzelések ugyanis halált kiáltanak a tradíciókra, s dermesztően virtuóz analízisekkel ássák alá a rendszer tartópilléreit. A hagyományokra épülő büntetőeljárás hívei hiszik, hogy az emberiség legnagyobb és legszebb luxusa, a kivívott alapelvek nem adják át könnyen helyüket olyan formáknak, amelyek a fair eljárás szabályait figyelmen kívül hagyják. Szerencsére az igazságszolgáltatás tradicionális rendszere él, és karaktert ad a kontinentális államoknak. Bár lüktető ereje apad, még mindig kifejezésre juttatja az

⁴⁹² Lásd részletesen Finszter: A rendészet (...) i.m. 141-145. o.

európai fejlődés folyamán nehezen kivívott garanciákat. Ezek nélkül tisztességes eljárásról ugyanis nem beszélhetünk.

Felhasznált irodalom

- Albrecht, Hans-Jörg – Kilchling, Michael: Victims of terrorism – Policies and Legislation in Europa. Council of Europe Expertise PC-S AV 04., 2005. www.coe.int/tcj
- Ábrahám Márta: Az osztrák büntetőeljárás reformjának egyes kérdései, in: Tanulmányok Horváth Tibor professor emeritus 75. születésnapjára. Bűnügyi Tudományi Közlemények, 3. sz., (szerk.: Lévay M. - Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Áldozatok és vélemények. (szerk.: Irk Ferenc), Budapest, 2004.
- Áldozatsegítés Európában 2004. (szerk.: Rózsahegyi Zsuzsanna) Igazságügyi Minisztérium Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2005.
- Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára, BM Kiadó, Budapest, 1999.
- Ariosztotelész: Poétika, Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
- Az 1892-97. évi Országgyűlés negyedik ülészakájában a Képviselőház elé terjesztett Bűnvádi Perrendtartás törvényjavaslatának Indokolása, Budapest, 1985.
- Bálint György: A toronyőr visszapillant, Magvető Kiadó, Budapest, 1961.
- Balogh Jenő - Edvi Illés Károly - Vargha Ferenc: A bűnvádi perrendtartás magyarázata, Budapest, 1897.
- Balogh Jenő: A sértett fél jogköre a büntetőjogban, Budapest, 1887.
- Barabás Andrea Tünde: Börtön helyett egyezség, Kandidátusi értekezés.
- Barabás Andrea Tünde - Kiss Anna: A sértett megváltozott szerepe, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk Ferenc) Budapest, 1999.
- Barabás Andrea Tünde: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában, KJK Kerszöv - OKRI, Budapest, 2004.
- Barabás Andrea Tünde: Victimology, latency and other questions. (The characteristics of victimisation in Hungary) in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Csaba-Herke Csongor-Mészáros Bence) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006.
- Bárd Károly: Rationality in Truth Finding: Procedural and Evidential Needs, in: HEUNI Publications, No. 3. Helsinki, 1984.
- Bárd Károly: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában, Magyar Jog, 1984/1. sz.

- Bárd Károly: A büntető hatalom megosztásának buktatói, Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Bárd Károly: A törvény és az ő alkalmazói, Fundamentum, 1997/ 2. sz.
- Bárd Károly: Demokrácia - Tisztességes eljárás - Megismerés a büntető perben; in: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére; Bűnügyi Tudományi Közlemények, 5. sz. (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.
- Berg, Remi: A büntetőjogi mediáció (nyersfordítás; fordította: Törzs Edit) kéziratként: Pártfogó Felügyelői és Jogi Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala
- Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Cs., Herke Cs., Mészáros B.) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006.
- Blom, Tom: Tanúvédelem Hollandiában; in.: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Bócz Endre: A tanúvédelemről. Kriminológiai közlemények, 54. sz. (szerk.: Kerecsi K.) Budapest, 1996.
- Bócz Endre: A tanú védelme (kézirat)
- Bócz Endre: A tanúvédelem egyes jogértelmezési és egyéb gyakorlati kérdései a magyar büntető igazságszolgáltatásban, in.: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Busch Béla: Pótmagánvád intézménye; in: Györgyi Kálmán Ünnepi Kötet (szerk.: Gelléri Balázs) Budapest, 2004.
- Büntetőeljárás a gyakorlatban. Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2004. május 24-én megtartott kerekasztal-beszélgetésről, Ügyészek Lapja, 2004/4.
- Büntető eljárásjogi olvasókönyv (szerk. Tóth Mihály), Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Christi, Nils: A fájdalom korlátai, Európa Kiadó, Budapest, 1991.
- Critical Issues in Restorative Justice (edited by: Zehr, Howard and Toews, Barb) Criminal Justice Press, New York, 2004.
- Czwartos, Zbigniew - Rękas, Agnieszka: Mediation in Poland, 2006. (kézirat) Ügyészek Lapja Szerkesztősége
- Családi (V)iszonyok; (szerk.: Virág György), OKRI-KJK, Budapest, 2005.
- Csemáné Váradi Erika: The prevention of juvenile crime – training against aggression, in: New Tendencies in Crime and Criminal Policy in Central and Eastern Europe,

- Special Edition of the Proceedings of Criminology (ed.: Gönczöl, K.- Lévy, M),
Bíbor Publishing House, Miskolc, 2004.
- Csemáné Váradi Erika: A gyermek- és fiatalkorú áldozatok speciális megközelítése a
büntető-igazságszolgáltatásban; in: Wiener A. Imre Ünnepi Kötet (szerk.: Ligeti
Katalin), Bibliotheca Iuridica Kiadványok, KJK-Kerszöv, Budapest, 2005.
- Cserei Gyula: A sértetti jogok érvényesülése, Belügyi Szemle, 2003/2-3. sz.
- Damaska, Mirjan: Structures of Authority and Comparative Criminal Procedure, The
Yale Law Journal, Vol. 84., 1975.
- Damaska, Mirjan: Strukturmodelle der Staatsgewalt und ihre Bedeutung für das
Strafverfahren, ZStW 87 Heft 4. 1975.
- Damaska, Mirjan: The Faces of Justice and State Authority, Yale University Press, New
Haven and London, 1986.
- Durkheim, Emile: A társadalmi munkamegosztásról, Gondolat Kiadó, Budapest, 2001.
- Dürkop, M.: Der Angeklagte. Eine sozialpsychologische Studie zum Verhalten vor
Gericht. München, 1977.
- Erdei Árpád: A célszerűség rejtélye, avagy opportunitás a büntetőeljárásban; in:
Györgyi Kálmán ünnepi kötet (szerk.: Gelléri Balázs) Bibliotheca Iuridica
Kiadványok, KJK-Kerszöv Budapest, 2004. 168-169. o.
- Eszterházy Péter: A szavak csodálatos életéből. A Mindentudás Egyetemén elhangzott
előadás. Az előadás bővített változata ugyanilyen címen könyvben is megjelent,
Budapest, 2003.
- Farkas Ákos: Áldozatvédelem és büntetőeljárás, Magyar Jog, 1993/12. sz.
- Farkas Ákos - Pap Gábor: Alkotmányosság és büntetőeljárás, in: Kriminológiai és
Kriminalisztikai évkönyv, 30. sz. (szerk.: Pusztai L.) IKVA, Budapest, 1993.
- Farkas Ákos: Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban, Osiris Kiadó, Budapest,
2001.
- Farkas Ákos: A tanúvédelem Magyarországon a 90-es években; in: A tanúvédelem
útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor
Kiadó, Miskolc, 2002.
- Farkas Ákos - Róth Erika: A büntetőeljárás, KJK - Kerszöv, Budapest, 2004.
- Fehér Lenke: Az áldozatok jogai és az áldozat-segítő szervezetek, Kriminológiai és
Kriminalisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk Ferenc); OKRI, Budapest, 1999.

- Fehér Lenke: Erőszakos bűnözés – bűnözéstől való félelem, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 33. sz., (szerk.: Irk Ferenc); OKRI, Budapest, 1997.
- Fenyvesi Csaba: Jogállami „szűrők” a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1997/9. sz.
- Fenyvesi Csaba: A tanúvédelem és a védőügyvéd, in: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Fenyvesi Csaba: Erőszak a büntetőeljárásban (A másodlagos viktimizáció alanyai) Előadás. Elhangzott a Magyar Pszichológiai Társaság V. Nemzetközi Kongresszusán; Budapest, 2002. március 20-23.
- Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról, Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2002.
- Fenyvesi Csaba: Die internationalen Tendenzen der Strafverfolgungs-Wissenschaft im XXI. Jahrhundert, in: Györgyi Kálmán ünnepi kötet, Bibliotheca Iuridica Kiadványok, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004.
- Finkey Ferenc: A magyar büntető eljárás tankönyve, Budapest, 1908.
- Finszter Géza: A rendészet elmélete, KJK Kerszöv - OKRI, Budapest, 2003.
- Gilányi Eszter: A távoltartás mint új kényszerintézkedés (Beszámoló az Országos Kriminológiai Intézetben 2006. március 23-án megtartott kerekasztal-beszélgetésről) Ügyészek Lapja, 2006/2. sz.
- Görgényi Ilona: A viktimológiai ismeretek érvényesülésének fő irányai a kriminológiában és a büntetőjogban, Kandidátusi értekezés, Miskolc, 1994.
- Görgényi Ilona: A viktimológia alapkérdései, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Görgényi Ilona: A bűncselekmény áldozata a büntetőeljárás során az Európai Unióban; in: Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén. Bűnügyi Tudományi Közlemények, 7. sz. (szerk.: Lévay M.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004.
- Görgényi Ilona: Ötletek a készülő áldozatvédelmi törvényhez – az áldozat büntető eljárásjogi helyzete de lege ferenda, Kriminológiai Közlemények, 61. sz. (szerk.: Marosi Krisztina és Sárkány Eszter), Budapest, 2004.
- Görgényi Ilona: Régi és új paradigma: A resztoratív igazságszolgáltatás, in: Békés Imre Emlékkötet, Bibliotheca Iuridica Kiadványok, KJK-Kerszöv, Budapest, 2000.
- Gremela Zoltánné: Az áldozatok kompenzációja az USA-ban, Magyar Jog, 1993/7. sz.
- Gulácsi József: A sértett, Magyar Jog, 1976/652. o.

- Györgyi Kálmán: A bűncselekmények áldozatainak emberi jogai; in: Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára, BM Kiadó, Budapest, 1999.
- Gyurkó Szilvia: Helyreállító igazságszolgáltatási technikák alkalmazásának lehetőségei a családon belüli erőszak eseteiben, Kriminológiai Tanulmányok 42. sz. (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2005.
- Hack Péter: A kihallgatás rendszere a tárgyaláson, Collega, 1996/6. sz.
- Irk Ferenc: A közbiztonság és a bűnmegelőzés jövője, Kriminológiai Tanulmányok 40. sz. (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2003.
- Irk Ferenc-Finszter Géza: Gazdasági-társadalmi változások, a bűnözés új kihívásai (Szervezett bűnözés Kelet-Közép-Európában, az Európai Unió peremén), Kriminológiai Tanulmányok, 38. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2001.
- Jungi Eszter - Mészáros Zsolt: A pótmagánvád lehetősége a büntetőeljárásban, Bírák Lapja, 1994/3-4. sz.
- Kaiser, Michael: Die Stellung des Verletzten im Strafverfahren (Implementation und evaluation des „Opferschutzgesetzes“) Freiburg i. Br. 1992.
- Kardos Sándor: Gondolatok a pótmagánvádról; in: Az új büntetőeljárás törvény első éve. Debreceni Konferenciák IV., Debrecen, 2005.
- Karsai Krisztina: Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004.
- Katona Géza: A jogállamiság a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1989/8. sz.
- Kerekasztal-beszélgetés a pótmagánvádról, Ügyészek Lapja, 2004/6. sz.
- Kemény Gábor: Büntető eljárásjogunk tanúvédelemmel kapcsolatos módosításai, a bennük rejlő lehetőségek tükrében, Belügyi Szemle, 2000/10. sz.
- Kemény Gábor: Sértetti jogok, kötelezettségek az új büntető eljárásjogi törvény tükrében, in: Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára (szerk.: Fenyvesi Csaba és Herke Csongor) PTE ÁJK, Pécs, 2003.
- Kerezsi Klára: A sértettsegítő szolgálatok az Egyesült Államokban, Főiskolai Figyelő Plusz, 1991/3. sz.
- Kertész Imre: A büntetőeljárásban résztvevők, az igazságszolgáltatást segítők programjáról szóló törvény tervezete; in: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.

- Kígyóssy Katinka: Az áldozatvédelem Franciaországban, in: Áldozatsegítés Európában 2004. (szerk.: Rózsahegyi Zsuzsanna) Igazságügyi Minisztérium Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2005.
- Király Tibor: A sértett a büntetőeljárásban. Magyar Jog, 1968/2. sz.
- Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről, KJK, Budapest, 1972.
- Király Tibor: A legalitás a büntetőeljárásban, Jogtudományi Közlöny, 1986/5. sz.
- Király Tibor: A magyar büntetőeljárás jog fél évszázados történetének vázlata, Belügyi Szemle, 2003/1. sz.
- Király Tibor: Büntetőeljárás jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Király Tibor: Kratochwill Ferenc: A sértettről, in: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére, Bűnügyi Tudományi Közlemények, 5. sz. (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.
- Kiss Anna: Gondolatok az előzetes eljárás szerepéről és jövőjéről, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 31. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 1994.
- Kiss Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 34. sz., (szerk.: Irk Ferenc) Budapest, 1997.
- Barabás Andrea Tünde - Kiss Anna: A sértett megváltozott szerepe, Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok, 36. sz. (szerk.: Irk Ferenc) Budapest, 1999.
- Kiss Anna: A sértett eljárásjogi helyzetének erősítése, különös tekintettel a pótmagánvád intézményére, Kriminológiai Tanulmányok, 39. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2002.
- Kiss Anna: Erősödött-e a sértett eljárásjogi helyzete? (Kérdések a múltból, válaszok a jelenben.); in: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére, Bűnügyi Tudományi Közlemények, 5. sz. (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.
- Kiss Anna: Additional Private Prosecution, in: New Tendencies in Crime and Criminal Policy in Central and Eastern Europe, Special Edition of the Proceedings of Criminology (ed.: Gönczöl, K.- Lévy, M), Bíbor Publishing House, Miskolc, 2004.
- Kiss Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, Kriminológiai Közlemények, 61.sz. (szerk.: Marosi Krisztina és Sárik Eszter), Budapest, 2004.
- Kiss Anna: Mediáció a büntetőeljárásban (Gondolatok Barabás. A. Tünde Börtön helyett egyezség? című könyvéről, Magyar Jog, 2005/4. sz.
- Kiss Anna: Elvárások az EU-ban – Gondolatok a mediációról, Ügyészek Lapja, 2005/1. sz.

- Kiss Anna: Az adhéziós eljárás szerepe a büntetőeljárásban, Kriminológiai Tanulmányok, 42. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2005.
- Kiss Anna: A közvetítői eljárásról, Kriminológiai Tanulmányok, 43. sz., (szerk.: Irk Ferenc) OKRI, Budapest, 2006.
- Kiss Anna: A sértett fogalma a büntetőeljárásban, in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65.születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Csaba-Herke Csongor-Mészáros Bence) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs 2006.
- Kochanowski, Jan: Powrót kary sprawiedliwej, Rzeczpolita, 2005/11/25. sz. 6. o. (ford.: Hary Judit; megj.: Jogi Tudósító, 2006/4. sz.
- Koczka Csaba: A sértetti vádképviselet múltja, jelene, jövője, Ügyészi Értesítő, 1992/1.
- Koller-Trbović, Nivex - Žižak, Antonija: Mit várhatunk a helyreállító igazságszolgáltatástól? A törvényszéken kívüli megállapodás modellje a kiskorúak és fiatalabb nagykorúak esetében folytatott büntetőjogi eljárás során a Horvát Köztársaságban (nyersfordítás; kézirat, 2006. Család Gyermek Ifjúság Szerkesztősége)
- Kondorosi F.: A büntetőpolitika reformja, Börtönügyi Szemle, 2006/1. 12. o.
- Korinek László: A lakosság feljelentési magatartása és a bűnügyi szervekről alkotott véleménye egy vizsgálat tükrében, Belügyi Szemle 1996/4. sz.
- Korinek László: Áldozati attitűdök, in: Békés Imre Emlékkötet (szerk.: Gellér Balázs) Bibliotheca Iuridica, Budapest, 2000.
- Korinek László: Félelem a bűnözéstől, KJK, Budapest, 1995.
- Kovács Csaba: A sértetti közrehatás megítélése a közúti balesetek elbírálásánál; in: Tanulmányok Erdősy Emil professzor tiszteletére, Pécs, 2002.
- Kratochwill Ferenc: A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárás jogban, ELTE, Budapest, 1990.
- Kratochwill Ferenc: A betöréses lopás sértettje, in: A közrend és a közbiztonság aktuális kérdései, a betöréses lopás sértettje, egy empirikus vizsgálat tanulságai. Kriminológiai Közlemények, 38-39. sz., Budapest, 1991.
- Kühne, H.-H.: Tanúvédelem Európában, in: A tanúvédelem útjai Európában. Bűnügyi Tudományi Közlemények 4. sz. (szerk.: Róth E.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.
- Küng-Hofer, Rolf: Die Beschleunigung des Starfverfahrens unter Wahrung der Rechtsstaatlichkeit. Bern, Frankfurt am Main, Nancy, New York, 1984, Peter Lang
- Lányi András: Együttéléstan, Gondolat, Budapest, 1997.

- Ligeti Katalin: Büntetőjogi és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban, KJK-Kerszöv, Budapest, 2004.
- Ligeti Katalin: Az Áldozati jogok szabályozása Németországban, in: Áldozatsegítés Európában 2004. (szerk.: Rózsahegyi Zsuzsanna) Igazságügyi Minisztérium Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2005.
- Ligeti Katalin: Az új Büntető Törvénykönyv Általános Részének Konceptiója, in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Cs., Herke Cs., Mészáros B.) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006.
- Ligeti Miklós: Gondolatok az állam pótmagánvádlói jogosultságáról, Ügyészek Lapja, 2005/2. sz.
- Márkus Ferenc: Az emberi környezet büntetőjogi védelme, in: Környezetvédelem, KJK, Budapest, 1987.
- Miers, David: An International Review of Restorative Justice www.restorativejustice.org és kéziratként: Pártfogó Felügyelői és Jogi Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala
- Miszlayné Lányi Éva: A sértett jogi helyzete, a törvényben biztosított jogainak érvényesülése a büntetőeljárásban az ítélkező bíró tapasztalatai alapján, in: A büntetőeljárás modernizációja az európai jogharmonizáció és a növekvő bűnözés kettős szorításában. A II. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szekszárd, 1996. október 4-5. Kriminológiai Közlemények Különkiadás (szerk.: Domokos A.) Budapest, 1998.
- Molnár Bernadett: Gondolatok a közvetítői eljárásról a büntetőeljárásban (Összefoglaló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. április 26-án megtartott kerekasztal-beszélgetésről) Ügyészek Lapja, 2005/3. sz.
- Morvai Krisztina: A sértettek támogatása a büntetőeljárásban, Rendőri Szemle, 1991/2. sz.
- Nagy Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében, KJK, Budapest, 1986.
- Nagy Ferenc: A bűncselekmények áldozatainak állami kártalanításáról, Magyar Jog, 1993/4. sz.
- Nagy Ferenc: Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája; in: Kriminológiai Közlemények, 48. sz. (szerk.: Kerezsi K.) Budapest, 1993.
- Nagy Ferenc: Új fejlődési irányok, avagy a tradicionális jogállami büntetőjog eróziója, in.: A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján (szerk.: Irk F.) OKRI, Budapest, 1997.

- Orwrot od resocjabizocji, Rzeczpospolita, 2005/12/16. 21. o. (ford. Hary Judit)
- Packer, Herbert: Two Models of the Criminal Process, 113 U. Pa. L. Rev. 1.,
- Peters, Karl: Beschleunigung des Strafverfahrens und die Grenzen der
Verfahrensbeschleunigung, in: Strafprozess und Reform, Neuwied - Darmstadt,
1979.
- Pusztai László: Elterelés a büntető útról, Kriminológiai és Kriminálisztikai
Tanulmányok, 28. sz. (szerk.: Gödöny J.) BM Kiadó, Budapest, 1991.
- Pótmagánvád, avagy vádolhat-e vigaszágon az állam? Interjú Márki Zoltánnal, Magyar
Nemzet, 2003. december 15. sz.
- Radbruch, Gustav: Grundzüge der Rechtsphilosophie, München, 1914.
- Radbruch, Gustav: Öt perc jogfilozófia, in: Mackó, M. – Szigeti, P.: Jog és jogállam
(Állam-és jogelméleti alapismeretek) Tankönyvkiadó, Budapest, 1993.
- Radbruch, Gustav: Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog, in: Jog és filozófia,
Budapest, 1995.
- Rękas, Agnieszka: Mediacja w Polskim Prawie Karnym, Oficyna Wydawnicza MS 2004.
www.ms.gov.pl/przewodnik/przew11.pdf
- Roach, Kent: Four models of the criminal process, The Journal of Criminal Law and
Criminology Vol. 89 No. 2. 1999.
- Róth Erika: Hogyan és kitől védjük a tanút? in: Kriminálpolitikai válaszok a bűnözés
kihívásaira, különös tekintettel a szervezett bűnözésre és a büntetőjogi
szankciórendszerre. A VI. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Magyar
Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001.
- Róth Erika: A sértett helyzete a büntetőeljárásban (kézirat)
- Róth Erika: A sértett szerepe a büntetőeljárásban – Avagy mit kíván az Európai Unió,
in: Emlékkönyv Kratochwill Ferenc (1933-1993) tiszteletére, Bűnügyi Tudományi
Közlemények, 5. sz. (szerk.: Farkas Á.) Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.
- Róth Erika: What is the Real Interest of the Victim? In: New Tendencies in Crime and
Criminal Policy in Central and Eastern Europe, Special Edition of the Proceedings of
Criminology (ed.: Gönczöl, K.- Lévy, M), Bíbor Publishing House, Miskolc, 2004.
- Róth Erika: Áldozati jogok az EU-ban – elvárások és tények, Ügyészek Lapja, 2004/6.
- Róth Erika: Az ügyész diszkrécionális jogköre, in: Az új büntetőeljárás törvény első
éve. Debreceni Konferenciák IV., Debrecen, 2005.

- Róth Erika: Az ügyész diszkrécionális jogkörének néhány kérdése, in: Bizonyítékok (Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára), (szerk.: Fenyvesi Cs., Herke Cs., Mészáros B.) Pécsi Tudományegyetem ÁJK, Pécs, 2006.
- Sólyom László: A polgári bíróságok környezetvédelmi ítélkezése és a polgári jog új lehetőségei a környezetvédelemben, in: Környezetvédelem, KJK, Budapest, 1987.
- Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon, Osiris, Budapest, 2001.
- Szabó, Denis: Kriminológia és kriminálpolitika, Gondolat, Budapest, 1981.
- Tamási Erzsébet - Virág György: A családon belüli erőszakról, Ügyészek Lapja, 2004/1. sz.
- Szelezsán Annamária: A gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények (beszámoló az Országos Kriminológiai Intézetben 2005. május 24-én megtartott kerekasztal-beszélgetésről) Ügyészek Lapja, 2005/4. sz.
- Tóth Mihály: Az ügyész, a „tollfosztó”, Ügyészek Lapja, 1994/2.
- Tóth Mihály: Új büntetőeljárás törvény vagy további novellák sora, Belügyi Szemle, 2000/2. sz.
- Tóth Mihály: Vázlatok és szemelvények a büntető-eljárás jog tanulmányozásához. I-II. Budapest, 1999.
- Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében, KJK, Budapest, 2001.
- Tóth Tihamér: A sértett jogállása a büntetőeljárásban, Belügyi Szemle, 1974/1. sz.
- Tóth Tihamér: A sértett vallomásának felvétele és értékelése, Belügyi Szemle, 1983/11. sz.
- Tóth Tihamér: A sértett hatékonyabb védelméről, Rendőri Szemle, 1991/3. sz.
- Tremmel Flórián: A magánvád, KJK, Budapest, 1985.
- Tremmel Flórián: A magánvád szabályozása az első magyar Büntető Perrendtartásban és a mai magyar reformtörekvések, Magyar Jog, 1996/11. sz.
- Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001.
- Vasziljevics, T.: Transformacija principa krivičnog prava. Annali Pravnog Fakulteta u Beogradu, 1969/3-4. 303-308. o. (nyersfordítás, kézirat, ELTE ÁJK Büntetőeljárás Tanszék)
- Vígh József: Új irányzat a büntető igazságszolgáltatásban; in: Györgyi Kálmán Ünnepi Kötet, (szerk.: Gelléri Balázs) Budapest, 2004.

Virág György: A családon belüli erőszakról. OKRI kutatás. A témáért felelős
kutatásvezető: Virág György. Résztvevők: Tamási Erzsébet, Fehér Lenke, Herczog
Mária, Sárik Eszter, Windt Szandra, Gyurkó Szilvia.

Sommázat

A sértett eljárási szerepe hazánkban sokáig nem tartozott az igazságszolgáltatás működését vizsgáló tudományok elkényeztetett területei közé. A sértett helyzetének tanulmányozása viszont ma már egyre több kutatás tárgya: sokat tudunk a resztoratív igazságszolgáltatásról és a hagyományos büntetőeljárásról.

A kriminológia tiszteletreméltó eredményeket ért el az elmúlt 30 évben a viktimológiai kutatásaival és az áldozat szerepének tanulmányozásával. A jogtudósok egy része arra is rájött, hogy a bűncselekmények áldozatai méltatlanul tengődnek az igazságszolgáltatás periferiáján: eljárásbeli részvételüket, valamint a jóvátétel érvényesítésével kapcsolatos lehetőségeiket tekintve hátrányos helyzetben vannak. Ezért egyre többen hívják fel a figyelmet a bűncselekmények áldozataira; egyre többen sürgetik, hogy nyerje vissza méltó helyét és szerepét az eljárásban.

Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a sértett jogosítványai bővülnek, továbbá ha olyan garanciák épülnek az igazságszolgáltatás rendjébe, amelyek lehetetlenné teszik a sértett jogainak korlátozását.

Az értekezés elején a legalitás és az oportunitás elveire épülő eljárási rendszereket azért tekintem át, mert véleményem szerint a kettő közötti választástól is függ, hogy a sértettnek a jogalkotó milyen jogosítványokat biztosít. Majd a dolgozat az áldozatra és a sértettre vonatkozó nemzetközi és hazai ajánlásokat mutatja be; ezt követően pedig, a sértettnek a jogszabályok által körülhatárolt eljárási helyzetére nyújt kitekintést.

Mivel napról-napra egyre több ember válik bűncselekmény áldozatává, és ez gyakran súlyos pszichikai, szociális és anyagi következményekkel jár, ezért sok esetben az igazságszolgáltatás önmagában nem elégséges arra, hogy helyrehozza a cselekmény által okozott kárt; az áldozatok részére az államnak meg kell szerveznie a helyreállítás és a segítségnyújtás más formáit is. Így a dolgozat kitér a resztoratív igazságszolgáltatás XXI. századi esélyeire, a mediációra, s ezen belül a tettes-áldozat egyezsége mint a helyreállító büntetőeljárás lényeges megvalósulási módjára.

Zusammenfassung

Die Rolle des Verletzten im Strafverfahren gehörte in Ungarn lange Zeit nicht zu den verwöhnten Gebieten der die Funktion des Justizwesens untersuchenden Wissenschaften. Heute wird die Lage des Verletzten immer öfter zum Gegenstand wissenschaftlicher Forschungsprojekte. Es wurde schon viel über restorative Justiz und Angriffe gegen das herkömmliche Strafverfahren veröffentlicht.

Die Kriminologie hat durch die Forschung der Rolle des Verletzten in den vergangenen 30 Jahren beachtenswerte Ergebnisse in der Viktimologie erzielt. Eine Reihe von Rechtswissenschaftlern stellten mittlerweile fest, dass die Verletzten von Straftaten unwürdigerweise in den Randbereich der Justiz verbannt sind. Was ihre Beteiligung am Strafverfahren und die Geltendmachung ihrer Rechtsansprüche auf Entschädigung betrifft, befinden sie sich in einer nachteiliger Situation. Deshalb richten immer mehr Experten ihre Aufmerksamkeit auf die Opfer. Viele sprechen sich dafür aus, dass es seine würdige Stelle und Rolle im Strafverfahren zurückgewinnt.

Dies sei erst dann möglich, wenn die Berechtigungen des Verletzten erweitert würden. In die Justiz müssten daher weitere Garantien aufgenommen werden, die die Beeinträchtigung der Rechte des Verletzten unmöglich machen.

Am Anfang meiner Doktorarbeit biete ich eine Übersicht von den auf dem Prinzip der Legalität und Opportunität beruhenden Verfahrenssystemen, weil meiner Auffassung nach der Umfang der Berechtigungen, die dem Verletzten vom Gesetzgeber jeweils eingeräumt werden, unter anderem auch von der Dominanz des einen oder anderen Rechtsprinzips abhängen. Des Weiteren werden internationale und in Ungarn bekannte Empfehlungen behandelt, die in dieser Hinsicht von Belang sein dürften. Schwerpunkt der Arbeit bildet die Behandlung des Rechtsrahmens für den Verletzten im Verfahren.

Von Tag zu Tag werden immer mehr Menschen zu Opfern von Straftaten, was schwerwiegende psychische, soziale und finanzielle Konsequenzen mit sich bringen kann. In zahlreichen Fällen verfügt die Justiz nicht über die ausreichenden Mittel, den schuldhaft verursachten Schaden wieder gut zu machen, deshalb soll der Staat dem Opfer in jeder möglichen Form Hilfe und Beistand bieten. Deshalb analysiert die Doktorarbeit die restorative Justiz, Mediation und den Täter-Opfer-Ausgleich.